

Princíp spravodlivosti v trestnom a správnom súdnom konaní

kolektív autorov

2016

Justičná akadémia
Slovenskej republiky

Judicial Academy of the Slovak republic

Justičná akadémia Slovenskej republiky

**Princíp spravodlivosti v trestnom a správnom
súdnom konaní**

**Pezinok
2016**

Justičná akadémia
Slovenskej republiky
Judicial Academy of the Slovak republic

Princíp spravodlivosti v trestnom a správnom súdnom konaní

kolektív autorov

Editori:

JUDr. Peter Hulla

riaditeľ, Justičná akadémia Slovenskej republiky

JUDr. Ladislav Tichý

zástupca riaditeľa, Justičná akadémia Slovenskej republiky

Recenzenti:

doc. JUDr. Eduard Burda, PhD.

dekan, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

doc. JUDr. Mgr. Andrea Olišovská, PhD.

dekanka, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

doc. JUDr. Margita Prokejinová, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Zborník je výsledkom šiesteho ročníka konferencie "Československé právnické dni", ktorú Justičná akadémia Slovenskej republiky realizovala v spolupráci s Právnickou fakultou Masarykovej univerzity v Brne dňa 27. septembra 2016 pod názvom "Princíp spravodlivosti v trestnom a správnom súdnom konaní".

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovať, ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľov práv.

Za odbornú a jazykovú stránku zborníka vedeckých prác zodpovedajú autori. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

ISBN: 978-80-970207-9-8

Predhovor

Predmetný zborník, ktorý práve držíte je odbornou publikáciou, ktorá sa stala tradíciou v kruhoch justície a akademickej obce.

Príspevky jednotlivých autorít tak z justičného ako aj akademickeho prostredia vychádzajú zo základnej myšlienky konferencie „Princípu spravodlivosti v trestnom a správnom súdnom konaní“. Autori vo svojich odborných prácach načrtli pohľady – východiská tých, ktorí sa súdom produkovanou spravodlivosťou zaoberajú z pozície finálneho rozhodovania v trestných veciach, ale aj s problematikou spravodlivého trestu z pohľadu koncepcie účelu trestu a vybraných základných zásad ukladania trestných sankcií. V neposlednom rade obsahom príspevkov v rámci „princípu spravodlivosti“ je aj materiálny rozmer v správnom súdnom konaní, ale tiež zabezpečovanie zákonnosti v rozhodovaní orgánov verejnej správy.

Podporovať všetko inovatívne, rozvojové, konštruktívne je našim hlavným mottom. Zároveň našou úlohou je v prvom rade byť katalyzátorom rozvoja a podporovať činnosť tých, ktorí chcú urobiť a dosiahnuť viac, pričom táto skutočnosť nám dáva príležitosť byť dobrým a konkurencieschopným v tom, čo robíme. Vždy som zdôrazňoval našu podstatu, a to byť odborným servisom pre našu širokú justičnú verejnosť a preto verím, že jedným z dôkazov toho, že naša inštitúcia má snahu ďalej napredovať, je aj udržanie a neustále rozvíjanie spoločnej tradície organizovania Československých právnických dní, ktorých výstupy využíva odborná justičná a akademická verejnosť na Slovensku a v Čechách.

Justičné vzdelávanie je dôležitou výzvou pre nastávajúce roky na vytvorenie európskeho právneho priestoru. Na jeho podporu je potrebná mobilizácia viacerých aktérov a tvorivá práca jednotlivcov. Žiaduca je rovnako neustála podpora exekutív smerujúcich k upevneniu postavenia špecializovaných inštitúcií v členských štátoch Európskej únie zameraných na celoživotné vzdelávanie sudcov, prokurátorov ako aj odborných zamestnancov justície. Kvalitné a spravodlivé rozhodnutie napíše a vyhlási odborne pripravený a vzdelaný sudca a preto je nevyhnutné rozvíjať aj prípravné vzdelávanie ako nástroj udržateľnosti stability a kvality pri obsadzovaní voľných miest sudcov a prokurátorov.

Verím, že Náš predkladaný zborník bude rovnako ako predchádzajúce publikácie inšpiratívnym zdrojom nových poznatkov, námetov a podnetov pre aplikačnú justičnú prax a širokú právnickú verejnosť.

JUDr. Peter Hulla

riaditeľ

Justičná akadémia Slovenskej republiky

OBSAH

O „malém“ a „velkém“ trestání v podmínkách právního státu JUDr. Josef Baxa (predseda Najvyššieho správneho súdu Českej republiky).....	9
Zrod a súčasnosť princípu nemo tenetur (hypostázia jedného základného práva) prof. JUDr. Pavel Holländer, DrSc. (externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky).....	13
Trestněprávní principy ústavní povahy ve správním trestání JUDr. PhDr. Karel Šimka, LL.M., Ph.D. (predseda senátu, Najvyšší správny súd Českej republiky).....	41
Správne trestanie očami nového Správneho súdneho poriadku JUDr. Jozef Milučký (predseda správneho kolégia, Najvyšší súd Slovenskej republiky).....	60
Aplikácia zásad trestného práva v správnom trestaní JUDr. Ivan Rumana (predseda senátu, správne kolégium, Najvyšší súd Slovenskej republiky; externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky)	69
Vybrané procesné inštitúty Správneho súdneho poriadku s dopadom na princíp spravodlivosti v správnom súdnom konaní JUDr. Marián Fečík (prokurátor netrestného odboru, Generálna prokuratúra Slovenskej republiky; člen Rekodifikačnej komisie na prípravu nových civilných procesných kódexov; externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky)	72
Správny súdny poriadok – viac či menej spravodlivosti JUDr. Ida Hanzelová (poradkyňa predsedníčky, Najvyšší súd Slovenskej republiky; externá členka pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky)	81
Princíp ne bis in idem a správne trestanie prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD. (členka Katedry správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva, Trnavská univerzita, Právnická fakulta v Trnave).....	88

Příslušnost soudu a státního zastupitelství v přípravném řízení trestním - nález Pl.ÚS 4/2014 v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

doc. JUDr. Zdeněk Koudelka, Ph.D.

(docent Katedry ústavního práva a politologie, Právnická fakulta, Masarykova Univerzita v Brně)..... 112

Poznámky ke spravedlnosti rozhodování v trestním řízení v České republice

JUDr. František Púry, Ph.D.

(předseda trestného kolégia, Najvyšší súd Českej republiky; externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky) 138

Spravodlivosť, kontradiktórnosť a sankčná primeranosť v konaní pred súdmi Slovenskej republiky

JUDr. Libor Duľa

(předseda trestnoprávneho kolégia, Najvyšší súd Slovenskej republiky; externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky) 146

Vybrané aspekty zásady ne bis in idem v trestnom konaní

prof. JUDr. Jozef Čentéš, PhD.

(zástupca riaditeľky trestného odboru, Generálna prokuratúra Slovenskej republiky; vedúci Katedry trestného práva, kriminológie a kriminalistiky, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave; externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky) 156

Administratívna a trestnoprávna zodpovednosť právnických osôb

JUDr. František Mozner

(sudca trestnoprávneho kolégia, Najvyšší súd Slovenskej republiky; externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky) 169

Práva obětí trestných činů v judikatuře českého Ústavního soudu

JUDr. Kateřina Šimáčková, Ph.D.

(sudkyňa Ústavného súdu Českej republiky; Katedra ústavného práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita v Brně)..... 174

Princip spravedlnosti při ukládání trestních sankcí, aneb jaký trest je spravedlivý

doc. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.

(vedúca Katedry trestného práva, Právnická fakulta, Masarykova Univerzita v Brně) . 189

Vybrané aspekty zásady práva na spravodlivý trestný proces

doc. JUDr. Jaroslav Klátík, PhD.

(Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín, Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici; externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky) 195

Právo na spravodlivý disciplinárny proces a nezávislosť súdnictva**doc. JUDr. PhDr. Miroslav Slašťan, PhD.**

(Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave; externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky).....209

O „MALÉM“ A „VELKÉM“ TRESTÁNÍ V PODMÍNKÁCH PRÁVNÍHO STÁTU

JUDr. Josef Baxa

(preedseda Najvyššieho správneho súdu Českej republiky)

Trestání v moderním státu bylo odjakživa spojeno s prací policie, státního zastupitelství či prokuratury, chcete-li a v posledku trestních soudů. To, co se dělo za dveřmi trestního práva někde venku, tedy mimo trestní zákon, mimo soudní budovy, nikoho příliš nezajímalo. Občas tam jen někdo zevnitř něco vyhodil oknem ven, když výsledek trestního stíhání přinesl závěr, že stíhaný skutek není trestným činem, ale mohl by být přestupkem.

Byl to ostatně stát, který rozhodoval o tom, co bude typově označeno za společensky natolik nebezpečné (dnes škodlivé), že bude označeno za trestný čin, stane se součástí trestního kodexu a jeho pachatel bude podroben proceduře trestního stíhání, a co zůstane přestupkem nebo některým z jiných správních deliktů všelijak pojmenovaných a rozptýlených do velkého množství různých předpisů. Bez zřetelné linie společného základu deliktivní odpovědnosti a řízení o odpovědnosti za tyto delikty.

Rozhodnutí zákonodárce o tom bylo a zůstává opřeno o právně politickou úvahu vyjadřující potřebu tu kriminalizace, jindy naopak dekriminalizace některých jevů ve společnosti. V legislativní praxi je vidět občasná migrace existujících i nově vytvářených skutkových podstat deliktů mezi trestním kodexem, zákonem o přestupcích a dalšími předpisy. O obsahu trestního práva díky kodexové úpravě nebývá pochyb, to ostatní bývá zahrnuto do práva správního, které je tradičně velmi široké, prakticky bezbřehé a schopné pojmut vlastně téměř cokoliv.

Teprve s nástupem právního státu, přijetím Listiny základních práv a svobod a katalogu lidsko-právních smluv a závazků na prvním místě Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod se zřetelně začíná rýsovat skutečný rozsah trestního práva hmotného i procesního. Judikatura ESLP při výkladu pojmu „trestní obvinění“ ukazuje na mnohé oblasti vnitrostátního správního práva, odkrývá jeho podstatu a nepřimo říká: „To je také trestní právo a musíte s ním takto zacházet!“. Příkladem z České republiky je onen kasační náleží Ústavního soudu z roku 2001, kterým byla zrušena procesní úprava správního soudnictví pro nesoulad s ústavním pořádkem a mimo jiné zdůrazněny nedostatky soudní ochrany práv v oblasti správního trestání a odstartována éra novodobého správního soudnictví v roce 2003.

Judikatura zejména Nejvyššího správního soudu se od té doby intenzivně věnuje této odkryté oblasti, kterou pojmenovává jako trestní právo správní či „malé“ trestní právo, aby

jej odlišila od trestního práva soudního či „velkého“ trestního práva. Při přetrvávajících nedostacích legislativní úpravy mimosoudních deliktů si správní soudy pomáhají pohledem na judikaturu trestních soudů a nacházejí tam často inspiraci pro řešení vlastních případů. Narážejí ovšem často na limity soudcovského dotváření práva. Ne vše lze přenést a ne vždy tak správní soud může učinit, neboť by vybočil ze své role v rámci dělby moci, nepřipustně nahrazoval činnost zákonodárce a namísto něj právo vytvářel. Oba světy mají i své logické odlišnosti, které je nutno respektovat. Jejich popis by ovšem přesáhl rozsah tohoto příspěvku.

Příkladem z poslední doby, na němž lze demonstrovat popisované nedostatky a složitost problému, je problém ne bis in idem ve vztahu daňového, správního a trestního práva. Použití zásady ne bis in idem bylo tradičně spojováno s trestním právem, tím „velkým“ nebo soudním trestním právem. Nicméně už delší čas je vnímáno jako obecný princip a je uznáváno jeho místo i v právu správním, v podoblasti správního trestání, tedy onoho nesoudního či „malého“ trestního práva. Přispěl k tomu jistě především ESLP svou judikaturou, v níž zdůraznil, že kdyby tomu tak nebylo, jednotlivé státy by mohly ve svých vnitrostátních právních řádech určitá jednání pojmenovat či systematicky zařadit tak, aby vypadala jako méně závažná, a tím se vymkla dosahu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy, kde je zaručeno právo na spravedlivý proces a jeho porušení může mít dopad nejen do procesních, ale též hmotných práv dotčeného subjektu. Na něj navazuje nyní judikatura národních vrcholných soudů.

V českém prostředí jde o dva případy řešené rozšířeným senátem Nejvyššího správního soudu. Velkou pozornost vyvolalo rozhodnutí z listopadu 2015, které konstatovalo, že penále dle § 37b ZSDP a § 251 DŘ má povahu trestu a je tedy na ně nutno aplikovat čl. 40 odst. 6 LPS a čl. 6 a 7 EÚOZLPS, je příkladem jednoho takového střetu a důsledkům z toho vyplývajícím. Stručným shrnutím právního jádra soudního rozhodnutí by mohlo být: má-li daňové penále povahu trestu, resp. lze-li jej podřadit pod pojem trestní obvinění, musí při trestání správních deliktů respektovat princip zákazu retroaktivity. Vyvození odpovědnosti a uložení sankce je tedy nutno posoudit podle právní úpravy účinné v době, kdy k jednání došlo, není-li pozdější úprava účinná v době rozhodování pro delikventa příznivější. O takovou situaci šlo. V posuzovaném případě byl rozdíl mezi vyšší penále podle § 37b ZSDP a podle § 251 DŘ markantní: původně 5%, později 1%.

Nedlouho předtím, na konci září 2015 rozhodoval rozšířený senát o sankční povaze bodového systému v oblasti silničního provozu a vyslovil obdobné názory. Také zde byla na právním půdorysu případu změna zákona, která stanovila nižší počet bodů „připisovaných“ pachateli přestupku, přijatá a účinná v intervalu mezi spácháním přestupku

a rozhodováním o něm. Podobně jako v daňovém případě i zde se žalobce domáhal použití pozdější právní úpravy, pro něj výhodnější, a byl správními orgány odmítnut.

Oba případy ukazují komplexnost současného práva, počínaje jeho tvorbou, přes aplikační a interpretační praxi jednotlivých orgánů veřejné moci a konče složitostí vztahu právních řádů, vnitrostátních, unijních a mezinárodních a z něho povstávajícího komplikovaného vztahu institucí, které státy či nadnárodní organizace, které tyto řady vytvořily, zřídily k jejich ochraně, tedy soudů.

Ukazují zároveň, jaká úskalí mohou nastat, pokud se v právu nedostatečně akcentuje princip jednoty a bezrozpornosti, opomíjí se jeho ústavní fundament, pokud převládá izolovanost v přístupu, resortismus a přílišná specializace jednotlivých oborů a odvětví a nerespektuje se společný základ některých hmotně právních a procesních institutů.

Ukazují rovněž na nedostatek koncepčního přístupu státu zde v oblasti veřejného práva, které je charakteristické množstvím stanovených povinností v podobě příkazů, zákazů a v neposlední řadě též sankcí. Vývoj práva přináší namísto určitých kodifikačních tendencí spíše opačný trend, a to štěpení na další a další podskupiny se sofistikovanými a kasuistickými popisy postrádajícími myšlenky racionality, jednoty a bezrozpornosti.

Správní soudy, které jsou s tímto stavem konfrontovány, mohou v jednotlivých případech tento společný základ v podobě právních principů, ústavní platformy a dalších spojovacích prvků, atd. sice trvale zdůrazňovat a prosazovat, nicméně i soud má jen omezené pole působnosti a nemůže opakovaně vytvářenými judikaturními by-passy nahradit systematicky prováděnou legislativní činnost.

Nelze pravděpodobně zcela eliminovat dnešní roztržitost právní úpravy protiprávních deliktů, jejichž skutkové podstaty jsou rozptýleny ve stovkách zákonů a jejichž množství se pohybuje reálně v řádu tisíců. Jinak řečeno nastolit stav kodexové úpravy, v němž budou soustředěny a sevřeny všechny delikty po vzoru trestního zákoníku.

To, co by však možné bylo, je vytvoření zatím úplně absentující sankční politiky státu. Tedy nejprve poctivě analyzovat platnou právní úpravu, identifikovat v ní sankční ustanovení, podrobit je kritickému zhodnocení zahrnujícímu srovnání nezbytného rozsahu trestnosti, potřebné diferenciaci a hierarchizaci skutkových podstat, účinnosti postihu a v neposlední řadě též efektivitu příslušných procedur před jednotlivými orgány zabývajícími se trestáním. Práce by se nemohla obejít bez analýzy judikatury správních soudů. Jednoduše vyjádřeno, CO má být jako protiprávní jednání upraveno a sankcionováno, JAK bude probíhat objasňování a prokazování a konečně KDO to bude dělat. Prostě hmota, proces a instituce.

Teprve po takto provedené inventuře by bylo na místě přistoupit ke kodifikaci alespoň obecné trestně správní odpovědnosti za správní delikty a nezbytné úpravy procesní respektující základní atributy spravedlivého procesu v řízení trestním obvinění vedeném

jinými než orgány činnými v trestním řízení. A ono malé a velké trestní právo by dostalo pevnější hranice s jasně vyznačenými hraničními přechody.

Bohužel, dokud se tak nestane alespoň v dílčích oblastech, kde riziko střetu hrozí nejčastěji, bude docházet k situacím, jako je porušení pravidla ne bis in idem, tedy k dvojímu trestání a problémům z toho povstalým.

ZROD A SÚČASNOSŤ PRINCÍPU NEMO TENETUR (HYPOSTÁZIA JEDNÉHO ZÁKLADNÉHO PRÁVA)

prof. JUDr. Pavel Holländer, DrSc.

(externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky)

Francúzština používa výraz „*cause célèbre*“, t.j. slávna kauza, vo význame označenia súdnej kauzy, ktorá svojim ohlasom v odbornej i širokej verejnosti sformovala všeobecný postoj k určitému, dobovo významnému problému. Takouto kauzou bola v Ženeve v 16. storočí kauza Servet, vo Francúzsku na konci 19. storočia kauza Dreyfus, či v tej istej dobe v Rakúsko-Uhorsku kauza Hilsner.¹ Takouto kauzou „*célébré*“ bol v Anglicku 17. storočia prípad Johna Lilburnea, významného politika, čelného predstaviteľa strany levellerov, radikálneho politického prúdu puritánov požadujúceho zrušenie privilégií, náboženskú slobodu, demokratickú republiku. V roku 1638 bol Lilburne postavený pred Súd Hviezdnej komory, odmietol zložiť tzv. prisahu *ex officio* z dôvodu, že by tým bol nútený svedčiť sám proti sebe. Nasledovalo jeho odsúdenie k zaplateniu pokuty, k bičovaniu, k pranierovaniu a jeho uväznenie. To, že šlo o „*cause célèbre*“, potvrdzuje i slávne rozhodnutie Najvyššieho súdu USA v prípade *Miranda v. Arizona* (1966), ktorý sa stal *leading case* k princípu *nemo tenetur*,² v prípade, ktorý dobre pozná každý milovník amerických detektívok (jeho príbeh sa stal i predlohou amerického filmu *Kto zabil Jo-Ann Marcusovú a Kathy Nelsonovú* z roku 1973, pilotného dielu populárneho seriálu *Kojak* v hlavnej úlohe s Tellym Savalasom). Súd v odôvodnení pripomenul historický význam kauzy Johna Lilburnea a zopakoval Lilburneov výrok: „ľudské svedomie nemožno zaťažovať prisahou požadujúcou odpoveď na otázky týkajúce sa jeho samého v trestných veciach“. Uviedol ďalej, že „z dôvodu Lilburneovho procesu zrušil Parlament inkvizitčný Súd Hviezdnej komory“, že „vznešené princípy, na ktoré sa Lilburne odvolal v priebehu procesu, získali v Anglicku popularitu a boli akceptované“, že „tieto postoje našli svoju cestu do kolónií a po veľkom boji boli zakotvené do *Bill of Rights*.“ Kauze Johna Lilburnea ale mnohé predchádzalo.

Retrospektívu, účelom ktorej je úsilie porozumieť intenciam, účelom, dôvodom utvárania a postupného sformovania princípu *nemo tenetur* v anglosaskej a neskôr

¹ Pozri S. Zweig, Ein Gewissen gegen Gewalt – Castello gegen Calvin. Český preklad: Triumf a tragika Erasma Rotterdamského. Svědomí proti násilí. (Castelliův zápas s Kalvínem). Praha 1970, s. 228 a na sl., T.G. Masaryk, Nutnost revidovati proces Polenský. Praha 1899, tiež B. Černý, Vražda v Polné. Praha 1968), E. Zola, The Dreyfus Affair - 'J'accuse' & other Writings. Ed. A. Pages, Yale 1996.

² Ku kauze *Miranda* a k jej významu pozri: J.B. Taylor, Right to Counsel and Privilege against Self-Incrimination. Denver-Oxford 2004, s. 175-245.

i v európskej kontinentálnej právnej kultúre začnime konštatovaním amerického medievalistu a právneho historika Johna A. Kempa: „História výsady proti sebaobviňovaniu je spojená s revolúciou; spočiatku šlo o revolúciu proti náboženstvu, na konci o revolúciu proti štátu. V prvotnej etape bola súčasťou súperenia medzi protestantskými anglikánmi a protestantskými kalvinistami, medzi protestantskou korunou a protestantským parlamentom. Výsada je súčasťou nášho modelu práva dnes preto, že Anglicko sa stala anglikánskym v šestnástom storočí a pretože pre kalvinistov nebolo dostatočne protestantským. Korene piateho dodatku (Ústavy USA – pozn. P.H.) v anglickom práve siahajú do veľmi mátureho obdobia právnej histórie. Neskoré pätnáste a začiatok šestnásteho storočia videlo v zavedení niektorých právnych postupov, prameňoch z výsad koruny, rozpor s tradíciou zvykového práva. Jedným z týchto postupov bol ten, ktorý požadoval, aby sa osoby, svedčiace v kriminálnych prípadoch, stali nástrojom vlastného odsúdenia. Tento postup vstúpil do anglickej právnej praxe niekedy počas pätnásteho storočia a bol v rozpore s princípmi, ktoré predtým platili v stredovekom práve.“³

V rokoch 1525 až 1540 sa z úsilia anglického kráľa Henricha VIII. dosiahnuť neplatnosť manželstva s Katarínou Aragóňskou, ktoré mu neprineslo dediča trónu, a uzavrieť manželstvo nové s Annou Boleynovou, zrodil nielen európsky konflikt medzi ním na strane jednej a pápežom ako aj radom európskych panovníkov na strane druhej, ale aj ostrý vnútropolitický konflikt o rozsah kráľovských prerogatív, o povahe vzťahov Anglicka a rímskeho pápeža, ako aj o úlohe a miere uplatnenia protestantizmu. Oba tieto konflikty vyvrcholili oddelením sa Anglicka od Ríma. Postupne boli schválené: *Zákon o vymenovávaní cirkevných predstaviteľov* (1534) ktorý určil voľbu duchovenstva biskupmi, ktorí boli menovaní panovníkom, *zákon o zvrchovanosti* (1534) ktorý zakotvil postavenie kráľa ako najvyššej hlavy cirkvi v krajine, a *zákon o velezrade* (1534), ktorý stanovil, že každý, kto sa dopustí velezrady, čo znamenalo, že neuzná dané postavenie kráľa, bude potrestaný smrťou. Konečne, reakciou na kráľovu exkomunikáciu pápežom bolo prijatie zákona, tzv. *Peter's Pence Act*, podľa ktorého Anglicko „nie je podriadené Bohu, ale jeho Milosti“, teda kráľovi.

V tomto období, ako aj v období nasledujúcom po panovaní Henricha VIII., najmä potom počas panovania kráľovnej Alžbety I., dve kráľovské inštitúcie, Súd Hviezdnej komory,⁴ účelom pôsobenia ktorého bolo vynucovanie kráľovskej moci voči verejne a politicky významným osobnostiam, v prípade ktorých by súdy common law nepredstavovali záruku dosiahnutia tohto cieľa, a Komisia pre cirkevné záležitosti, majúca za cieľ dohľad nad ochranou postavenia anglikánskej cirkvi, zameriavajú svoju pozornosť na ochranu anglikánskej anglickej monarchie. Tento posun akcentu ich pôsobenia bol právne spojený s využívaním inštitútu prísahy nazývanej prísahou *ex officio*. Inštitúcia povinnej prísahy (prísahy *ex officio*) a povinného svedectva bola v súdnom procese v

³ J.A. Kemp, *The Background of the fifth Amendment in English Law: a Study of its Historical Implications*. William and Mary Law Review, 1, no. 2, (1958), s. 247.

⁴ Nazvaný podľa označenia miestnosti vo westminsterskom kráľovskom paláci, v ktorej súd zasadal.

Anglicku do 13. storočia neznáma. Jej zavedenie súvisí s inštalovaním inkvizičného procesu predovšetkým za účelom vedenia súdnych procesov proti heretikom v priebehu pontifikátu Inocenta III. (1198-1216) a najmä potom súvisí s výsledkami štvrtého lateránskeho koncilu (1215).⁵ V Anglicku sa tak stalo dekrétom kardinála Ota, pápežského legáta, v roku 1236.⁶ Prax uskutočňovania prisahy sa pritom obmedzovala na cirkevné súdy, a to vo veciach manželských a dedičských.⁷ Podľa Leonarda Levyho, amerického historika, autora snád najznámejšej monografie venovanej zrodu privilegia nemo tenetur, ocenenej Pulitzerovou cenou (mimochodom napísanou dva roky po prijatí rozhodnutia v kauze *Miranda*), bola prisaha *ex officio* po prvýkrát v Anglicku použitá v roku 1246, a to pred cirkevným súdom. Prisaha nútila vypočúvanú osobu buď výpoveďou usvedčiť seba samého alebo prisahať krivo a tým zaťažiť svoje svedomie. Odmietnutie prisahy zakladalo fikciu priznania, považovalo sa teda za stav „pro confesso“, t.j. za stav „ako keby sa vypočúvaný priznal“, a viedlo k odsúdeniu za vznesené obvinenie.⁸ V polovici 15. storočia dochádza ale už k jej použitiu i pred kráľovským súdom: „Prvý formálny popis postupu, ktorým bola osoba predvedená pred anglický súd a nútená svedčiť proti sebe len v dôsledku podozrenia sa nachádza v akte o Hviezdnej komore z roku 1487.“⁹ Spočiatku existovala len malá opozícia k postupu, ktorý vyžadoval svedčiť sám proti sebe. V skutočnosti bol tento postup populárny medzi chudobnejšími ľuďmi, dôvodom čoho bol rešpekt k autorite silného kráľa. Pred oddelením sa od Ríma uskutočneným Henrichom VIII. sa vyskytli námietky proti prisaha len v prípadoch, v ktorých katolícki biskupi použili prisahu proti heretikom.¹⁰

Skutočným významom prisahy *ex officio* bolo to, že „sudca mal právo vyžadovať čestnú odpoveď len ‚z titulu svojho úradu‘ a bez dôvodného podozrenia z viny.“¹¹ Inými slovami vyjadrené, „prisaha *ex officio*, nazývaná v kanonickom žargóne prisahou *de veritate dicenda*, bola položená sudcom na začiatku konania. To vyžadovalo od strán prisahať, že budú pravdivo odpovedať na všetky im položené otázky. Keďže obžalovaní v trestných veciach nevedeli presne v čase zloženia prisahy, na aké otázky budú odpovedať, táto bežná prax vyústila do dôsledku, že prisahali svedčiť proti sebe samému. To umožňovalo cirkevným súdom vydať sa na lov dokazovania nemorálnosti alebo

⁵ Pozri K. Rogal, Der Beschuldigte als Beweismittel gegen sich selbst. Ein Beitrag zur Geltung des Satzes „Nemo tenetur seipsum prodere“ im Strafprozeß. Berlin 1977, s. 71.

⁶ J.H. Wigmore, Nemo tenetur seipsum prodere. Harward Law Review, Volume 5, 1891, s. 72-74.

⁷ Tamže, s. 75.

⁸ L. Levy, Origins of the Fifth Amendment. New York 1968, s. 47. Ďalej K. Rogal, Der Beschuldigte als Beweismittel gegen sich selbst, pozn. 5, s. 74.

⁹ J.A. Kemp, The Background of the fifth Amendment in English Law, pozn. 3, s. 249.

¹⁰ Tamže, s. 251-252.

¹¹ M.H. Maguire, An Approach of the Common Lawyers on the Oath Ex Officio Administered in the Ecclesiastical Courts of England. In: Essays in History and Political Theory in Honour of Charles Howard McIlwain, Cambridge 1936, s. 203.

náboženského kacírstva.¹² Následkom bola „krutá trilemma“, keď sa obžalovaný ocitol v pasci medzi porušením náboženskej prisahy (branej v tej dobe veľmi vážne, prisahy, ktoré porušenie malo za následok smrteľný hriech a krivú prisahu), pohrdaním súdom za mlčanie, a sebaobvinením.¹³

V období panovania Alžbety I. (1558-1603) v Anglicku narastá vplyv kalvinizmu, formuje sa puritanizmus (puritánstvo), kalvinizmom ovplyvnený protestantizmus: „Puritáni v parlamente útočia na inštitúciu biskupov a na kráľovské prerogatíva v cirkevnej oblasti.“¹⁴ Vidia v nich prvky rímskej cirkvi. Aby toho pre panovníčku nebolo málo, v tom čase John Knox, mimoriadne vplyvný škótsky náboženský mysliteľ, zakladateľ presbyterianizmu, v útoky proti katolíckym panovníčkam spochybnil teologickú akceptovateľnosť výkonu funkcie panovníčky ženou. Tým zahájil debatu i v Anglicku o postavení Alžbety: „V roku 1559 v parlamente Nicholas Heath, arcibiskup z Yorku, uviedol, že Parlament nemôže zveriť ‚duchovný‘ orgán žene; žena nemôže zastávať Petrovo miesto otca krdľa.“¹⁵ Veci sa vyhrotili... Alžbeta, hoci sa usilovala o zhodu, hoci „vládla často s okom upreným na verejnú mienku, zreteľne dávala najavo, že zavedené náboženstvo sa týka výlučne jej kráľovského prerogatívu. ... Parlament bol stále jej parlamentom, užívajúci jej autoritu a dávajúci jej rady v jej záujmoch.“¹⁶ V tom istom roku vydala Alžbeta *Akt jednotnosti*, ktorým upravila postupy, ktorým ovládala cirkev a ktorým došlo k zásadnej personálnej výmene biskupov: „To bolo presne, čo poprelo kalvinizmus.“¹⁷ Ďalej, Komisia pre cirkevné záležitosti, ktorá od roku 1549 začína aplikovať prisahu *ex officio*, v tom samom roku disponuje už „štatutárnou autoritou“ založenou *Aktom o nezávislosti* (1559), následne okolo roku 1570 získava odlišnú právomoc, začína pôsobiť ako riadny súd a mení i svoj názov na „Vysokú komisiu“.¹⁸

Nasledujúce udalosti svojou dramatickosťou i konaním hlavných aktérov pripomínajú drámy, či tragédie ďalšieho zo slávnych súčasníkov alžbetínskej doby – Williama Shakespeara.

Ich protagonistami boli Thomas Cartwright, patriarcha puritánov v druhej polovici 16. st., John Whitgift, arcibiskup z Canterbury, vedúca postava anglikánov v tom čase, sir Edward Coke, jedna z najvýznamnejších právnických osobností celých európskych dejín, lord Burghley, hlavný poradca kráľovnej, lord najvyšší strážca pokladu, a mnohí ďalší.

V roku 1570 Dolná snemovňa Parlamentu, ovládaná puritánmi, prijíma deklaráciu *Napomenutie Parlamentu*: šlo o „prvý otvorený manifest strany puritánov“. Reakciou

¹² R.M.Helmholz, *Origins of the Privilege against Self-incrimination: the Role of the European ius commune*. New York University Law Review, vol 65, 1990, s. 965.

¹³ Tamže, s. 983.

¹⁴ J.A. Kemp, *The Background of the fifth Amendment in English Law*, pozn. 3, s. 254.

¹⁵ Tamže, s. 255-256.

¹⁶ Tamže, s. 255.

¹⁷ Tamže, s. 257.

¹⁸ Tamže, s. 252-253.

kráľovnej bolo uväznenie jeho autorov i vynútená Cartwrightova emigrácia. Pod vedením Whitgifta vo funkcii arcibiskupa z Canterbury (1583) došlo k čistkám v štátnom aparáte i v cirkvi, pričom sa pri nich pred Vysokou komisiou používala prisaha *ex officio*. V tomto okamžiku sa odpor puritánov preniesol od odmietania anglikánstva k odmietaniu „nenávidenej prisahy“. Puritáni sa od Vysokej komisie odvolali k lordovi Burghleyovi, ktorý napísal Whitgiftovi, a „namietol, že vyšetrovanie komisie zaváňalo príliš inkvizíciou ... konečné rozhodnutie však prenechal arcibiskupovi“. Whitgift v odpovedi Burghleyovi bránil opodstatnenosť prisahy. Nastáva tým „kľúčové štádium v histórii privilégia. Tlaky proti prisaha sa spojili. 14. novembra 1584 sa vynoril verejný dopis v prospech puritánskeho duchovného Barnabyho Bernisona, ktorý bol uväznený, pretože odmietol prisahu ... tento dopis niesol podpisy najprominentnejších mužov vlády Warwicka, Knollysa, Mildmaja, Walsinghama, Bromleya, Bedforda, Leicestera, Croftsa, Hattona, Howarda a konečne samotného Burghleya. Bolo zrejme dlhšiu dobu, dokonca od začiatku panovania Alžbety, že Dolná snemovňa nesmierne sympatizuje so stanoviskom puritánov ... V každom prípade dopis zo 14. novembra bol jedným z najzrejmých dôkazov aliancie medzi puritánmi a Dolnou snemovňou.“¹⁹ Whitgift a biskupi odpovedali v ten istý deň, „deklarovali, že pokiaľ nebude existovať prisaha, potom nemôžu chrániť zriadenie“.²⁰ To znamená, že pôvodný konflikt medzi puritánmi a anglikánmi nadobudol nový – politický – rozmer, rozmer konfliktu medzi puritánmi ovládaným Parlamentom a anglikánskou panovníčkou. V roku 1588 puritáni prichádzajú s radom požiadaviek voči kráľovnej. Vybrali si zlú hodinu. Nasledovali uväznenia i popravy.

V sérii procesov proti puritánom, vedených pred Súdom Hviezdnej komory, pred Vysokou komisiou, ale aj pred ďalšími súdmi, sa odohrala ďalšia, a to „právnická bitka“ o prijateľnosť prisahy a tým i donucovania k priznaniu. Argumentácia oboch strán sa menila, opierajúc sa s rôznym akcentom o anglické právne dejiny. V tomto zápase kľúčovú úlohu zohrávali argumenty týkajúce sa postavenia princípu *nemo tenetur* v kanonickom práve, ďalej argumenty týkajúce sa povahy konania pred súdmi common law a konečne argumenty týkajúce sa právomoci Súdu Hviezdnej komory a Vysokej komisie, založené kráľovskými prerogatívami a v tejto súvislosti vzťah právomoci týchto dvoch súdnych orgánov k súdom common law.

Postoj kanonického práva k otázke donucovania k priznaniu sa vývojom menil. Povedľa Augustína Aurélia, ktorý sa so všetkou príkrošťou odmietavo vymedzil voči mučeniu,²¹ to v období patristiky bol predovšetkým Ján Zlatoústý (347 alebo 349-407), kto

¹⁹ Tamže, s. 258-263.

²⁰ Tamže, s. 263.

²¹ Aurelius Augustinus, De civitate Dei (413-426). Cit. podľa českého prekladu: O Boží obci. II. Praha 1950, s. 393-394: „A čo ak je niekto mučený vo vlastnej veci ak je na mučidlách vypočúvaný a súc nevinný trpí za neistý zločin určitým trestom bez toho, že by sa zistilo, či ho spáchal, ale preto, že sa nevie, či ho nespáchal? ... Ak sa rozhodne ... skrátiť život než aby znášal naďalej muky, prizná sa ku spáchaniu toho, nespáchal. ... Bude múdry sudca v tejto temnote pospolitého života zasadať ale sa na to neodváži? Určite zasadať

v *Epištole Židom* prichádza s tézou odmietajúcou donucovanie k priznaniu: „Non tibi dico ut te prodas in publicum, neque apud alium accuses. Sed in veritatem confiteretur in iudicio accusatus, seipsum proderet et accusaret. Non ergo tenetur veritatem dicere. Et ita non peccat mortaliter si in iudicio mentiatur.“ („Nehovorím, že by si na verejnosti mal priznávať alebo sám seba obviňovať pred ostatnými. Ani v súdnom vyšetrovaní priznať pravdu, obviňiť a obžalovať samého seba. Z tohto dôvodu nie si povinný hovoriť pravdu. A tak klamať pred súdom nie je smrteľným hriechom.“)²² Túto kategorickú tézu v období scholastiky modifikuje Tomáš Akvinský. Formuluje základnú povinnosť vypočúvaného vypovedať pravdu, pričom ale táto povinnosť nie je neobmedzená, týka sa skutkových zistení, ktoré viedli k obvineniu, o skutkových okolnostiach, ktoré v dôsledku tohto neboli známe, obvinený nie je povinný vypovedať, na ne sa vzťahuje zásada *nemo tenetur*.²³

Pod vplyvom Jána Zlatoústeho, vychádzajúceho z Listu Židom sv. Petra, obsahoval Gratiánov dekrét²⁴ túto tézu: „Nehovorím vám, že sa máte prezradiť na verejnosti a ani to, že sa máte sami obžalovať pred ostatnými, ale to, že máte poslúchať proroka keď hovorí, odhajte svoje cesty Pánovi.“ Prvým dôvodom tejto tézy bola obava z utvorenia systému, v ktorom by nikto nebol uchránený pred verejným prenasledovaním, druhým dôvodom bola skutočnosť, že nútenie zložiť prísahu *de veritate dicenda* by bolo stimulom pre krivú prísahu.²⁵ R.M. Helmholz, právny historik pôsobiaci na Univerzite v Chicagu, v tejto

bude. Zaväzuje ho totiž a núti k tomuto úkonu ľudská spoločnosť, opustiť ktorú by považoval za hriech. Nepovažuje teda za hriech to, že neviní svedkovia sú mučení v cudzích procesoch ani to, že obžalovaní, zlomení zvyčajne v dôsledku bolesti a priznávajúci sa k nespáchanej vine sú nevinne trestaní.“

²² K. Rogal, *Der Beschuldigte als Beweismittel gegen sich selbst*, pozn. 5, s. 70.

²³ Tamže, s. 70-71. Pozri tiež Tomáš Akvinský, *Theologická summa*, II-II, 69, 1, prel. profesori bohosloveckého učilišťa dominikánskeho rádu, red. E. Soukup, Olomouc 1937-1940., <http://summa.op.cz/sth.php?&A=1>: „kdokoliv jedná proti povinnosti spravdlnosti, hreší smrteľne, jak bylo shora řečeno. K povinnosti spravdlnosti však náleží, aby někdo poslouchal svého představeného v tom, nač se vztahuje právo představenství. Soudce však, jak bylo shora řečeno, je představeným vzhledem k tomu, jenž je souzen. A proto z povinnosti je vázán obžalovaný vyložití soudci pravdu, které od něho podle pravidel práva vyžaduje. A proto, nechce-li vyznati pravdu, kterou je vázán říci, nebo když jí živě popře, smrtelně hřeší. Jestliže však soudce vyzvídá, co podle řádu práva nemůže, není mu obžalovaný vázán odpověděti, nýbrž odvoláním nebo jinak dovoleně uniknouti; říci však lež není dovoleno. ... když někdo podle řádu práva jest od soudce tázán, neprozrazuje se sám, nýbrž od jiného je prozrazen, když se mu ukládá povinnost odpověděti od toho, jehož je zavázán poslouchati.“

²⁴ *Concordia discordantium canonum* (1140), šlo o kompendium cirkevných predpisov vydaných pred rokom 1140. Jeho autorom je mních a učiteľ boloňskej univerzity Gratianus. Keď pápež Pius V. roku 1566 zadal vypracovanie nového Kódexu cirkevného práva (*Codex iuris canonici*), stal se upravený text Gratiánovho dekrétu jeho prvou časťou a v rímskokatolíckej cirkvi mal legálnu platnosť až do 27. mája 1917, keď bol novelizovaný.

²⁵ R.M.Helmholz, *Origins of the Privilege against Self-incrimination*, pozn. 12, s. 982.

súvislosti upozorňuje, že „kanonický princíp obsahoval konštatovanie, podľa ktorého ‚nikto nie je povinný, aby svedčil proti sebe, pretože nikto nie je viazaný odhaliť svoju hanbu‘. ... Zastával ho a rozpracúval najprominentnejší stredoveký autor v odbore civilného procesu, Guillelmus Durantis.“²⁶ Helmholtz ďalej pripomína, že v anglickej debata o privilegii *nemo tenetur* v 16. st. všetci, jej zástancovia i oponenti, uznávali existenciu výnimiek z neho, za takú sa považovalo rozšírenie uplatnenia prísahy *ex officio*, pričom podľa dobového presvedčenia závažnosť kacírstva a s tým spojená závažnosť spáchaného zločinu opodstatňovala prelomenie privilegia *nemo tenetur*. Uzaviera tézou, podľa ktorej „nijaký z tu prezentovaných dôkazov neznamená, že za moderné privilegium proti sebaobvineniu sme dlžní priamo rímskemu a kanonickému právu“, stalo sa tak vďaka jeho recepcii a rozšíreniu právnikmi common law.²⁷

Common law pôvodne princíp *nemo tenetur* neobsahovalo,²⁸ čo však bolo dôsledkom jeho osobitej procesnej koncepcie: „Pred súdom, ktorý striktno postupoval v rámci common law, sebaobvinenie nebolo možné; vyhlásením obžalovaného bolo popreté obvinenie. V skutočnosti ‚brániť‘ (pozn. P.H. ‚obhajovať sa‘) znamenalo ‚poprieť‘. Formálnym popretím si ten, kto sa obhajoval, mohol zvoliť možnosť klásť otázky svedkom, avšak, ak zvolil takýto postup, potom musel prijať rozhodnutie vynesené z hľadiska ich svedectva. Samozrejme, obžalovaný sa mohol, pokiaľ by si to prial, k trestnému činu priznať.“²⁹ Na okraj tohto konštatovania J.A. Kemp dodáva: „Skutočným dôvodom tohto stavu bola skutočnosť, že obvinený nesvedčil pod prísahou.“³⁰

V tomto okamžiku obráťme teda pozornosť na sudy common law. Na scéne príbehu privilegia *nemo tenetur* sa nám týmto objavuje ďalší z jeho kľúčových aktérov, sir Edward

²⁶ Tamže, s. 981. Guillelmus Durantis (1230-1296), francúzsky kanonista, biskup v Mende. Jeho najvýznamnejším dielo, *Speculum iudiciale* (1271), obsahujúce všeobecný výklad civilného, trestného a kanonického procesu, je pozoruhodnou syntézou rímskeho a cirkevného práva, ktorá si získala veľkú reputáciu a mala výrazný vplyv na sudy a právnické školy. Obsahuje nasledovnú formuláciu privilegia *nemo tenetur* (*Speculum iudiciale*, Lib. II): „nikto nie je povinný odpovedať na otázku tak, aby sprístupnil vlastný priestupok. Tým je v skutočnosti povedané, že takáto otázka je usvedčujúca a preto nie je povinné na ňu odpovedať. ... nie sú povolené otázky obvineným o ich zločine.“ Tézy obsiahnuté v Durantisovom diele potvrdil Nicolaus de Tudeschis, zvaný Panormitanus (1386-1445), profesor cirkevného práva v Bologni, významný predstaviteľ konciliarizmu v cirkvi, a neskôr arcibiskup v Palerme, najvýznamnejší kanonista 15. storočia a boli pripomínané v procesných príručkách šestnásteho a sedemnásteho storočia.

²⁷ Tamže, s. 984-985, 989-990.

²⁸ „Privilegium proti sebaobvineniu bolo pre common law v tomto období celkom neznáme.“ (W.S.Holdsworth, *History of English Law*, V, 3rd rev. ed., London 1923, s. 193-194.)

²⁹ F. Pollock, F.W.Maitland, *History of English Law before the Time of Edward I.* Vol. II, 2nd ed., Cambridge 1898, s. 607-610.

³⁰ J.A. Kemp, *The Background of the fifth Amendment in English Law*, pozn. 3, s. 248.

Coke (1552-1634), v roku 1589 zvolený do Dolnej snemovne, následne jej speaker, neskôr predseda súdu Common Pleas v r. 1606, v r. 1617 predseda súdu King's Bench (šlo historicky o najvyššie súdy common law). Konštitucionalistom je viac než dobre známy príbeh z roku 1610, kedy sir Edward Coke, predseda anglického najvyššieho súdu common law, v rozhodnutí v prípade Bonham dospel k právnenému názoru, v ktorom vyhlásil prednosť obyčajového práva (common law) pred zákonným právom (Statute law) v Anglicku. V tejto kauze Kráľovská lekárska spoločnosť odsúdila a uväznila Thomasa Bonhama za prevádzkovanie lekárskej praxe bez licencie. Keď Bonham protestoval proti svojmu uväzneniu, Coke rozhodol, že Kráľovská spoločnosť v zmysle Charty a štatútu Parlamentu nemá právomoc väzniť za prevádzkovanie lekárskej praxe bez licencie. Pretože rovnaký subjekt - Kráľovská spoločnosť - jednak utrpela ujmu, ale aj uložila trest, Coke argumentoval, že Spoločnosť v spore konala súčasne ako strana aj sudca. Coke k prípadu všeobecne uviedol: „Z našich kníh vyplýva, že v mnohých prípadoch bude obyčajové právo dohliadať na právne predpisy vydané parlamentom a niekedy ich vyhlási za úplne neplatné: keď je právny predpis vydaný parlamentom v rozpore so všeobecným právom či rozumom alebo je s nimi nezlučiteľný alebo ho nie je možné aplikovať, zvykové právo prevládne a vyhlási taký právny akt za ničotný.“³¹ Pripomeňme, že Kauza Bonham spadá do obdobia panovania prvých Stuartovcov (Jakuba I, 1603-1625, a Karla I, 1625-1649), pokusov etablovať systém absolutistickej monarchie. Cokeov názor sa vo svojej dobe v Anglicku nepresadil, však bol diskutovaný a odborná verejnosť ho dobre poznala. S odstupom stáročia je považovaný za zrod idey ústavného súdnictva. Urobme teraz filmový strih, aby sme mohli prerozprávať iný príbeh, späť s menom sira Edwarda Cokea, príbeh, dôsledky ktorého dopadajú už i na porozumenie jednej z najslávnejších Shakespearových drám, *Kupca Benátskeho*, na porozumenie jeho ústrednej postave Shylocka: „21. januára 1594 zatkla alžbetínskej tajná polícia osobného lekára kráľovnej Alžbety Roderiga Lopeza. Bol obvinený z úmyslu otráviť kráľovnú za päťdesiat tisíc zlatých, ktoré mal dostať od španielskeho kráľa Filipa II. Roderigo Lopez bol portugalský Žid a údajnú vraždu mal vykonať s pomocou portugalského princa dona Antonia, ktorý tou dobou pobýval v Londýne na návšteve. ... Prípád ... sa čoskoro premenil na jeden z najväčších politických procesov alžbetínskej doby. Pojednávanie začalo 28. februára 1594 ... žalobcom bol hlavný prokurátor Jej Veličenstva a neskoršie najvyššej kráľovský arbirer sir Edward Coke, muž, pred ktorým sa triasla celé Anglicko a ktorý počas svojej závratne úspešnej kariéry poslal na smrť rad veľkých osobností Alžbetínskej a Jakubskej doby, medzi nimi katolíckeho básnika Edmunda Campiona a známeho dvorana, vojaka, diplomata a básnika sira Waltera Ralegha. Sebaistý a arogantný sir Edward Coke (podľa dobových svedectiev bol zavalitý a nosil starostlivo pristríhnuté fúzy) preslávil poznámkami, ktoré dodávali jeho argumentačnej logike presvedčivosť a farebnosť. S mimoriadnou vášnivostou sa jeho emocionálna, vzletná rétorika prejavovala v otázkach náboženských. Počas procesu s Roderigom Lopezom napríklad nezabudol zdôrazniť Lopezov židovský pôvod a

³¹ Pozri Contexts of the Constitution. Ed. N. H. Cogan, New York 1999, s. 109-124. Th.F.T. Plucknett, Bonham's Case and Judicial Review. Harvard Law Review, 1926, s. 30 a nasl.

niekoľkokrát ho označil za Judáša ... Na popraviske Lopez vyhlásil, že miluje kráľovnú a Ježiša Krista ... Zhromaždený dav ho umlčal smiechom a posmešným volaním „Je to Žid!“.“³² Martin Hilský, prekladateľ, dnes najvýznamnejší znalec Shakespearového diela v českom prostredí, dodáva, že „Roderigo Lopez sa stal legendárnou postavou“, po jeho poprave bola na motívy jeho príbehu napísaný rad hier (z nich najznámejšia sa stala Marlowova hra *Maltský Žid*), a hoci „nikto dodnes presvedčivo nepreukázal, že Graziano má na mysli Lopezovú popravu, keď v *Kupci benátskom* hovorí:

„Tvoj podlý duch vládol vlkovi,
Čo vraždil ľudí. Keď ho vešali,
Uletela jeho duše zo šibenice
Do lona hriechu, v ktorom si ležal ty,
Vliala sa do teba a od tej doby
Máš dravé, vlčie, krvilačné pudy.“ (IV. 1. 132-137)

... Isté je, že proces s portugalským lekárom vstúpil do všeobecného povedomia natoľko, že musel ovplyvniť alžbetínskej vnímanie Shakespearovej hry.“³³

Pred cirkevnými súdmi v procese týkajúcom sa obvinenia z kacirstva v roku 1538 po prvý krát to bol John Lambert, protestantský martýr, odsúdený na smrť upálením, ktorý sa obhajoval odvolaním sa na maximu *nemo tenetur*. „V našom starodávnom práve je napísané: ‚Nikto nie je povinný odhaliť seba samého‘ - *Nemo tenetur prodere seipsum*.“³⁴ V procese proti Johnovi Udallovi (1590), duchovnému puritánovi v Kingstone nad Temžou, ktorý odmietol prisahu, sa po prvý krát objavil v obhajobe argument rozporu prisahy *ex officio* s Magnou chartou libertatum,³⁵ a ďalej argument rozporu tejto prisahy s common law. John Udall sa „odvolal na slobodu svedomia ... argumentoval tým, že nemôže zložiť prisahu pretože táto je v rozpore s tradíciou anglického common law.“³⁶ Advokátom Johna Udalla bol Nicholas Fuller, ktorému sa pripisuje prvé teoretické odôvodnenie privilégia *nemo tenetur* akcentujúce práve jej rozpor s Magna chartou.³⁷ Tým bola definitívne pripravená scéna pre vstup sira Edwarda Cokea.

Prvým zistiteľným prípadom, v ktorom súd oprel svoje rozhodnutie o princíp nemo tenetur bola kauza Collier v. Collier z roku 1589. Prípad rozhodoval súd common law (Court of Common Law Pleas). Edward Coke, ako právny zástupca navrhovateľa argumentoval tým, že „nemo tenetur seipsum prodere je nutné aplikovať v jeho prípade, prisahu ex officio možno použiť len in causis mater. et test., ... v ktorých ... nemôže byť strana diskreditovaná

³² M. Hilský, Shakespearův Kupec benátský. In: W. Shakespeare, Kupec benátský. Brno 2005, s. 13-14.

³³ Tamže, s. 14-15.

³⁴ L. Levy, Origins of the Fifth Amendment pozn. 8, s. 3 a nasl.

³⁵ Tamže, s. 164 a nasl.

³⁶ J.A. Kemp, The Background of the fifth Amendment in English Law, pozn. 3, s. 267.

³⁷ L. Levy, Origins of the Fifth Amendment pozn. 8, s. 170 a nasl.

prísahou“.³⁸ Coke následne zaútočil na Vysokú komisiu v kauze Cawdrey, duchovného z Liffinghamu v Suffolku, v roku 1590. Argumentoval tým, že cirkevná komisia nemá právo niekoho uväzniť, pretože nemá takúto právomoc na základe Aktu o nezávislosti alebo založenú common law, ktoré zakazovalo uväznenie cirkevnými súdmi. Vyslovil tézu, podľa ktorej Vysoká komisia nebola založená kráľovským prerogatívom, šlo podľa neho o starodávny súd, založený na starovekom práve, len pôsobiaci za nových okolností: tvrdil, že „akt nezávislosti len ‚obnovil‘ starú jurisdikciu“. Coke použil túto argumentáciu aj v ďalších kauzách a napokon ju rozviedol vo štvrtej časti svojej *Knihy o inštitútoch*: „Vybavené týmto argumentom súdy vo Westminsteri začali používať *habeas corpus* k tomu, aby oslobodili ľudí uväznených komisiou“. Cokeova opozícia voči prísaha nebola založená na náboženskom presvedčení, ako mnohé vtedajšie významné osobnosti, aj on bol priaznivcom Erazma Rotterdamského, pre neho šlo o otázku vzťahu kráľa a parlamentu: „Coke nepovedal nikdy, že prísaha bola protiprávna ako taká, len že bola protiprávna, pretože ju používal kráľ“.³⁹ Ako reakciu na túto argumentáciu kráľovskí právnici opreli kompetenciu Vysokej komisie „o staré, stále platné kanonické právo“, čím nepriamo popreli kráľovskú autoritu ako právny základ pôsobenia komisie. To spôsobilo zásadnú zmenu v argumentácii puritánov: „Ak predtým argumentovali tým, že kráľovský prerogatív nemôže autorizovať prísahu, teraz začali tvrdiť, že ona je proti common law a odvolávanie sa na rímske katolícke kanonické právo, ktoré v skutočnosti predchádzalo reformácii, neobstojí, pretože prísaha bola v ňom povolená v prípadoch zahŕňajúcich závetý a manželstvo.“⁴⁰

Po tom, čo sa Coke stal predsedom najvyššieho súdu, aplikoval princíp *nemo tenetur* v celom rade prípadov, najznámejším z nich je *Dighton v. Holt* z roku 1616.⁴¹

Nuž a kde zostal Shakespearovský príbeh nenávisť hlavných aktérov drámy *nemo tenetur*? Anglikánsky arcibiskup z Canterbury John Whitgift, *spiritus agens* používania prísahy *ex officio*, a patriarcha puritánov Thomas Cartwright sa osobne poznali zo štúdií v Cambridge. Whitgift absolvoval skôr, Cartwright bol jedným z jeho študentov, pričom Whitgift, už vo funkcii dekana, rozhodol o vylúčení Cartwrighta z Trinity Colledge v Cambridge. Edward Coke, ktorý tiež absolvoval v Cambridge, bol Whitgiftovým študentom, poznal jeho prísnosť, bol prítomný suspendovaniu Cartwrighta: „Coke bol kýmkoľvek, len nie nábožensky založeným mužom ... Do konfliktu s cirkevným právom sa dostal pri príležitosti tajnej svadby s Lady Elizabeth Hatton, vnučkou lorda Burghleya, a Whitgift ho zložil na kolena.“⁴² O tajnej svadbe sa dozvedel a poslal mu výhražný dopis spolu s Novým zákonom a vyznačenými pasážami, ktoré sa týkali cirkevného posúdenia jeho veci. To z Cokea urobilo arcibiskupovho „smrteľného nepriateľa“.⁴³ Postava Lady Hatton bola ale

³⁸ J.H. Wigmore, *Nemo tenetur seipsum prodere*, pozn. 6, s. 77.

³⁹ J.A. Kemp, *The Background of the fifth Amendment in English Law*, pozn. 3, s. 275-276.

⁴⁰ Tamže, s. 270-271.

⁴¹ J.H. Wigmore, *Nemo tenetur seipsum prodere*, pozn. 6, s. 77.

⁴² J.A. Kemp, *The Background of the fifth Amendment in English Law*, pozn. 3, s. 275.

⁴³ Tamže.

dôvodom i Cokeovho ďalšieho smrteľného nepriateľstva – vo vzťahu k neúspešnému rivalovi o jej priazeň: nebol ním nikto nevýznamnejší ako filozof, zakladateľ tradície anglického empirizmu, vedec, iniciátor rozvoja prírodných vied, právnik a štátnik Francis Bacon (1561-1626).⁴⁴ Bacon – ako právnik – sa stal jedným z protagonistov slávneho sporu medzi Edwardom Cokeom a kráľom Jakubom I. na začiatku 17. storočia, sporu, ktorý je daný spomínanou kauzou Bonham, ktorý je daný tézou priority common law pred statute law. Francis Bacon v tomto spore stojí, ako inak, proti Cokeovi na strane kráľa Jakuba I. Baconovou argumentáciou spor nadobúda právo-filozofický rozmer: „Bacon je vonkoncom pripravený uznať: nech všeobecné právo stojí nad právom ustanoveným a nech má silnejšiu povahu. Avšak nad obidvomi stojí rozum. Zjavne u neho možno pozorovať, že zastáva totožné myslenie ako európsko-kontinentálne prirodzené právo; Baconove vety by mohli vystupovať rovnako u Grotia a Pufendorfa, dokonca u samého Rousseaua a Kanta. Avšak v pozadí stojí nové chápanie suverenity. Bacon a kráľ Jakub chcú zabrániť sudcovi, vrátane parlamentu (Coke sa totiž vo svojich textoch podrobne zaoberá súdnou funkciou parlamentu – pozn. P.H.), obmedziť suverenitu.“⁴⁵

Osobným nepriateľstvom rivalov o priazeň Lady Hatton sme sa „prehupli“ do ďalšieho dejstva príbehu *nemo tenetur*, do doby panovania anglických Stuartovcov, Jakuba I. (1603-1625) a jeho nástupcu Karola I. (1625-1649).

V roku 1606 parlament prijal návrh zákona, ktorým „odmietol výkon popráv na základe cirkevného práva nepotvrdeného parlamentom“, na nátlak biskupov bol návrh odmietnutý už lordom kancelárom. Situácia sa v období panovania Jakuba I. nezmenila, naďalej pokračovala prax vyžadovania prisahy a „parlament pokračoval v označovaní prisahy a komisie ako inštitúcií excesívneho a protiprávneho používania kráľovskej autority“.⁴⁶

Karol I. sa pokúša dosiahnuť odklonu anglikánskej cirkvi od kalvinizmu smerom k jej tradičnému poňatiu. V osobe Williama Lauda, v roku 1633 vymenovaného za arcibiskupa canterburského, nachádza výraznú podporu. Laud zahajuje nepopulárne reformy, ktoré mali zvýšiť autoritu cirkvi, usiluje sa dosiahnuť náboženskú jednotu zrušením puritánskych organizácií, trvá na unifikácii cirkevných obradov podľa ním vydanéj *Knihy všeobecných modlitieb*. Pre trestanie tých, ktorí sa protivia, Laud využíva dve inštitúcie – súd Vysokej komisie a súd Hviezdnej komory. Prvý z nich mohol vynútiť na obvinenom priznanie k porušeniu desatora a mohol ho odsúdiť k akémukoľvek trestu s výnimkou trestu smrti. Nezákonnosť Hviezdnej komory dosiahla v Karlovom období nevidaný rozsah v porovnaní

⁴⁴ Tamže.

⁴⁵ K. J. Friedrich, *Die Philosophie des Rechts in historischer Perspektive*. Berlin-Göttingen-Heidelberg 1955, s. 50.

⁴⁶ J.A. Kemp, *The Background of the fifth Amendment in English Law*, pozn. 3, s. 279-282.

s predchádzajúcim obdobím. Obžalovaní boli predvádzaní bez akéhokoľvek obvinenia a svedectvá bol vynucované za použitia mučenia.⁴⁷

Áno, obľúkom dejin sa vraciame ku „*cause célèbre*“, vraciame sa do roku 1638, ku kauze Johna Lilburnea – bola jedným z jej „spúšťačov“. To sa už ocitáme v predvečer anglickej revolúcie. Po jej vypuknutí v roku 1640, v roku nasledujúcom Parlament ruší (*Habeas corpus act* 1641) oba sudy: Hviezdnu komoru a Vysokú komisiu. Tento okamžik sa v dejinách považuje za implicitné konštituovanie princípu *nemo tenetur, Listina práv (Bill of Rights)* z roku 1689, vydaná Williamom III. Oranžským a jeho manželkou Máriou II. pri príležitosti ich korunovácie, na tejto skutočnosti nič nepridala, t.j. nezakotvila explicitne zásadu *nemo tenetur*, nasledovnou formuláciou vylúčila ale existenciu súdov Hviezdnej komory a Vysokiej komisie: „nariadenia zriadiť bývalý súdny dvor komisárov pre cirkevné záležitosti ako aj nariadenia zriadiť súdne dvory podobného druhu sú nezákonné a zhubné“. V roku 1646 Snemovňa lordov ruší odsudzujúci rozsudok v kauze Lilburnea a o dva roky neskôr priznáva Johnovi Lilburneovi náhradu škody vo v tom čase závažnej výške £ 3000.⁴⁸

Jediný politický dokument, ktorý už obsahoval výslovné zakotvenie zásady *nemo tenetur* v období anglickej revolúcie, bol politický manifest strany levellerov *Agreement of the Free People of England* (1649): „V právomoci nijakého orgánu nesmie byť trestať alebo nechať potrestať ktorúkoľvek osobu či ktorúkoľvek osoby kvôli odmietnutiu odpovedať na otázky proti sebe samému v trestných veciach.“

Na tomto mieste iskierka utvárajúceho sa princípu *nemo tenetur* preskakuje Atlantický oceán a presúva sa na územie amerických osád. V priebehu 16. a na začiatku 17. storočia v dôsledku útlaku a prenasledovania opúšťajú generácie puritánov Anglicko a sťahujú sa do nového domova. Zakladajú nové osady, formulujú si pre ne pravidlá spoluzitia, stávajú sa svojou kultúrou snáď tým najvýznamnejším prvkom Nového Anglicka. Jedným z prístahovalcov bol i duchovný puritánov Nathaniel Ward, ktorý zanecháva svoj pôvodný domov kvôli tlaku reforiem arcibiskupa Lauda. Ward je autorom dokumentu, súboru (kompilátu) právnych úprav, nazvaného *Body of Liberties*, uznaného v roku 1641 Najvyšším súdom Massachusetts za prameň práva (v roku 1684 anglický kráľ Karol II. jeho platnosť zrušil, nastolil platnosť anglického práva platného pre Commonwealth, následne vytvorením samostatnej kolónie Massachusetts nakrátko obnovil jeho platnosť aby ho v roku 1691 nahradil tzv. chartou provincie). Článok 45 *Body of Liberties* obsahoval princíp *nemo tenetur* („nijaký človek nesmie byť nútený mučením k priznaniu nijakého zločinu proti sebe samému“), a to s výnimkou pri obvinení z hrdelného zločinu, v ktorom existovali jasné a dostatočné dôkazy, pričom v tomto prípade sa povoľovalo mučenie, „avšak nie takou tortúrou, ktorá by bola barbarská a nehumánna“. Prakticky v rovnakom čase a presne v rovnakom kultúrnom kontexte dochádza k prijatiu právneho kódexu pre Connecticut, nazvaného *Connecticut Code*, či *Code of 1650* alebo, podľa jeho autora, *Ludlow's Code*.

⁴⁷ Tamže, s. 284.

⁴⁸ K. Rogal, Der Beschuldigte als Beweismittel gegen sich selbst, pozn. 5, s. 79.

Obdobne ako Nathaniel Ward i Roger Ludlow bol puritán, emigrant, v Oxforde vzdelaný právnik, autor *Fundamental Orders of Connecticut*, dokumentu považovaného v dejinách za prvú americkú ústavu.⁴⁹ *Connecticut Code* obsahoval ustanovenie, podľa ktorého „nikto nesmie byť nútený mučením priznať voči sebe samému akýkoľvek zločin“.⁵⁰

Myšlienka zákazu donucovania k sebaobvineniu v americkom právnom myslení, zásadne ovplyvnenom puritánskou kultúrou, bola v 17. storočí už pevne zakorenená a tak v oblúku ďalšieho storočia, v období boja za nezávislosť amerických osád a formovania americkej ústavnosti je už neoddeliteľnou súčasťou predstáv o základných právach a slobodách.

Článok 8 Deklarácie práv Virginie z roku 1776 zakotvil princíp *nemo tenetur* v podobe tejto formulácie: „nikoho nemožno nútiť svedčiť proti sebe samotnému“. Návrh Deklarácie i uvedenej formulácie predložil George Mason, politik, rebel, priateľ Georga Washingtona (a to do doby, než ich rozdelili rozdielne predstavy na podobu Ústavy USA).⁵¹ Podľa vzoru Virginie po vyhlásení nezávislosti USA zakotvili princíp *nemo tenetur* i ďalšie štáty únie vo svojich Deklaráciách práv (šlo o Delaware, Severnú Karolínu, Maryland, Massachusetts, Vermont a New Hampshire). V roku 1789 ako dôsledok iniciatívy štátov New York, Virginia, Severná Karolína a Rhode Island bol predložený návrh dodatku Ústavy USA obsahujúci

⁴⁹ Za prvé ústavy v modernom význame tohto slova sa v dejinách považujú charty amerických osád, koncipované osadníkmi, potvrdené pôvodne anglickým kráľom a neskôr, po vyhlásení nezávislosti USA, potvrdené ako ústava členského štátu americkej únie. Prvými z nich sú *Fundamental Ordres od Connecticut* z roku 1639, prijaté puritánmi vystaňovanými z Massachusetts, tvoriace základ charty udelenej Karlom II., v roku 1776 potvrdené a platné do roku 1818 ako ústava Connecticutu (obdobným vývojom prešiel tiež Rhode Island – v roku 1663 získal od Karla II. chartu, ktorej základom sa stali osadnícke zmluvy a ktorá platila ako ústava do roku 1848). V dobe vypuknutia hnutia za nezávislosť takéto charty malo už všetkých trinásť amerických osád. Po roku 1776 prijímajú nové štáty ústavy už vo svojich zákonodarných zboroch: „V týchto ústavných listinách z prvého obdobia americkej nezávislosti treba hľadať najstaršie vzory európskych konštitúcií, pretože pôsobili omnoho viac, ako sa do najnovšej doby vedelo, na francúzske ústavné zákonodarstvo z rokov 1789 až 1791. Tieto listiny zvyčajne pozostávajú z dvoch hlavných častí. Uvedené sú najčastejšie nejakou 'bill' alebo 'declaration of rights', ktorá... obsahuje stručne zhrnutý kódex všetkých verejných práv jednotlivca. K nemu sa pripája plán alebo 'frame of government' – ustanovenia o najvyšších orgánoch štátu a o ich funkciách.“ (G. Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*. 1900. Cit podľa českého vydania: J. Jellinek, *Všeobecná štátoveda*. Praha 1906, s. 549-550.) Dodajme, že idea tejto základnej kostry, tvoriaca štruktúru ústavy, pretrvala dodnes.

⁵⁰ K histórii formovania princípu *nemo tenetur* v priebehu 17. a 18. storočia v amerických kolóniách pozri R. Carter Pittman, *The Colonial and Constitutional History of the Privilege Against Self-Incrimination in America*. 21 *Virginia Law Review* 763 (May, 1935).

⁵¹ K osobnosti Georgera Masona pozri podrobne: J. Broadwater, *George Mason, Forgotten Founder*. Chapel Hill 2006.

princíp *nemo tenetur*. Sformuloval ho John Madison, jeden z „otcov“ Ústavy USA a jeden autorov *Listov Federalistov*, a to v podobe, v ktorej bol v roku 1791 prijatý: „Nikoho nemožno nútiť svedčiť v trestnom konaní proti sebe samému.“⁵²

Opustme teraz americký kontinent a nechajme iskierku utvárania sa princípu *nemo tenetur* preskočiť na európsku pevninu.

Idea neprípustnosti donucovania k sebaobvineniu žila na kontinente v dielach humanistov i osvietenecov – bola spojená s odmietaním tortúry.

V 16. storočí francúzsky renesančný filozof a spisovateľ Michel de Montaigne vo svojich slávnych *Esejoch* prudko na tortúru zaútočil. Argumentoval jej nehumánnosťou ako aj bezcennosťou pri odhaľovaní pravdy: „Výsluchy na mučidlách sú naskutku nebezpečným vynálezom a zdá sa, že sú skôr skúškou odolnosti ako pravdivosti. A pravda zostáva utajená rovnako, ak ich človek znesie, ako ak ich neznesie. Kdeže je totiž dôkaz, že ma mučenie skôr pohne k tomu, aby som priznal, ako sa veci majú, než aby ma prinútilo prehlásiť, čo sa nikdy nestalo? ... Zdá sa totiž že vinníka svedomie na mučidlách núti, aby priznal voju vinu, a že ho teda oslabuje; a naopak nevinnému prepožičiava silu proti utrpeniu. Aby som povedal pravdu, je to prostriedok plný neistoty a nebezpečia. Čo na svete by človek neprehlásil, čo by neurobil, len aby unikol takým strašným bolesťami!“⁵³ Rovnako zmýšľal o tortúre humanista, filozof a právnik, zakladateľ „sekulárneho“ iusnaturalizmu v 17. storočí, Samuel Pufendorf. Vo svojom diele *De iure naturae et gentium* (1672) napísal: „*Sed ut quis ultro ad poenam se praebeat aut nomen suum ipse deferat, neminem teneri.*“ („Nikto nie je viazaný, aby kvôli znášaniu trestu ukázal sám na svoje meno.“)⁵⁴

Z veľkých postáv osvietenstva 18. storočia spomeňme dvoch najvýznamnejších odporcov tortúry: Voltaira a Beccariu. V roku 1762 bol toulonský občan Jean Calas, prívrženec kalvinizmu, nevinne odsúdený a následne krutým spôsobom lánaním v kolese popravený za vraždu svojho syna, ktorej sa mal dopustiť kvôli synovmu zámeru prestúpiť na katolícku vieru. Na proces reagoval protestným, voči netolerancii a súdnej svojvôli burcujúcim, spisom Voltaire.⁵⁵ Dosiahol ním nielen obnovenie procesu, ale vďaka svojej popularite v celej vtedajšej Európe otvoril otázku neudržateľnosti stredovekého procesu v dobe osvietenstva, v čase nastupujúceho racionalizmu a liberalizmu. Otvoril tým cestu pre

⁵² L. Levy, *Origins of the Fifth Amendment* pozn. 8, s. 421 a nasl.

⁵³ M. de Montaigne, *Essais*. (1580) Cit podľa českého prekladu: Eseje. Praha 1995, s. 260.

⁵⁴ S. Pufendorf, *De iure naturae et gentium*. (1672), Lib. IV, Amsterdam 1698, s. 328. K významu Samuela Pufendorfa pri sekularizácii prirodzeného práva pozri P. Holländer, *Pojmy v Sisyfovej krošni (čiepky z filozofie práva)*. Bratislava 2015, s. 86-87.

⁵⁵ Fr.-M. Arouet de Voltaire, *Rozprava o snášenlivosti* napsaná u příležitosti popravy Jana Calase. Cit. podľa českého prekladu, Praha 1912.

prijatie Beccariových myšlienok v jeho slávnom diele *O zločinoch a trestoch*.⁵⁶ Cesareho Beccariu netreba predstavovať, možno ale na tomto mieste pripomenúť jeho zásadné odsúdenie tortúry: „vyžadovať, aby jeden človek bol súčasne žalobcom aj žalovaným, aby sa bolesť stala skúšobným kameňom pravdy, ani čo by kritérium tejto pravdy spočívalo vo svaloch a tkanive nejakého úbožiaka, znamená postaviť na hlavu všetky vzťahy.“⁵⁷

Francúzska *Deklarácia práv človeka a občana* z roku 1789 ani napoleonský trestný poriadok z roku 1808 ako aj trestné poriadky jednotlivých nemeckých štátov z prvej polovice 19. storočia princíp *nemo tenetur* výslovne neobsahovali. Všetky spomenuté trestno-procesné úpravy ale nahradili inkvizičný akuzачným procesom, pričom vývojom náuky trestného práva procesného v 19. storočí sa pod jeho rámec postupne subsumoval princíp *nemo tenetur*. Zmienim na tomto mieste aspoň tých najvýznamnejších predstaviteľov vtedajšej nemeckej vedy: bol ním predovšetkým P.J.A. von Feuerbach, ktorý v nemeckom prostredí ako prvý sprostredkúva anglickú koncepciu *nemo tenetur*,⁵⁸ a H.A. Zachariä, ktorý v princípe *nemo tenetur* videl bezprostredný dôsledok akuzачného princípu.⁵⁹ Prvý trestný poriadok v nemeckej oblasti, ktorý pod vplyvom anglického práva⁶⁰ zakotvil princíp *nemo tenetur*, bol trestný poriadok Vojvodstva Braunschweig z roku 1849, ktorého ustanovenie § 43 stanovilo, že „obvinený nie je povinný odpovedať ani podať prehlásenie sudcovi pri zahájení prvého vypočúvania na nijakú z ním položených otázok“. Ríšsky trestný poriadok z roku 1877, vydaný po zjednotení Nemecka, už obsahuje princíp *nemo tenetur* ako vo vzťahu k obvinenému tak i svedkovi (§ 136 ods. 1 a § 54). Pokiaľ vo vzťahu ku svedkovi je princíp zakotvený explicitne, vo vzťahu k obvinenému v podobe implicitnej – stanovuje povinnosť sudcovi na začiatku hlavného pojednávania obvineného vyzvať, aby pokiaľ chce, to, čo uzná za vhodné, uviedol k obvineniu. Následne bolo toto ustanovenie zo strany súdov „chápané v najširšom slova zmysle“.⁶¹ Rakúsky trestný poriadok z roku 1873 princíp *nemo tenetur* zakotvil neúplným spôsobom v ustanovení § 199 a § 202. Na jednej strane stanovil, že vyšetrojúci sudca na začiatku výsluchu napomenie obvineného, aby odpovedal určite, jasne a pravdivo na položené otázky, zároveň zakázal vyšetrojúcejmu sudcovi pri vypočúvaní obvineného používať sluby, predstieranie, vyhrážky a donucovacie prostriedky za tým účelom, aby ho pohli k priznaniu

⁵⁶ C. Beccaria, *Dei delitti e dele pene*. 1764. Slovenský preklad: *O zločinoch a trestoch*. Bratislava 2009.

⁵⁷ Tamže, s. 60. Podrobne k Beccariovej kritike tortúry pozri: T. Bojar, *Cesare Beccaria a problém tortury – historické a soudobé aspekty*. Právnik, č. 4, 2016, s. 331-348.

⁵⁸ P.J.A. von Feuerbach, *Betrachtungen über die Öffentlichkeit und Mündlichkeit der Gerechtigkeitspflege*. Bd. 2, Gießen 1825, s. 366 a nasl.

⁵⁹ H.A. Zachariä, *Die Gebrechen und die Reform des deutschen Strafverfahrens dargestellt auf der Basis einer consequenten Entwicklung des inquisitorischen und des accusatorischen Prinzips*. Göttingen 1846, s. 120.

⁶⁰ Pozri Planck, *Systematische Darstellung des deutschen Strafverfahren auf Grundlage der neueren Strafprozessordnungen seit 1848*. Göttingen 1857, s. XIII.

⁶¹ K. Rogal, *Der Beschuldigte als Beweismittel gegen sich selbst*, pozn. 5, s. 103.

či k uvedeniu iných údajov. K interpretácii týchto ustanovení Vladimír Solnař konštatuje, a to v nadväznosti na názor Jaroslava Kallába, že z dvoch výkladových možností týkajúcich sa povinnosti obvineného vypovedať pravdu, prvej vo význame morálnej a druhej vo význame právnej povinnosti, neobsahujúcej ale sankciu za jej nedodržanie, treba za správnejšiu považovať druhú z nich.⁶² Vo vzťahu ku svedkovi obsahovalo ustanovenie § 152 jeho právo odoprieť výpoveď, ak by mu spôsobila „priamu a značnú majetkovú škodu“ alebo ak by bola jemu alebo jemu blízkym osobám „na hanbu“. V obzvlášť závažných prípadoch disponoval sudca oprávnením trvať na výpovedi aj za uvedených okolností.

Uhorský trestný poriadok z roku 1896 princíp *nemo tenetur* vo vzťahu k obvinenému zakotvil v ustanovení § 135 a § 135. Intenciu tejto úpravy vidí A. Ráliš v koncepcii akuzачného procesu.⁶³ Podľa prvého z uvedených ustanovení platilo: „ak obvinený na otázku položenú mu z dôvodu prednesu jeho obhajoby, prehlási, že je nevinný a ak si nepraje podrobnejšie sa vyjadriť k obžalobe, nepripúšťa sa klásť mu ďalšie otázky“. Podľa ďalšieho z uvedených zákonných ustanovení, „za účelom dosiahnuť priznanie obvineného alebo pohnúť ho k výpovedi nie je dovolené použiť ani sľub, provokovanie alebo úskok, ani hrozbu, násilie alebo donútenie“. Dané ustanovenie zakazovalo ďalej úmyselné použitie nočných výsluchov či unavovanie výsluchmi za účelom dosiahnuť priznanie, a zakazovalo i používať pri výsluchoch neurčité, sugestívne a kapciózne otázky. Vo vzťahu ku svedkom potom ustanovenie § 208 obsahovalo oprávnenie svedka odoprieť svedectvo, ak by toto malo pre neho alebo pre jeho príbuzných za následok značnú škodu alebo hanbu.

Ocitli sme sa v závere 19. storočia. Na tomto mieste jednak kvôli pointe rozprávania tohto príbehu, príbehu *nemo tenetur*, a jednak kvôli priestoru, ktorý je mu vyhradený rozumným rozsahom príspevku na konferencii, urobme filmový strih a prenesme sa – z pohľadu autora tohto textu ovplyvneného osobnou skúsenosťou – do doby prelomu 20. a 21. storočia, zaostríme pohľad na malý výsek „ďalšieho života“ zásady *nemo tenetur* v priestore judikatúry jedného zo súdov, Ústavného súdu Českej republiky.⁶⁴ Metóda tohto filmového strihu je vypožičaná zo sveta hudby a nazýva sa kontrapunkt (z lat. *punctus contra punctum* = „nota proti note“). Onen kontrapunkt je technikou hudobnej skladby pochádzajúcou z obdobia renesancie a baroka, technikou, ktorá dosiahla svojho vrcholu u Johanna Sebastiana Bacha. Pripomeňme, že najjednoduchšou formou kontrapunktu v hudobnej teórii je „protihlas“ k danej melódii. Nuž, nech je judikatúra Ústavného súdu Českej republiky príkladom tohto protihlasu umožňujúcim ukázať protihlas v jednej konkrétnej melódii.

⁶² V. Solnař, Učebnice trestního řízení platného v zemi České a Moravskoslezské. Praha 1945, s. 113.

⁶³ A. Ráliš, Trestné právo procesné. 2. vyd., Bratislava 1942, s. 80-81.

⁶⁴ Širší, takpovediac celosvetový komparatívny pohľad (zahrňujúci Austráliu, Nový Zéland, Kanadu, USA, Veľkú Britániu, Indiu, ESLP, ICTY) na problematiku uplatnenia princípu *nemo tenetur* podáva monografia: A. L-T Choo, The Privilege Against Self-Incrimination and Criminal Justice. Oxford 2013.

Prístup Ústavného súdu ČR k otázke princípu *nemo tenetur* možno charakterizovať líniou smerujúcou od kauzy „Varíme s marihuanou“, cez kauzy donucovania k priznaniu kolúznou väzbou, kauzy vecí ukladania poriadkových pokút za neuposlušnosť výzvy na vydanie vecí, resp. na odhľadie vecí, kauzu *ne bis in idem*, kauzy pachovej stopy a bukálneho steru, až po stanovisko pléna zjednocujúceho rozkolísanú judikatúru.

V kauze *Varíme s marihuanou* (nález sp. zn. III. ÚS 149/97) šlo o ústavnú sťažnosť šéfredaktora vydavateľstva Votobia, v ktorom bola uverejnená kniha *Varíme s marihuanou*. Po podaní obžaloby voči zodpovedným osobám vydavateľstva pre podozrenie zo spáchania trestného činu šírenia toxikománie bol sťažovateľ vyzvaný vypovedať ako svedok, čo však s odkazom na ustanovenie § 100 ods. 2 Tr. por. odoprel, majúci za to, že pravdivá svedecká výpoveď by mu mohla privodiť nebezpečenstvo trestného stíhania. Súd I. stupňa na hlavnom pojednávaní „zvažoval, či odmietnutie výpovede svedka je odôvodnené, pričom dospel k záveru, že svedok nie je oprávnený odoprieť vypovedať“ a s prihliadnutím na ustanovenia § 66 ods. 1 Tr. por. mu uložil poriadkovú pokutu; podľa odôvodnenia tohto rozhodnutia mal byť sťažovateľ vypočutý „ohľadom náplne svojej práce, svojich pracovných povinností a organizácie práce“. Odvolací súd uloženie poriadkovej pokuty potvrdil. Ústavný súd oprel kasačný nález o argument porušenia princípu *nemo tenetur*: „Aj keď, ako podľa ustálenej praxe všeobecných súdov, tak aj podľa náuky, je v konaní pred súdmi dokazovanie výpoveďou svedka založené na všeobecnej svedeckej povinnosti, ktorej splnenie možno aj postupom v zákone upraveným (ľahostajné, či ide o konanie trestné či občianskoprávne) vynucovať, nemožno opomenúť, že právo svedka odoprieť výpoveď (za podmienok ustanovených zákonom) je dôsledkom ústavnej ochrany proti sebaobviňovaniu (čl. 37 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd), ktorá má hlboký historický základ, a ktorej je prirodzené v právnom štáte dať prednosť pred účelom toho ktorého konania (§ 1 ods. 1, 2 Tr. por., § 1 Osp.), a to aj vtedy, ak by v tom-ktorom prípade mohla viesť k dôkaznej núdzi. Ide o úplne subjektívne ústavne zarúčené právo svedka, ktorý v uvažovaných prípadoch, po poučení poskytnutom mu orgánom verejnej moci, sám váži a rozhoduje, či svoje právo odoprieť výpoveď využije alebo nie, a to takmer výlučne podľa okolností (dôvodov), ako ich sám cíti a vníma; v tomto zmysle nemôže a nesmie byť potenciálne ohrozený svedok vo svojom rozhodovaní obmedzovaný či dokonca k zloženiu svedeckej výpovede nútený. V prípadoch odmietnutia svedeckej výpovede z dôvodu nebezpečia trestného stíhania (§ 101 ods. 2 Tr. por., § 126 ods. 1 al. 3 Osp.) ide o krajne subtílnu problematiku, najmä ak zákon (v konaní občianskoprávnom) alebo ustálená prax (v konaní trestnom) zverujú súdom (iným orgánom verejnej moci) právo o dôvodnosti odopretia výpovede rozhodnúť (§ 126 ods. 1 al. 2 za bodkočiarkou Osp.); ak má totiž ísť vskutku o rozhodovací proces (orgánov verejnej moci), musí byť k dispozícii aspoň v nevyhnutnej miere dostatočné informácie, na ktorých by bolo toto rozhodnutie (o dôvodnosti odopretia výpovede) založiť, čo však na druhej strane ľahko môže viesť k nebezpečenstvu prelomenia práv ústavne daných zákonom.“ Ústavný súd ďalej konštatoval, že právo odoprieť vypovedať sa nevzťahuje na výpoveď *en bloc*, ale „ak zákon (§ 101 ods. 2 al. 2 Tr. por., § 126 ods. 3 al. 1 Osp.) vyžaduje, aby na začiatku výsluchu bola daná svedkovi možnosť, aby spontánne a súvisle opísal, čo o veci vie, je mu tým

súčasne umožnené, aby vo svojej výpovedi pominul to, čo (zo zákonom stanoveného dôvodu) pokladá pre seba (pre zákonom vymenované osoby) za nebezpečné; až vtedy, ak sú mu kladené upresňujúce či doplňujúce otázky, prislúcha mu oprávnenie odpoveď na ne odmietnuť.⁶⁵ Túto líniu súd sleduje i v nasledujúcej judikatúre (ilustratívne možno v tejto súvislosti uviesť nálezy sp. zn. II. ÚS 642/04 a I. ÚS 4642/12).

V náleze vo veci sp. zn. III. ÚS 188/99 Ústavný súd posudzoval ústavnú sťažnosť smerujúcu proti rozhodnutiu o vzatí do väzby, keď podľa väzobného súdu „dôvodom kolúznej väzby bol okrem iného aj postoj sťažovateľa k vznesenému obvineniu a výsledkom doposiaľ vykonaného dokazovania, keď tento k veci odmietol vypovedať“. Ústavný súd v kasačnom náleze opäť poukázal na porušenie princípu *nemo tenetur*. Odkázal na jeho zakotvenie v čl. 14 ods. 3 písm. g) Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, ďalej v čl. 40 ods. 4 Listiny základných práv a slobôd, ako aj v § 92 ods. 1 a § 164 ods. 3 Tr. por., dôsledkom ktorého je „skutočnosť, že obvinený za prípadnú nepravdivú výpoveď nemôže byť trestne zodpovedný podľa § 175 Tr.z.“. Dospel v danej veci k záveru, podľa ktorého „uvalenie väzby kvôli odmietnutiu výpovede obvineného, v čom je súdom pozorovaný dôvod kolúznej väzby, treba preto považovať jednak za donucovanie obvineného priznať vinu, a teda za porušenie čl. 14 ods. 1 písm. g) Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, a jednak za obmedzenie práva na obhajobu podľa čl. 40 ods. 3, 4 Listiny základných práv a slobôd.“

Ďalšiu etapu vo vývoji judikatúry Ústavného súdu ČR k princípu *nemo tenetur* predstavujú rozhodnutia vo veci ukladania poriadkových pokút za neuposlušnosť výzvy na vydanie veci, resp. na odňatie veci (§ 66 ods. 1, § 78 ods. 1, § 79 ods. 1 Tr. por.), a to v prípadoch nevydania peňažného denníka ako veci dôležitej pre trestného konanie (II. ÚS 118/01), účtovných dokumentov (II. ÚS 255/05, II. ÚS 552/05, III. ÚS 561/04, I. ÚS 402/05), v prípade vecí pochádzajúcich z trestnej činnosti (I. ÚS 431/04), a v prípade nevydania motorového vozidla (III. ÚS 644/05). Do tejto skupiny možno zaradiť i nález sp. zn. Pl. ÚS 29/2000. Ústavný súd v ňom zamietol návrh na zrušenie ustanovenia § 46 ods. 4 zákona o advokácii, zakovujúceho oprávnenie prístupu pre členov Kontrolnej rady Českej advokátskej komory ku všetkým písomnostiam a dokumentom advokátov a Českej advokátskej komory. Odôvodnenie nálezu súd oprel o podrobnú interpretáciu princípu *nemo tenetur*. Pripomenul ustanovenie čl. 37 ods. 1 Listiny (podľa ktorého každý má právo odoprieť výpoveď, ak by ňou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe alebo blízkej osobe), ako aj k nemu špeciálne ustanovenie čl. 40 ods. 4 Listiny (ktoré priznáva právo odoprieť výpoveď obvinenému, pričom tohto práva nesmie byť žiadnym spôsobom

⁶⁵ Ústavný súd doplnil svoju argumentáciu i o stručnú komparatistiku: „Právne poriadky demokratických štátov upravujú skúmanú otázku rozlične; tak napr. právna úprava platná v SRN síce vyžaduje (§ 56 Tr. por.), aby svedok, ktorý zamýšľa využiť právo odoprieť výpoveď, podložil svoje rozhodnutie vierohodným vysvetlením, však za dostatočné pokladá prisahné uistenie ... Iný spôsob „prinútenie“ odopierajúceho svedka k výpovedi než prisahou je neprípustný, platí však, že samotná prisaha podlieha obvyklým zásadám vonného hodnotenia dôkazov.“

zbavený). Tento ústavný rámec súd vyložil extenzívne: „Nad rámec zákazu donucovania iného k sebaobvineniu výpoveďou možno spomínané ústavné právo chápať v širšom rozsahu tak, že nie je občan povinný proti sebe poskytovať ani iné dôkazy. V tomto rozsahu je predmetné ústavné právo garantované čl. 40 ods. 2 Listiny, zakotvujúcim prezumpciu nevinoty. Z tejto zásady vyplýva zásada iná, a síce in dubio pro reo, zakladajúci prinajmenšom povinnosť orgánov činných v trestnom konaní dokazovať vinu obvineného, ak má dôjsť k odsúdeniu. A contrario potom z tejto povinnosti vyplýva neexistencia povinnosti samotného obvineného sa usvedčovať akýmkoľvek spôsobom, nielen vlastné výpoveďou. Logickým dôsledkom bude zákaz akéhokoľvek donucovania občana k sebaobvineniu. Pomocou rovnakého logického argumentu je možné vyvodiť chýbajúcu povinnosť sebaobvinenia z čl. 40 ods. 3 Listiny, kde sa okrem iného hovorí o práve na osobnú obhajobu. Priznanie obvineného je v tejto súvislosti jeho výlučným právom.“ Súd ďalej uviedol, že „disciplinárne obvinený“ (§ 33 ods. 1 zákona o advokácii) má analogické postavenie ako „trestne obvinený“ (§ 35e ods. 2 zákona o advokácii), pričom „návrhom na zrušenie napadnuté ustanovenie zákona o advokácii je v podstate podobné zabezpečovaciemu inštitútu ‚povinnosti na vydanie vecí‘ v zmysle § 78 Tr. por., ktoré zaväzuje každého, teda aj obvineného. ... Ak pôjde však o vec, ktorú pre účely trestného konania bude nutné zabezpečiť, čo je zrejme vo väčšine prípadov, a obvinený ju dobrovoľne nevydá ..., môže mu byť odňatá. Tu sa však uplatní podporné ďalšie zabezpečovací úkon podľa § 79 Tr. por., a síce odňatie vecí. Pritom takéto ‚odňatie vecí‘ nemožno chápať ako donútenie k vydaniu vecného dôkazu proti sebe samému. Odňatie vecí tu má z tohto hľadiska rovnakú povahu, ako iné zaisťovacie úkony podľa trestného poriadku, aplikované bez ohľadu, resp. proti vôli obvineného (porov. napr. ‚Zaistenie peňažných prostriedkov na účte v banke‘, § 79a Tr. por., ‚Domová a osobná prehliadka‘, § 82, § 84, § 85 Tr. por. a pod.). V týchto prípadoch nejde o donucovanie obvineného na poskytnutie dôkazov proti sebe samému, ale o nútené zaistenie vecných dôkazov hoci proti vôli obvineného. Vykonanie takýchto úkonov proti vôli obvineného v rozpore s ústavou nie je. Keby napriek tomu mala byť ústavnosť chápaná takto široko, koniec koncov by sa tým paralyzovalo trestné konanie, teda získavanie dôkazov a ich realizácii v jeho priebehu.“

Vo veci sp. zn. III. ÚS 26/03 posudzoval Ústavný súd prípad sťažovateľa právoplatne odsúdeného trestným príkazom, proti ktorému nepodal odpor, ktorý v tej istej trestnej veci, pokračujúcej po podaní odporu spoluobvineným, odoprel svedeckú výpoveď. Všeobecný súd neuznal dôvodnosť odopretia výpovede z dôvodov uvedených v § 99 ods. 1 a 2 a § 100 ods. 1 a 2 Tr. por. argumentujúc právoplatne skončeným trestným konaním vo veci sťažovateľa. Ústavný súd predovšetkým upozornil na skutkové odlišnosti vecí v porovnaní s predchádzajúcou judikatúrou: „Odlišnosti skutkového stavu v teraz prejednávanej veci v porovnaní s prípadom posudzovaným v konaní sp. zn. III. ÚS 149/97 spočívajú v okolnosti, že sťažovateľ vo veci sp. zn. III. ÚS 26/03 bol trestne stíhaný a odsúdený v trestnej veci totožnej s trestnou vecou, v ktorej mal ako svedok vypovedať. Bol teda osobou na stíhanom trestnom skutku evidentne zúčastnenou.“ Pokiaľ všeobecné súdy kvôli prekážke ne bis in idem považovali za neprípustné použiť svedeckú výpoveď obvineného ako dôkaz voči nemu samému, Ústavný súd zaujal rozdielne stanovisko: „Nútenie svedka k výpovedi s

odvolaním sa na neprípustnosť jeho opätovného trestného stíhania pre prekážku rei iudicatae neobstojí. Výpoveď svedka aj za uvedených okolností môže totiž priniesť informácie o dôkazoch, ktoré by boli schopné založiť nové právne posúdenie predchádzajúcej veci, a založiť tak dôvod na obnovu konania v neprospech obvineného v už skončenom konaní. Zásada ne bis in idem by preto vzhľadom na možnosť obnovy konania, nehovoriac potom o možnom sebaobvinení vo veci odlišnej, nevytvorila bariéru k zákazu nevypovedať v jeho neprospech podľa čl. 37 ods. 1 Listiny. Odmietnutie akceptácie odopretia svedecké výpovede za uvedených skutkových okolností by otvorilo tiež priestor pre ústavne nesúladnú procesnú taktiku orgánov činných v trestnom konaní umožňujúcu obchádzanie ústavného zákazu sebeobvinenia, ktoré by napr. spočívala vo vylúčení veci, jej skončení a následne výsluchu obvineného v pozícii svedka, ktorému neprislúcha právo odmietnuť výpoveď podľa § 100 ods. 2 Tr. por. Vedený týmito úvahami napr. rakúsky zákonodarcia v ustanovení § 152 ods. 1 Tr. por. zakotvil právo odoprieť svedeckú výpoveď aj v tom prípade, ak bol svedok v tej istej veci právoplatne odsúdený.“

K posunu judikatúry súdu dochádza v jeho nálezoch sp. zn. I. ÚS 671/05 a III. ÚS 655/06. V prvom z nich bol sťažovateľ vyzvaný policajným orgánom v zmysle ustanovenia § 114 ods. 2 a 3 Tr. por., aby strpel odňatie pachovej stopy na účely porovnania s pachovú stopou zaistenou na mieste činu, čo odmietol. Uznesením policajného orgánu bola sťažovateľovi uložená podľa ustanovenia § 66 ods. 1 Tr. por. poriadková pokuta, a to s odkazom na to, že odmietol strpieť odňatie pachovej stopy, hoci bol o povinnosti strpieť tento úkon a možnosti uloženia poriadkovej pokuty poučený. Ústavný súd v kasáčnom náleze konštatoval, že „sťažovateľovi – v postavení obvineného v trestnom konaní – bola uložená pokuta orgánom verejnej moci, pretože odmietol súčinnosť v poskytnutí dôkazu, ktorý ho mohol usvedčovať (odmietol tak práve preto, aby proti sebe neposkytol vecný dôkaz – odňatie porovnávacej pachovej stopy)“, z čoho vyvodil záver, že „tým bol založený ústavne neprípustný spôsob presadzovania súčinnosti sťažovateľa, a to na základe takej interpretácie trestného poriadku, ktorá ponecháva mimo pozornosť“ ústavné garancie ochrany princípu *nemo tenetur*. V druhom z uvedených nálezoch posúvajúcich judikatúru Ústavného súdu šlo o uloženie poriadkovej pokuty obvinenému za odmietnutie poskytnúť biologický vzorku vlasov a bukálny ster. Porušenie princípu *nemo tenetur* súd oprel o závery vychádzajúce z predchádzajúceho prípadu (sp. zn. I. ÚS 671/05), keď konštatoval „zjavný nedostatok relevantného odlišenia od skutkového základu vo veci už judikovanej Ústavným súdom“.

Voči nálezu s. zn. III. ÚS 655/06 uplatnil odlišné stanovisko sudca Jan Musil.⁶⁶ Uviedol v ňom, že pravidlo *nemo tenetur* bolo do českého ústavného poriadku zavedené pod vplyvom 5. dodatku Ústavy USA, pričom „až v ďalšom vývoji judikatúry v USA a v európskych krajinách došlo k rozšíreniu interpretácie tohto ustanovenia tak, že obvinený nesmie byť donucovaný nielen k výpovedi, ale ani k inému aktívnemu konaniu, ktorým by prispieval k obstarávaniu dôkazov proti sebe. ... Donútenie (compulsion, Zwang) je podľa

⁶⁶ Významnú časť z neho následne publikoval i v rámci svojho článku: J. Musil, Základ donucování k sebeobviňování (nemo tenetur se ipsum accusare). Kriminalistika, č. 4, 2009.

tejto rozširujúcej interpretácie vylúčené nielen vtedy, ak je od obvineného požadovaná výpoveď, ale tiež iná súčinnosť alebo aktívne konanie slúžiace na jeho usvedčenie, ako je napr. napísanie rukopisného textu (skúšky písma) pre písmoznaleckú identifikáciu, chôdza a iné motorické skúšky sledujúce koordináciu pohybov pri tzv. ambulantom vyšetrení príznakov opitosti, plnenie úloh súvisiacich s vyšetrovacím pokusom (§ 104c ods. 4 Tr. por.) atď. Na vykonanie týchto úkonov môže byť obvinený vyzvaný (eventuálne tiež predvolaný či predvedený), nesmie k nim však byť donucovaný, a to ani bezprostredným fyzickým donútením, ani uložením poriadkovej pokuty. ... Najpresnejšie je súčasné poňatie princípu *nemo tenetur* vyjadrené v rezolúcii XV. Medzinárodného kongresu trestného práva, kde sa hovorí: ‚Nikto nie je povinný prispieť aktívnym spôsobom, priamo alebo nepriamo, k vlastnému odsúdeniu.‘ (Revue international de droit pénal No. 1-2/1995, s. 37.) ... V posudzovanom prípade bol sťažovateľ – obvinený – vyzvaný, aby sa podrobil odberu vzorky vlasov a tzv. bukálnemu steru za účelom získania porovnávacieho materiálu na analýzu DNA, umožňujúce individuálne identifikáciu osoby podľa stôp zanechaných na mieste činu. Právne oporu pre vykonanie tohto úkonu obsahuje ustanovenia § 114 ods. 2 Tr. poriadku. V oboch prípadoch ide o tzv. neinvazívne metódy odberu biologického materiálu, ktoré sú úplne bezbolestné a nie sú spojené s nebezpečenstvom pre zdravie osoby, ktorá sa im podrobuje. Odber vzorky vlasov sa vykonáva odstrihnutím malej štiečky vlasov, bukálny ster spočíva v zotretí povrchu vnútornej plochy ústnej dutiny tampónom zo sterilnej normalizovanej odberovej súpravy ... ide o úplne bezpečný a rutinný úkon, trvajúci niekoľko málo minút, a nijako nezaťažuje osobu ani fyzicky ani psychicky. Ide teda v oboch prípadoch o postupy, ktoré principiálne nevyžadujú žiadne aktívne konanie obvineného, ale iba strpenie týchto postupov.“ Disentujúci sudca poukázal i na s jeho stanoviskom súladné zahraničné právne úpravy,⁶⁷ Kriticky sa v disente vymedzil i voči nálezu sp. zn. I.

⁶⁷ „Ako príklad takýchto zahraničných úprav možno uviesť § 81a nemeckého trestného poriadku (StPO), upravujúce tzv. Körperliche Untersuchung des Beschuldigten, podľa ktorého vynútiteľné je za určitých podmienok strpenie nielen neinvazívnych úkonov (bukálny ster, odobratie odtlačkov prstov, odňatie vzorky pachu), ale dokonca aj invazívny odber krvi alebo iných biologických materiálov. Početné odkazy na judikatúru a na literárne pramene, ktoré zákonnosť týchto postupov zdôvodňujú, obsahuje napr. reprezentatívny komentár Meyer-Goßner, L., Strafprozessordnung. Kurzkommentar. § 81a StPO. 46. vyd., München 2003, str. 254 a nasl. Prípustnosť takých úkonov aproboval aj Spolkový ústavný súd (judikáty BVerfGE 47, 239, 248; BVerfGE 16, 194, 202; BVerfGE 17, 108, 117; BVerfGE 27, 211), ktorý však vo svojich judikátoch často zdôrazňuje potrebu zohľadniť pri konkrétnej aplikácii donucovacích opatrení hľadisko proporcionality medzi závažnosťou trestného činu a intenzitou donucovacieho prostriedku. Poučné je tiež zohľadnenie judikatúry Najvyššieho súdu USA, teda krajiny, kde sa ‚privilege against self-incrimination‘, zodpovedajúce európskemu pravidlu *nemo tenetur*, v modernom poňatí zrodilo. Najvyšší súd USA v rade judikátov poskytuje ochranu proti donucovaniu k sebaobviňovaniu a konštatuje porušenie Piateho dodatku americkej ústavy v prípadoch, kedy ide o donucovanie obvineného k aktívnemu konaniu, označovanému ako tzv. testimonial alebo communicative act. Medzi takéto konania, ku ktorým donucovanie nie je dovolené, patrí okrem ústnej výpovede

ÚS 671/05, pričom dodal, že v ňom „citovaná judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva, z ktorej sa vyvodzuje záver o protiústavnosti uloženia poriadkovej pokuty, napospol nedopadá na konkrétne skutkové okolnosti v náleze posudzovaného prípadu“.⁶⁸ Dissenting opinion končí napokon nasledujúcim apelom: „Pravidlo *nemo tenetur* sa ipsum accusare pokladám za jeden z fundamentálnych princípov trestného procesu v demokratickom právnom štáte. Ani toto pravidlo však nie je bezbrehé a neposkytuje obvinenému absolútnu ochranu; toto pravidlo najmä nezakazuje, aby orgány činné v trestnom konaní donucovali obvineného k pasívnemu strpeniu dôkazných úkonov. Pri posudzovaní toho, aký stupeň ústavnoprávnej ochrany poskytnúť tomuto princípu, treba zvažovať aj všeobecný záujem spoločnosti na efektívnom výkone trestného súdnictva. Rozširujúci výklad princípu *nemo tenetur* by mohol viesť k paralyzovaniu účinného boja proti kriminalite. Ochrana spoločnosti pred kriminalitou ospravedlňuje požiadavku, aby obvinený strpel niektoré primerané obmedzenia a aby bol k takémuto strpeniu dôkazných úkonov primerane donucovaný. Takéto donútenie (v našom prípade uloženie poriadkovej pokuty) nie je porušením ústavných práv a slobôd.“

obvineného tiež napr. vyhotovenie skúšky ručného písma. Ako tzv. noncommunicative act pasívnej (neaktívnej) povahy, ku ktorého strpeniu možno obvineného donucovať bez toho, aby bol porušený zákaz donucovania k sebaobviňovaniu, patrí podľa judikatúry Najvyššieho súdu USA násilné odobratie odtlačkov prstov, vyšetrovanie tela röntgenom, vyzlečenie odevu, aby bolo viditeľné tetovanie, odobratie odtlačkov zubov, pri rekognícii je povinný obvinený sňať si okuliare, navliecť si masku, klobúk, parochňu, umelé fúzy (početné citácie judikátov Supreme Court k tejto problematike in: Kraft, O.K-E., Das nemo tenetur-Prinzip und die sich daraus ergebenden Rechte des Beschuldigten in der polizeilichen Vernehmung. Eine rechtsvergleichende Untersuchung des amerikanischen und deutschen Strafprozessrechts. Hamburg 2002, s. 133.). Obvinený môže byť donútený aj k dobrovoľnému odberu krvi pri podozrení, že riadil auto v opitosti [judikát Supreme Court vo veci Schember v. California, 384 U. S. 757 (1966)].

⁶⁸ V odlišnom stanovisku nasleduje podrobný rozbor týchto káuz: „Kauzy, v ktorých Európsky súd pre ľudské práva konštatoval porušenie Dohovoru, sa napospol týkali prípadov, v ktorých bol obvinený donucovaný k aktívnemu konaniu, majúci povahu sebausvedčovania. Napr. vo ... veciach J. B. proti Švajčiarsku č. 31827/96 a Funke proti Francúzsku č. 10828/84 šlo o povinnosť vydať usvedčujúce písomné doklady v rámci konania o porušení devízových a colných predpisov; vo veci John Murray proti Spojenému kráľovstvu č. 14310/88 šlo o porušenie práva mlčať pri vlastnom výsluchu; vo veci Saunders proti Spojenému kráľovstvu (rozsudok zo 17. 12. 1996, Recueil VI/1996) šlo o to, či možno v trestnom konaní pred súdom použiť výpovede získané predtým pod hrozbou trestnej sankcie pri mimosúdnom vyšetrovaní obchodnými inšpektormi; vo veci Serves proti Francúzsku (rozsudok z 20. 10. 1997, Zb VI/1997) išlo o to, že v trestnom konaní proti obžalovanému bol na súde prečítaný protokol o jeho predchádzajúcom svedeckom výsluchu, vykonanom v inom (samostatnom) trestnom konaní vedenom proti ostatným spolupáchateľom.“

Rozkolísanú judikatúru ustálilo napokon stanovisko pléna sp. zn. Pl. ÚS-st 30/10, ktoré prijalo záväzný právny názor k odobraniu pachovej stopy, odobratiu vzorky vlasov a bukálneho steru z hľadiska zákazu donucovania k sebaobvineniu. Šlo pritom o posúdenie veci právneho názoru II. senátu Ústavného súdu vo veci vedenej pod sp. zn. II. ÚS 2369/08, ktorý sa odchyľoval od názoru vysloveného v nálezoch sp. zn. I. ÚS 671/05 a III. ÚS 655/06. Ústavný súd v otázke ústavnosti posúdenia kautel aplikácie princípu *nemo tenetur* vzhľadom na v trestnom konaní vyžadovanú súčinnosť obvineného pri obstarávaní dôkazov strpením vykonania dôkazov alebo aktívnym spolupôsobením pri vykonaní dôkazov zaujal tento autoritatívny záver: „Na úkony podľa § 114 Tr. por., spočívajúce v odobratiu pachovej stopy, odobratiu vzorky vlasov a bukálneho steru, ktorých cieľom je získanie objektívne existujúcich dôkazov pre forenzné vyšetrovania, a ktoré nevyžadujú aktívne konanie obvineného alebo podozrivého, ale iba strpenie ich vykonania, nemožno pozeráť ako na úkony, ktorými by bol obvinený či podozrivý donucovaný k ústavne neprípustnému sebaobviňovaniu. Na zabezpečenie súčinnosti obvineného alebo podozrivého pri získavaní týchto dôkazov je teda možné užiť zákonné donucovacie prostriedky.“ Odôvodnenie plenárneho stanoviska v zásade opakuje argumenty obsiahnuté v odlišnom stanovisku sudcu Jana Musila vo veci sp. zn. III. ÚS 655/06. Uvedené stanovisko súd aplikoval vo svojej ďalšej judikatúre (napríklad v náleze sp. zn. II. ÚS 2369/08).

V náleze sp. zn. III. ÚS 3162/12 Ústavný súd posudzoval otázku možnosti uplatnenia princípu *nemo tenetur* subjektom obligáčného vzťahu. Vo veci samotnej šlo v konaní pred všeobecnými súdmi o uplatnenie regresného nároku poisťovne voči poisťníkovi. Právny základ posúdenia veci na úrovni podústavného práva bol vymedzený ustanoveniami zák. č. 168/1999 Zb., o poistení zodpovednosti za škodu spôsobenú prevádzkou vozidla. Podľa ustanovenia § 8 ods. 1 uvedeného zákona v prípade zákonného poistenia motorových vozidiel je poisťník povinný bez zbytočného odkladu písomne oznámiť poisťiteľovi, že došlo ku škodovej udalosti s uvedením skutkového stavu týkajúceho sa tejto udalosti, predložiť k tomu príslušné doklady a v priebehu vyšetrovania škodovej udalosti postupovať v súlade s pokynmi poisťiteľa. Podľa odseku 2 citovaného ustanovenia je poisťník povinný poisťiteľovi bez zbytočného odkladu písomne oznámiť, že a) bolo proti nemu uplatnené právo na náhradu škody, a vyjadriť sa k požadovanej náhrade a jej výške, b) v súvislosti so škodovou udalosťou bolo zahájené správne alebo trestné konanie, a bezodkladne informovať poisťiteľa o jeho priebehu a výsledku, c) poškodeným bolo uplatnené právo na náhradu škody na súde alebo u iného príslušného orgánu, ak sa o tejto skutočnosti dozvie. V súlade s ustanovením § 10 ods. 1 písm. e) zákona č. 168/1999 Zb. má poisťiteľ proti poisťníkovi právo na náhradu toho, čo za neho plnil, ak preukáže, že poisťník bez zreteľa hodného dôvodu nesplnil povinnosť podľa § 8 ods. 1, 2 a v dôsledku toho bola sťažená možnosť riadneho vyšetrovania poisťiteľa podľa § 9 ods. 3. V danej veci poisťník odmietol splniť povinnosť vyplývajúcu z ustanovenia § 8 ods. 1, 2 zák. č. 168/1999 Zb. s odvolaním na princíp *nemo tenetur* a na čl. 37 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd, pričom súdy I. i II. stupňa túto argumentáciu akceptovali. Poisťovňa v konaní pred Ústavným súdom voči uvedenému namietla argumentu regresu ad absurdum, podľa ktorého by aprobácia takého

postupu poisťníka eliminovala zákonnú možnosť uplatnenia regresného nároku poisťovne. Ústavný súd vyslovil právny názor, podľa ktorého „uplatnenie práva odprieť výpoveď s odvolaním sa na osobu blízku v súlade s čl. 37 ods. 1 Listiny je namieste iba v rámci trestného alebo správneho (priestupkového) konania, ale nie v rámci konania občianskoprávneho, v ktorom vo vzájomnom vzťahu vystupujú subjekty, ktoré majú rovné postavenie. Poskytnutie informácií poisťiteľovi v súlade so zákonom či zmluvnou dohodou účastníkov nemožno považovať za výpoveď, ktorá by mohla spôsobiť nebezpečenstvo trestného stíhania blízkej osobe, pretože poisťiteľ nie je štátnym orgánom... Poistený nie je nútený, aby vypovedal v trestnom či správnom konaní. Odmietnutie splnenie povinností podľa § 8 ods. 1 zákona č. 168/1999 Zb. je tak neopodstatnené. ... Občianskoprávne dôsledky vyplývajúce pre poisťníka z nesplnenia jeho povinností informovať poisťiteľa o skutkovom stave škodovej udalosti (vrátane toho, kto riadil vozidlo), musí niesť sám poisťník. Zásada rovnosti zmluvných strán vylučuje, aby sa jedna zo zmluvných strán bola uprednostnená tým, že nesplnenie jej zmluvnej informačnej povinnosti jej bude tolerované s odkazom na princíp *nemo tenetur sa ipsum accusare*; takýto postup by viedol k znevýhodneniu druhej zmluvnej strany.“

Posledným z radu vybraných rozhodnutí Ústavného súdu k princípu *nemo tenetur* je uznesenie sp. zn. IV. ÚS 158/13. Sťažovateľ, takto obvinený v trestnom konaní, stíhaný za zločin obchodovania s ľuďmi, bol súdom I. stupňa vyzvaný predložiť listinné dôkazy dôležité pre trestné konanie, týkajúce sa činnosti presne označenej obchodnej spoločnosti, ktorej bol spoločníkom a konateľom. Po tom, čo odmietol splniť túto výzvu súdu s odvolaním sa na princíp *nemo tenetur*, mu bola uložená poriadková pokuta podľa § 66 ods. 1 Tr. por. Ústavný súd v odôvodnení svojho odmietavého rozhodnutia odkázal v prvom rade na judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva: „Pôvodne odmietavé stanovisko Európskeho súdu k možnosti vynucovať poskytovanie dokumentov obchodných spoločností plynúce z jeho rozsudku z 25. 2. 1993 vo veci Funke proti Francúzsku (sťažnosť č. 10828/84) bolo zjavne prekonané rozsudkom veľkej komory zo 17. 12. 1996 vo veci Saunders proti Spojenému Kráľovstvu (sťažnosť č. 19187/91), kde v ods. 69. menovaný súd výslovne uviedol, že právo neobviňovať sám seba je primárne spojené s rešpektovaním vôle obvinenej osoby nevypovedať. Ako všeobecne uznávané právo v právnych systémoch zmluvných strán Dohovoru a iných nevzťahuje sa na použitie dokumentov, ktoré môžu byť od obvineného získané donútením, existujúcich nezávisle na vôli obvineného, ako napr. dokumentov získaných na základe príkazu na prehladku, vzoriek dychu, krvi, moču a krvného tkaniva na účely testovania DNA.“ Následne súd nadviazal na svoj právny názor vyslovený v stanovisku sp. zn. Pl. ÚS-st 30/10, podľa ktorého „rôzny režim získavania dôkazov z hľadiska práva neobviňovať sám seba sa opiera o odlišný charakter výpovede a iných dôkazov. Tieto („iné“) dôkazy existujú objektívne, nezávisle na vôli obvineného, pri ich získavaní sa síce postupuje proti vôli obvineného, nevyžaduje sa však po ňom jeho aktívna súčinnosť, ale iba strpenie donucovacích úkonov. Naproti tomu výpoveď, slovo, neexistuje objektívne, nezávisle na vôli obvineného, a možno ich získať len proti vôli obvineného, ak je táto zlomená fyzickým alebo psychickým donútením, tj. len keď sa poníži dôstojnosť človeka ako slobodnej bytosti...“. Súd z pohľadu

komparatívneho argumentoval i pre posúdenie rozhodovanej veci relevantnou judikatúrou Najvyššieho súdu USA.⁶⁹ Tenorom rozhodnutia sa stal nasledujúci záver: „Základné právo neobviňovať má osobnú povahu, a preto sa na neho nemôže odvolávať žiadna obchodná spoločnosť ani osoby predstavujúce jej orgány. Preto obchodná spoločnosť a osoby ako jej orgány nemôžu bez ďalšieho oprávnene odmietajú žiadosti orgánov verejnej moci o poskytnutí obchodných kníh a dokladov obchodnej spoločnosti s poukazom na zákaz obviňovať sám seba, a teda môžu byť oprávnene donucované nedobrovoľne ich poskytnúť. Inak povedané, ak štatutárny orgán obchodnej (či inej) spoločnosti poskytne záznamy a dokumenty spoločnosti, jeho správanie nepredstavuje svedecké sebaobvinenie; je však chránený proti obviňovaniu seba samého vlastným ústnym svedectvom.“

Nemecká terminológia teórie ústavného práva používa pojem *Grundrechtsdogmatik*, pričom má na mysli právne relevantné vymedzenie predmetu ochrany z pohľadu jednotlivých základných práv, vychádzajúc najmä z judikatúry Spolkového ústavného súdu SRN. Pokúsme sa o to isté vo vzťahu k ústavnému princípu *nemo tenetur* (čl. 37 ods. 1 a čl. 40 ods. 4 Listiny základných práv a slobôd) a to z vo väzbe na judikatúru Ústavného súdu ČR:

Ústavný súd považuje základné právo vyplývajúce z princípu *nemo tenetur*:

- za právo osobné, subjektom ktorého je fyzická osoba v trestnom konaní v postavení obvineného alebo svedka, príp. účastníka alebo svedka v správnom (priestupkovom) konaní, nie však právnické osoby ani osoby konajúce v ich mene, a ani subjekty súkromnoprávných vzťahov v synallagmatických väzbách; právo svedka odmietnuť výpoveď sa pritom nevzťahuje na výpoveď *en bloc*, ale na jednotlivé otázky (súdu v týchto prípadoch neprislúcha posudzovať relevantnosť dôvodov odmietnutia), toto právo svedka platí i v prípade, ak je rozhodovaná vec voči nemu už vecou rozhodnutou,
- z pohľadu princípu *nemo tenetur* treba rozlišovať výpoveď obvineného a iné dôkazné prostriedky – keďže tieto existujú objektívne, nezávisle na vôli obvineného, pri ich získavaní možno postupovať proti vôli obvineného, je ale neprípustné vyžadovať pri ich

⁶⁹ Pozri rozsudok vo veci *Braswell* proti USA (*Braswell v. United States*, 487 U.S. 99, 108 S.Ct. 2284, 101 L.Ed.2d 98 (1988), 493), podľa ktorého „držiteľ obchodných kníh a dokladov obchodnej spoločnosti nemôže odporovať donútenia smerujúcemu k ich vydaniu tvrdením, že vydanie samo o sebe by bolo pre neho sebaobviňujúce. V tomto rozsudku Najvyšší súd USA tiež uviedol: „Ďalej poznamenávame, že priznaním dobrodenia plynuceho z piateho dodatku v prospech držiteľov záznamov kolektívnych spoločností by malo neblahý vplyv na vládnú snahu stíhať *kriminalitu bielych golierov*, jeden z najväznejších problémov, s ktorými sú konfrontované úrady presadzujúce dodržiavanie zákona. Väčšia časť dôkazov o nezákonnej činnosti organizácie alebo jej zástupcov sa obvykle nachádza v oficiálnych záznamoch a dokumentoch takejto spoločnosti. Ak by mali byť tieto neosobné záznamy zastreté závojom výsady, efektívne presadzovanie mnohých federálnych a štátnych zákonov by bolo nemožné ... Ak by držiteľia takých dokumentov uplatňovali výsadu, bolo by marené nielen úsilie týchto úradov o presadenie zákona voči jednotlivcom ale aj pri stíhaní organizácií.“

obstarávaní jeho aktívnu súčinnosť, prípustné je iba vyžadovať strpenie donucovacích úkonov; výpoveď neexistuje objektívne, nezávisle na vôli obvineného, a možno ju v prípade jej odmietnutia získať len proti vôli obvineného, čo je s princípom *nemo tenetur* v rozpore.

John H. Wigmore, vynikajúci americký právnik zameriavajúci sa na oblasť dôkazného práva, na konci 19. storočia v štúdiu, ktorá je dodnes jedným zo základných prameňov poznania problematiky princípu *nemo tenetur*, vyslovil mimoriadne závažnú tézu: „*Sotva existuje nejaká inštitúcia, ktorá je lepším príkladom ilustrácie toho, ako história môže zahmlieť pôvod právneho princípu, zničiť všetky stopy jeho skutočného významu, zmeniť a prepracovať jeho účel a jeho použitie, a to pri súčasnom zachovaní totožnosti jeho formy ... než pravidlo nemo tenetur.*“⁷⁰

Áké hodnoty to boli pôvodne a áké sú dnes tými hodnotami, ktoré princíp *nemo tenetur* chráni?

Teologická zdržanlivosť voči donucovaniu k sebaobvineniu v období patristiky a scholastiky bola spojená s niekoľkými účelmi: s kľúčovou úlohou akuzačného princípu v trestnom procese v tom období (donucovanie jednej strany by porušilo rovnosť strán),⁷¹ s pochybnosťami pri odhaľovaní pravdy v dôsledku použitia tortúry, s obavou pred utvorením spoločenského systému bezprávia, v ktorom by nikto nebol uchránený pred verejným prenasledovaním, ako aj s morálnou obavou pre tým, že donucovanie zložiť prisahu *de veritate dicenda* by bolo stimulom pre krivú prisahu. Prelomenie akuzačného inkvizičného princípu, spojené s dobou pápeža Inocenta III. a s vedením súdnych procesov proti heretikom, zavedenie tortúry v období vrcholného stredoveku predchádzajúci stav mení. Namiesto najrozličnejších podôb herézy nastupuje v 16. storočí protestantizmus, v Anglicku *nota bene* v kumulácii so zavedením anglikánskej štátnej cirkvi. Zápas o princíp *nemo tenetur* spojený s osobitosťami anglických dejín, so súperením medzi protestantskými anglikánmi a protestantskými kalvinistami, medzi protestantskou korunou a protestantským parlamentom, sa odohral na javisku, ktorým boli kráľovské sudy Hviezdnej komory a Vysokiej komisie. Nástrojmi strany protestantských anglikánov a protestantskej koruny sú prisaha *ex officio* a tortúra, argumentami strany puritánov a parlamentu kanonický princíp *nemo tenetur*, nedostatok právomoci kráľovských inštitúcií, ako aj meniaci sa systém common law. Spojovať tento vývoj s kategóriou slobody by historicky nebolo presné: „Stredoveký človek nemá vôbec zmysel pre slobodu v modernom chápaní tohto slova. Slobodou je preňho výsada a slovo sloboda sa používa skôr v pluráli... Sloboda neexistuje bez spoločenstva. Sloboda môže spočívať

⁷⁰ J.H. Wigmore, *Nemo tenetur seipsum prodere*, pozn. 6, s. 71.

⁷¹ K histórii akuzačného princípu v trestnom procese pozri: K. Ambos, *Zum heutigen Verständnis von Akkusationsprinzip und -verfahren aus historischer Sicht*. JURA, Heft 8/2008, s. 586-594.

len v závislosti, keď ten, kto v spoločenskej hierarchii stojí vyššie, zaručuje podriadenému rešpektovanie jeho práv.⁷²

Americkí puritáni, súc buď priamo exulantmi alebo ich potomkami, nesúc si v sebe trpkú skúsenosť z prenasledovania, vkladajú už princíp *nemo tenetur* do nového civilizačného vzorca, do kultúry slobody jednotlivca. Princíp *nemo tenetur* sa stáva súčasťou listín práv jednotlivých amerických osád, neskôr priamo obsahom piateho dodatku Ústavy USA. Premena USA v 20. storočí na svetovú superveľmoc priamo zakladá i vplyv Ústavy USA na formovanie kľúčových ústavných a medzinárodnoprávných dokumentov, na štruktúru a obsah v ústavách utvárajúcich sa demokracií či v medzinárodných zmluvách zakotvených sústav základných práv a slobôd. V kontinentálnej Európe tento proces prebieha dvomi krokmi: prvým je zavedenie akuzačného princípu v trestnom procese na začiatku 19. storočia, za súčasť ktorého sa považuje princíp *nemo tenetur*, až druhým je jeho zakotvenie v ústavách prijímaných po druhej svetovej vojne, či po zrútení sa komunistických režimov strednej a východnej Európy.

Pôvodné intencie princípu *nemo tenetur*: morálna dilema spojená s prisahou *ex officio* a odmietnutie tortúry voči obvinenému, sa stávajú postupne v 19. storočí minulosťou. Princíp nadobúda nové kontúry, nové intencie – spojené s identifikovaním sa moderny s kategóriou slobodného jednotlivca a s kategóriou ľudskej dôstojnosti. Tým sa ale otázky nekončia. Modernou novo nastolený problém vzťahu jednotlivca a celku vedie k nachádzaniu nových proporcií medzi nimi. Trajektória tohto vývoja môže smerovať, resp. i reálne smeruje k vychýleniu kyvadla. V jednotlivosti, na pozadí princípu *nemo tenetur* platia slová sudcu Jana Musila z jeho, už citovaného, odlišného stanoviska: „Rozširujúci výklad princípu *nemo tenetur* by mohol viesť k paralyzovaniu účinného boja proti kriminalite.“

Právne pojmy, právne inštitúcie, možno charakterizovať fenoménom hypostázie, spodstatnenia, povýšenia abstrakcie na samostatnú kategóriu s „vlastným bytím“. Historické impulzy vedú k utvoreniu ideí, normatívnych ideálov, dejinné zlomové okamžiky prinášajú ich inštitucionalizáciu, spojitivnenie, ich premenu do podoby pozitívneho práva. V tomto okamžiku akoby sa začali od pôvodných kontextov a intencií odpútať, „žiť“ vlastným bytím, bytím, ktoré je hermeneutické. Je priemetom nových a nových, neustále sa meniacich hermeneutických vzorcov. Pojem tak postupom času získava, resp. môže získavať posunutý či dokonca rozdielny obsah a účel, než bol ten pôvodný. Katalógy základných práv a slobôd nevznikajú *a priori* formulovaním ich základných kvalifikačných znakov, ako je tomu napr. v prípade Mendelejevovej periodickej tabuľky chemických prvkov. Katalógy základných práv sú produktom dejín, historických konfliktov, sú zrkadlením Jheringovho „boja za právo“.⁷³ Len *ex post* hľadáme pre ne analytickú štruktúru.

⁷² J. le Goff, *La Civilisation de l'Occident médiéval*. Paris 1964, 1982. Cit podľa českého prekladu: *Kultura stredoveké Evropy*. Praha 1991, s. 270-271.

⁷³ R. von Jhering, *Kampf um's Recht*. 1872. Slov. preklad: *Boj za právo*. Bratislava 2009.

Ex post, vkladáme do nich nové a nové hermeneutické vzorce, inak povedané, nové a nové predstavy o podobe vzťahu jednotlivca a celku. A tak i interpretácia princípu *nemo tenetur*, posúdenie jeho extenzie, nie je ničím iným než hľadáním proporcií vo vzťahoch medzi jednotlivcom a celkom. Nie sme na konci dejín, ako si to predstavoval Francis Fukuyama na začiatku 90-tych rokov 20 storočia.⁷⁴ Zakotvenie trestnoprávnej zodpovednosti právnických osôb v európskom rámci nepochybne v nasledujúcich rokoch v novom kontexte otvorí otázku uplatnenia princípu *nemo tenetur* v novom kontexte. To isté platí pre jeho posúdenie tvárou v tvár nastupujúcemu „veku terorizmu“ – známy prípad z dejín kriminalistiky v Nemecku z roku 2002 i dejín princípu *nemo tenetur*, kauza Gäfgen,⁷⁵ s veľkou pravdepodobnosťou v budúcnosti nezostane osamotený. Pokiaľ nijaké základné právo v kolízii s iným základným právom či ústavou chráneným verejným dobrom nemá prednosť *a priori*, ale táto prednosť je daná až na základe posúdenia metódou proporcionality, otázkou je, či základné právo vyplývajúce z princípu *nemo tenetur* je výnimkou, je právom absolútnym, majúcim v takejto kolízii prednosť za všetkých okolností, alebo ide o základné právo, uplatnenie ktorého podlieha testu proporcionality, t.j. ide o základné právo ktoré je predmetom pomeriavania („Abwägungsfähigkeit“). To, aké odpovede nájdeme na tieto otázky, bude záležať od našej vzdelanosti, od poznania minulých i súčasných intencií princípu *nemo tenetur*, bude to záležať od hodnôt, ktoré sú našimi ideálmi, od hľadania umiernenosti ich obsahu a vyváženosti ich vzťahu.

⁷⁴ F. Fukuyama, *The End of History and the Last Man*. 1992. Český preklad: Konec dějin a poslední člověk. Praha 2002.

⁷⁵ Šlo o prípad únosu za účelom vydierania rodičov a následne a vraždy unesenej obete. Voči únoscovi policajní vyšetrovatelia s cieľom získať informáciu o mieste pobytu unesenej obete a záchranu jej života použili nátlak vyhrážkou násilia. V tej dobe bola obeť však už zavraždená. Páchateľ následne obvinil vyšetrovateľov z porušenia princípu *nemo tenetur*, v dôsledku čoho bola voči nim vyvodená trestnoprávna zodpovednosť. Vo veci samej podal obvinený kvôli porušeniu princípu *nemo tenetur* sťažnosť Európskemu súdu pre ľudské práva (pozri Gäfgen vs. Nemecko, rozsudok č. 22978/05 zo dňa 30.6.2008). Prípad vyvolal v Nemecku rozsiahlu diskusiu v odbornej i laickej verejnosti (pozri napr. Ch. Geyer-Hindemith, *Straßburg bekräftigt das Folterverbot*. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 30.6.2008, <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/gaefgen-urteil-strassburg-bekraeftigt-das-folterverbot-1546690.html>; T. Kirm, *Eine umstrittene Berühmtheit*. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 29.4.2008, <http://www.faz.net/aktuell/rhein-main/frankfurt/polizei-eine-umstrittene-beruehmtheit-1540869.html>; V. Erb, *Nicht Folter, sondern Nothilfe*. *Wolfgang Daschner wollte den entführten Jakob von Metzler retten. Dafür verdient er den Schutz des Staates*. *Die Zeit*, 9.12.2004, Nr. 51.).

TRESTNĚPRÁVNÍ PRINCIPY ÚSTAVNÍ POVAHY VE SPRÁVNÍM TRESTÁNÍ

JUDr. PhDr. Karel Šimka, LL.M., Ph.D.

(preedseda senátu, Nejvyšší správní soud České republiky)

Úvod

Správní trestání je obor správního práva (zde myšleno včetně práva daňového). Jeho předmětem a současně i metodou působení na adresáty práva je v nejobecnějším smyslu zjišťování, zda se jednotlivec dopustil právem zakázaného jednání definovaného jako správní (tedy veřejnoprávní) delikt, a pokud ano, trestání takového jedince ukládáním veřejnoprávních sankcí. Tím se správní trestání od „zbytku“ správního práva v některých ohledech odlišuje (zbytek správního práva v nejobecnějším smyslu stanovuje ve veřejném zájmu podmínky výkonu těch či oněch činností, jejich omezení a pravidla) a naopak přibližuje jinému veřejnoprávnímu oboru práva, a sice právu trestnímu.

Správní trestání má s trestním právem mnoho společného, především, jak již řečeno, smysl a účel své existence a základní metodu působení na adresáty práva. Současně se od něho i v mnohém liší – zejména definicí okruhu osob odpovědných za správní delikty, podmínek odpovědnosti za ně (třeba častou absencí zavinění jako nutné podmínky takové odpovědnosti) i povahou a typovou přísností sankcí, které lze za správní delikty ukládat. V neposlední řadě je zásadní rozdíl mezi oběma typy veřejnoprávních deliktů v tom, kdo je v „nalézací“ rovině projednává – u trestných činů vždy soud, zatímco – alespoň v českém právním prostředí – u správních deliktů tak činí v převážné míře správní orgán, a soud má zásadně pouze roli následného kontrolora zákonnosti postupu a úsudku správního orgánu.

Společný základ – Evropská úmluva o lidských právech a Listina základních práv a svobod

Především však má správní trestání s „opravdovým“ právem trestním společný ústavní základ, z něhož plyne, že v řadě ohledů delikty obojího typu „jedno jsou“ a platí pro ně některá (ale zdaleka ne všechna) společná pravidla, typicky ústavní povahy. Důležité tedy je rozpoznat, kdy jde ve správním právu o „trestání“, neboť teprve pak lze systematictěji přemýšlet o tom, v jakých případech a v jaké míře je správní trestání ústavně limitováno a v jakých ohledech jsou do oblasti správního trestání přenositelné trestněprávní ústavní principy.

Na první pohled totiž při čtení klíčových textů ústavní povahy není v české právní realitě vůbec patrné, že by nějaké specifické ústavní limity správního trestání jdoucí nad rámec obecného standardu ochrany před jednáním veřejné moci obecně a exekutivou zvláště (zásada legální licence a enumerativnosti státních pretenzí, zákaz libovůle, soudní kontrola jednání veřejné správy přinejmenším tehdy, týká-li se základních práv a svobod) vůbec existovaly. Listina základních práv a svobod hovoří v článku 37 odst. 1 o „trestním stíhání“, v čl. 39 o „trestném činu“ a „trestu“, které podléhají přísné výhradě zákona, a taktéž „o vině a trestu za trestné činy“, o „nevině“, o „obviněném“, „odsouzení“ a „zproštění obžaloby“ či o „trestnosti“ určitého jednání atd. v různých ustanoveních čl. 40. O správním trestání ani slovo.

Českou republiku však zavazuje, tak jako státy prakticky celé Evropy ve velmi širokém smyslu tohoto geografického pojmu, Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8, její Dodatkový protokol, jakož i navazující protokoly č. 4, 6 a 7. Společný základ správního trestání a trestního práva v užším slova smyslu z těchto dokumentů vytvářejí zejména čl. 6 odst. 1 a čl. 7 samotné Úmluvy, jakož i čl. 2, 3 a 4 Protokolu č. 7 k Úmluvě.

Engelův test a sporné případy v judikatuře Ústavního soudu

V české judikatuře správních soudů a Ústavního soudu se považuje za nesporné a je opakovaně judikováno, že v zásadě všechny typy správních deliktů jsou považovány za „trestní obvinění“ podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy. Pro zjištění, zda jde o trestní obvinění ve smyslu Úmluvy, je standardně aplikován tzv. Engelův test. Příkladem může být nedávné usnesení Ústavního soudu ze dne 29. 1. 2015, sp. zn. I. ÚS 3688/14, jímž tento soud odmítl ústavní stížnost ve věci důtky uložené vězni ve výkonu trestu odnětí svobody Vězeňskou službou ČR. Shledal, že důtka povahu „trestního obvinění“ nemá (zvýraznění v citaci provedl K. Š.):

„12. Vymezení činů, které spadají do rámce "trestního obvinění" podle Evropské úmluvy, provedl Evropský soud pro lidská práva v rozsudku Engel a ostatní proti Nizozemí ze dne 8. 6. 1976, stížnosti č. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72 a 5370/72. Zde vymezil, že při posuzování, zda jde o "trestní obvinění", je třeba přihlídnout k těmto třem hlediskům, obvykle označovaným jako "Engelova kritéria": (i) zařazení skutku v domácím právu; (ii) účel a povaha deliktu, zejména z hlediska toho, zda se skutková podstata vztahuje jen na specifickou skupinu osob, nebo má naopak dopad na širokou skupinu obyvatel; (iii) jak těžký trest představuje sankci za daný delikt.

13. Při aplikaci těchto kritérií na rozhodnutí napadená stěžovatelem Ústavní soud shledává, že v případě řízení o uložení důtky jde o jednání, (i) které vnitrostátní právo označuje jako kázeňské, nikoli trestní delikty. Povaha deliktu (ii) je kázeňská, neboť jejím

smyslem je udržet kázeň a pořádek ve věznicích, včetně kontroly nad tím, s kým vězni telefonují, přičemž tyto delikty se týkají pouze úzke skupiny obyvatel, totiž vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody. Co se týče (iii) závažnosti trestu, důtka sama o sobě nijak nezasahuje do stěžovatelových ústavních ani zákonných práv a nemá sama o sobě žádný vliv na jeho faktické postavení ve výkonu trestu.

14. Všechna tato tři kritéria tedy vedou k závěru, že řízení o uložení důtky nelze podřadit pod vymezení "trestního obvinění" ve smyslu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy. Ke stejnému závěru ostatně Ústavní soud dospěl již v usnesení sp. zn. I. ÚS 1785/08 ze dne 21. 10. 2008, v němž k povaze důtky udělené vězni ve výkonu trestu odnětí svobody uvedl, "že se jedná o jeden z nejmírnějších trestů, pokud (subjektivně nahlíženo) ne zcela nejmírnější, které zákon o výkonu trestu odnětí svobody zná. V tomto kontextu se Ústavní soud domnívá, že takový kázeňský přestupek a uložení takového trestu rozhodně nespadá pod pojem „trestní obvinění“ (criminal charges), o kterém by musel rozhodovat orgán soudního typu, jak vyžaduje čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. **Pro svůj odlišný charakter a důsledky totiž nyní posuzovaný kázeňský přestupek nelze srovnávat s trestnými činy nebo správními delikty.** Kázeňské přestupky vězňů i ukládané tresty dosahují nižší intenzity než trestní sankce a jejich cílem je zajistit běžný pořádek a kázeň ve věznicích. Jednou z jejich hlavních funkcí je (negativní) motivace k plnění povinností stanovených právními předpisy a vnitřními řády, a to osobám, která byly již k omezení osobní svobody pravomocně odsouzeny řádným soudem.

15. Lze tak shrnout, že na řízení o uložení kázeňského trestu ve formě důtky nelze vztáhnout ochranu práva na spravedlivý proces **ani v té podobě, v níž je garantováno čl. 36 až 40 Listiny, ani v té podobě, v níž je chráněn čl. 6 Evropské úmluvy.**"

Podrobně se otázkou, co je, a co není „trestním obviněním“ ve smyslu Úmluvy, zabýval Ústavní soud v nálezu ze dne 1. 10. 2010, sp. zn. Pl. ÚS 33/09, jímž posuzoval, zda kárná řízení ve věcech soudců mohou být jednoinstanční. Pokud by takovým obviněním nebyla, nic by tomu nebránilo. Nevztahoval by se totiž na ně čl. 2 odst. 1 věta první Protokolu č. 7 k Úmluvě, podle níž (k)aždý, koho soud uzná vinným z trestného činu, má právo dát přezkoumat výrok o vině nebo trestu soudem vyššího stupně. Pokud by se vůbec nevztahoval, nebylo by v druhém kroku nutno ani řešit, zda kárné řízení se soudcem vedené u zvláštního typu senátu při Nejvyšším správním soudu splňuje podmínky podle odst. 2, druhé alternativy tohoto článku, podle níž z tohoto práva je přípustná výjimka, jestliže byla příslušná osoba souzena v prvním stupni nejvyšším soudem nebo byla uznána vinnou a odsouzena na základě odvolání proti osvobozujícímu rozsudku. Ústavní soud uvedl (zvýraznění v citaci provedl K. Š.):

„46. I z tohoto důvodu podrobil Ústavní soud zkoumání, zda napadená úprava odpovídá charakteristikám řízení o trestním obvinění vyplývajícím z judikatury Evropského soudu, na kterou Ústavní soud ve svých rozhodnutích explicitně odkazuje (srov. výše). Autonomní výklad tohoto pojmu podal Evropský soud v řadě svých rozhodnutí, přičemž za stěžejní a stále nepřekonaný považuje Ústavní soud rozsudek Evropského soudu ze dne 8. června 1976, Engel a ostatní proti Nizozemí, č. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 a 5370/72 (dále i jen "Engel proti Nizozemí"), podle něhož se při hodnocení, zda jde o trestní obvinění přihlíží ke třem kritériím, **jež nemusejí být splněna kumulativně - postačuje tedy naplnění jedné z těchto podmínek** [srov. rozsudek Evropského soudu ze dne 2. září 1998, Kadubec proti Slovensku, č. 27061/95, § 51 (dále i jen "Kadubec proti Slovensku")].

47. V prvním kroku tzv. Engelova testu je **zkoumáno, zda je určitý přečin upraven trestním právem. Pokud tomu tak je, aplikuje se čl. 6 ve své "trestní větví" bez dalšího.** Pakliže tomu tak není, je nutno posoudit, zda nejsou splněny podmínky materiální (srov. dále). Podle rozsudku Evropského soudu Oztürk proti Německu (rozsudek ze dne 18. února 1984, č. 8544/79) pak samotná dekriminlizace přečinu dříve upraveného trestním právem nemůže vést k tomu, že by se čl. 6 Úmluvy přestal aplikovat.

48. V dalším kroku tohoto testu je pak analyzována **"samotná povaha" přečinu; pokud je trestní (usuzuje se mj. z účelu regulace, společných právních tradic členských států), je řízení o něm řízením o trestním obvinění ve smyslu čl. 6 Úmluvy.**

49. Třetím kritériem je pak **povaha a závažnost hrozící sankce.** Prakticky vždy půjde o trestní obvinění, pokud hrozí v řízení zbavení osobní svobody obviněného (srov. např. Engel proti Nizozemí), **k naplnění této podmínky pak postačí i citelný peněžitý trest.**

50. Z výše uvedeného však plyne, že **nikoliv každá veřejnoprávní sankce uložená za porušení právní povinnosti je způsobilá "vtáhnout" přečin do kategorie trestního obvinění.** Evropský soud pro lidská práva proto v každém konkrétním případě povahu a závažnost hrozící sankce hodnotí. V případě Engel proti Nizozemí například hrálo podstatnou roli, že stěžovatěm byl uložen trest (byť v systému nizozemského práva trest disciplinární), kterým byli zbaveni osobní svobody; s přihlédnutím k významu, jaký Evropský soud osobní svobodě přikládá (srov. např. rozsudek ze dne 18. června 1971, De Wilde, Ooms a Versyp proti Belgii, č. 2832/66, 2835/66 a 2899/66), pak bylo nutno řízení se stěžovateli hodnotit jako řízení o trestním obvinění.

51. V dalších rozhodnutích Evropského soudu pak byla představa o tom, jaká musí být povaha a minimální závažnost sankce (aby bylo ještě možno hovořit o trestním obvinění) dále zpřesňována. Ve věci Garyfallou Aebe proti Řecku (rozsudek Evropského soudu ze dne 24. 9. 1997, č. 18996/91) šlo o pokutu ve výši 500.000 drachem (v řízení mohla být

uložena až třikrát vyšší), za jejíž nesplacení hrozilo riziko zabavení majetku či dokonce tresty pro vedení společnosti. V případě Kadubec proti Slovensku (§ 52), v němž šlo o uložení relativně marginální pokuty (ve výši 1000,- Ks) a povinnosti k náhradě nákladů řízení, se pak Evropský soud řešením této otázky vyhnul, neboť ačkoliv šlo podle jeho názoru o relativně mírný trest, postačovalo k určení povahy trestního obvinění naplnění druhého kritéria (povaha přečinu; obdobně též rozsudek Evropského soudu ze dne 25. 8. 1987, Lutz proti Německu, č. 9912/82, § 55).

52. Pokud jde nikoliv o závažnost, nýbrž o povahu sankce, je pro projednávanou věc podstatné, že třetí kritérium není zpravidla naplněno, pokud se jedná o sankci, jež není typická pro systém trestního práva, nýbrž spíše pro disciplinární řízení (srov. Kid, C. J. F. *Disciplinary Proceedings and the Right to Fair Criminal Trial under the European Convention on Human Rights. The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 36, n. 4, str. 859). V tomto ohledu je důležité rovněž to, zda je sankce zaměřená na všechny či spíše na určitou skupinu osob se zvláštním statutem (rozsudek Evropského soudu ze dne 14. 1. 2010 Tsony Tsonyou proti Bulharsku, č. 2376/03, § 49). V rozhodovací činnosti Komise pro lidská práva navazující na rozsudek Engel proti Nizozemí proto ani relativně závažné hrozící sankce (např. ztráta zaměstnání) nebyly vyhodnoceny jako sankce trestní, neboť jim scházela trestní povaha (srov. rozhodnutí Komise o nepřijatelnosti ze dne 8. 10. 1980, X. proti Spojenému království, č. 8496/79, v němž byl policista zbaven funkce kvůli krádežím benzínu). Od tohoto přístupu se Evropský soud doposud neodklonil (srov. dále).

53. Ve světle shora uvedených kritérií dospěl Ústavní soud k závěru, že kárné řízení se soudci obecných soudů není řízením o trestním obvinění. V prvé řadě jde z hlediska systematiky právního řádu o řízení nikoliv trestní, na čemž nemůže nic změnit ani fakt, že napadená úprava umožňuje subsidiární aplikaci trestního řádu. Řízení se soudci je řízením svou povahou klasicky disciplinárním a nikoliv trestním; je v něm sice rozhodováno o odpovědnosti za nesplnění povinnosti stanovené právním předpisem, avšak týká se pouze specifických povinností soudce. Ani třetí kritérium (povaha a závažnost sankce) Engellova testu naplněno není, byť právě jeho splnění je zpravidla s to "vtáhnout" disciplinární řízení do kategorie řízení o trestních obviněních. **Za porušení povinností soudce totiž může být uložena pouze sankce měnící podmínky právního vztahu mezi soudcem a státem či tento právní vztah ukončující.** V kárném řízení lze podle ustanovení § 88 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů, uložit soudci důtku, odvolání z funkce předsedy senátu, odvolání z funkce soudce či snížení platu až o 30 % na dobu nejvíce 1 roku a při opětovném kárném provinění, jehož se soudce dopustil v době před zahlazením kárného opatření, na dobu nejvíce 2 let. **Sankce, jež je možno v kárném řízení soudci uložit, se dotýkají pouze podmínek**

(snížení platu), resp. existence (odvolání z funkce soudce) právního vztahu mezi státem a soudcem; nejde tedy z povahy věci o sankce trestní, nýbrž disciplinární. Soudci např. nemůže být uložena pokuta, jež by za trestní sankci pokládána býti mohla, nýbrž mu "pouze" může být snížen plat či odňato zvýšení platového koeficientu."

Jak ukazují uvedené příklady z judikatury Ústavního soudu, spornou oblastí při posuzování, zda jde o „trestní obvinění“ ve smyslu Úmluvy, je zejména oblast disciplinárních deliktů. V oblasti správního práva jde o takovéto delikty příslušníků bezpečnostních sborů (Policie České republiky, Hasičský záchranný sbor České republiky, Celní správa České republiky, Vězeňská služba České republiky, Generální inspekce bezpečnostních sborů, Bezpečnostní informační služba a Úřad pro zahraniční styky a informace), vojáků z povolání a nově i zaměstnanců státu ve státní službě podle zákona č. 234/2014 Sb., o státní službě. Pokud za takové delikty lze uložit jen funkční postihy typu snížení hodnosti či srážku z platu po určité období a nejpřísnějším postihem může být propuštění ze služebního poměru, zásadně o trestní obvinění nepůjde. Problematické to však může být zejména tehdy, stanoví-li příslušný služební zákon, že vedle disciplinárních deliktů v pravém (úzkém) smyslu projednává služební orgán formou disciplinárního řízení i jednání mající jinak u „běžných“ osob znaky přestupků. Pak je nutno posuzovat každou z obou takto vymezených kategorií deliktů zvlášť a za „trestní obvinění“ považovat pouze ty z nich, které se vymykají povaze ryze disciplinární.

Vedle toho snad ještě více problematické může být posuzování, zda jde o „trestní obvinění“, u kázeňských deliktů vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody nebo osob ve vazbě. Jakkoli delikty samotné mají povahu a účel spíše disciplinární, neboť mají vynutit zachování kázně a pořádku ve věznici, povaha sankce je nezřídka velmi citelná (vedle důtky, kterou Ústavní soud právem dostatečně citelnou neshledal, vězni či vazebně stíhanému hrozí například nejrůznější formy „samotky“, jiná zostření podmínek výkonu trestu odnětí svobody či vazby a finanční pokuty). Zde naopak asi spíše o „trestní obvinění“ půjde právě s ohledem na závažnost sankcí, a to přesto, že kázeňské delikty odsouzených či vazebně stíhaných se týkají relativně úzké skupiny osob nacházejících se ve věznicích.

Sporné případy v recentní judikatuře rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu

Rozšířený senát Nejvyššího správního soudu v nedávné době řešil ve dvou oblastech veřejného práva, zda určitý postih jednotlivce má povahu „trestu“, a zda se tedy na řízení o něm vztahují pravidla týkající se „trestních obvinění“ ve smyslu Úmluvy. Oba dva případy byly zajímavé v tom, že zařazení daných postihů mezi „tresty“ mělo konsekvence pro časovou působnost zákonů na ně dopadajících – stručně řečeno, v takovém případě bylo třeba aplikovat retroaktivitu ve prospěch postihované osoby, tedy uložit jí postih podle

pozdějšího mírnějšího zákona, i když se závadného jednání dopustila ještě za účinnosti dřívějšího zákona přísnějšího.

Povaha obou postihů byla přítom na první pohled zdánlivě „netrestní“.

První případ, body zaznamenávané řidičům, dopustili-li se zákonem výslovně stanovených typově závažnějších přestupků, jsou na první pohled koncipovány jako jakési administrativní opatření mající zajistit, aby řidič byl způsobilý řídit motorové vozidlo. Řidič jednak dostane za každý jednotlivý přestupek samostatnou sankci, nejčastěji pokutu, avšak někdy i zákaz činnosti. Vedle toho je však přestupek i bodově „ohodnocen“, a pokud spadá mezi „bodové“ přestupky, je řidiči mimo rámec přestupkového řízení administrativní procedurou (postrádající jakýkoli prvek úvahy či individualizace výše bodového hodnocení) zaznamenán příslušný počet bodů. Nasbírání-li řidič takto za sledované období nadkritické množství bodů, automaticky ztrácí na stanovenou dobu řidičské oprávnění.

Druhý případ, daňové penále, je v podstatě přírážkou k doměřené dani placené v určitých zákonem stanovených případech. Přírážka je to fixní, automaticky odvozená od výše doměřené daně. Zákon zde opět vylučuje jakoukoli individuální úvahu o výši sankce a penále je i procesně doměřováno spolu se samotnou daní a s úrokem z prodlení.

Případ první – body řidičům za závažnější dopravní přestupky

U bodového hodnocení řidičů šlo o počet bodů za držení telefonního přístroje při řízení v ruce. Podle § 125c odst. 1 písm. f) bodu 1 zákona č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změnách některých zákonů (zákon o silničním provozu), se přestupku dopustí, kdo v rozporu s § 7 odst. 1 písm. c) téhož zákona *při řízení drží v ruce nebo jiným způsobem telefonní přístroj nebo jiné hovorové nebo záznamové zařízení*. Uvedeného přestupku se pachatel dopustil 30. 6. 2011. Rozhodnutí o přestupku nabylo právní moci 8. 11. 2011. Na základě tohoto rozhodnutí byly pachateli do registru řidičů zaznamenány tři body, ačkoliv s účinností od 1. 8. 2011 byl zákonný bodový postih za daný přestupek snížen ze tří bodů na dva.

Rozšířený senát postavil své odůvodnění na judikatuře Evropského soudu pro lidská práva (zvýraznění v citaci provedl K. Š.):

„[26] Při hledání odpovědi na otázku položenou šestým senátem, zda záznam bodů v registru řidičů podle § 123b odst. 1 zákona o silničním provozu je trestem ve smyslu čl. 7 odst. 1 věty druhé Úmluvy, je třeba vyjít v první řadě z judikatury ESLP k pojmu „trest“. Podobně jako pojem „trestní obvinění“ obsažený v čl. 6 odst. 1 Úmluvy má i pojem „trest“ v čl. 7 odst. 1 Úmluvy autonomní význam, a je tudíž nezbytné vykládat jej nezávisle na jeho významu ve vnitrostátním právu. Pro zajištění účinnosti ochrany poskytované čl. 7 Úmluvy ESLP zdůraznil, že si musí při jeho interpretaci ponechat možnost „jít za to, jak se věci jeví“ (angl. go behind appearances, franc. aller au-dela

des apparences), a sám si posoudit, zda konkrétní opatření představuje ve své podstatě trest ve smyslu tohoto ustanovení (rozsudek ESLP ze dne 9. 2. 1995, *Welch proti Spojenému království*, stížnost č. 17440/90, bod 27; rozsudek ESLP ze dne 24. 1. 2012, *Mihai Toma proti Rumunsku*, stížnost č. 1051/06, bod 20). Za tímto účelem ESLP uvedl následující kritéria (známá jako tzv. kritéria Engel), podle nichž má být kvalifikován „trest“ ve smyslu čl. 7 Úmluvy. Začátkem úvah je, zda se jedná o odsouzení následující „trestní obvinění“. Dalšími faktory je povaha a účel opatření, charakteristika v rámci vnitrostátního práva, řízení spojené s jeho přijetím a výkonem a dále jeho závažnost (srov. rozsudek pléna ESLP ze dne 8. 6. 1976, *Engel a ostatní proti Nizozemí*, stížnosti č. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 a 5370/72; nebo rozsudek pléna ze dne 21. 3. 1984, *Öztürk proti Německu*, stížnost č. 8544/79; rozsudek ze dne 9. 2. 1995).

[27] Konkrétně k povaze bodového systému se ESLP vyjádřil v rozsudku ze dne 23. 9. 1998, *Malige proti Francii*, stížnost č. 27812/95, ve kterém řešil otázku, zda je záznam bodů trestem a zda má trestní povahu ve smyslu čl. 6 Úmluvy. Rozšířený senát považuje za vhodné přiblížit zde skutkové a právní okolnosti případu. Stěžovatel Jérôme Malige byl v roce 1993 při jízdě na motocyklu po rychlostní silnici zastaven policisty; v místě, kde byla nejvyšší povolená rychlost 110 km/h, mu bylo naměřeno 172 km/h. Pan Malige odmítl zaplatit pokutu. Následně byl předvolán před policejní soud (tribunal de police) ve Versailles, kde mj. vznesl námitku neaplikovatelnosti francouzského zákona, který zavedl bodový systém pro řidiče, a námitku nezákonnosti dekretů, jimiž byl zákon proveden. Policejní soud jej za překročení rychlosti odsoudil k pokutě 1 500 FRF a patnáctidennímu odebrání řidičského průkazu. K výše uvedeným dekretům soud prohlásil, že trestní soudce je příslušný k posouzení zákonnosti správních norem pouze v případech, kdy je na nich založeno trestní stíhání, nebo obsahují trestní sankci; jelikož odebrání bodů řidičského průkazu nemá povahu vedlejší trestní sankce, jeho zákonný podklad se vymyká posouzení trestním soudcem. Pan Malige podal odvolání odvolacímu soudu (cour d'appel) ve Versailles s tím, že francouzský zákon je v rozporu s čl. 6 odst. 1 Úmluvy, jelikož nedává možnost, aby odebrání bodů řidičského průkazu bylo projednáno soudem. Rovněž namítal nezákonnost příslušných dekretů. Odvolací soud potvrdil rozsudek policejního soudu s tím, že odebrání bodů není trestní, nýbrž správní sankcí. Kasační soud (Cour de cassation) následně stěžovatelovu kasační stížnost zamítl.

[28] Francouzská vláda v řízení před ESLP odmítala aplikovatelnost čl. 6 Úmluvy s odkazem na francouzskou vnitrostátní judikaturu Cour de Cassation a Conseil d'État, z které plynulo, že záznam bodů je toliko administrativním opatřením preventivního charakteru, které nemá trestní povahu. ESLP setrval na své ustálené judikatuře, podle níž mají pojmy „trestní obvinění“ a „trest“ ve smyslu čl. 6 a čl. 7 Úmluvy autonomní význam nezávislý na vnitrostátním právu smluvních stran Úmluvy. Následně posoudil záznam bodů

dle kritérií Engel a konstatoval, že k odebrání bodů dochází v rámci a v důsledku trestního obvinění: „Záznam bodů může vést až k odebrání řídičského oprávnění. Je nepochybné, že právo řídit motorové vozidlo je velmi účelné v každodenním životě, jakož i v tom profesním. Soud z toho, shodně jako Komise, vyvozuje, že ačkoliv má záznamu bodů preventivní charakter, má současně trestající a odstrašující povahu, a je tudíž podobný vedlejšímu trestu. Skutečnost, že úmyslem Parlamentu bylo oddělit sankci záznamu bodů od ostatních trestů ukládaných v trestním řízení, nemůže změnit povahu daného opatření.“ (body 38-39 rozsudku).“

Rozšířený senát nicméně potřeboval posouzení, zda jde o „trestní obvinění“ ve smyslu čl. 6 odst. 1 Úmluvy, nikoli k tomu, aby pachateli přestupku zaručil spravedlivý proces (o ten v projednávané věci nešlo), nýbrž k tomu, aby mohl posoudit, zda pachateli přísluší hmotně-právní zacházení ve „standardu“ trestněprávním, konkrétně uplatnění retroaktivity ve prospěch pachatele. Pravidlo týkající se časové působnosti pravidel pro trestání však není zakotveno přímo v uvedeném článku, nýbrž v navazujícím čl. 7 odst. 1 věť druhé Úmluvy. Rozšířený senát proto musel z judikatury Evropského soudu pro lidská práva dovodit, zda také čl. 7 je použitelný na administrativní sankce za jednání spadající pod pojem „trestního obvinění“ ve smyslu čl. 6 odst. 1 Úmluvy a především zda z něho plyne povinnost uplatnit retroaktivitu zákona ve prospěch pachatele správního deliktu. Dospěl k závěru, že ano, a to s následujícími důvody (zvýraznění v citaci provedl K. Š.):

„[29] V nyní projednávané věci se však stěžovatel na rozdíl od věci Malige proti Francii nedovolával čl. 6 Úmluvy, nýbrž čl. 7 odst. 1 věty druhé, podle něhož „nesmí být uložen trest přísnější, než jaký bylo možno uložit v době spáchání trestného činu.“ K němu se ESLP zásadně vyjádřil ve věci Scoppola proti Itálii (č. 2), stížnost č. 10249/03. Soud v článku 7 našel (oproti své dosavadní judikatuře) oporu pro právo na uložení mírnějšího trestu v případě, že pozdější právní úprava je pro pachatele příznivější (lex mitior). V rozsudku velkého senátu vydaném v této věci dne 17. 9. 2009 ESLP dovodil, že citované ustanovení nejenže zakazuje uložit trest přísnější, než jaký bylo možno uložit v době spáchání trestného činu, ale zároveň přikazuje v případě ukládání trestu retroaktivitu, je-li to pro pachatele nová právní úprava příznivější (srov. zejména body 106-109 citovaného rozsudku).

[30] Odrazem čl. 7 Úmluvy je i čl. 40 odst. 6 Listiny, který zní: Trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější. Ústavní soud v nálezu ze dne 13. 6. 2002, sp. zn. III. ÚS 611/01, publ. pod č. N 75/26 SbNU 253, k citovanému ustanovení uvedl: „Přestože zákaz retroaktivity právních norem je v čl. 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod výslovně upraven jen pro oblast trestního práva (...), je nutno z čl. 1 Ústavy dovodit působení tohoto zákazu i pro další odvětví práva

(srov. nález Ústavního soudu ze dne 4. 2. 1997 publikovaný pod č. 63/1997 Sb.). Akcent kladený na zákaz zpětné účinnosti právních norem jako na jeden ze základních prvků právního státu pramení z požadavku právní jistoty. Zákaz retroaktivity spočívá v tom, že podle současné právní normy zásadně není možné posoudit lidské chování, právní skutečnosti či právní vztahy, jež se uskutečnily dříve, než právní norma nabyla účinnosti. Zákaz zpětné účinnosti právních norem vychází z principu, podle něhož každý musí mít možnost vědět, které jednání je zakázané, aby mohl být za porušení zákazu volán k odpovědnosti. Tento zákaz souvisí i s funkcí právních norem, které svým adresátům ukládají, jak se mají chovat po jejich účinnosti, a proto zásadně platí jen do budoucna.“; obdobně rovněž v nálezu ze dne 22. 1. 2001, sp. zn. IV. ÚS 158/00, publ. pod N 12/21 SbNU 91.

[31] V nálezu ze dne 11. 7. 2007, sp. zn. II. ÚS 192/05, publ. pod N 110/46 SbNU 11, Ústavní soud uvedl, že čl. 40 odst. 6 Listiny dopadá i do sféry správního trestání: „Tento problém již Ústavní soud, jak příležitostně zmiňuje stěžovatelka, vyřešil v nálezu sp. zn. III. ÚS 611/01 (Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 26, nález č. 75), kde mimo jiné, s odkazem na nález sp. zn. Pl. ÚS 21/96 (Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 7, nález č. 13, vyhlášen pod č. 63/1997 Sb.), dovedl, že ačkoliv je zákaz retroaktivity právních norem v čl. 40 odst. 6 Listiny výslovně upraven jen pro oblast trestního práva, je nutno z čl. 1 Ústavy dovést působení tohoto zákazu i pro další odvětví práva.“

[32] V oblasti správního trestání Nejvyšší správní soud již ve své starší judikatuře, konkrétně v rozsudku ze dne 27. 10. 2004 č. j. 6 A 126/2002 - 27, publ. pod č. 461/2005 Sb. NSS, obdobně konstatoval: „**Ústavní záruka vyjádřená v článku 40 odst. 6 in fine Listiny základních práv a svobod a spočívající v přípustnosti trestání podle nového práva, jestliže je taková úprava pro pachatele výhodnější, platí i v řízení o sankci za správní delikty.** Ve svých důsledcích znamená, že **rozhodnutí, které za účinnosti nového práva ukládá trest podle práva starého, se musí ve svých důvodech vypořádat s otázkou, zda nové právo vůbec převzalo staré skutkové podstaty, a pokud ano, zda tresty za takové delikty ukládané jsou podle nového práva mírnější nebo přísnější než podle práva starého.**“

Z citovaných pasáží unesení rozšířeného senátu je patrné, že sled jeho úvah není zdaleka tak jednoduchý, jak by se mohlo z výsledku sporu zdát. V první řadě s odkazem na judikát Malige proti Francii dovedl, že záznam bodů je „trestním obviněním“. Proto se na něj vztahují i trestněprávní záruky dle Úmluvy, mimo jiné zákaz uložení přísnějšího trestu, než jaký bylo možno uložit v době jeho spáchání. S odkazem na judikát Scoppola proti Itálii pak rozšířený senát dovedl, že uvedenou záruku nutno vykládat jako příkaz k retroaktivitě ve prospěch. Svým způsobem nad rámec v dané věci nezbytného pak

rozšířený senát „propojil“ právo Úmluvy a vnitrostátní ústavní pořádek, když dovedl z toho, že čl. 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod je „odrazem“ čl. 7 Úmluvy, že povinnost retroaktivity ve prospěch platí i podle tohoto vnitrostátního pravidla pro správní delikty (ačkoli z doslovného znění čl. 40 Listiny základních práv a svobod to přímo neplyne).

Otázkou, která se v souvislosti s tím nabízí, je, zda takovýto „přenos“ trestněprávních ochranných standardů z práva Úmluvy do správního trestání podle práva vnitrostátního platí i pro ta vnitrostátním právem jako veřejnoprávní delikty postihovaná jednání, která nemají charakter „trestního obvinění“ dle Úmluvy. Například pro ty správní disciplinární delikty nebo soudně trestané disciplinární delikty, které jsou postihovány toliko srážkami z platu či skončením služebního nebo jiného obdobného poměru. U povinnosti retroaktivity ve prospěch pachatele asi tento přenos dovést lze, neboť lze argumentovat, že pokud zákonodárce sám zmírní pozdějším zákonem pravidla trestání disciplinárních deliktů, je to pravděpodobně výrazem jeho přesvědčení, že nadále není třeba dřívější přísnosti. Tato úvaha by mohla zřejmě obsahovat určité výjimky směřující do minulosti, nicméně pro trvání na přísnějším potrestání dřívějších disciplinárních deliktů by musely existovat obzvláště silné a ve vůli zákonodárce dostatečně jasně vyjádřené důvody, z nichž by plynulo, že je potřeba přísnost postihu dřívějších deliktů „udržet“ i za existence nového mírnějšího práva platného pro delikty pozdější.

Případ druhý – daňové penále

Penále ve výši 20% z doměřené daně se vyměří, je-li daňovému subjektu zvyšována daň nebo snižován nárokovaný nadměrný odpočet, resp. – o to šlo v projednávaném případě – ve výši 5% podle staré úpravy, avšak jen 1% podle úpravy nynější, je-li snižována daňová ztráta (nyní § 251 odst. 1 daňového řádu, dříve přísněji § 37b odst. 1 zákona o správě daní a poplatků). Penále se platí v zásadě tehdy, objeví-li pro stát nepříznivý rozdíl mezi tvrzenou a skutečnou výší daňové povinnosti správce daně samotný. Podle § 251 odst. 4 daňového řádu resp. § 37b odst. 4 zákona o správě daní a poplatků totiž, *(p)okud je doměřována daň podle dodatečného daňového přiznání nebo dodatečného vyúčtování, povinnost uhradit penále z částky, která je v něm uvedena, nevzniká*. Takovéto penále shledal rozšířený senát ve svém usnesení ze dne 24. 11. 2015, č. j. 4 Afs 210/2014 – 57, „trestem“. Proto je na ně třeba aplikovat čl. 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod a články 6 a 7 Úmluvy. V první řadě argumentoval rozšířený senát recentním vývojem judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Vedle kritérií Engelových akcentoval i novější soubor tzv. Bendenounových kritérií (zvýraznění v citaci provedl K. Š.):

„[46] Podrobná kritéria pro hodnocení, zda konkrétní finanční sankce je svou povahou trestní sankcí, rozvinul pro účely aplikace čl. 6 Úmluvy Evropský soud pro lidská práva. Za nejdůležitější rozhodnutí je možné považovat rozsudek velkého senátu ze dne 23. 11. 2006

ve věci *Jussila proti Finsku*, stížnost č. 73053/01. Evropský soud si v ní podržel svůj názor, že **není možné finanční sankce podřadit pod kategorii občanských práv, ale dovodil, že je možné finanční sankce za určitých okolností považovat za trestní obvinění ve smyslu čl. 6 odst. 1 Úmluvy. Relativně malá závažnost sankce (viz dále) na tomto hodnocení nemohla nic změnit.** Tento názor byl již dříve vyjádřen v rozsudcích ESLP ze dne 24. 2. 1994, *Bendenoun proti Francii*, č. 12547/86, ze dne 29. 8. 1998, *A. P., M. P. a T. P. proti Švýcarsku*, č. 19958/92, ze dne 27. 3. 1998, *J. J. proti Nizozemí*, č. 21351/93, ze dne 3. 5. 2001, *J. B. proti Švýcarsku*, č. 31827/96, v rozsudku velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 12. 7. 2001, *Ferazzini proti Itálii*, stížnost č. 44759/98. V rozsudku ze dne 23. 7. 2002, *Janosevic proti Švédsku*, č. 34619/97, Evropský soud posuzoval uložení daňové přírážky za nepravdivá tvrzení uvedená v daňovém přiznání a shledal, že na věc je třeba aplikovat čl. 6 odst. 1 Úmluvy, neboť jde o trestní obvinění. Názor, že **sankce za platební delikty v oblasti daní je třeba při splnění stanovených podmínek považovat za trestní obvinění ve smyslu čl. 6 odst. 1 Úmluvy**, ESLP posléze zopakoval i v rozsudcích ze dne 24. 7. 2008, *André a další proti Francii*, č. 18603/03, a ze dne 16. 6. 2009, *Ruotsalainen proti Finsku*, č. 13079/03. Lze tak konstatovat, že se jedná o ustálený a dlouhodobě judikovaný názor Evropského soudu pro lidská práva, který jsou české správní soudy jakožto orgány členského státu Rady Evropy a smluvní strany Úmluvy povinny respektovat.

[47] V případě *Jussila proti Finsku* stěžovatelka pochybila při odvodu daně z přidané hodnoty a na základě provedené kontroly jí daňový úřad mimo jiné uložil **penále ve výši 10 % doměřené daně (konkrétně šlo o částku v přepočtu ve výši 309 EUR)**. Stěžovatelka ve své stížnosti namítala nespravedlivý průběh následného soudního řízení, protože soud nenařídil jednání. Při posuzování, zda je možné podřadit finanční sankci uloženou stěžovatelce pod oblast trestních obvinění v čl. 6 odst. 1 Úmluvy, vycházel ESLP z tzv. *Engelových kritérií* (srov. rozhodnutí *Engel a ostatní proti Nizozemí* ze dne 8. 6. 1976, stížností č. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72; k aplikaci *Engelových kritérií* srov. např. rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 1. 2006, č. j. 4 As 2/2005 - 62, č. 847/2006 Sb. NSS, nebo nedávné usnesení rozšířeného senátu ze dne 30. 9. 2015, č. j. 6 As 114/2014 - 55). Pro aplikovatelnost kategorie trestních obvinění je tak rozhodné: (i) posouzení příslušnosti sankce k určitému právnímu odvětví, (ii) analýza povahy porušení práva, za něž je sankce ukládána, a (iii) zhodnocení stupně přísnosti sankce. První kritérium je pouze výchozím bodem úvah a samo o sobě bez spojení se zbývajícími nemá význam. Druhá dvě kritéria jsou alternativní; tj. stačí naplnění jednoho z nich pro podřazení případu pod čl. 6 Úmluvy, ale na druhou stranu tento závěr nevylučuje hodnocení obou kritérií ve vzájemné souvislosti. Evropský soud pro lidská práva zde rovněž poukázal na jiný případ, v němž vycházel z tzv. **Bendenounových kritérií** (srov.

rozsudek ESLP citovaný výše), která bylo možné interpretačně použít při posuzování druhého a třetího z Engelových kritérií. Ta spočívala v tom, že (i) právem vymezená sankce mohla dopadnout na všechny obyvatele v postavení daňových poplatníků, (ii) účelem sankce nebyla peněžní kompenzace škody, ale především odstrašující trest k odvrácení recidivy, (iii) sankce byla uložena jako trest s odstrašujícím a represivním účinkem a (iv) uložená sankce byla podstatná. Dále se ale soud přiklonil k názoru, že malá závažnost sankce a zařazení sankce do systému finančního práva nemohou být samy důvodem pro jejich vyloučení z rozsahu čl. 6 Úmluvy, pokud ostatní kritéria svědčí pro klasifikaci penále jako trestního obvinění, resp. trestu.

[48] Popsaný přístup byl potvrzen další rozhodovací praxí Evropského soudu pro lidská práva. V rozsudku ze dne 7. 6. 2012, *Segame SA proti Francii*, č. stížnosti 4837/06, byly stěžující si společnosti vyměřeny úroky z prodlení a sankce ve výši 100 % z nezaplacené daně. Při posuzování přípustnosti aplikace čl. 6 odst. 1 Úmluvy ESLP konstatoval, že ani vláda nezpochybňovala jeho užití, a již bez dalšího testu zkoumal jeho porušení. V jednom z nejnovějších rozsudků ze dne 4. 4. 2013, *Julius Kloiber Schlachthof GmbH a další proti Rakousku*, spojené stížnosti č. 21565/07, č. 21572/07, č. 21575/07 a č. 21580/07, Evropský soud řešil situaci čtyř společností, které **provozovaly jatka a byly povinny z poražených zvířat odvádět zákonem stanovené poplatky veřejnoprávní korporaci zaměřené na podporu zemědělského trhu (Agrarmarkt Austria)**. V posuzovaném případě společnosti brojily **proti vyměřené 10 % přírážce k poplatkům** a namítaly porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy v tom, že jejich věc nebyla rozhodnuta nezávislým soudem. **Ačkoli poplatky svoji povahou byly parafiskálními platbami (nebyly odváděny do státního rozpočtu), soud odmítl argumentaci vlády a připustil aplikaci čl. 6 odst. 1 Úmluvy.**

[49] Nejnověji své dřívější závěry ohledně trestní povahy daňového penále zopakoval Evropský soud v rozsudku ze dne 27. 11. 2014, *Lucky Dev proti Švédsku*, stížnost č. 7356/10. V tomto případě stěžovatelka ve svém daňovém přiznání nepřiznala všechny své příjmy, a navíc tak neučinila správným způsobem. Finanční úřad proto prověřil její příjmy za rok 2002 a uložil jí zdanit nepřiznané příjmy a dále zvýšil její povinnost plátce DPH za rok 2002. Jelikož informace, které stěžovatelka ve svém daňovém přiznání uvedla, nebyly správné a finanční úřad v rámci své diskreční pravomoci musel provést revizi s ohledem na chybné účetnictví stěžovatelky, **uložil jí také daňové penále ve výši 40 %, resp. 20 % ze zvýšené daně z příjmu a z DPH.** (...)

[50] Evropský soud v posuzované věci předně konstatoval, že uložení daňového penále obnáší „trestní obvinění“ ve smyslu čl. 6 odst. 1 Úmluvy, a řízení týkající se daňového penále tak mělo trestní povahu. (...)

[53] Ke stejnému závěru soud dospěl rovněž v rozsudku ze dne 20. 5. 2014, Nykänen proti Finsku, stížnost č. 11828/11. V tomto případě byla stěžovateli na základě daňové kontroly v roce 2005 dodatečně vyměřena daň z vyplacených, avšak nepřiznaných dividend **a předepsáno penále**. (...) K povaze penále zde ESLP odkázal na svou předešlou judikaturu (zejména věc Jussila proti Finsku) a znovu zdůraznil, že **byť není daňové penále ve vnitrostátním právu klasifikováno jako trest ve smyslu trestního práva, jeho uložení má trestní povahu, protože jeho účelem není náhrada zkrácené daně, ale potrestání dané osoby s cílem odradit ji od dalšího podobného jednání v budoucnu. Ani relativní mírnost penále v dané věci (1.700 EUR) nezpůsobí, že by uložení penále nemělo být považováno za trest ve smyslu čl. 6 a čl. 7 Úmluvy.**“

Důraz, který rozšířený senát klade ve svém rozhodnutí ve věci penále na tzv. Bendenounova kritéria, není náhodný. Dvěma z těchto kritérií, v daních nepochybně klíčovými, neboť navzájem propojenými a působícími jako pravý smysl a účel obvyklého daňového penále, je to, že jde o trest uložený s odstrašujícím a represivním účinkem, a nikoli jako peněžní kompenzace škody (typicky škody státu vzniklé tím, že nedostal daně řádně a včas). Penále má daňový subjekt bolet, aby odradilo od daňové nedisciplinovanosti (zejména od nepřiznání správné výše daně), a proto má být pro něj podstatně nákladnější než prostý úrok z prodlení. Zobecněním plynoucím z rozhodnutí rozšířeného senátu je právě uvedený závěr – a sice že „trestem“ v oblasti daní je typicky platba, která podstatně převyšuje obvyklý rámec kompenzace, kterou by v podobných situacích platil dlužník věřiteli za to, že neuhradil svůj závazek řádně a včas.

Ostatně rozšířený senát přesně tímto směrem mířil, když uvedl:

„[58] Důležitým rozlišovacím kritériem je dále skutečnost, že úrok z prodlení vzniká v každém případě opožděné platby; penále oproti tomu vzniká **jen u těch nesprávně tvrzených daní, které správce daně zjistil vlastní činností – daňovému subjektu je poskytnuta možnost se penále vyhnout, pokud sám případná pochybení dodatečně opraví. Penále může v některých případech být aplikováno dokonce i tehdy, pokud veřejným rozpočtům vůbec žádná újma nevznikla**. Tak tomu bylo i v případě žalobce, který (i po zrušení daňové ztráty) neměl povinnost platit žádnou daň, a nevznikla tedy žádná škoda, kterou by bylo nutno kompenzovat.

[59] Vychází-li rozšířený senát z výše uvedeného rozboru, **nelze se ztotožnit s názorem, že funkcí penále je paušalizovaná náhrada eventuální újmy za nezaplacení daně řádně a včas**. Nebyla-li daň zaplacená řádně a včas, je ekonomická újma vznikající takto veřejným rozpočtům plně kompenzována úrokem z prodlení. **Penále slouží jako odstrašení případných pokusů daňových subjektů snížit si daň uvedením nesprávných údajů v daňovém tvrzení**. Výše uvedené tedy svědčí ve prospěch pojetí

penále jako „trestní“ sankce. Pokud stěžovatel namítá, že penále má i motivační funkci, není tento názor v rozporu s jeho sankční povahou. Takto se dá v teoreticko-právním pojetí nahlížet na většinu právních norem, které kromě hypotézy a dispozice mají i svou sankci. **Každá sankce, resp. hrozba jejího uložení totiž slouží jako negativní motivace k tomu, aby příslušné subjekty byly odstrašeny od porušování primární povinnosti.** V trestním právu k tomu lze srovnat např. funkce trestu jakožto individuální a generální prevence páčání trestných činů.“

Konečně rozšířený senát dodal v bodě 63 svého usnesení, že na sankčním charakteru penále nemění nic ani to, že je ukládáno „automaticky“ a povinně a že prostor pro případnou faktickou moderaci penále je dán až ve fázi placení daní (zvýraznění v citaci provedl K. Š.): „(...)Argument systematickou právního řádu, resp. jeho oborovým členěním, nabízející odlišení „trestních“ a „administrativních“ deliktů a sankcí za ně stanovených, včetně odlišností jejich ukládání, nemůže ve světle naplnění ostatních kritérií obstát. Stejně tak argument „automatickou ukládání“ správcem daně přímo ze zákona s vyloučením jakékoliv správní úvahy o tom, zda, případně v jaké výši penále stanovit, navíc bez předchozího řízení. **Přítakat této argumentaci by v podstatě znamenalo v případě takto zvoleného legislativního řešení vyhnout se dosahu Úmluvy, ať už jejich hmotněprávních či procesních kautel (trest, trestní obvinění, spravedlivý proces...).**“

Některé hraniční případy – poplatek za delší studium a pokuta za neučinění podání elektronicky

V některých případech může být velmi sporné, jakou povahu určité plnění jednotlivce vůči státu má. Zejména hranice mezi regulačním poplatkem a finanční sankcí může být mimořádně tenká.

Nejvyšší správní soud například řešil otázku, jakou povahu má poplatek za delší studium na vysoké škole ukládaný podle § 58 odst. 3 zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách. Zjednodušeně řečeno, student je povinen takový poplatek platit, studuje-li v studijním programu (jak bakalářském, tak magisterském) déle, než je standardní doba studia zvětšená o jeden rok. Jde o sankci za delší studium, anebo o poplatek za poskytnutý „nadstandard“ (možnost studovat déle, než zákon předpokládá pro obvyklé případy)? Uvedenou otázku řešil Nejvyšší správní soud v rozsudku ze dne ze dne 29. 8. 2013, čj. 7 As 46/2013-34, č. 2964/2014 Sb. NSS, takto (zvýraznění v citaci provedl K. Š.):

„Článek 33 odst. 2 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) stanoví, že „[o]bčané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách“. Citovaný článek tak zakotvuje právo občana na bezplatné vzdělání na vysoké škole. Nicméně toto právo není absolutní, ale je omezeno schopnostmi občana a možnostmi společnosti. **V zákoně o**

vysokých školách zákonodárce stanovil, kdy je delší bezplatné studium nebo další bezplatné studium nad možnostmi společnosti. Takové omezení má racionální důvody, a to umožnit bezplatný přístup k vysokoškolskému vzdělání zásadně každému, kdo k tomu má příslušné schopnosti, v jednom studijním programu, resp. na sebe navazujících programech, pokud studium absolvuje ve stanovené přiměřené době, a naopak **zpoplatnit studium dalšího studijního programu, resp. na sebe navazujících programů, a studium, které trvá déle než po stanovenou přiměřenou dobu.** Z hlediska intenzity je omezení základního práva velmi zdrženlivé, nemá diskriminační povahu a sleduje zcela legitimní účel – spravedlivé a společensky účelné rozdělení prostředků na vysokoškolské vzdělání mezi ty, kteří na toto vzdělání aspirují. Zákonodárce tak při stanovení poplatku za studium v mezích ústavních mantinelů využívá své **zmocnění pro regulaci přístupu k vysokému školství.** Nejvyšší správní soud se tedy ztotožňuje s názorem krajského soudu, že **funkce poplatku za delší studium má být především motivační a regulační.** Poplatek má povahu **finančního postihu v případě, že se jednotlivec chová určitým způsobem, který zákonodárce nepreferuje, ale ani nezakazuje.** Student může volit mezi dovolenými způsoby chování, avšak v případě, že se chová způsobem zákonodárcem nepreferovaným, musí za to zaplatit, zatímco v opačném případě platit nemusí. V žádném případě ovšem **nejde o sankci, tedy o trest za právem nedovolené jednání.** Jak je patrné z § 63 zákona o vysokých školách, ve kterém jsou stanoveny povinnosti studenta, ale i z ostatních ustanovení tohoto zákona, **nikde není stanovena povinnost studenta či absolventa ukončit své studium ve standardní době studia.** V důvodové zprávě k návrhu zákona o vysokých školách je k § 43 a standardní době studia výslovně uvedeno: „Není to povinná doba studia. Studenti mohou splnit podmínky pro absolvování daného studijního programu v čase kratším, případně delším, než je standardní doba.“ **Student či absolvent tedy nejedná v rozporu s právem, když studuje déle, než je standardní doba studia.** V tomto případě by se dala využít paralela se stanovením místního poplatku ze psů podle § 2 odst. 3 věty třetí zákona č. 565/1990 Sb., o místních poplatcích. **Podle tohoto ustanovení může obec u druhého a každého dalšího psa zvýšit horní hranici sazby až o 50 %. Ve smyslu stěžovatelovy logiky by to tedy znamenalo, že držitelé psa jsou za druhého a každého dalšího psa sankcionováni. Smyslem tohoto ustanovení je však regulace počtu psů na území obce, nikoliv postihů držitele psů za držení více než jednoho psa.** Z výše uvedených důvodů se Nejvyšší správní soud neztotožňuje s námitkou stěžovatele, že v případě poplatku za delší studium se jedná o sankci v přísném slova smyslu.“

Nejvyšší správní soud v citovaném rozsudku zvolil zdánlivě jednoduché kritérium – sankcí v přísném slova smyslu může být finanční platba pouze v případě, že je „za“ jednání právem zakázané. V daném případě bylo řešení otázky, zda delší studium než standardní

doba studia prodloužená o rok je jednáním právem dovoleným, jednoduché – samotný historický zákonodárce projevil jasný úmysl, že takové jednání dovolené je, pouze má být poplatkem za delší studium „zdraženo“. Poplatek má mít motivační a regulační funkci v tom smyslu, že má delší než zákonodárcem preferovanou délku studia „zdražit“ natolik, aby výhodu spojenou s tím, že bude studovat déle, využila jen menší část studentů – ta, pro něž bude hodnota delšího studia větší než poplatek, který za tuto svého druhu výhodu musí zaplatit. Ekonomicky vzato působí poplatek za delší studium podobně jako selektivní spotřební daň myšlená primárně jako daň s nefiskálním, regulačním účinkem – zákonodárce preferuje, aby se zboží zatížené selektivní spotřební daní spíše nekupovalo, než kupovalo, ale nechce svoji preferenci řešit „tvrdým“ zákazem, nýbrž „měkkým“, tržně konformnějším opatřením, a sice umělým zdražením poptávaného zboží. Tím bude koupěschopná poptávka v míře, v jaké bude zdražení působit na preference potenciálních zákazníků odrazujícím způsobem při porovnání s jinými alternativami, které si mohou za své peníze pořídit, odkloněna od selektivně zdaněného zboží jinam.

Striktně vzato, pomineme-li morální, psychologickou a právně doktrinární stránku věci, není zákaz určitého jednání právem ničím jiným než funkcí sankce za porušení zákazu. Jinak řečeno, v této ryze ekonomistní logice se vraždit smí, ovšem cena vraždy je vysoká – dlouhá léta ve vězení, pokud bude pachatel chycen a odsouzen. Snížíme-li délku vězení či pravděpodobnost dopadení vraha (anebo obojí), tedy snížíme-li trest za ni, měly by se za jinak stejných podmínek vraždy vyskytovat častěji (pracujeme-li s ideálním typem racionálního zločince). Jak se tato úvaha liší od úvahy o povaze poplatku za delší studium? Vlastně nijak – zavedl-li by se poplatek za delší studium ve výši třeba jedné miliardy korun, fakticky (funkcionálně) by měl sankční charakter, neboť by sice delší studium nezakazoval, nicméně by je „zdražil“ natolik, že by to bylo prakticky pro kohokoli neúnosné. Nicméně pokud by takový poplatek byl v 99,999999% případů promíjen, jeho výše by fakticky poklesla, striktně ekonomicky vzato, plus minus na korunu (výše pojistného za pojištění proti tomu, že poplatek mu bude vyměřen, by pro jednotlivce měla řádově dosahovat právě takových hodnot, odmyslíme-li náklady na administraci pojistného a další provozní náklady pojišťovny, neboť by měla v zásadě odpovídat očekávaným nákladům pojišťovny na pojistné plnění rozpočteným na jednoho pojištěného podle pravděpodobnosti nastání pojistní události).

Příkladů, na něž mohou být Engelova a Bendenounova kritéria v určitých ohledech krátká, by šlo jistě uvést či vymyslet více. V realitě si s nimi judikatura poradí. Nicméně jednoduché to nebude. Příkladem může být „Pokuta za nesplnění povinnosti nepeněžitě povahy“ podle § 247a odst. 2 daňového řádu, v němž se praví, že *(d) aňovému subjektu vzniká povinnost uhradit pokutu ve výši 2 000 Kč, pokud učinil podání podle § 72 odst. 1 jinak než elektronicky, ačkoli byl povinen jej učinit elektronicky. V § 72 odst. 1 daňového*

řádu se stanoví, že (p)říhlášku k registraci, oznámení o změně registračních údajů, řádné daňové tvrzení nebo dodatečné daňové tvrzení lze podat jen na tiskopise vydaném Ministerstvem financí nebo na tiskovém výstupu z počítačové tiskárny, který má údaje, obsah i uspořádání údajů shodné s tímto tiskopisem, přičemž podle odstavce 4 téhož paragrafu, (m)á-li daňový subjekt nebo jeho zástupce zpřístupněnu datovou schránku nebo zákonem uloženou povinnost mít účetní závěrku ověřenou auditorem, je povinen podání podle odstavce 1 učinit pouze datovou zprávou ve formátu a struktuře zveřejněné správcem daně odeslanou způsobem uvedeným v § 71 odst. 1. Neučinění podání zákonem stanoveným způsobem, zejména neodstranění určitých vad, může vést až k neúčinnosti podání. Nicméně podle § 74 odst. 4 daňového řádu, (p)okud vada podání spočívá pouze v tom, že podání bylo učiněno jinak než elektronicky, ačkoliv mělo být učiněno elektronicky, hledí se na něj jako na podání bez vady; to platí pouze pro podání, u nichž tuto skutečnost správce daně předem zveřejní způsobem umožňujícím dálkový přístup. Citovaný vcelku složitý řetězec ustanovení daňového řádu fakticky říká následující – podání učiněné jinak než elektronicky je zásadně účinné a bezvadné, jen za ně podatel musí zaplatit 2 000 Kč.

Je tento poplatek, tato pokuta, „trestem“? Pohledem Engelových a a Bendenounových kritérií to není tak jednoznačné, i když ve výsledku spíše ano. Poplatek je v českém právním řádu nepochybně počítán mezi veřejnoprávní sankční ustanovení, neboť je systematicky v daňovém řádu takto zařazen a nazván „pokutou“; mezi normy práva trestního v úzkém slova smyslu však zařazen není. Dopadá na poměrně širokou skupinu poplatníků; rozhodně ne jen na nějaký jejich omezený okruh. Účelem opatření nicméně není čisté odrazení od činění podání jinak než elektronicky. Podání elektronicky neučiněná nejsou přísně vzato zakázána, na rozdíl třeba od jednání majících znaky přestupků. Přestupek Evropský soud pro lidská práva v kauzách Lauko proti Slovensku (rozsudek ze dne 2. 9. 1998, stížnost č. 26138/95) a Kadubec proti Slovensku (rozsudek ze dne 2. 9. 1998, stížnost č. 27061/95) zařadil mezi „trestní obvinění“ i přes relativně nízké hrozící pokuty v daných případech hlavně proto, že jde o delikt všeobecného charakteru, jež vnitrostátní právo definuje jako zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti. Podání učiněné jinak než elektronicky nicméně samo o sobě pravděpodobně takto zavrženíhodný charakter nemá. Ostatně pokud by mělo, stěží by na základě právní fikce v § 74 odst. 4 daňového řádu zásadně platilo stejně, jako by bylo učiněno elektronicky (na rozdíl od daňového řádu je v zákoně o DPH již následkem neučinění některých podání v elektronické formě jejich neúčinnost, viz jeho § 101a odst. 4 – zde zřejmě míra „nežádoucnosti“ podání neučiněného elektronicky, ač tak učiněno být má, je typově vyšší). Jediným následkem takového podání je podle § 247a odst. 2 daňového řádu právě pokuta, která tedy s ohledem na svoji relativně malou výši a na to, že při určení výše pokuty není

prostor k jakémukoli uvážení, plní spíše funkci paušalizovaného poplatku za větší obtíže, které má správce daně se zpracováním podání neučiněného elektronicky oproti zpracování podání elektronického. Odstrašující a represivní funkci tedy pokuta plní jen omezeně a s ohledem na svoji výši není vzdálena jakési paušalizované náhradě zvýšených výdajů správce daně. Pokud je uvedena pokuta „trestem“, pak především s ohledem na to, že je tak vnitrostátním právem formálně pojata, ačkoli materiálně o trest za zavrženíhodné jednání v pravém slova smyslu spíše nejde.

Závěr

Judikatura českých správních soudů, inspirována rozhodnutími Evropského soudu pro lidská práva, ušla v posledních letech vcelku dlouhou cestu. Za „trest“ považuje i opatření veřejné moci, která tak na první pohled nevypadají, třebaže při důkladné analýze je jejich odstrašující a represivní charakter patrný. V poslední době to byly body zaznamenávané řidičům a daňové penále. Nicméně v právním řádu stále nacházíme instituty, u nichž je nutné velmi pečlivě zvažovat, jakou mají povahu a kde ani Engelova a Bendenounova kritéria nedávají zcela jednoznačné odpovědi.

SPRÁVNE TRESTANIE OČAMI NOVÉHO SPRÁVNEHO SÚDNEHO PORIADKU

JUDr. Jozef Milučký

(predseda správneho kolégia, Najvyšší súd Slovenskej republiky)

Vo svojom príspevku by som sa chcel zmieniť o aktuálnych otázkach súvisiacich s novou právnu úpravou týkajúcou sa sankčnej žaloby, ktorá je zákonodarcom jednou z desiatich novo zakotvených žalôb v novom Správnom súdnom poriadku (ďalej len „SSP“) t.j. v zákone č. 162/2015 Z. z., ktorý nadobudol účinnosť 1.7.2016.

Niekoľko poznámok k zneniu a obsahu ust. § 194 SSP:

(1) Správnym trestaním sa na účely tohto zákona rozumie rozhodovanie orgánov verejnej správy o priestupku, správnom delikte alebo o sankcii za iné podobné protiprávne konanie.

(2) Ak nie je v tejto hlave ustanovené inak, použijú sa na konanie vo veciach správneho trestania ustanovenia o konaní o všeobecnej správnej žalobe.

Správne trestanie nie je v právnom poriadku Slovenskej republiky kodifikované. Čiastočne je tomu tak síce pri priestupkoch, a to na základe zákona SNR č. 372/1990 Zb. o priestupkoch. Napriek tomu je naďalej veľký počet priestupkov normatívne konštituovaný v osobitných zákonoch a aj na procesnú úpravu sa subsidiárne aplikuje správny poriadok. Pokiaľ ide o správne delikty (§ 71 ods. 1), tak ich skutkové podstaty sú *de lege lata* vymedzené vo veľkom množstve osobitných zákonov a procesne sa prejednávajú podľa správneho poriadku. Absenciu nedostatočnej právnej úpravy správneho trestania výrazne potom dopĺňajú svojou rozhodovacou činnosťou správne sudy, predovšetkým Najvyšší súd SR ako i Ústavný súd SR.

V podmienkach Slovenskej republiky zodpovednosť za správne delikty je upravená v oblasti správneho práva.

Po zavedení správneho súdnictva v Slovenskej republike aplikačnú prax správnych súdov v oblasti správneho trestania významným spôsobom ovplyvnili i niektoré rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu.

V rozsudku Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *Lauko v. Slovenská republika* zo dňa 2. septembra 1998, č. sťažnosti 26138/95, ESLP zdôraznil, že *konanie o priestupku* zahŕňa rozhodovanie o „trestnom obvinení“ a preto sa naň vzťahuje čl. 6 Dohovoru.

ESLP vo veci *Lauko* tiež zdôraznil: „napriek tomu, že zverenie úlohy stíhať a trestať priestupky správnym orgánom nie je nezlučiteľné s Dohovorom, je nutné zdôrazniť, že dotknutá osoba musí mať možnosť nechať svoje rozhodnutie prijaté proti nej, preskúmať súdom, ktorý spĺňa záruky čl. 6 Dohovoru.“

Ďalším obdobným rozsudkom Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorý významne ovplyvnil správne súdnictvo na Slovensku, bol rozsudok vo veci *Kadubec v. Slovenská republika* (tiež zo dňa 2.septembra 1998).

V oboch prípadoch Lauko i Kadubec rozhodnutia správnych orgánov neboli v zmysle vnútroštátneho práva súdne preskúmateľné.

Ďalším významným rozsudkom Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorý ovplyvnil správne súdnictvo na Slovensku, bol rozsudok vo veci *Čanády v. Slovenská republika* zo 16. novembra 2004, č. sťažnosti 53371/99, podľa ktorého ESLP zdôraznil, že „všeobecný charakter právnych ustanovení upravujúcich priestupky (zákon o priestupkoch) spolu so zastrahujúcim a represívnym účelom sankcie ukladanej za porušenie, stačí na preukázanie toho, že na účely čl. 6 ods. 1 Dohovoru sú *priestupky svojou povahou trestné*“.

V zmysle štrasburskej judikatúry majú totiž priestupky trestnoprávny charakter, ktorý sa potom logicky vzťahuje aj na správne delikty. Správne trestanie preto vo všeobecnosti podlieha ochrane zaručenej v čl. 6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (právo na spravodlivé súdne konanie).

V § 194 ods. 1 SSP zákonodarca zaviedol legislatívny pojem správne trestanie, ktorým sa rozumie rozhodovanie o priestupku, správnom delikte alebo sankcii za iné protiprávne konanie.

Správnym deliktom sa rozumie v zmysle § 71 ods. 1 SSP kárny, disciplinárny alebo iný správny delikt.

Pod iným protiprávnym konaním sa myslí priestupku alebo správneho deliktu podobné iné nedovolené konanie, za ktoré sa podľa zákona ukladá sankcia. V praxi pôjde najmä o rôzne poriadkové, či iné pokuty ukladané orgánmi verejnej správy.

Možno povedať, že nevýhodou konania o správnom trestaní je, že nemá plnohodnotnú procesnú úpravu a v prípade absencie procesnej úpravy bude potrebné použiť subsidiárne ustanovenia všeobecnej správnej žaloby (§ 194 ods. 2 SSP).

V súvislosti s novou sankčnou žalobou je potrebné osobitne sa zmieniť o novokoncipovanom ustanovení § 195 v spojení s ust. § 196 SSP.

Podľa § 195 SSP správny súd nie je vo veciach správneho trestania viazaný rozsahom a dôvodmi žaloby, ak

a) **zistenie skutkového stavu** orgánom verejnej správy bolo **nedostačujúce na riadne posúdenie veci** alebo **skutkový stav, ktorý vzal orgán verejnej správy za základ** napadnutého rozhodnutia alebo opatrenia, **je v rozpore s administratívnymi spisami alebo v nich nemá oporu,**

b) ide o skúmanie otázky **zániku zodpovednosti za priestupok, uplynutia prekluzívnej lehoty alebo premlčacej lehoty**, v ktorej bolo možné vyvodiť zodpovednosť za iný správny delikt alebo za iné podobné protiprávne konanie,

c) ide o **základné zásady trestného konania podľa Trestného poriadku**, ktoré je potrebné použiť na správne trestanie,

d) ide o dodržanie **zásad ukladania trestov podľa Trestného zákona**, ktoré je potrebné použiť aj na ukládanie sankcií v rámci správneho trestania,

e) ide o skúmanie, či **uložený druh sankcie a jej výška nevybočili z rozsahu správnej úvahy** orgánu verejnej správy.

Z obsahu ust. § 195 SSP je zrejmé, že toto ustanovenie sa bude nesporne dotýkať i rozhodovacej činnosti orgánov verejnej správy (ďalej len „OVS“), a preto OVS sa budú musieť skôr, či neskôr prispôbiť tejto novej právnej úprave. Príslušnými povinnosťami, ktoré zákonodarca správnym súdom uložil v § 195 v spojení s § 196 vo vzťahu k účastníkom konania, a teda žalobcovi ako i OVS, bude potom OVS logicky zrejmé, že ak podľa právneho názoru krajských súdov pochybia v rozhodovacej činnosti, správne súdy budú musieť tieto zistené nedostatky z ich rozhodovacej činnosti ex offio „našepkať“ účastníkom konania, a teda logicky predovšetkým tým účastníkom, ktorí budú v procesnej pozícii žalobcov.

Žalobca bude môcť následne všetky „objavené negatíva“ z rozhodovacej činnosti OVS, o ktorých sa dozvie „našepkaním“ od správneho súdu, následne použiť vo vzťahu k žalovanému OVS a jeho napadnutému rozhodnutiu.

Osobne sa domnievam, že správne súdy si v oblasti správneho trestania všetky tieto povinnosti i doteraz veľmi citlivo plnili, keďže na skutočnosti zakotvené zákonodarcom v § 195 reagovali ex offio v rámci súdneho prieskumu v oblasti správneho trestania dostatočným spôsobom, a preto nebolo obzvlášť ani potrebné krajským súdom tieto povinnosti ukladať normatívnym spôsobom vo forme príkazov v § 195 a § 196 SSP.

Pokiaľ chcel zákonodarca cez ust. §195 v spojení §196 riešiť normatívnym spôsobom nedostatok absencie samostatného právneho predpisu v oblasti správneho trestania, som toho názoru, že sa mu to dosť dobre nepodarí, pretože pri množstve nejednotných názorov v oblasti správneho trestania budú vznikať veľké aplikačné problémy v rozhodovacej činnosti krajských súdov, ktoré budú mať značné problémy s prípravou pojednávania v sankčných veciach. Tieto skutočnosti sa určite prejavia v rôznorodosti i právnych názorov krajských súdov, ktoré budú musieť ex offio žalobcom „našepkávať“ zistené nedostatky v rozhodovacej činnosti OVS, a tieto súdne informácie následne žalobcovia argumentačne využijú voči žalovanému OVS. Postupne sa to následne prejavi v náročnejšej rozhodovacej činnosti jednotlivých senátov správneho kolégia najvyššieho súdu ako súdu kasačného, a tiež i veľkého senátu najvyššieho súdu, a to určite nebolo zmyslom a účelom novoprijatej sankčnej žaloby.

Zo znenia ust. § 196 SSP vyplýva, že ak správny súd mimo žalobných bodov zistí, že sú tu ešte i vady uvedené v § 195, oznámi to krajský súd bezodkladne účastníkom konania a vyzve ich, aby sa k týmto vadám v určenej lehote vyjadrili.

Zákonodarca v tomto prípade zvolil takýto procesný postup z dôvodu, aby rozhodnutie správneho súdu nebolo pre účastníkov prekvapivé a najmä pre žalovaný orgán verejnej správy a tiež, aby mali účastníci zachovanú možnosť vyjadriť sa k zisteným skutočnostiam.

Osobne sa domnievam, že krajským súdom by bolo možné uvedené povinnosti normatívne uložiť, avšak za inej právnej situácie, a to až vtedy, ak by bola oblasť právnej úpravy správneho trestania v podmienkach Slovenskej republiky skodifikovaná. Vtedy by bolo možné totiž hovoriť o jednoznačných a transparentných „pravidlách hry“ v oblasti správneho trestania, a to jednak pre páchatelov, jednak pre orgány verejnej správy, ktoré by neboli vystavené rozhodovacej činnosti v stave právnej neistoty spočívajúcej v nejednotnosti právnych názorov (napr. na aplikáciu príslušných zásad, či už z oblasti trestného práva hmotného, ako i trestného práva procesného) a taktiež i pre správne súdy vrátane Najvyššieho súdu Slovenskej republiky.

Taktiež môžu a pravdepodobne budú vznikať rôzne otázky i v súvislosti s otázkou, či OVS zistil riadne skutkový stav veci v danom prípade (§195 písm. a/ SSP). Zákonodarca tu vôbec nerozlišuje ani medzi prípadmi, keď páchatel v konaní pred OVS mal svojho zástupcu, či už advokáta, príp. zástupcu s právnickým vzdelaním, príp. sám je nositeľom právnického vzdelania univerzitného charakteru a nič im nebránilo produkovať pred OVS príslušné dôkazné prostriedky. Obdobná situácia môže nastať i po rozhodnutí OVS, ak si žalobca pre prípad podania sankčnej žaloby a zastupovania pred správnym súdom „zoberie“ advokáta a viaceré skutočnosti v žalobných bodoch vôbec nenamietnu, a to ani v rámci koncentračného mechanizmu, hoci o týchto skutočnostiach by preukázateľne vedomosť mali.

V tejto súvislosti bude tiež namieste položiť si otázku, či by krajské súdy vo veciach správneho trestania nemali príp. vykonať iba také dôkazy, ktoré žalobca nemohol objektívne navrhnúť v správnom konaní pred OVS? Takouto otázkou sa napr. v súčasnosti zaoberá rozšírený senát NSS ČR (viď postupujúce uznesenie „malého senátu“ sp. zn. 10As 24/2015). Obdobnými legitímnymi otázkami sa zaoberá v súčasnosti i Najvyšší správny súd Českej republiky, kde taktiež oblasť správneho trestania nie je skodifikovaná. V tomto smere sa osobne domnievam, že slovenská právna úprava v ustanovení § 195 je na rozdiel od českej právnej úpravy zakotvenej v Soudním řáde správním (zákon č. 150/2002 Sb.) až príliš široko otvorená.

Ďalším možným problémom v oblasti správneho trestania sa javí skutočnosť, že **zákonodarca v § 49 ods. 2 SSP zakotvil paušálne, že vo veciach správneho trestania nemusí byť žalobca v konaní pred krajskými súdmi povinne právne zastúpený advokátom.** Doteraz existovala výnimka iba v priestupkových veciach, ktorá bola zakotvená v § 250a O.s.p.. V ostatných sankčných veciach, či už správnych deliktov, alebo iných správnych deliktov sa **doteraz vyžadovalo povinné právne zastúpenie advokátom.**

Takáto nová úprava nepovinného právneho zastúpenia v sankčných veciach pred krajskými súdmi, môže v súvislosti s aplikáciou ustanovení §§ 195 a 196 spôsobovať aplikačné problémy i v kasačnom konaní pred Najvyšším súdom SR. Tie budú spočívať v tom, že v kasačnom konaní v oblasti správneho trestania už bude musieť mať sťažovateľ, ktorý napadne kasačnou sťažnosťou rozhodnutie krajského súdu advokáta, pretože takáto povinnosť bude sťažovateľovi vyplývať z ust. § 449 ods.1,2 SSP. To znamená, že ak žalobca nemal v konaní pred krajským súdom advokáta, pretože pri sankčnej žalobe ho mať v zmysle ust. § 49 ods.2 SSP nemusí, tak následne v kasačnej sťažnosti bude môcť advokát namietat rôzne skutočnosti, o ktorých sa bude domnievať, že krajský súd mal povinnosť v zmysle § 195 v spojení s § 196 SSP povinnosť jeho klienta poučiť a že k takejto ex offo poučovacej povinnosti nedošlo. V súvislosti s nejednotnosťou a rôznorodosťou právnych názorov v oblasti správneho trestania môžu preto uvedené skutočnosti spôsobovať aplikačné problémy i v kasačnom konaní.

V zmysle ust. § 197 SSP správny súd bude v rámci súdneho prieskumu vychádzať **zo skutkového stavu zisteného orgánom verejnej správy, môže doplniť dokazovanie vykonané orgánom verejnej správy, a to aj na návrh účastníka konania, ktorým však nie je viazaný.**

Sankčná moderácia

V ustanovení § 198 SSP zákonodarcu upravil inštitút sankčnej moderácie.

(1) Správny súd môže na základe výsledkov ním vykonaného dokazovania na návrh žalobcu rozsudkom

a) **zmeniť druh alebo výšku sankcie**, aj keď orgán verejnej správy pri jej uložení nevybočil zo zákonného rámca správnej úvahy, ak táto sankcia je **neprimeraná** povahе skutku alebo by mala pre žalobcu **likvidačný charakter**,

b) **upustiť od uloženia sankcie**, ak účel správneho trestania možno dosiahnuť aj samotným prejednaním veci.

(2) Správny súd môže podľa odseku 1 rozhodnúť len tak, ako mohol podľa osobitného predpisu rozhodnúť orgán verejnej správy.

(3) Ak je žalobcom fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá bola postihnutá napadnutým rozhodnutím alebo opatrením orgánu verejnej správy, nemôže byť správnym súdom rozhodnuté podľa odseku 1 v jej neprospech.

(4) Rozsudok správneho súdu podľa odseku 1 nahrádza výrok rozhodnutia orgánu verejnej správy alebo opatrenia orgánu verejnej správy v takom rozsahu, v akom bolo rozhodnuté o zmene druhu alebo výške sankcie alebo upustení od jej uloženia.

(5) Vo výroku rozsudku podľa odseku 1 správny súd uvedie

a) označenie napadnutého rozhodnutia orgánu verejnej správy alebo opatrenia orgánu verejnej správy,

b) druh a výšku sankcie uloženej orgánom verejnej správy,

c) druh a výšku sankcie uloženej správnym súdom alebo upustenie od jej uloženia.

V ustanovení § 198 SSP zákonodarca upravil legitímnu možnosť správneho súdu rozhodnúť o zmene sankcie, resp. o upustení od jej uloženia bez toho, aby došlo k zmene tej časti napadnutého rozhodnutia alebo opatrenia orgánu verejnej správy, ktorým bola fyzická osoba alebo právnická osoba uznaná za vinnú zo spáchania priestupku, správneho deliktu alebo iného protiprávneho konania.

Predpokladmi pre zmenu rozhodnutia alebo opatrenia orgánu verejnej správy v časti uloženia druhu alebo výšky sankcie bude:

- správnym súdom vykonané dokazovanie,
- návrh žalobcu,
- neprimeranosť sankcie vo vzťahu ku skutku alebo jej likvidačný charakter pre žalobcu.

Predpokladmi pre zmenu rozhodnutia alebo opatrenia orgánu verejnej správy v rozsahu nahradenia uloženej sankcie upustením od potrestania bude:

- správnym súdom vykonané dokazovanie,
- návrh žalobcu,
- skutočnosť, že by takto mohol rozhodnúť aj orgán verejnej správy,
- dosiahnutie účelu správneho trestania už len samotným prejednaním veci.

Správny súd však v rámci sankčnej moderácie bude môcť rozhodnúť len v rámci takých limitov, ako mohol podľa osobitného predpisu rozhodnúť v administratívnom konaní orgán verejnej správy. **Pri rozhodovaní správneho súdu** bude pri žalobe fyzickej osoby alebo právnickej osoby postihnutej priestupkom, správnym deliktom alebo sankciou za iné protiprávne konanie logicky platiť **zákaz reformatio in peius**.

V správnom konaní pred OVS však uvedená zásada neplatí bezvýhradne, pretože správne kolégium Najvyššieho súdu Slovenskej republiky uvedenú zásadu prelomilo, avšak výhradne pre oblasť súťažného práva, keď prijalo judikát, ktorého právna veta znie:

I. Pre oblasť správneho trestania v súťažnom práve nie je možné z ústavnoprávnych predpisov odvodiť všeobecný zákaz zmeny rozhodnutia v neprospech odvolateľa. Takýto zákaz nemožno odvodiť ani z práva na spravodlivý proces zakotveného v čl. 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ani z čl. 36 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd a ani z čl. 2 ods. 1 Dodatkového protokolu č. 7 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Uložená sankcia v oblasti súťažného práva neplní preventívny účinok len voči účastníkovi konania, ale prispieva tiež k všeobecnému rozširovaniu súťažného povedomia a súťažnej kultúry aj vo vzťahu k ďalším podnikateľom.

II. Zásadu zákazu reformatio in peius v správnom trestaní v oblasti súťažného práva nie je možné bez všetkého aplikovať, ale ani a priori vylúčiť. Zásada zákazu zmeny k horšiemu nie je výslovne v zákone č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok)

v znení neskorších predpisov upravená, a preto je potrebné pri jej analogickom použití aplikovať taký výklad, ktorý nebude na ujmu účastníka konania, avšak ani na ujmu ochrany hodnôt, na ktorých spočíva príslušný chránený verejný záujem. Samotná skutočnosť, že značná časť procesných práv, ktoré prislúchajú obvinenému v trestnom konaní, sa prostredníctvom judikatúry aplikuje aj vo veciach správneho trestania, však neznamená, že sa v rámci správneho trestania v súťažnom práve majú aplikovať úplne všetky práva obvineného, ktoré sa uplatňujú v trestnom konaní.

III. Trestné konanie a správne trestanie aplikované orgánmi verejnej správy sú dve samostatné oblasti trestania, pričom správne trestanie umožňuje jednoduchšie a menej formálne postupy než tie, ktoré sa uplatňujú v trestnom konaní, ktorá skutočnosť sa premieta aj pri aplikácii zásady *reformatio in peius* v správnom trestaní v súťažnom práve. V správnom trestaní v oblasti súťažného práva neplatí táto zásada neobmedzene, a to najmä s ohľadom na § 59 správneho poriadku, cieľe odvolacieho konania, ako i úlohu odvolacieho orgánu, ktorého rozhodovanie nie je viazané na závery orgánu prvého stupňa a je oprávnený samostatne hodnotiť podklady pre rozhodnutie.

(Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 9. júna 2015, sp. zn. 3Sžpu/1/2013)

Čo sa týka otázky aplikácie moderačného práva, **základnou podmienkou pre uplatnenie moderačného práva je návrh žalobcu** a je treba zdôrazniť, že **správny súd nemôže sám uplatniť moderačné právo z moci úradnej, a teda ex offico**. Avšak i táto zdanlivá nevýhoda pre žalobcu, ktorou by mohla byť absencia, alebo i pozabudnutie na uplatnenie výslovného návrhu moderačného práva, je však vykompenzovaná oprávnením správneho súdu zrušiť žalobou napadnuté rozhodnutie OVS, a to v prípadoch, keď by bol uložený trest v zjavne neprimeranej výške.

Môžu však nastať i prípady, v ktorých by správny súd mohol uplatniť **moderačné právo i bez návrhu žalobcu, ba dokonca by k jeho uplatneniu mohol žalobcu i poučiť**. Správny súd môže, respektíve musí zohľadniť prípadné zmeny v právnej úprave, ku ktorým došlo až po vydaní napadnutého rozhodnutia správneho orgánu, a to v niekoľkých prípadoch. Tieto skutočnosti sa vzťahujú hlavne na oblasť správneho trestania.

Ústavný súd Českej republiky v náleze zo dňa 3. júna 2004, sp. zn. II. ÚS 168/2003 uviedol, že " ak došlo k zmene kogentného ustanovenia zákona, v zmysle, ktorého rozhodoval štátny orgán, ktorého rozhodnutie podliehalo súdnemu prieskumu, avšak v dobe, keď o prieskume rozhodoval správny súd, platilo už iné zákonné ustanovenie, ktoré zásadným spôsobom zmenilo predchádzajúcu úpravu, v zmysle ktorej bolo napadnuté rozhodnutie vydané, musí sa súd, **pre ktorý je rozhodujúci stav v dobe vydania rozsudku, s novým znením zákona vysporiadať** ".

Čo sa týka zmeny právnej úpravy v priebehu konania pred správnym súdom v prípade, ak takáto **nová právna úprava je pre páchatela priaznivejšia**, dovoľm si poukázať na vhodné a priliehavé judikované rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu Českej republiky, ktorého právna veta znie:

"Je povinnosťou správneho súdu prihliadnuť pri posudzovaní zákonnosti napadnutého správneho rozhodnutia nielen k hmotnoprávnej úprave deliktuálnej zodpovednosti, ktorá platila v dobe rozhodovania správneho orgánu, ale i k právnej úprave, ktorá je už platná a účinná v dobe rozhodovania správneho súdu, ak je pre páchatela priaznivejšia". **(rozsudok NSS zo dňa 13. 6. 2008, č.j. 2 As 9/2008 - 77, publ. pod č. 1684/2008 Sb. NSS).**

Pri aplikácii moderačného práva správne súdy môžu byť konfrontované so situáciou, keď **v priebehu súdneho prieskumu dôjde ku zmene druhu trestu**, že nebude možné uložiť zároveň pokutu a zákaz činnosti, nakoľko už **nová právna úprava za priestupok neumožňuje uložiť zákaz činnosti**. S takouto situáciou bol konfrontovaný Najvyšší správny súd Českej republiky.

Dovoľm si poukázať na príslušnú právnu vetu, ktorá znie:

„správny súd by v rámci využitia moderačného práva mal rozhodnúť o upustení od potrestania v prípade zákazu činnosti v prípade, ak nová právna úprava už neumožňuje zákaz činnosti uložiť, a teda neskoršia právna úprava je pre žalobcu priaznivejšia než právna úprava v znení účinnom v dobe spáchania priestupku“ **(rozsudok NSS ČR zo dňa 24. 4. 2007, č. k. 2As 7/2008 - 55).**

Správna úvaha OVS

Čo sa týka inštitútu **správnej úvahy OVS**, správny súd bude môcť rozhodnúť o **zmene uloženej sankcie**, ak OVS vybočil pri jej uložení zo svojej diskrečnej právomoci a taktiež i v prípade, ak k takémuto vybočeniu jeho diskrečnej právomoci pri uložení sankcie nedošlo.

Inštitút správneho uváženia je spojený s právom voľby najvhodnejšieho riešenia na posudzovaný prípad a tiež s požiadavkou riadneho odôvodnenia. V tejto súvislosti bol NSS ČR prijatý pekný a priliehavý judikát, ktorého právna veta znie:

„**zmyslom a účelom moderácie ...nie je hľadanie „ideálnej výšky sankcie“ správnym súdom** namiesto správneho orgánu, ale **jej korekcia** v prípadoch, ak by sankcia, hoci pohybujúca sa nielen v zákonnom rozpätí a zodpovedajúca i všetkým zásadám aplikujúcim sa pri jej ukladaní a zohľadňujúca kritéria potrebné pre jej individualizáciu, zjavne nezodpovedala všeobecnej predstave o adekvátnosti a spravodlivosti sankcie“ **(rozsudok NSS zo dňa 19. 4. 2012 č. k. 7 As 22/2012 - 23, publ. pod. č. 2672/2012 Sb. NSS).**

Pri aplikácii moderačného práva vyplýva záver, že správny súd v takomto prípade nahrádza správne uváženie OVS, a to vlastným uvážením správneho súdu. **Súd sa tu**

správa ako správny orgán a môže tak zasiahnuť do výšky trestu, ako by ho sám ukladal.

V dôsledku toho, že správny súd trest príp. zníži alebo upustí od uloženia sankcie, vôbec tým nebude spochybňovať záver OVS o tom, že žalobca porušil zákon a že sa dopustil správneho deliktu, ale len vykonáva svoju osobitnú zákonnú právomoc.

Slovo na záver

Ambíciou tohto príspevku bolo poukázať príslušným spôsobom odborne na právnu úpravu novej sankčnej žaloby a jej citlivé miesta, ale i pozitíva tejto žaloby, ktoré osobne vidím viac v oblasti inštitútu sankčnej moderácie, kde považujem právnu úpravu za vhodne vyváženú. Z hľadiska úvah de lege ferenda, jednak ďalšia judikatúra správneho kolégia ako i veľkého senátu ukáže novú legislatívnu cestu, ktorou by sa malo správne súdnictvo v oblasti správneho trestania v Slovenskej republike uberať. Najvhodnejšie východiská vidím však v komplexnom spracovaní nového kódexu, ktorý by transparentným spôsobom upravil problematiku správneho trestania v Slovenskej republike. Takúto cestu vidím a viem si predstaviť i v spolupráci s Českou republikou, a to zriadením spoločnej odbornej komisie, pretože právnu úpravu a mnohé inštitúty v oblasti správneho trestania máme z hľadiska historického a spoločného právneho vývoja súladné.

APLIKÁCIA ZÁSAD TRESTNÉHO PRÁVA V SPRÁVNOM TRESTANÍ

JUDr. Ivan Rumana

(predseda senátu, správne kolégium, Najvyšší súd Slovenskej republiky;
externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky)

Dovoľte mi, aby som nadviazal na písomný príspevok prof. Holländera¹, v ktorom poukazuje na slávne súdne rozhodnutia, ktoré sa vrezali do dejín právneho myslenia. Tieto kauzy nesú pomenovanie po osobe, ktorej sa týkali. Vo Francúzsku sa pre tieto slávne prípady používa označenie *cause célèbre* v angličtine *leading case*. Aplikácia princípov trestného práva ale aj správneho trestania je spojená s rozhodovacou činnosťou najvyšších súdov.

I v našom právnom prostredí sa vyskytujú slávne súdne prípady. Počas stáže na Najvyššom správnom súde v Brne (2010) som sa dozvedel, že v češtine sú neformálne označované ako „podvozek“ u nás v slovenčine „podvozok“. Tento pojem znie neprávnicky, zjednodušene a niekto by ho mohol označiť za vulgarizáciu práva. Pojem má však svoj obsahový význam. Ide o rozhodnutia, ktoré ustálili právny princíp na, ktorom sa následne buduje ďalšia nadstavba judikatúry.

Významným detailom je, že všetky „slávne prípady“ zmienené prof. Holländerom, majú jednu vec spoločnú. Tou je pomenovanie súdneho prípadu podľa osoby, ktorej sa týkal. Tým sa súdny prípad stáva pre verejnosť zapamätateľným. Právny princíp sa spája s menom osoby. Tento spôsob poznávania práva je blízky ľudskej prirodzenosti. Tak ako spoznávame svojich nových priateľov, ktorí sú nám predstavovaní, rovnako sme spôsobili si podľa mena pamätať princíp, ktorý je s týmto slávnym prípadom spájaný. V Slovenskej republike i v Českej republike existuje silná tradícia označovať slávne prípady iba číslom rozhodnutia a dátumom ich vydania, prípadne tzv. písmenom „R“ ak išlo o judikáty prijaté kolégiom najvyššieho súdu. Domnievam sa, že táto tradícia je prekážkou rozvoja právneho vedomia u verejnosti. V Slovenskej republike sme sa pokúsili túto tradíciu prelomiť ustanovením § 246c ods.3 O.s.p²., ktoré žiaľ neprežilo účinnosť nového

¹ Holländer, P: Zrod a súčasnosť princípu *nemo tenetur* (hypostázia jedného základného práva), príspevok, Justičná akadémia, Omšenie, september 2016.

² Podľa § 246c ods.3 Občianskeho súdneho poriadku účinného do 30.06.2016, právoplatné rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky môžu byť označované popri číselnom označení právnej veci aj priezviskom účastníka, ktorý je

Správneho súdneho poriadku. Počas svojho života však umožnilo pomenovať prípad „Januch“ priezviskom dotknutej osoby.

Súdny prípad, na ktorom budem prezentovať aplikáciu princípov trestného práva v správnom trestaní má názov *Boris Januch*³. Ide o rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 24.04.2008 sp.zn.3 SŽf 32/2007, v právnej veci žalobcu *Boris Januch* proti žalovanému Colnému riaditeľstvu Slovenskej republiky, v konaní o preskúmanie zákonnosti rozhodnutia Colného riaditeľstva SR, ktorým bola žalobcovi uložená pokuta 500.000,--Sk za spáchanie správneho deliktu.

Zákonodarca, v úmysle ochrániť záujem štátu na pri nakladaní s daňovo zvýhodnenými minerálnymi olejmi (tzv. červená nafta) ustanovil za porušenie pravidiel jedinú sankciu, pokutu vo výške 500.000,--Sk⁴. Išlo o správny delikt fyzickej alebo právnickej osoby. Zodpovednosť vznikala objektívne, bez ohľadu na zavinenie.

Skutkový dej. Na východnom Slovensku si invalidný dôchodca požičal od svojho suseda nákladné motorové vozidlo zn. Avia na prepravu dosiek cez chotár z jednej dediny do druhej. Počas jazdy bol zastavený pracovníkmi Colného úradu, ktorí pri odbere vzoriek z nádrže vozidla zistili prítomnosť označeného minerálneho oleja (tzv. červenej nafty). Vec bola skutkovo nesporná. Žalobca na jazdu použil motorové vozidlo, v motorovej sústave ktorého bola v rozpore so zákonom použité toto palivo. Vec bola rovnako nesporná i z právneho hľadiska. Za tento správny delikt zákonodarca ustanovil jedinú sankciu, peňažnú pokutu 500.000,-- Sk. Colný úrad vydal rozhodnutie o uložení sankcie, ktorú Colné riaditeľstvo v odvolacom konaní potvrdilo. Rozpor so zákonom nezistil ani Krajský súd, ktorý konal ako správny súd na základe žaloby o preskúmanie zákonnosti rozhodnutia. Žalobca podal proti rozsudku odvolanie na Najvyšší súd. V senáte, ktorého som bol členom sme po preskúmaní obsahu administratívneho spisu i spisu krajského súdu zistili, že rozhodnutie i procesné postupy colných orgánov i Krajského súdu boli v súlade so zákonom.

Napriek súladu so zákonom sme sa nemohli zabaviť pocitu zjavne neprimeranej sankcie a jej drakonického pôsobenia na žalobcu. Prerušenie konania a predloženie veci

fyzickou osobou, názvom alebo obchodným menom účastníka, ktorý je právnickou osobou.

³ Rozsudok bol publikovaný v judikatúre systému ASPI-SK, Wolters Kluwer, pod prameňom JNS ako výsledok riešenia projektu „Vymožiteľnosť práva v Slovenskej republike, APVV-0745-07“, vykonávaný Justičnou akadémiou SR v rokoch 2008-2010.

⁴ §32 ods.1 zák.č.239/2001 Z. z. o spotrebnej dani z minerálnych olejov

Ústavnému súdu na začatie konania o súlade právnych predpisov by v danej veci nič neriešilo, keďže Ústavný súd v týchto veciach rozhoduje s účinkami ex nunc. Uvedený problém mal individuálny charakter a nebol riešiteľný v normatívnej rovine.

Zákonodarca medzičasom zákon o spotrebnej dani novelizoval a absolútnu sankciu upravil rozpätím. Nevyjadril však retroaktivitu neskoršieho zákona na už vzniknuté právne prípady, ktoré sa naďalej v celom rozsahu spravovali právnou úpravou, kedy delikt nastal.

Senát riešenie našiel v ústavne konformnom výklade.

Podľa čl. 50 ods. 6 Ústavy SR Trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný. Neskorší zákon sa použije, ak je to pre páchatela priaznivejšie.

Ústavný princíp, že neskorší zákon sa použije, ak je to pre páchatela priaznivejšie bol aplikovaný ako prepojavací mostík právnou úpravou zákona o spotrebnej dani z minerálneho oleja, platnú a účinnú v čase súdneho prieskumu najvyššieho súdu, ktorý aplikujúci procesne tzv. systém plnej jurisdikcie zmenil uloženú sankciu na 10.000,--Sk.

VBVRANÉ PROCESNÉ INŠTITÚTY SPRÁVNEHO SÚDNEHO PORIADKU S DOPADOM NA PRINCÍP SPRAVODLIVOSTI V SPRÁVNOM SÚDNOM KONANÍ

JUDr. Marián Fečík

(prokurátor netrestného odboru, Generálna prokuratúra Slovenskej republiky;
člen Rekodifikačnej komisie na prípravu nových civilných procesných kódexov;
externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky)

1. Úvod

Základným problémom uchopenia akejkoľvek témy týkajúcej sa spravodlivosti v práve, resp. nejakej jeho oblasti, je primárne samotné definovanie spravodlivosti ako takej. Spravodlivosť totiž síce na jednej strane predstavuje pojem všeobecne známy, neustále pertraktovaný a neoddeliteľne spojovaný s právom a jeho uplatňovaním, avšak i keď právny poriadok pojem „spravodlivý“ často používa, striktné sa vyhýba jeho legálnej definícii a jeho naplňovanie ponecháva predovšetkým na súdy. Inak tomu ale v zásade ani nemôže byť, pretože samotné vymedzenie spravodlivosti je spájané hlavne s právnou filozofiou, resp. ostatnou sociálnou filozofiou.

Pre účely tohto príspevku sa však „princíp spravodlivosti“ v rámci správneho súdneho konania bude chápať ako kritérium, ktoré má zabezpečiť, aby:

- ochrana poskytovaná správnym súdnictvom mala aj svoj materiálny rozmer a
- správne súdnictvo súčasne reálne zabezpečovalo presadzovanie zákonosti v rozhodovaní orgánov verejnej správy.

Uvedené vychádza z predpokladov, že spravodlivá je len taká ochrana práv a právom chránených záujmov, v rámci ktorej sa spravodlivosť premietla jednak do konania správneho súdu ako i do vymožitelnosti, resp. účinkov jeho rozhodnutia.

Pokiaľ sa súčasne zvyrazňuje presadzovanie zákonosti, má sa tým na mysli realizovanie tzv. legálnej spravodlivosti, teda spravodlivosti, ktorá je pretavená do objektívneho práva a jeho právne konformnej aplikácie zo strany orgánov verejnej správy.

Opísané dva momenty chápania spravodlivosti sa z pozície pohľadu členov Rekodifikačnej komisie súčasne premietli i do procesu tvorby a obsahu nového Správneho súdneho poriadku (ďalej len „SSP“).

2. Materiálny rozmer v správnom súdnom konaní

Posilnenie materiálneho charakteru správneho súdneho konania oproti pôvodnej právnej úprave reprezentovanej Občianskym súdnym poriadkom (ďalej len „OSP“) sa odrazilo najmä v nasledovných právnych skutočnostiach:

a) Jednoznačné vymedzenie konaní pred správnym súdom, v rámci ktorých má byť preskúmaná zákonnosť rozhodovania orgánov verejnej správy

Elementárnym predpokladom materiálnej ochrany zo strany každého procesného predpisu je, aby ten, kto sa na jeho základe mieni obrátiť na orgány verejnej moci, jednoznačne vedel, akým formálnym postupom tak má urobiť. V správnom súdnictve sa táto premisa realizuje podaním príslušného typu (správnej) žaloby alebo návrhu. Keďže vo vzťahu k žalobným typom upraveným v piatej časti OSP právna úprava a vyššie dvadsaťročná judikatúra správnych súdov nedali uspokojujúcu odpoveď, predovšetkým pokiaľ išlo o prieskum zákonnosti individuálnych správnych aktov (opatrení) orgánov verejnej správy odlišných od rozhodnutí, nemožno zazlievať zákonodarcovi, že sa zmocnil tejto ambície v podobe nového normatívneho nastavenia.¹ Jeho prejavom je predovšetkým legálne definovanie pojmov v § 3 SSP, od ktorých sa potom odvíja taxatívne vymedzenie druhov (správnych) žalôb v § 6 ods. 2 SSP. Súčasne sa upravil aj tzv. zberný kôš v § 30 SSP, ktorý ustanovuje, že ak vzniknú pochybnosti, aká žaloba má byť podaná, bude zákonnosť preskúmaná primerane podľa ustanovení týkajúcich sa všeobecnej správnej žaloby, ktorá je procesne najrozpracovanejšia a poskytuje najširší priestor pre uplatnenie práva i rozhodovanie správneho súdu.

Za súčasť tohto balíka možno tiež považovať aj jednoznačné vymedzenie účelu konania o správnej žalobe opomenutého účastníka v § 179 SSP, ktorým je len

¹ Správne súdy totiž tieto správne akty nejednotne posudzovali aj ako rozhodnutie, resp. postup orgánu verejnej správy a ich zákonnosť preskúmavali v konaní podľa druhej hlavy piatej časti OSP (napr. rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1Sžo 305/2009 z 21. apríla 2010) a súčasne aj ako nezákonný zásah podľa piatej hlavy piatej časti OSP (napr. rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 3Sžo/9/2011 z 5. apríla 2011). Medzi týmito konaniami však boli výrazné procesné rozdiely spočívajúce v odlišnej vecnej a miestnej príslušnosti správneho súdu ako i prípustnosti inštančného postupu. K tejto problematike zaujal stanovisko aj Ústavný súd Slovenskej republiky, ktorý v náleze sp. zn. III. ÚS 91/2016 z 17. mája 2016 skonštatoval nutnosť preskúmania zákonnosti aj u opatrení orgánov verejnej správy a to pred účinnosťou SSP v rámci procesného postupu podľa 2. hlavy 5. časti OSP.

zabezpečenie doručenia príslušného rozhodnutia alebo opatrenia orgánu verejnej správy takémuto žalobcovi, čím sa odstránili nejasnosti spojené s § 250b ods. 2 a 3 OSP ohľadom toho, či sa má po takomto doručení o podanej žalobe ešte vo veci samej ďalej konať.

b) Jednoznačné vymedzenie podmienok, ktoré má žalobca splniť pred podaním žaloby

Zatiaľ čo pôvodná právna úprava v konaniach o žalobe proti nečinnosti a žalobe proti nezákonnému zásahu pri aktívnej žalobnej legitímácii fyzickej a právnickej osoby ustanovovala povinnosť predchádzajúceho vyčerpania „prostriedkov, ktorých použitie umožňuje osobitný predpis“ (§ 250t ods. 1, § 250v ods. 3 OSP) a to bez ich konkretizácie, SSP jednoznačne pri žalobe proti nečinnosti upravuje povinnosť predchádzajúceho vyčerpania sťažnosti alebo podnetu prokuratúre s tým, že je ustanovená alternácia týchto prostriedkov nápravy a nevyžaduje sa v rámci nich absolvovanie inštančného postupu, pričom pri žalobe proti inému zásahu bola takáto povinnosť zrušená. Aj v tomto smere išlo zo strany zákonodarcu o reakciu jednak na protichodnú judikatúru nielen správnych súdov ale i Ústavného súdu Slovenskej republiky², ktoré sa nedokázali zhodnúť na tom, čo treba považovať za predmetný prostriedok nápravy, ako i na nemožnosť splnenia povinnosti vyčerpania tohto prostriedku vo vzťahu k dodržaniu subjektívnej lehoty na podanie žaloby proti nezákonnému zásahu (§ 250v ods. 3 druhá veta OSP).

c) Benefity žalobcu

Pod benefitom žalobcu je nutné rozumieť také ustanovenie zákona, ktoré mu oproti pôvodnej právnej úprave zlepšuje právne postavenie zohľadňujúc najmä povahu nezákonnosti u orgánu verejnej správy alebo osobitné („oslabené“) postavenie žalobcu. Príkladom je znenie § 98 ods. 2 SSP, ktoré ustanovuje povinnosť orgánu verejnej správy konať a rozhodnúť ako o riadnom opravnom prostriedku pri takej žalobe, ktorá bola podaná

² Podanie upozornenia prokurátora, resp. podnetu prokuratúre je ako podmienka podania žaloby proti nečinnosti zo strany fyzickej alebo právnickej osoby vyhodnotená napr. v uzneseniach Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III.ÚS 317/04 z 21. októbra 2004, III.ÚS 78/2010 z 18. februára 2010, IV.ÚS 144/2011 z 15. apríla 2011 a IV.ÚS 276/2011 z 7. júla 2011, pričom opačný ale menšinový názor bol zaujatý v náleze sp. zn. II.ÚS 124/08-30 z 22. mája 2008. Sťažnosť podľa zákona 9/2010Z.z. o sťažnostiach nebola podľa uznesenia Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. IV.ÚS 98/2011 z 24. marca 2011 považovaná za efektívny prostriedok nápravy.

na miesto neho včas a len na podklade chybného poučenia zo strany orgánu verejnej správy.³

Povahu benefitu má aj možnosť orgánu verejnej správy nahradiť účinky jeho žalobou napadnutého rozhodnutia alebo opatrenia rozhodnutím alebo opatrením novým, ktoré by bolo vydané na podklade nových procesných inštitútov uspokojenia žalobcu (§ 101 SSP) a autoremedúry (§ 205, § 218 a § 239 SSP). V týchto prípadoch totiž žalovaný orgán verejnej správy (ak si je vedomý nezákonnosti svojho správnu žalobou napadnutého rozhodnutia alebo opatrenia) nemusí čakať až na zrušujúce rozhodnutie správneho súdu ale pri absencii vlastných procesných prostriedkov nápravy (napr. mimoriadnych opravných prostriedkov) môže na podklade uvedených zákonných ustanovení zakladajúcich jeho právomoc nanovo vo veci rozhodnúť a tým napr. aj znížiť výšku škody, ktorá by inak úspešnému žalobcovi vznikla a náhrada ktorej by tomuto patrila podľa zákona č. 514/2003 Z.z. o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci.

Pod benefitom spojeným s osobitným postavením žalobcu treba rozumieť i povinnosť správneho súdu neformálne posudzovať správnu žalobu fyzickej osoby v sociálnych veciach a vo veciach azylu, zaistenia a administratívneho vyhostenia ako i neviazanosť žalobnými bodmi v týchto prípadoch (§ 202 ods. 2, § 203 ods. 2, § 206 ods. 3 SSP).

Právne postavenie žalobcu zároveň zlepšuje aj ustanovenie § 71 ods. 2 SSP, ktoré výnimočne upravuje spočívanie prekluzívnej lehoty na podanie žaloby, a to od podania žiadosti o poskytnutie právnej pomoci Centru právnej pomoci až do právoplatného rozhodnutia o nej. Dôvodom takejto úpravy je umožniť žalobcovi reálny prístup k službám právnej pomoci aj v prípade jeho materiálnej núdze.

d) Efektívna ochrana žalobcu

Podstata efektívneho nastavenia ochrany u úspešného žalobcu spočíva v opustení takej pôvodnej úpravy, ktorá sa ukázala byť ako jednoznačne nedostatočná. Príkladom je úspešný žalobca v konaní o nečinnosti alebo o nezákonnom zásahu, ktorému v prípade, ak orgán verejnej správy neodstránil na základe rozhodnutia správneho súdu svoju

³ Toto ustanovenie v podstate dopĺňa znenie § 54 ods. 3 zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok), ktoré umožňuje v prípade chybného alebo absentujúceho poučenia podanie odvolania v trojmesačnej lehote od oznámenia rozhodnutia. Keďže v takejto trojmesačnej lehote by objektívne len ťažko bolo možné očakávať rozhodnutie správneho súdu, ktorý by žalobcu naviedol na postup podľa § 54 ods. 3 správneho poriadku, bol zvolený osobitný a na lehotu sa neviažuci režim § 98 ods. 2 SSP.

nečinnosť alebo nezákonný zásah, neostávalo nič iné, ako opätovne podať novú totožnú žalobu s tým, že až v rámci nej sa mohol domáhať aj pokutovania takéhoto orgánu verejnej správy (§ 250u, § 250v ods. 4 OSP). Tento zdĺhavý a neefektívny mechanizmus bol v SSP nahradený povinnosťou správneho súdu „dosledovať“ odstránenie nečinnosti alebo iného zásahu v tom istom súdnom konaní s možnosťou dosiahnutia jeho naplnenia opakovaným ukladaním pokút žalovanému (§ 250, § 251, § 262 SSP).

Nanovo sa zabezpečila efektívnosť rozhodovania správneho súdu aj v konaní o správnych žalobách. Ak sa totiž orgán verejnej správy neriadil právnym názorom správneho súdu, je správny súd oprávnený ho v rámci konania a rozhodovania o následnej správnej žalobe podanej voči takémuto rozhodnutiu sankcionovať, a to uložením pokuty v zmysle § 191 ods. 6 SSP. Tým sa má zabrániť „zacykleniu“ administratívneho konania v prípade, ak by orgán verejnej správy (ignorujúc správny súd) rozhodoval stále rovnako.

Povahu prostriedku, ktorý má zabezpečiť efektívnu ochranu žalobcu, má aj novokoncepcovaný odkladný účinok žaloby. Oproti pôvodnej právnej úprave, ktorá jednak nevymedzovala účinky odkladu vykonateľnosti a ani neustanovovala súdu lehotu na rozhodnutie o návrhu na jeho priznanie, resp. povinnosť vydať i negatívne rozhodnutie, zákonodarca v § 186 SSP jednoznačne určil, aké účinky sú spojené s nastúpením, resp. priznaním odkladného účinku a ďalej v § 187 ods. 3 ustanovil povinnosť správneho súdu rozhodnúť, či už pozitívne alebo negatívne o podanom návrhu na priznanie odkladného účinku v určenej tridsaťdňovej lehote.

Špecifickú povahu benefitu má aj právna úprava prerušenia a zastavenia konania, ktorá zabraňuje automatickému zastaveniu súdneho konania v prípadoch, ak žalobou napadnuté rozhodnutie alebo opatrenie orgánu verejnej správy bolo následne zrušené alebo zmenené na základe protestu prokurátora alebo mimoriadneho (administratívneho) opravného prostriedku. V rámci pôvodnej právnej úpravy aplikované automatické zastavovanie súdneho prieskumu totiž nezohľadňovalo skutočnosť, že zrušujúce alebo zmeňujúce rozhodnutie orgánu verejnej správy mohlo byť na základe následnej správnej žaloby zrušené, v dôsledku čoho by opätovne „obživil“ právne účinky pôvodného prvou správnu žalobou napadnutého rozhodnutia alebo opatrenia orgánu verejnej správy. Normatívnym odrazom tohto benefitu je potom „ping-pong“ medzi dôvodmi prerušenia konania podľa § 100 ods. 1 písm. d) až f) a zastavenia konania podľa § 99 písm. c), d), g) SSP, ktorý zabezpečuje, že k zastaveniu konania o prvej správnej žalobe môže dôjsť v takomto prípade len so súhlasom žalobcu a bez neho sa konanie o nej preruší až do rozhodnutia o druhej správnej žalobe podanej voči zrušujúcemu alebo zmeňujúcemu rozhodnutiu o proteste alebo mimoriadnom opravnom prostriedku.

e) Rozšírenie (nezúženie) prístupu k správemu súdu

Táto otázka bola riešená predovšetkým vo vzťahu k vymedzeniu účastníkov konania (§ 32 SSP) a osoby zúčastnenej na konaní (§ 41 SSP). Pri účastníkoch konania bolo meritom posudzovanie procesného postavenia tých účastníkov administratívneho konania, ktorým nesvedčalo postavenie žalobcu. Pôvodná právna úprava upravovala ich postavenie v druhej vete § 250 ods. 1 OSP v spojitosti s možnosťou zrušenia napadnutého rozhodnutia, čo napriek konštantnej judikatúre Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (napr. uznesenie sp. zn. 9Sžso/225/2015 z 25. mája 2016) neustále zvädzalo krajské sudy priberať týchto účastníkov do konania len, ak žalobám vyhovovali. Možnosť prihlásenia sa týchto osôb do správneho súdneho konania po vzore § 34 českého Soudního řádu správního nebola zvolená práve preto, že oproti pôvodnému stavu by takýto režim v podstate predstavoval zúženie prístupu k správemu súdu v tom rozsahu, že by sa vyžadovalo ich výslovné oznámenie o vóli zúčastniť sa súdneho konania. Preto bolo v § 32 ods. 3 písm. a) SSP ustanovené, že takéto osoby majú od počiatku postavenie (ďalších) účastníkov konania, pričom súčasne sa môžu tohto svojho postavenia kvalifikovaným postupom vzdať (§ 32 ods. 4 SSP).

Vymedzenie osoby zúčastnenej na konaní v § 41 SSP je napriek zhodnému pomenovaniu úplne odlišné od českej právnej úpravy a pod takouto osobou sa v zmysle § 41 ods. 2 rozumejú osoby, ktoré na jednej strane nemali postavenie účastníkov administratívneho konania, avšak na strane druhej boli alebo by mohli byť priamo dotknuté na svojich právach alebo právom chránených záujmoch v rámci administratívneho konania alebo správneho prieskumu. V tomto smere ide predovšetkým o reakciu na to, že v slovenskom právnom poriadku sú normatívne upravené viaceré administratívne konania, v ktorých nie je osobitne upravený ich účastník. Inštitút osoby zúčastnenej na konaní potom umožňuje, aby si svoje práva v konaní pred správny súdom mohla náležite hájiť (mimo postavenia žalobcu) aj taká osoba, ktorá v rámci takéhoto administratívneho konania alebo nadväzujúceho správneho prieskumu bola alebo by mohla byť priamo dotknutá na svojich právach a právom chránených záujmoch.

Prejavom normatívne širšieho nastavenia prístupu ku správemu súdu je nakoniec aj vymedzenie prípustnosti kasačnej sťažnosti, ktorú možno podať v zásade proti každému rozhodnutiu krajského súdu, ak zákon neustanovuje inak (§ 439 ods. 1 SSP). Oprávnenie podať kasačnú sťažnosť bude mať pritom oproti pôvodnej úprave odvolania (§ 250ja ods. 1, § 250j ods. 5 OSP) v plnom rozsahu ten účastník konania alebo osoba zúčastnená na konaní (§ 41 ods. 2 SSP), v koho neprospech bolo rozhodnuté (§ 442 ods. 1 SSP).

f) Úprava sporov týkajúcich sa výkonu verejných funkcií v orgánoch územnej samosprávy

Nová právna úprava nanovo normatívne nastavila riešenie sporov týkajúcich sa zániku funkcie:

- poslanca zastupiteľstva obce, mesta, mestskej časti alebo samosprávneho kraja (§ 313 - 324 SSP),
- starostu, primátora obce, mesta, mestskej časti alebo predsedu samosprávneho kraja (§ 325 - 336 SSP),
- hlavného kontrolóra (§ 337 - 347 SSP).

Zmena spočíva v zabezpečení priameho prístupu na správny súd u oboch strán sporu pri funkcii poslanca a starostu, primátora, resp. predsedu samosprávneho kraja. Rovnako bola daná aktívna žalobná legitímácia hlavnému kontrolórovi. Tým sa zabezpečilo, aby dotknuté osoby nemuseli realizovať ochranu svojich práv sprostredkované prostredníctvom žaloby prokurátora podanej voči príslušnému uzneseniu zastupiteľstva alebo procesne nevhodnou žalobou proti inému zásahu.

Súčasne sa s odkazom na zásadu právnej istoty normatívne upravili aj právne účinky tých správnych aktov orgánov územnej samosprávy, ktoré by boli prijaté v nezákonnom obsadení uvedených funkcií (§ 323 ods. 2 druhá veta, § 324 ods. 2, § 335 ods. 2, § 336 ods. 2 SSP), resp. sa týkali ich obsadenia (§ 323 ods. 2 prvá veta, § 347 ods. 3 SSP).

Zároveň vo všetkých konaniach vo veciach územnej samosprávy, v ktorých by prichádzal do úvahy rozpor v záujmoch medzi zastupiteľstvom na strane jednej a štatutárnym orgánom (starostom, primátorom alebo predsedom samosprávneho kraja) na strane druhej (napr. pri preskúvaní zákonnosti uznesení zastupiteľstva obce o plate starostu), bola upravená jednak možnosť zastupiteľstva vyjadriť sa k veci (§ 319 ods. 2, § 343 ods. 2, § 354 ods. 2 a § 363 ods. 2 SSP) a tiež aj oprávnenie zastupiteľstva podať kasačnú sťažnosť (§ 442 ods. 3 SSP). Tým sa správne súdne konanie v takýchto prípadoch zabezpečil atribút spravodlivosti, pretože názor zastupiteľstva vyjadrený v jeho uznesení, nebude môcť byť negovaný názorom starostu, primátora alebo predsedu samosprávneho kraja majúceho v preskúvanej veci iný záujem a formálne navonok konajúceho za orgán územnej samosprávy z titulu výkonu funkcie jeho štatutárneho zástupcu.

g) Zjednocovanie judikatúry

Vo všeobecnosti možno za spravodlivé považovať len také rozhodovanie správnych súdov, ktoré je predvídateľné a pri posudzovaní analogických prípadov jednotné. Práve takéto rozhodovanie by mal "pro futuro" zabezpečiť novokonštituovaný veľký senát v rámci

správneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (§ 22, § 466 SSP). Na rozdiel od stanovísk a rozhodnutí určených na publikovanie v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky bude totiž veľký senát môcť zjednocovať judikatúru v neskončených veciach pri rozhodovaní o kasačných sťažnostiach, čím sa reálne zabezpečí ochrana práv a právom chránených záujmov účastníkov správneho súdneho konania.

3. Zabezpečovanie zákonnosti v rozhodovaní orgánov verejnej správy

Už z vymedzenia základných princípov správneho súdneho konania vyplýva, že správne súdnictvo v podstate stojí na dvoch základných pilieroch, ktorými je ochrana základných ľudských práv a slobôd, procesne spojená s aktívnou žalobnou legitimáciou fyzických a právnických osôb (§ 5 ods. 2 SSP) a ochrana zákonnosti a verejného záujmu, ktorá sa odvíja od aktívnej žalobnej legitimácie prokurátora a sčasti i zainteresovanej verejnosti (§ 5 ods. 3 SSP). V tejto súvislosti pritom treba zvýrazniť skutočnosť, ktorá je doposiaľ neprávom doktrínálne opomínaná, a to, že práve ochrana objektívneho práva realizovaná správnymi súdmi pri ich rozhodovaní o prokurátorských žalobách je tým najvýznamnejším prostriedkom ako zamedziť korupcii pri rozhodovaní orgánov verejnej správy. Ak totiž protiprávny stav založený nezákonným rozhodnutím, opatrením alebo nečinnosťou orgánu verejnej správy vyhovuje všetkým účastníkom administratívneho konania, absentuje ten, kto by sa obrátil s príslušnou žalobou na správny súd. Práve z tohto dôvodu patrí v správnom súdnom konaní nezastupiteľné miesto prokurátorovi a preto sa aj nová právna úprava vyhla pri vymedzení jeho aktívnej žalobnej legitimácie právne neurčitým procesným podmienkam.⁴

Zároveň i keď prokurátor chráni primárne objektívne právo (zákonnosť) a ochrana subjektívnych práv môže pri jeho žalobách aj úplne absentovať (ak nezákonný stav účastníkom administratívneho konania vyhovuje), je so žalobami prokurátora v praxi spojená i ochrana práv a právom chránených záujmov nielen účastníkov konania ale i

⁴ Príkladom nevhodnej a „právne elastickej“ právnej úpravy bolo znenie § 249 ods. 3 OSP ukladajúce prokurátorovi povinnosť dbať o to, aby práva nadobudnuté v dobrej viere boli čo najmenej dotknuté. Toto ustanovenie sa stalo v podstate únikovou cestou správnych súdov na zamietanie prokurátorských žalôb bez potreby ich vecného skúmania. Napr. podľa rozsudku Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 8 Sžo 213/2008 z 4. augusta 2009 bola zamietnutá žaloba prokurátora z dôvodu dobromyseľnosti nadobudnutia vlastníctva nehnuteľnosti, hoci išlo o dcéru starostky, ktorá nadobudla nehnuteľnosť od obce mimo verejnej obchodnej súťaže.

ďalších dotknutých osôb. I keď totiž právo obrátiť sa na správny súd ma formálne každý (§ 2 ods. 2 SSP), je nutné si priznať, že z rôznych sociálnych, finančných i subjektívnych dôvodov, toto právo nemôže byť objektívne realizované všetkými. V tomto smere teda prokurátor plní i určitú vyrovnávaciu sociálnu funkciu. Ak totiž prokurátor na základe podnetu od takto "znevýhodnenej" osoby dôjde k záveru, že bola porušená zákonnosť, sám a bez ďalšieho uplatňuje pred správnym súdom paletu svojich oprávnení, ktoré vo svojich následkoch zabezpečia ochranu práv a právom chráneným záujmov i u takýchto osôb (podávateľov). Význam ingerencie prokurátora je následne daný aj vtedy, keď je rozhodovanie orgánov verejnej správy spojené s realizovaním práv takých subjektov, ktorých metaprávne možnosti vykrivujú formálne rovnoprávne postavenie účastníkov administratívneho, resp. správneho súdneho konania (napr. developerov, finančných skupín atď.).

4. Záver

Spravodlivosť ako taká je vždy skôr morálnou predstavou a cieľom než objektívnou skutočnosťou. Možno však vysloviť predpoklad, že nová procesná úprava správneho súdneho konania predstavuje schodnú cestu, ktorou sa dá k takémuto cieľu vydať. Samotný zákon ale nikdy nie je sám o sebe zárukou spravodlivosti. Sú k tomu vždy potrební ľudia, ktorí ho racionálne, nestranne a náležite uplatňujú. Nezastupiteľné miesto v tomto smere bude preto patriť sudcom správnych súdov, predovšetkým správneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky. Práve judikatúra totiž ukáže, koľko spravodlivosti sa z ambícií zákonodarcu pri tvorbe Správneho súdneho poriadku nakoniec prenieslo do jeho reálneho uplatňovania.

SPRÁVNY SÚDNY PORIADOK – VIAC ČI MENEJ SPRAVODLIVOSTI

JUDr. Ida Hanzelová

(poradkyňa predsedníčky, Najvyšší súd Slovenskej republiky; externá členka pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky)

Dovoľte mi, aby som sa v prvom rade poďakovala usporiadateľom tejto konferencie za možnosť podeliť sa o niekoľko postrehov a podnetov, i keď ako sudkyňa na dôchodku už nemám bezprostredný kontakt s rozhodovacou praxou. Moje vystúpenie bude vychádzať z osobnej skúsenosti v justícii a osobitne z obdobia 22 rokov strávených v správnom kolegiu Najvyššieho súdu SR.

Myslím, že uvedenie nového zákona do života je pre sudcu výzvou, ktorá sa vyskytne len výnimočne a aj preto trochu závidím svojim kolegom, ktorí začínajú uplatňovať nový Správny súdny poriadok v roku, v ktorom si pripomíname 25 rokov od prijatia zákona č. 519/1991 Zb., ktorým sa v Občianskom súdnom poriadku upravil inštitút správneho súdnictva. V ostatných 20 rokoch sme ako sudcovia viac či menej dôrazne, ale najmä čoraz častejšie upozorňovali na potrebu samostatnej procesnej úpravy výkonu správneho súdnictva.

Úvodom chcem vyzdvihnúť obdivuhodnú rýchlosť prípravy a prijatia nových civilných procesných predpisov v priebehu jedného volebného obdobia, aj keď existovali skúsenosti a poznatky zo skorších pokusov. Sústredenie sa len na procesnú úpravu konania pred súdom má však za následok, že zostali nepovšimnuté niektoré systémové otázky organizácie výkonu súdnictva, osobitne však správneho súdnictva, čo samé o sebe nastoluje otázku, či všetky súčasti všeobecného súdneho systému (trestné, civilné a správne súdnictvo) majú rovnaké podmienky pre výkon súdnej činnosti a poskytovanie súdnej ochrany ohrozených a porušených práv. Mám tým na mysli nielen samotnú procesnú úpravu súdneho konania, ale aj otázky výberu sudcov správneho súdu, kreovania správnych senátov, odbornej prípravy sudcov, vybavenia odborným aparátom a informatikou, ale najmä obsadenie správnych súdov potrebným počtom sudcov. Asi len ťažko sa možno vyhnúť záveru, že aj podmienky výkonu súdnej činnosti majú vplyv na úroveň výkonu spravodlivosti a na spravodlivosť samu. Bez riešenia uvedených otázok, čo by malo nastať veľmi rýchlo, len ťažko možno očakávať, samotné uplatňovanie nového procesného predpisu prinesie tú zmenu kvality v správnom súdnictve, ktorá sa oprávnené očakáva.

Som presvedčená o tom, že konečná procesná úprava konania v správnom súdnictve vychádza nielen z doterajších osvedčených postupov, ale reaguje aj na zmeny, ktoré priniesla doba a v mnohom reflektuje doterajšie skúsenosti súdnej praxe a existujúcu judikatúru. Spomeniem aspoň vymedzenie dôvodov všeobecnej žaloby v žalobných bodoch, podrobnejšiu úpravu podmienok odkladného účinku správnej žaloby, podmienky peňažnej moderácie, osobitosti úpravy konania o správnych deliktach a úpravu sankčnej moderácie, zakotvenie uplatňovania zásad trestného procesu a trestnoprávnych zásad ukladania trestov.

Nedá mi však nespomenúť aj osobitosti konania o žalobe v sociálnych veciach preferovaním neformálnosti konania o žalobách podaných fyzickou osobou. Z hľadiska právnej istoty za prínos možno považovať aj úpravy konaní vo veciach územnej samosprávy, najmä ak vezmeme v úvahu skutočnosť, že do okruhu pôsobnosti správneho súdnictva jednoznačne zakotvuje konania o preskúmaní zániku mandátu poslancov a predstaviteľov územnej samosprávy, ale aj hlavných kontrolórov a kontrolórov samosprávy, obsahuje podrobnejšiu úpravu preskúmavania súladu všeobecne záväzných nariadení samosprávy, ale aj konanie o žalobe proti inému zásahu orgánu verejnej správy, a to aj možnosti určenia nezákonnosti už skončeného zásahu. Ako novum zaznamenávame konanie o vydaní súhlasu s inšpekciou vo veciach hospodárskej súťaže.

Ako to už v živote býva, aj keď sa očakávanie prijatia zákona o správnom súdnom poriadku naplnilo, počujeme aj kritiku, nespokojnosť aj výčitky, lebo sa objavujú otvorené otázky a výkladové problémy.

V priebehu legislatívneho procesu boli vznesené pripomienky, že Správny súdny poriadok (ďalej len „SSP“) nie je komplexnou úpravou ale odkazuje na ustanovenia Civilného sporového poriadku (ďalej len „CSP“) rovnako, ako V. časť Občianskeho súdneho poriadku (ďalej len „OSP“) odkazovala na ustanovenia jeho I., III. a IV. časti. Týka sa to v prvom rade právnej úpravy PRINCÍPOV konania.

Podľa § 5 ods. 1 SSP konanie pred správnym súdom sa riadi princípmi, na ktorých spočíva CSP a ktoré sa na konanie pred správnym súdom použijú primerane. Samozrejme SSP zakotvuje v § 5 ods. 2 až 12 aj princípy vlastné správne súdne konaniu. Právo na súdnu ochranu poskytované v správnom súdnictve bude nepochybne umocnené, ak bude prax správnych sudcov vychádzať aj z článkov 1 až 18 CSP, ale osobitne z článku 2 ods. 1 CSP, ktorý ustanovuje, že „ochrana ohrozených práv a právom chránených záujmov musí byť spravodlivá a účinná tak, aby bol naplnený princíp právnej istoty“. Ide o vyjadrenie jednotnosti princípov všeobecného súdnictva, ktorého súčasťou je v našich podmienkach aj správne súdnictvo.

V správnom súdnictve je dostatok príležitostí uplatňovať princíp spravodlivosti, aj keď predmetom konania je v prevažnej väčšine konaní „len“ preskúmanie zákonnosti

rozhodnutia orgánu verejnej správy. Je na sudcoch, či budú preskúmavať zákonnosť len podľa suchej litery zákona, alebo v súlade s princípmi spravodlivosti tak v súdnom procese ako aj pri samotnom posudzovaní hmotnoprávnych nárokov.

Som toho názoru, že napriek pozitívam, obsahuje SSP aj niekoľko úprav, ktoré limitujú výkon spravodlivosti spôsobom, ktorý nebol nevyhnutný. Chcem poukázať aspoň na dva tematické okruhy. Ide o vymedzenie okruhu vecí vylúčených zo senátneho rozhodovania a rozhodovaných na krajskom súde samosudcom (§ 23 ods. 2 SSP) a o ďalšie zúženie priestoru pre uplatnenie princípu verejnosti a ústnosti (§ 107 ods. 1 písm.a) a ods. 2.) Oba zásahy do uplatnenia základných princípov možno síce spojiť s úsilím o hospodárnosť a efektívnosť konania, ale nevidím zdôvodnenie pre takýto zásah len v správnom súdnictve a v čase, keď sa zásadným spôsobom mení procesná úprava a tým aj charakter konania o preskúmanie zákonnosti rozhodnutia krajským súdom.

1. Nedá mi, aby som nepoukázala na to, že v správnom súdnictve ide o preskúvanie zákonnosti právoplatných a vykonateľných rozhodnutí orgánov verejnej správy a preto každý postoj súdov k týmto rozhodnutiam musí znieť aj prísne testy kvalifikovanosti, vierohodnosti a nespochybniteľnosti výrokov sudcov a senátov. Len skúsenosťou môžem podložiť, že je rozdiel v akceptácii rozhodnutia senátu u orgánov verejnej správy v porovnaní s rozhodnutím samosudcu, nevraviac o tom, že neúspešný účastník vyjadruje svoju nespokojnosť s rozhodnutím samosudcu spravidla smelšie a ostrejšie, často aj s použitím osobných invektív.

Keďže postrádame relevantné zdôvodnenie rozhodovania samosudcom v správnom súdnictve a v situácii, keď sa zmenil zásadným spôsobom charakter konania pred krajským súdom, dovoľím si vysloviť názor, že prijatá úprava v § 23 ods. 2 nielenže nezodpovedá charakteru agendy správnych súdov, ale spochybňuje aj rovnosť v prístupe k spravodlivosti v porovnaní s trestným či civilným konaním. Preskúmanie zákonnosti právoplatných rozhodnutí orgánov správy má svojou povahou blízko ku konaniu o mimoriadnom opravnom prostriedku v civilných či v trestných veciach, kde sa nikdy, ani náhodou, a to ani v odvolacom konaní, neuvažovalo o jej zverení samosudcovi.

Nevyhnutným dôsledkom konania a rozhodovania súdov v správnom súdnictve nie je len možnosť zrušenia právoplatného a vykonateľného rozhodnutia správneho orgánu v konkrétnej veci, ak sa zistí jeho nezákonnosť, ale aj to, že také rozhodnutie často kráť mení a neguje zaužívané metodické postupy a usmernenia nadriadených, aj ústredných orgánov štátnej správy. Aj preto nie je jedno, či na také rozhodnutie (a treba počítať aj s jeho dôsledkami) bude mať zákonné oprávnenie senát alebo samosudca.

Poukazujem na daný problém aj preto, aby som pripomenula bremeno, ktoré je na sudcu správneho súdu ako samosudcu kladené, a ktoré na úrovni krajského súdu nemá civilný ani trestný sudca. Prijatím SSP treba prekonať názor, že správny súd koná na

krajskom súde v prvom stupni. Rozhodnutie krajského súdu v porovnaní s doterajším stavom nadobúda právoplatnosť bez možnosti podania odvolania. Nový inštitút konania o kasačnej sťažnosti nenahrádza v plnom rozsahu konanie o odvolaní. Aj preto by mal štát vytvoriť personálne podmienky pre to, aby zákonnosť rozhodnutí jeho orgánov bola bezvýnimočne preskúmaná senátom. Ak také zloženie súdu je dané v odvolacom konaní pre rozhodnutie aj o nepatrnom súkromnoprávnom nároku (napr. o pôžičke či v spore z nezaplatenia faktúry), tým viac musí byť dané pre rozhodnutie o zákonnosti právoplatného rozhodnutia orgánu štátu (vydaného spravidla po konaní v dvoch inštanciách).

Rozhodovanie samosudcom sa v plnom rozsahu týka sociálnych vecí. Ide pritom o podstatné rozšírenie takého rozhodovania, čo považujem za zhoršenie súčasnej úrovne súdnej ochrany. Rozhodovanie práve v sociálnej oblasti sa môže stať viac roztriešteným, nejednotným, ťažko reparačným. Pritom jednotnosť rozhodovania práve v sociálnej agende je osobitne citlivou a právne nespochybniteľnou požiadavkou. Časté zmeny sociálnej legislatívy a jej nejasnosti vedú k potrebe súdneho výkladu (viď v minulosti invalidné dôchodky, úrazové dávky, dávky príslušníkov ozbrojených síl, atď.) ktorý je v danej oblasti osobitne frekventovaný (pozri množstvo publikovaných judikátov správneho kolégia v sociálnych veciach). Rozšírenie rozhodovania samosudcom na všetky sociálne veci je najpodstatnejším zhoršením doterajšieho stavu súdnej ochrany správnym súdnictvom a v budúcnosti môže byť predmetom oprávnenej kritiky. Oprávnené si môžu klásť občania otázku, prečo o ich sociálnych nárokoch rozhoduje vždy len jeden človek, najprv úradník na prvom aj v druhom stupni administratívneho konania, a jeden človek aj na súde a prečo v inej veci rozhodujú traja?

Domnievam sa, že trend mal byť práve opačný, a ak už nie bezvýnimočným zakotvením zásady senátneho rozhodovania vo všetkých sociálnych agendách, aspoň umožnením samosudcovi predložiť vec senátu, ak sa preukáže, že ide o výklad zákona, ktorý je nový, doposiaľ neuplatnený alebo ide o vec zásadného významu.

Konanie o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam Sociálnej poisťovne v dávkových veciach sociálneho poistenia (predtým sociálneho zabezpečenia) podľa doterajšej tretej hlavy V. časti OSP malo svoje špecifické, sociálnou judikatúrou súdov vytvorené garancie zjednocovania rozhodovania o dôchodkových nárokoch oprávnených subjektov. Požiadavka jednotnosti rozhodovania v tzv. „dôchodkových veciach“ (ako sa v minulosti nazývali) mala svoje korene ešte v rozhodovacej činnosti býv. Najvyššieho súdu Československej republiky. Spoločným znakom zjednocujúcej činnosti najvyššieho súdu bolo to, že rozhodoval s konečnou platnosťou o zákonnosti rozhodnutia, rozhodovali väčšinou dlhodobo špecializované senáty, ktoré už v konaní a rozhodnutí o odvolaní proti rozhodnutiu krajského súdu vyjadrovali zjednocujúci právny názor na rozdielnosti

rozhodovania krajských súdov. Tým sa dosahovala aj efektívna reálna ochrana práv poberateľov dôchodkových dávok a jednotnosť posudzovania ich dôchodkových nárokov.

Zjednocujúca funkcia najvyššieho súdu sa však prejavovala aj v množstve publikovaných sociálnych rozhodnutí v Zbierke stanovísk a rozhodnutí súdov SR, čo bolo vzhľadom na množstvo zásadných legislatívnych zmien najmä po roku 2003 nevyhnutné. Som toho názoru, že sociálna judikatúra, tak ako bola doposiaľ v Zbierke publikovaná, je a bude aj naďalej použiteľná pri posudzovaní takých procesných otázok, ako je právo na prístup k súdu, právo na bezplatnú právnu pomoc a ochranu slabšieho, neformálne posudzovanie splnenia procesných podmienok pre začatie súdneho konania v dávkových veciach, zakotvenie a zvýraznenie poučovacej povinnosti súdu o procesných právach a povinnostiach, aby oprávnený neutrpel ujmu v dôsledku svojej sociálnej alebo zdravotnej dispozície. Judikáty tohto zamerania sa odzrkadľujú najmä v ustanoveniach §§ 202, 203 a 204 SSP. Zmena právnej úpravy konania pred správnym súdom zrušením konania o opravných prostriedkoch v sociálnych veciach nesmie viesť k zhoršeniu procesného postavenia fyzických osôb, žiadateľov a poberateľov dôchodkových dávok. Správny súd bude rozhodovať aj v dávkových veciach už o právoplatnom rozhodnutí rovnako v konaniach o sociálnej pomoci či sociálnych službách. Niet preto dôvodu považovať ich za menej významné ako iné rozhodnutia, o ktorých budú aj naďalej rozhodovať senáty.

Za povšimnutie tiež stojí, že v tých právnych predpisoch, ktoré upravovali preskúmanie neprávoplatných rozhodnutí orgánov správy v súdnom konaní podľa tretej hlavy V. časti OSP, sa teraz, po zrušení súdneho prieskumu neprávoplatných rozhodnutí, buď neupravilo v príslušných zákonoch konanie pred správnym orgánom v druhej inštancii vôbec alebo je taká úprava len veľmi laxná. Ide samozrejme o úpravy, kde je aplikácia správneho poriadku vylúčená. Najvýraznejším príkladom toho je novela zákona č. 461/2004 Z. z. o sociálnom poistení. Hoci v dávkových veciach sociálneho poistenia už odvolacím orgánom nebude súd, ale generálny riaditeľ SP – ústredia, odvolacie konanie zostalo v podstate v pôvodnom znení, pričom zákon vylučuje použitie Správneho poriadku. Som toho názoru, že rezorty sice nenamietali tzv. „zrušenie konania podľa tretej hlavy OSP“, ale pre posilnenie hľadania pravdy v odvolacom správnom konaní boli legislatívne úpravy opomenuté. Z toho hľadiska bude na správnom súde, aby samozrejme v závislosti od toho ktorého druhu konania zvážil, či a v akom rozsahu bude nahrádzať zisťovaním skutkového stavu veci prípadnú nečinnosť orgánov správy.

Rovnako vážne pochybnosti vzbudzuje zverenie agendy žalôb proti inému zásahu orgánu verejnej správy (podľa OSP veci týkajúce sa ochrany pred nezákonným zásahom) samosudcom. Ide stále o početne málo vecí, avšak svojou povahou môže ísť o rozhodnutia osobitne významné jednak z hľadiska autority orgánu správy ale aj z hľadiska možných dôsledkov napr. vo veciach hospodárskej súťaže, zásahov policajných orgánov proti

jednotlivcom mimo trestného konania, prelínania prvkov rozhodovania o nezákonomnom rozhodnutí a opatrení bez vydania rozhodnutia atď. Navyiac, všetky veci tohto druhu budú prerokúvané krajskými súdmi, samosudcom, aj tie, ktoré doposiaľ riešil aj najvyšší súd v senáte. Znamená to, že znova ide o oslabenie súčasnej úrovne súdnej ochrany.

To, že rozhodnutie o vymedzení rozhodovania pre samosudcu nebolo vecou náležitého zvažovania svedčí aj fakt, že agenda týkajúca sa vkladov do katastra nehnuteľností rozhodovaná podľa 3. hlavy V. časti OSP a teda rozhodovaná samosudcom, sa vo výpočte agend § 23 ods. 2 nenachádza a bude teda rozhodovaná senátom. Pre vysvetlenie uvádzam, že ide napr. aj o veci hromadných návrhov na vklad záložného práva na zabezpečenie pohľadávok nebankových spoločností rádovo v tisícoch prípadov. V porovnaní s tým je napr. agenda rozhodovania o kompenzačných dávkach a službách u zdravotne postihnutých osôb, ktorá bola doposiaľ senátna, ale podľa SSP bude o nej rozhodovať samosudca, niekoľkonásobne náročnejšia nielen právne, skutkovo ale aj z hľadiska nevyhnutnej empatie a psychickej odolnosti sudcu.

Dovlím si v týchto súvislostiach ešte poznamenať, že v Českej republike zákon kvalifikuje „špecializovaného samosudcu“ ako sudcu s právami a povinnosťami predsedu senátu. Nevie, aké majú skúsenosti s prejednáváním sociálnych vecí samosudcami, ale o nezákonomnú zásahu koná a rozhoduje senát. Vidím však dôvod uvažovať o postavení samosudcu a „špecializovaného samosudcu správneho súdu“ aj v pripravovaných legislatívnych úpravách zákona o sudcoch.

2. V porovnaní s ustanovením § 250f OSP ustanovenie § 107 SSP navodzuje dojem, akoby pojednávanie malo byť v prvom rade vtedy (ide o prvý z dôvodov uvedených v zákone) a preto, že to aspoň jeden z účastníkov navrhol. Podľa môjho názoru, pojednávanie je verejným transparentným prejavom výkonu súdnictva. V súčasnosti sa hľadajú mechanizmy transparentnosti výkonu súdnictva (viď napr. publikovanie všetkých rozhodnutí, zdôvodňovanie rozhodnutí sudcom aj nad rámec dôvodov rozhodnutia uvedených pri jeho vyhlásení a pred médiami), ale na druhej strane sa hľadajú cesty, ako vo veciach nepojednávať z rôznych dôvodov (zrýchliť konanie, požiadavka hospodárnosti, ale aj tvrdenie, že k ničomu nevedie, nevykonáva sa dokazovanie, rozhodnutie vyplýva zo spisu – a pod.)

Moja skúsenosť hovorí, že až na pojednávaní sa často ukáže skutočný dôvod žaloby, ktorú musí žalobca (jeho advokát, ktorý napísal množstvo strán s citovaním rôznej judikatúry ale bez uvedenia vzťahu k predmetu konania) obhájiť – najmä, v čom je ukrátený na svojich právach. Na pojednávaní žalobca pocíti zodpovednosť za obsah žaloby – za skutkové aj právne tvrdenia. Na pojednávaní sa prejaví aj pravdivosť takých tvrdení, ako je nepriaznivý zdravotný stav, nemožnosť pohybu či neschopnosť vyjadrovania. Na pojednávaní pred súdom sa transparentne vyjadrí rovnosť strán – žalobcu a orgánu

verejnej správy. To považujem za prejav výkonu správneho súdnictva, aj keď sa nie vždy vykonáva dokazovanie. Krajské sudy rozhodujú podľa SSP s konečnou platnosťou – preto by tomu malo zodpovedať aj konanie. Ale ak po 1.7.2016 niekto v podanej žalobe nepožiadaval o pojednávanie vo veci alebo o pojednávanie nepožiadaval žalovaný orgán správy, a ani zákon neustanovuje povinnosť nariadiť pojednávanie, a sudca nevidí potrebu vec pojednávať, výsledkom je súdne konanie, ktoré zďaleka nemá parametre verejného a ústneho súdneho konania, ale skôr parametre mimoodvolacieho konania s tým rozdielom, že súd musí rozsudok vyhlásiť (vydať rozhodnutie). A zo sudcov sa postupne môžu stať úradníci, ktorí budú mať problém konať verejne, bezprostredne a pod verejnou kontrolou. Vôbec tým nechcem povedať, že by sa v každej jednotlivéj veci malo pojednávať. Ustanovenie § 250f však vhodne upravovalo a vyjadrovalo prioritu verejnosti a ústnosti pri zohľadnení stanoviska účastníkov, o čom svedčí aj doterajšia judikatúra.

Čo je podstatnejšie, o tejto právnej úprave sa verejne akosi nehovorí, doposiaľ nikto poriadne neinformoval o tom, že o pojednávanie treba požiadať, účastníci možno naďalej žijú v tom, že súd nariaďuje pojednávanie ako samozrejmosť, prípadne sa opýta, či účastník súhlasí s konaním bez verejného pojednávania. Som presvedčená, že verejnosť a médiá nepripíšu správne mu súdu ako plus, ak sa nespokojný účastník bude sťažovať na to, že súd s ním nekonal, len mu poslal rozsudok. Je teda predovšetkým na sudcovi, aby veľmi citlivo zvažoval, aj keď nevykonáva dokazovanie, nariadenie pojednávania ak to „vyžaduje verejný záujem“ (§ 107 ods. 1 písm.c) alebo ak „je to na prejednanie veci potrebné“ (§ 107 ods. 1 písm.d).

Záverom mi dovoľte takúto poznámku :

Je len a len na sudcoch, v akom duchu budú uplatňovať znenie zákona. Podľa toho sa bude hľadiť aj na to, či sa podarilo prijať právnu úpravu správneho súdneho konania, ktorá je životná a ktorá umožňuje spravodlivú súdnu ochranu pre každého, koho práva a oprávnené záujmy boli rozhodnutím alebo konaním či nečinnosťou orgánov verejnej správy porušené alebo ohrozené.

PRINCÍP NE BIS IN IDEM A SPRÁVNE TRESTANIE

prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD.

(členka Katedry správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva, Trnavská univerzita, Právnická fakulta v Trnave)

Podstata a účel úpravy princípu *ne bis in idem* v správnom trestaní

Otázka využitia *princípov trestania* pri vyvodzovaní administratívnoprávnej zodpovednosti sa javí pre právnu prax veľmi aktuálnou.

Účelom princíпов trestania je zabezpečiť *humánnosť* a *spravodlivosť trestania* a preto ich dodržiavanie vykonávateľmi verejnej správy ako nositeľmi verejnej moci je dôležitým kritériom pri hodnotení spôsobu realizácie verejnej moci.

Princípy trestania svoj pôvod odvodzujú:

- zo všeobecných ústavných požiadaviek na uplatňovanie verejnej moci,
- zo všeobecných princíпов demokratického a právneho štátu,
- z požiadaviek obsiahnutých v medzinárodných zmluvách (napr. v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd).

Charakter princíпов je *univerzálny*, t. j. *musia sa uplatňovať vždy*, bez ohľadu na to, akým spôsobom zákonná úprava kategorizuje delikty, a aj v situácii, ak by ich zákonná úprava ignorovala alebo dokonca popierala. V takom prípade je orgán verejnej moci (súd, vykonávateľ verejnej správy atď.) povinný interpretovať a aplikovať zákon spôsobom, ktorý je ústavne konformný, resp. v súlade s ustanoveniami medzinárodných zmlúv, ktoré sú, podľa čl. 154c ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, súčasťou jej právneho poriadku a majú prednosť pred zákonom, ak zabezpečujú väčší rozsah ústavných práv a slobôd.

Princípy správneho trestania možno rozčleniť na princípy hmotnoprávnej a procesnoprávnej povahy. Niektoré z nich majú hmotnoprávny i procesnoprávny aspekt súčasne.

Do prvej skupiny treba zaradiť:

- princíp *nullum crimen sine lege*,
- princíp *nulla poena sine lege*,
- zákaz retroaktivity prísnejšieho zákona,
- zákaz analógie v neprospech páchatela správneho deliktu (*in mala partem*),
- princíp *ne bis in idem* (zákaz viacnásobného potrestania za ten istý skutok),
- princíp subsidiarity trestného postihu (*ultima ratio*).

Do druhej skupiny treba zaradiť:

- princíp stíhania zo zákonných dôvodov,
- princíp *ne bis in idem* (zákaz viacnásobného stíhania za ten istý skutok),
- princíp subsidiarity trestného postihu (*ultima ratio*),
- princíp konania o správnom delikte v primeranej lehote,
- princíp, že obvinený zo správneho deliktu musí byť oboznámený s obvinením, mať právo na prípravu obhajoby a tiež garantované právo na obhajobu,
- princíp povinnosti správneho orgánu dokazovať vinu,
- princíp, že obvinený má právo byť vypočutý,
- princíp, že konanie o správnom delikte sa ukončuje rozhodnutím vykonávateľa verejnej správy,
- princíp, že rozhodnutie musí byť zverejnené (t. j. je ho adresát má právo oboznámiť sa s jeho obsahom),
- princíp, že rozhodnutie musí byť odôvodnené,
- princíp, že obvinený zo správneho deliktu musí byť poučený o opravnom prostriedku,
- princíp preskúmateľnosti rozhodnutia o správnom delikte nezávislým orgánom (napr. súdom).¹

Súdy v rámci správneho súdnictva pri preskúvaní zákonnosti rozhodnutí a postupov orgánov verejnej správy v posledných rokoch, najmä pod vplyvom judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, začali čoraz viac používať *analogiu legis* v prospech páchatelov správnych deliktov v situácii, keď *zákonná úprava správneho trestania je nedostatočná*, a taktiež sa, bez ohľadu na dôvody uvádzané v žalobách, odvolávali na Ústavu Slovenskej republiky alebo na medzinárodné zmluvy v prípadoch, keď nezákonným rozhodnutím a postupom orgánu verejnej správy bol dotknutý princíp trestania.²

V záujme jednotnosti judikatúry súdov Správny súdny poriadok (zákon č. 162/2015 Z. z.) s účinnosťou od 1. júla 2016 zakotvil v § 195 povinnosť prihliadať a presadzovať základné zásady trestného konania podľa Trestného poriadku a základné zásady ukladania trestov podľa Trestného zákona v rámci správneho trestania.³

¹ Pozri bližšie aj KOŠIČIAROVÁ, S.: Verejná správa a právo na spravodlivý proces. Kraków : Spolek Slováků v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce 2014, s. 72.

² Najvyšší správny súd Českej republiky v odôvodnení rozsudku, č. k. 9 As 67/2010 zo dňa 10. februára 2011 uviedol, že porušenie princípu *ne bis in idem* je chybou, ktorou sa súd musí zaoberať, aj keď by nebola uplatnená, či bola uplatnená oneskorene, nakoľko zásada dispozitívnosti nemôže predstavovať prekážku pre aplikáciu ústavne zaručených princíпов.

³ Podľa dôvodovej správy k § 195 zákona č. 162/2015 Z. z. cieľom by malo byť „zakotvenie tých základných axióm súdneho prieskumu, ktoré sú špecifické oproti ostatným konaniam. Správne trestanie podlieha ochrane zaručenej v čl. 6 Dohovoru (právo na

Jedným z *principov trestania*, ktoré je potrebné dodržiavať aj pri vyvodzovaní zodpovednosti za správne delikty, je princíp *ne bis in idem*.

Účelom predmetného princípu je odstrániť nebezpečenstvo, že viackrát posudzovaná vec bola zakaždým posúdená inak.

Výslovne ho vyjadruje nielen medzinárodná úprava, ústavnoprávna úprava, ale aj *odporúčane Výboru ministrov R (91) 1 o správnych sankciách*.⁴

Podľa čl. 40 ods. 5 Listiny základných práv a slobôd a čl. 50 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky „nikoho nemožno trestne stíhať za čin, pre ktorý bol už právoplatne odsúdený alebo oslobodený spod obžaloby“.

Podľa čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru „nikoho nemožno stíhať alebo potrestať v trestnom konaní podliehajúcim právomoci toho istého štátu za trestný čin, za ktorý už bol oslobodený alebo odsúdený právoplatným rozsudkom v súlade so zákonom a trestným poriadkom tohto štátu“.

Predmetné ustanovenie medzinárodnej zmluvy, ktorou je Slovenská republika viazaná, obsahuje:

- zákaz viacnásobného potrestania osoby,
- zákaz vystavenia osoby viacnásobnému stíhaniu, ktoré by mohlo vyústiť do potrestania.

Tým je vyjadrený jednak hmotnoprávny, jednak procesnoprávny aspekt tohto princípu.

Zákonná úprava princípu *ne bis in idem* nie je ľahko vysledovateľná. Je preto pomerne náročné z jej obsahu vyabstrahovať a zovšeobecniť pravidlá, uplatňované pri aplikácii tohto princípu.

Vzhľadom na to, že obsah zákazu je určený vykonávateľom verejnej moci, je prirodzené, že úprava princípu sa premieťa do hmotnoprávnej a procesnoprávnej úpravy právomoci týchto orgánov vyvodzovať zodpovednosť. Miera podrobnosti úpravy je však rôzna a tak sa otvára priestor pre uplatnenie analógie v prospech páchatela deliktu.

spravodlivé súdne konanie), čl. 7 (zákaz trestu bez zákona) a č. 13 (právo na účinné opravné prostriedky), ďalej aj ochrane zakotvenej v čl. 2 a 4 Protokolu č. 7 k Dohovoru (odškodnenie za nezákonné odsúdenie a právo nebyť súdený alebo trestaný dvakrát)“.

⁴ Podľa čl. III odporúčania Výboru ministrov R (91) 1: 1. Osoba nemôže byť administratívne potrestaná dvakrát za to isté správanie na základe toho istého zákonného pravidla alebo pravidiel ochraňujúcich ten istý spoločenský záujem. 2. Ak to isté správanie zakladá právomoc dvoch alebo viacerých orgánov verejnej správy konať na základe zákonných pravidiel chrániacich rozdielne spoločenské záujmy, každý z týchto správnych orgánov bude brať na zreteľ každú sankciu, ktorá už bola za to isté správanie uložená.

Autonómny výklad pojmu trestný čin, resp. trestné obvinenie Európskym súdom pre ľudské práva a jeho vplyv na judikatúru súdov

Princíp *ne bis in idem* by sa pri použití doslovného výkladu formulácie čl. 40 ods. 5 Listiny základných práv a slobôd a čl. 50 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky mal uplatňovať len v prípade zodpovednosti za trestné činy. Samozrejme, extenzívnym výkladom možno dospieť k tomu, že sa zaručuje aj v prípade správneho trestania, nakoľko funkcia i právna povaha trestania je rovnaká tak v prípade trestnoprávneho, ako aj administratívnoprávneho postihu osôb.

Svedčí o tom aj judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len ako „Súd“). Vo svojich rozhodnutiach vystupuje na ochranu práv osôb zaručených Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len ako „Dohovor“) v trestných veciach bez ohľadu na vnútroštátnu kvalifikáciu deliktov v členských štátoch Rady Európy. Opačný prístup by nezabezpečil ani spravodlivosť, ani jednotné uplatňovanie tejto medzinárodnej zmluvy na území všetkých členských štátov Rady Európy.

Azda najpočetnejšie rozhodnutia Súdu sa týkajú aplikácie čl. 6 Dohovoru, zaručujúceho právo na spravodlivé súdne konanie vo veciach trestného obvinenia. Známe sú však aj špeciálne rozhodnutia, týkajúce sa práva na ochranu osoby v súvislosti s porušením princípu *ne bis in idem*, a to bez ohľadu na to, či podľa vnútroštátnej úpravy sú oprávnené vyvodzovať zodpovednosť za delikt súdy alebo orgány verejnej správy.⁵

Autonómny výklad pojmu trestný čin, resp. trestné obvinenie spočíva v tom, že Súd, na účely Dohovoru, *považuje vec za trestnú*, ak sú splnené kritériá, ktoré prvý raz formuloval v odôvodnení rozsudku *Engel c. Holandsko* z roku 1976. Vtedy rozhodol, že subjekt podliehajúci vojenskej disciplinárnej právomoci, odsúdený za disciplinárny delikt Najvyšším vojenským súdom v rámci neverejného konania bez prístupu verejnosti, v situácii, keď k takémuto postup nejestvoval žiadny legitímny dôvod, má právo na spravodlivé súdne konanie v zmysle čl. 6 Dohovoru so všetkým jeho zárukami.

Pre posúdenie veci, ktorá nebola podľa platnej úpravy v Holandsku považovaná za trestnú, ako trestnej, v rozsudku *Engel c. Holandsko* boli, podľa Súdu, rozhodujúce tri kritériá, a to v nasledujúcom poradí:

- *Kvalifikácia činu podľa vnútroštátneho práva*, t. j. zistenie, kam sa podľa práva žalovaného štátu zaraďuje delikt – či medzi trestné, disciplinárne, či do oboch kategórií. V odôvodnení rozhodnutia Súd pripustil, že „pokiaľ je vojak obžalovaný zo skutku porušujúceho právne predpisy platné v rámci ozbrojených síl, štát má v zásade

⁵ K tomu pozri bližšie rozhodnutie vo veci *De Oliviera c. Švajčiarsko* z roku 1998, vo veci *Lauko c. Slovenská republika* z roku 1998, vo veci *Zolotukhin c. Rusko* z roku 2009,

posudzovať tento skutok skôr podľa disciplinárnych predpisov než podľa trestnoprávných predpisov“. Toto zaradenie však malo, podľa Súdu, len „formálnu a relatívnu hodnotu, lebo skutočná podstata skutku je oveľa významnejšia“.

- *Povaha deliktu posudzovaná z hľadiska chráneného záujmu* (či ide o všeobecný záujem alebo partikulárny záujem), z hľadiska adresátov normy (či je norma určená všetkým osobám alebo len určitej skupine osôb s osobitným statusom) a z hľadiska účelu sankcie (či má trest represívny a odstrašujúci účel),

- *Povaha a závažnosť sankcie*. Súd považoval trest pozbavenia osobnej slobody za sankciu, ktorá je typická pre trestnoprávnu oblasť.

Súd v rámci svojich ďalších rozhodnutí naďalej prihliadal na tieto tzv. engelovské kritériá. Nie vždy však, keď vyhodnotil vec ako trestnú, boli predmetné kritériá naplnené kumulatívne.

Stalo sa tak napríklad vo veci *Oztürk c. Nemecko* z roku 1984. O priestupku bezohľadnej jazdy rozhodol, že ide o skutkovú podstatu, ktorá sa týka širokého obyvateľstva (druhé kritérium). Napriek tomu, že sa za ňu ukladá relatívne nízka pokuta (tretie kritérium), zaradenie skutku do kategórie priestupku podľa vnútroštátneho práva (prvé kritérium) nevyklučuje právo obvineného napadnúť rozhodnutie správneho orgánu o priestupku pred nezávislým súdom v zmysle čl. 6 Dohovoru. Svoj rozsudok odôvodnil tým, že nie je síce neprípustné, aby štát presunul stíhanie menej závažných deliktov zo súdov na správne orgány, avšak opačný záver Súdu by mohol zväzdať niektoré štáty k obchádzaniu Dohovoru prostredníctvom takýchto legislatívnych opatrení.

Otázka aplikácie autonómneho výkladu pojmu „trestná vec“ v zmysle judikatúry Súdu je dôležitá aj v Slovenskej republike, lebo jej právny poriadok zakotvuje zodpovednosť osôb jednak za tzv. *súdne delikty* (trestné činy), jednak za *správne delikty* (priestupky fyzických osôb, iné správne delikty fyzických osôb, správne disciplinárne delikty, správne poriadkové delikty a správne delikty právnických osôb a podnikajúcich fyzických osôb), ktorých postih patrí do právomoci vykonávateľov verejnej správy.

Správne disciplinárne delikty sú súčasťou širšej skupiny – disciplinárnych deliktov (sudcov, prokurátorov atď.).

Vzhľadom na *špeciálny subjekt správneho disciplinárneho deliktu*, ktorým je výlučne osoba v osobitnom právnom vzťahu k vykonávateľovi verejnej správy (môže ísť o služobný, členský alebo iný právny vzťah), a vzhľadom na *špeciálny objekt deliktu* (disciplína a vnútorný poriadok), vyčleňuje sa tento druh správnych deliktov zo skupiny správnych deliktov už aj z toho dôvodu, že ich *závažnosť je nižšia než závažnosť ostatných kategórií správnych deliktov*.

Vyčlenenie disciplinárnych deliktov ako špeciálnej kategórie deliktov vo vzťahu k trestným činom a k správnym deliktom podporuje aj judikatúra Súdu, ktorá len vo výnimočných prípadoch považuje disciplinárny delikt za trestnú vec.

Je to v prípade, ak:

- *závažnosť* uloženého disciplinárneho, resp. kárneho opatrenia je vysoká, a
- disciplinárne, resp. kárne opatrenie má *represívny charakter*, nie preventívny charakter (*Engel c. Holandsko*).

Právnu povahu disciplinárneho alebo kárneho opatrenia, na účely Dohovoru, je *potrebné posudzovať bez ohľadu na to, či zákon nazýva opatrenie sankciou*.⁶

Ak má disciplinárne, resp. kárne opatrenie represívny charakter (napr. pokuta, prepadnutie majetku), ide o vec, na ktorú dopadá ochrana podľa čl. 6 Dohovoru. Ak má opatrenie represívny charakter a navyše je aj závažné (napr. značne vysoká pokuta, trest odňatia slobody) ide o vec, na ktorú dopadá aj ochrana podľa čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru.

Ak disciplinárne alebo kárne opatrenie takýto charakter nemá, môže ísť o občianske právo v zmysle čl. 6 Dohovoru.⁷ V prípade, že disciplinárne alebo kárne opatrenie nemá trestnoprávnu povahu, otázka uplatnenia záruky ochrany podľa čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7

⁶ Treba zdôrazniť, že ani Súd vždy ne kvalifikuje ani relatívne závažné disciplinárne opatrenie (napr. strata zamestnania) ako trestnú sankciu. V tomto smere možno spomenúť rozhodnutie Európskej komisie pre ľudské práva zo dňa 8. októbra 1980, *X. c. Spojené kráľovstvo*, v ktorom bol policajt pozbavený funkcie kvôli krádeži benzínu. Od tohto prístupu sa Súd neodklonil.

Rovnaké stanovisko zaujal Ústavný súd Českej republiky, keď dospel k záveru, že kárne konanie voči sudcom všeobecných súdov nie je konaním o trestnom obvinení. V odôvodnení svojho nálezu Pl. ÚS 33/09 zo dňa 29. septembra 2010 argumentoval tým, že podľa § 88 zákona č. 6/2002 Zb., *o súdoch, sudcoch, prísediacich a štátnej správe súdov a o zmene niektorých ďalších zákonov (zákon o sudcoch)* v znení neskorších predpisov možno sudcovi uložiť pokarhanie, odvolanie z funkcie predsedu senátu, odvolanie z funkcie sudcu či zníženie platu. Predmetné sankcie sa, podľa jeho názoru, dotýkali len podmienok (zníženie platu), resp. existencie (odvolanie z funkcie sudcu) právneho vzťahu medzi štátom a sudcom. Nešlo teda z povahy veci o sankcie trestné, ale disciplinárne. Prihliadol pritom aj na závažnosť sankcií, keďže podľa platnej úpravy sudcovi nemohla byť uložená pokuta, ktorá by sa za trestnú sankciu mohla považovať, ale len zníženie platu či odňatie zvýšenia platového koeficientu.

⁷ K tomu pozri napríklad rozsudok Súdu vo veci *Olujić c. Chorvátsko* z roku 2009 vo veci odvolania z funkcie sudcu. Súd rozhodol, že čl. 6 Dohovoru sa na kárne konanie s chorváckymi sudcami vzťahovalo vo svojej "civilnej" časti.

k Dohovoru (princípu *ne bis in idem*) je právne irelevantná a osoba sa jej nemôže úspešne dovolať. Vec má povahu súkromnoprávneho sporu.⁸

V platných zákonoch z oblasti verejného práva však nie vždy takéto precízne odlíšenie nájdeme. Ak zákonodarca upravuje *disciplinárne alebo kárne previnenia ako delikty verejnoprávnej povahy*, za ne uložené disciplinárne alebo kárne opatrenia buď považuje za represívne opatrenia a nazýva ich sankciami (trestmi) alebo ich právne nekvalifikuje.

Je vždy vecou orgánu (súdu, správneho orgánu, orgánu činného v trestnom konaní atď.), aby posúdil, či konkrétne opatrenie *označené zákonom ako trest*, je skutočne sankciou aj z hľadiska čl. 6 Dohovoru a čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru.

Orgán je preto povinný vysporiadať sa vždy, v rámci konkrétneho zákonného ustanovenia, s nasledujúcou otázkou:

1. Možno v zmysle medzinárodnej zmluvy považovať disciplinárne a kárne opatrenie za sankciu represívneho charakteru?

2. Ak áno, možno v zmysle medzinárodnej zmluvy považovať disciplinárne a kárne previnenie za vec, ktorá má (vzhľadom k závažnosti sankcie) charakter trestného činu, resp. trestného obvinenia?

Nemožno preto jednoznačne uzavrieť, či je správna alebo nesprávna rozhodovacia prax súdov, keď právoplatné rozhodnutia o disciplinárnom alebo kárnom previnení považujú za prekážku stíhania a trestania v zmysle čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru. Túto otázku možno posúdiť len od prípadu k prípadu, paušalizovať sa nedá.⁹

⁸ Podľa § 7 písm. d) zákona č. 162/2015 Z. z. je vylúčená z prieskumu v správnom súdnictve, nakoľko je daná právomoc súdu v civilnom procese.

⁹ V tomto smere možno do pozornosti odporúčať uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky, sp. zn. 7 Tdo 451/2014 o dňa 23. apríla 2014. V danom prípade súdy zdôvodnili zastavenie trestného stíhania uplatnením princípu *ne bis in idem*, a to vzhľadom na právoplatné rozhodnutie riaditeľa Polície Českej republiky – Krajského riaditeľstva polície hl. m. Prahy, ktorým bol obvinený podľa § 42 ods. 1 písm. d) zákona č. 361/2003 Zb., o služobnom pomere príslušníkov bezpečnostných zborov v znení neskorších predpisov prepustený zo služobného pomeru príslušníka Polície Českej republiky. Podľa tohoto rozhodnutia bol obvinený prepustený zo služobného pomeru pre to isté konanie, pre ktoré naňho bola podaná obžaloba, a to pre prečin sprenevery podľa § 206 ods. 1 Trestného zákonníka a prečin zneužitia právomoci úradnej osoby podľa § 329 ods. 1 písm. a) Trestného zákonníka. Najvyšší štátny zástupca vo svojom dovolaní argumentoval tým, že uplatnenie princípu *ne bis in idem* neprichádzalo v tejto veci do úvahy. Poukázal na to, že“ uvedená zásada sice môže byť vzťahovaná i k řízení o disciplinárním deliktu, ale zdůraznil, že obviněný byl ze služebního poměru propuštěn rozhodnutím, které nebylo řízením o kázeňském přestupku. Uvedl, že smyslem řízení o propuštění není sankcionovat nějaké jednání, ale reagovat na situaci, v důsledku které nelze akceptovat, aby osoba nadále byla příslušníkem bezpečnostního sboru. Dodal, že v řízení o propuštění ze služebního poměru se neukládá sankce podle hlediska přiměřenosti a že výsledkem tohoto řízení může být

Ak má disciplinárne, resp. kárne opatrenie právnu povahu represívneho opatrenia (sankcie), jej uložením nie je vylúčené trestné stíhanie obvineného, ak konanie obvineného napĺňa aj znaky skutkovej podstaty trestného činu [§ 215 ods. 2 písm. b) Trestného poriadku], rovnako ako nie je vylúčené konanie o správnom delikte [pozri § 60 písm. c), § 66 ods. 2 písm. d), § 76 ods. 1 písm. ch) zákon SNR č. 372/1990 Zb.], t. j. súbeh sa pripúšťa.

Hmotnoprávne aspekty uplatnenia princípu ne bis in idem

Východiskom pre posúdenie toho, či delikt je trestným činom, správnym deliktom alebo disciplinárnym deliktom, je *pozitívno-právna úprava*.¹⁰

pouze rozhodnutí o propuštění nebo o nepropuštění bez jakékoli další diferenciace. Vytkl, že rozhodnutí soudů není v souladu ani s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva a s judikaturou Nejvyššího soudu.“

Najvyšší súd Českej republiky rozhodol, že dovolanie je dôvodné. Svoj názor odôvodnil nasledovne: „Podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva může být trestní stíhání pachatele při splnění dalších předpokladů vyloučeno i tím, že pro daný čin již byl postížen rozhodnutím v jiném typu řízení, než je trestní řízení podle trestního řádu. Musí však jít o řízení, které materiálně má trestněprávní povahu a je vedeno pro delikt trestněprávní povahy. Přitom pro posouzení určitého deliktu jako deliktu trestněprávní povahy je významné, zda chráněný zájem je obecný či jen partikulární, zda adresáty příslušné normy jsou všichni občané nebo jen určitý omezený okruh osob se zvláštním statusem a zda zákonem stanovené sankce mají represivní charakter a jsou co do druhu, závažnosti, účelu a hledisek, podle nichž se ukládají, srovnatelné s tresty (viz např. rozsudek ze dne 8. 6. 1986 ve věci Engel a další c. Nizozemí, rozsudek ze dne 24. 2. 1994 ve věci Bendenoun a další c. Francie, rozsudek ze dne 24. 9. 1997 ve věci Garyfallou c. Řecko). Rozhodnutí o propuštění ze služebního poměru policisty podle § 42 odst. 1 písm. d) zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů, není rozhodnutím zakládajícím nepřipustnost trestního stíhání s ohledem na zásadu *ne bis in idem*.“ Na podporu svojho rozhodnutia pripomenul systematiku platného zákona. Podľa nej je prepustenie zo služobného pomeru zaradené do časti nazvanej „Vznik, zmena a skončenie služobného pomeru“, a nie do časti „Disciplinárne odmeny a disciplinárne tresty“. Podľa názoru súdu tak uvedené ustanovenie „upravuje nikoli sankci ve smyslu represivního opatření, které by bylo možné materiálně pokládat za trest. Jde o opatření vyložené jen personální povahy srovnatelné spíše s okamžitým zrušením pracovního poměru zaměstnavatelem podle § 55 odst. 1 písm. b) zákoníku práce“.

¹⁰ Porovnaj FIALA, Z.: Ke konkurenci přestupkového a trestního řízení – odstranění překážky věci rozhodnuté. In: Trestnoprávna a administratívoprávna zodpovednosť. Zborník príspevkov z konferencie. Maslen, M. – Hrnčárová, N. (eds.). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2014, s. 23.

Všeobecne záväzné právne predpisy členského štátu Rady Európy záväzným spôsobom zakotvujú právnu povahu deliktu (prvé kritérium), subjekt deliktu (druhé kritérium) i povahu a výšku sankcie za delikt (tretie kritérium v zmysle rozsudku *Engel c. Holandsko*).

Ak zákonodarca v rámci normotvorby rešpektuje *hmotnoprávne princípy* smerodajné pre vzťahy medzi jednotlivými kategóriami deliktov, malo by to, pri vylúčení akéhokoľvek legislatívneho excesu z jeho strany, zaručiť, že v praxi nevzniknú ťažkosti pri uplatňovaní princípu *ne bis in idem*. Ide o:

- princíp *nullum crimen sine lege* (ústavnoprávna požiadavka na určité, jasné a presné vyjadrenie skutkových podstát deliktov v zákonoch, požiadavka, aby zákony umožňovali spoľahlivo identifikovať a vzájomne odlíšiť jednotlivé kategórie deliktov),

- princíp *nulla poena sine lege* (požiadavka na uzavretý výpočet sankcií represívnej povahy, na ich jasné označenie v spojení s princípom *proportionalit*y (výšku sankcie musí zákonodarca zakotviť s prihliadnutím na závažnosť skutku),

- princíp *subsidiarity postihu* deliktov s nižšou závažnosťou následkov pre zákonom chránený záujem vo vzťahu k deliktom s vyššou závažnosťou (prejavuje sa nielen v členení verejnoprávných deliktov na súdne a na správne delikty, ale aj vo vzťahu správne delikty – disciplinárne delikty),

- princíp *speciality* (musí zo zákona explicitne vyplývať, pričom jeho dôsledkom je, že vylučuje súbeh konkrétnych kategórií deliktov).

Princíp subsidiarity postihu

Princíp subsidiarity postihu sa uplatňuje v prípade súbehu verejnoprávných deliktov s rôznou závažnosťou (napr. medzi trestným činom a priestupkom, priestupkom a správnym disciplinárnym deliktom).

Prednosť má vždy postih deliktov s vyššou závažnosťou následkov pre zákonom chránený záujem. Uvedený princíp má hmotnoprávny aspekt (prekážka veci právoplatne rozhodnutej), i procesnoprávny aspekt (prekážka konania o delikte).

Stupeň závažnosti deliktu záväzným spôsobom *ustanovuje zákon*. Z tohto dôvodu ho musí vykonávateľ verejnej moci rešpektovať.

Zákonná úprava rozlišuje medzi kategóriami deliktov vtedy, ak sa vyznačujú *rôznym stupňom závažnosti*.

Najvyšší stupeň vykazujú trestné činy, nižší stupeň správne delikty, ešte nižší než správne delikty môžu mať disciplinárne delikty.¹¹ Kým trestný čin má stupeň závažnosti vyšší než nepatrný (§ 10 ods. 2 Trestného zákona) a pri mladistvých páchateloch vyšší než malý (§ 95 ods. 2 Trestného zákona), správny delikt má nepatrnú závažnosť (§ 10 ods. 2 Trestného zákona).

Princíp subsidiarity je vyjadrený aj v legálnych definíciách niektorých kategórií deliktov. Prikladom je tzv. negatívna časť vymedzenia zákonného pojmu:

- priestupok v § 2 zákona SNR č. 372/1990 Zb. („ak nejde o trestný čin“), a
- disciplinárne previnenie („ak nie je trestným činom alebo priestupkom“)¹².

Zákonnou výnimkou z pravidla, že trestný čin má vyšší stupeň závažnosti než správny delikt, je ustanovenie § 21 zákona č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov.¹³

Správne delikty právnických osôb, ktoré sú v súbehu s trestnými činmi právnických osôb podľa § 3 zákona č. 91/2016 Z. z., majú *ex lege* rovnakú závažnosť. Zákonodarca im priznal povahu deliktov, ktoré majú podľa čl. 6 Dohovoru charakter trestného obvinenia a podľa čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru povahu trestného činu. V dôsledku toho sa v prípade *súbehu správneho deliktu právnickej osoby a trestného činu* spáchaného

¹¹ Porovnaj § 76 ods. 1 písm. ch) zákona SNR č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov, podľa ktorého „správny orgán konanie o priestupku zastaví, ak sa v ňom zistí, že o skutku už bolo rozhodnuté v disciplinárnom alebo kárnom konaní a toto rozhodnutie sa považuje za postačujúce“ a § 194 ods. 1 písm. e) zákona č. 154/2001 Z. z. o prokurátoroch a právnych čakateloch prokuratúry v znení neskorších predpisov „skoršie disciplinárne konanie pre ten istý skutok, alebo skoršie konanie o priestupku alebo inom správnom delikte pre ten istý skutok sa skončilo právoplatným rozhodnutím, alebo bolo právoplatne zastavené a rozhodnutie vydané v skoršom konaní nebolo zrušené“.

¹² Podľa § 183 ods. 3 zákona č. 154/2001 Z. z. o prokurátoroch a právnych čakateloch prokuratúry v znení neskorších predpisov disciplinárnym previnením nie je konanie, ktoré je trestným činom alebo priestupkom.

Podľa § 138 ods. 2 zákona č. 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov disciplinárnym previnením je zavinené porušenie alebo nesplnenie základných povinností veliteľa alebo profesionálneho vojaka alebo zavinené porušenie zákazov alebo obmedzení profesionálneho vojaka, ak nie je trestným činom alebo priestupkom.

¹³ Podľa § 21 ods. 1 zákona č. 91/2016 Z. z.: „Začatie trestného stíhania proti právnickej osobe bráni tomu, aby o tom istom skutku proti tej istej právnickej osobe prebiehalo konanie o správnom delikte; to nevylučuje uloženie nútenej správy alebo iného opatrenia na nápravu podľa osobitného predpisu.“ Podľa § 21 ods. 2 zákona č. 91/2016 Z. z.: „Trestné stíhanie proti právnickej osobe nemožno začať, a ak už bolo začaté, nemožno v ňom pokračovať a musí byť zastavené, ak skoršie konanie pre ten istý skutok proti tej istej právnickej osobe skončilo právoplatným rozhodnutím o správnom delikte a toto rozhodnutie nebolo zrušené.“

právnickou osobou aplikuje princíp *ne bis in idem*¹⁴. Nie je pritom podstatná výška sankcie (pokuty), ktorá bola právnickej osobe za správny delikt uložená.

Touto špeciálnou úpravou nie je dotknutý vzťah trestného činu fyzickej osoby a správneho deliktu podnikajúcej fyzickej osoby v rámci ich súbehu. Právoplatné rozhodnutie vykonávateľa verejnej správy o skutku *fyzickej osoby – podnikateľa* tak naďalej *ex lege* netvorí prekážku trestného stíhania v zmysle § 9 Trestného poriadku.¹⁵ To však neznamená, že by príslušný orgán nemohol v konkrétnom prípade považovať protiprávne správanie fyzickej osoby – podnikateľa za správny delikt, ktorý má podľa čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru povahu trestného činu. Rozhodujúcim kritériom pre aplikáciu čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru by mala byť výška sankcie uloženej podnikajúcej fyzickej osobe.

Druh a závažnosť trestu zakotveného zákonom, má odzrkadľovať závažnosť kategórie deliktu pre zákonom chránený záujem. Ak by zákonodarca nerespektoval túto požiadavku tým, že by v prípade správnych deliktov, ktoré majú nepatrný stupeň závažnosti, zakotvil neprimerane prísnu sankciu¹⁶, takáto situácia by mohla mať ústavnoprávny rozmer.

Kým v prípade deliktov *s rovnakým stupňom závažnosti* (trestný čin – trestný čin, trestný čin právnickej osoby – správny delikt právnickej osoby, správny delikt – správny delikt, disciplinárny delikt – disciplinárny delikt) je problém aplikácie princípu *ne bis in idem* bezproblémový, inak to môže byť, keď by sa mal princíp aplikovať, vo vzťahu trestný čin fyzickej osoby – správny delikt fyzickej osoby, trestný čin – disciplinárny delikt, správny delikt – správny disciplinárny delikt.

V tejto súvislosti sa – vzhľadom na judikatúru Súdu vo veciach aplikácie čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru – otvára otázka, či právoplatné rozhodnutie o správnom delikte môže predstavovať prekážku pre následné stíhanie a odsúdenie pre rovnaký skutok kvalifikovaný ako trestný čin.

Autonómny výklad pojmov podľa čl. 6 Dohovoru a podľa čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru vystupuje ako nástroj ústavnoprávnej korekcie platnej zákonnej úpravy, ktorá nie je v súlade s medzinárodnou právnou úpravou. Z tohto dôvodu ho aplikujú predovšetkým súdy. Takúto povinnosť majú však aj ostatné orgány verejnej moci, vrátane

¹⁴ Šimovček, I. in ZÁHORA, J. – ŠIMOVČEK, I.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer s. r. o. 2016, s. 287.

¹⁵ Čentéš, J. in ČENTÉŠ, J. a kolektív: Trestný poriadok. Veľký komentár. 2. aktualizované vydanie. Žilina : Eurokódex, s. r. o. 2015, s. 455.

¹⁶ Napríklad podľa § 15 ods. 4 zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov: „Priestupku sa dopustí a pokutou do 5 miliónov Sk sa potresce ten, kto bez stavebného povolenia uskutočňuje stavbu v chránenom území alebo v ochrannom pásme či na pozemku, ktorý nie je určený na zastavanie, najmä na poľnohospodárskom alebo lesnom pozemku.“

vykonávateľov verejnej správy. Vzhľadom k tomu, že princíp *ne bis in idem* je ústavným princípom, musí k nemu vykonávateľ verejnej správy prihliadať z úradnej moci, teda bez ohľadu na to, či je táto námietka účastníkom konania o správnom delikte uplatnená.¹⁷

Kým pre kvalifikáciu *veci ako trestnej podľa čl. 6 Dohovoru* postačuje, že subjekt deliktu je všeobecný, záujem chránený skutkovou podstatou je všeobecný, sankcia má represívny a odstrašujúci účel, pre kvalifikáciu skutku ako *trestného činu na účely čl. 4 Protokolu č. 7* k Dohovoru je *rozhodujúca závažnosť sankcie, ktorú možno za delikt osobe podľa platnej právnej úpravy uložiť, a závažnosť sankcie, ktorá bola uložená*.

Pokiaľ za delikt možno uložiť trest odňatia slobody (nie celkom zanedbateľnej dĺžky), spravidla pôjde o trestnú vec v zmysle Dohovoru. Uvedená skutočnosť bola rozhodujúca v prípade *Zolotukhin c. Rusko* (rozsudok Veľkej komory Súdu z 10. februára 2009 vo veci sťažnosti č. 14939/03)¹⁸.

Vzhľadom na *druh sankcií*, ktoré možno na Slovensku podľa platnej právnej úpravy uložiť, je vylúčené, aby v prípade jednočinného súbehu každé právoplatné rozhodnutie o správnom delikte fyzickej osoby alebo o disciplinárnom delikte predstavovalo prekážku pre prejednanie a postih toho istého skutku ako trestného činu. Je tomu tak len vtedy, ak je sankcia za správny delikt alebo disciplinárny delikt porovnateľná s možným postihom podľa Trestného zákona, resp. ešte prísnejšia.¹⁹

Princíp špeciality postihu

¹⁷ Mates, P. in MATES, P. a kolektív: Základy správneho práva trestného. 5. vydání. Praha : C. H. Beck 2010, s. 27.

¹⁸ Európsky súd pre ľudské práva v tomto prípade konštatoval porušenie princípu *ne bis in idem*. Stalo sa tak v situácii, keď bol sťažovateľ Okresným súdom v Gribanovsku uznaný za vinného z priestupku podľa zákona o správnych priestupkoch. Po odpykaní sankcie troch dní odňatia slobody, ktorá mu bola v podľa platnej právnej úpravy uložená v správnom konaní, bol znovu vzatý do väzby a súdený pre ten istý skutok v trestnom konaní. Súd porovnal maximálnu výšku sankcie za porušenie konkrétneho ustanovenia predstavujúcu zadržanie v trvaní 15 dní a sankciu uloženú sťažovateľovi, a na základe tohto dospel k záveru, že sa nejedná o správnu, ale o trestnú sankciu. Súd vychádzal z prezumpcie, že ak je sankciou zbavenie osobnej slobody, ide spravidla o „trestnú“ sankciu. Súd rozhodol, že právo sťažovateľa bolo porušené a to na základe záveru, že obvinenie sťažovateľa patrí pod rozsah trestného konania v zmysle čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru. Pri skúmaní, či išlo o zhodnosť deliktov, dospel Súd k záveru, že sťažovateľ bol stíhaný za trestný čin, za ktorý už bol skôr odsúdený.

¹⁹ Pozri § 215 ods. 2 písm. b) a c) a § 281 ods. 2 Trestného poriadku.

Ak ho zákon zakotvuje, jeho dôsledkom je, že *vylučuje súbeh* kategórií deliktov rovnakého druhu, t. j. súbeh konkrétnych kategórií správnych deliktov. V takom prípade je otázka aplikácie princípu *ne bis in idem* právne irelevantná.

Príkladom je vzťah priestupku a iných správnych deliktov postihnutelných podľa osobitných predpisov upravený v § 2 zákona SNR č. 372/1990 Zb.

Týmto *inými správnymi deliktami postihnutelnými podľa osobitných predpisov* sa môžu rozumieť len *iné správne delikty fyzických osôb*, nie ďalšie kategórie správnych deliktov. Je tomu tak preto, lebo *priestupkom môže byť len protiprávne správanie fyzickej osoby* a negatívne vymedzenie pojmu sa vzťahuje výlučne k priestupku. Nie je teda možné, aby jedno protiprávne správanie naplnilo znaky priestupku i iného správneho deliktu a nie je možné viesť konanie a ukladať tresty za oba druhy správnych deliktov súbežne, pretože naplnenie znakov iného správneho deliktu vylučuje zodpovednosť za priestupok.²⁰

Takéto explicitné vylúčenie súbehu v § 2 zákona SNR č. 372/1990 Zb. je potrebné vzhľadom k tomu, že objekt priestupkov a iných správnych deliktov fyzických osôb je zhodný (verejný záujem na riadnom plnení verejnoprávných povinností).

V *ostatných* prípadoch nie je súbeh konkrétnych kategórií správnych deliktov zákonom vylúčený, i keď špeciálny objekt deliktu (správny disciplinárny delikt), špeciálna skutková podstata deliktu (správny poriadkový delikt) alebo špeciálny subjekt skutkovej podstaty deliktu (správny delikt fyzickej osoby – podnikateľa a právnickej osoby) značne zužuje alebo vylučuje možnosť vzniku súbehu takejto kategórie správneho deliktu s priestupkom.

Prekážka viacnásobného stíhania a potrestania toho istého skutku

Na rozdiel od čl. 50 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky, z formulácie čl. 4 Protokolu č. 7 k Dohovoru i z textu čl. 50 Charty základných práv a slobôd explicitne vyplýva jednak *zákaz viacnásobného stíhania*, jednak *zákaz viacnásobného potrestania* osoby za ten istý skutok. Tým je daný jednak procesnoprávny, jednak hmotnoprávny aspekt jeho uplatnenia.

V oboch prípadoch *rozhodnutie o skutku* zakladá právnu prekážku brániacu tomu, aby vecne príslušný orgán verejnej moci (súd, vykonávateľ verejnej správy, disciplinárny orgán) uplatnil svoju právomoc vyvodzovať právnu zodpovednosť (prejednať ju a rozhodnúť vo veci) opäť. Takýto hmotnoprávny účinok nadobúda rozhodnutie zásadne až jeho *právoplatnosťou*.

²⁰ PRÁŠKOVÁ, H.: Základy zodpovednosti za správni delikty. Praha : Základy zodpovednosti za správni delikty. C. H. Beck 2013, s. 59 – 60.

Prekážku vytvárajú účinky *konečného rozhodnutia* vykonávateľa verejnej moci vo veci *samej*. Rozhodnutím sa pritom – podľa čl. 4 Protokolu č. 7 k Dohovoru – má na myslí rozhodnutie, ktorým bola osoba odsúdená, alebo rozhodnutie, ktorým bola oslobodená spod obžaloby.

Účinky oboch pôsobia do budúcnosti a chránia osobu pred jej opätovným postihom a potrestaním za skutok, o ktorom sa už raz rozhodlo. Je preto potrebné rozlišovať medzi rozhodnutím orgánu verejnej moci, ktoré takúto prekážku vytvára a rozhodnutím orgánu verejnej moci, ktoré takúto prekážku nevytvára. „V prípade stihání za správni delikt se jedná o pravomocné rozhodnutí o tom, že obviněný je vinen ze spáchání správního deliktu, nebo o zastavení řízení z tohoto důvodu, že se skutek nestal, není správním deliktem, skutek nespáchal obviněný nebo spáchání skutku nebylo obviněnému prokázáno. Tato rozhodnutí jsou považována za meritorní rozhodnutí, která zakládají překážku věci rozhodnuté“.²¹ Rovnaký účinok ako rozhodnutie o zastavení konania má aj rozhodnutie odvolacieho správneho orgánu o zrušení prvostupňového rozhodnutia správneho orgánu bez toho, aby ho vrátil prvostupňovému správne mu orgánu na nové prejednanie a rozhodnutie.²²

Nie je pritom podstatné, či rozhodnutie o správnom delikte bolo vydané v skrátenom procesnom postupe alebo v neskrátenom procesnom postupe (t. j. hmotnoprávny účinok rozhodnutia o správnom delikte vydaného napríklad v blokovom konaní je rovnocenný).²³ Na prekážku nie je ani to, že v blokovom konaní sa nevydáva písomné rozhodnutie, z ktorého by bol zrejmy presný opis skutku, postačí, že je zistiteľné, pre aký druh deliktu sa blokované konanie viedlo.²⁴

Prekážku *rei iudicatae* je právne spôsobilé vytvoriť len zákonné rozhodnutie orgánu verejnej moci. Rovnaký účinok má však aj nezákonné rozhodnutie, nakoľko v právnom

²¹ Porovnaj napríklad rozsudok Vrchného súdu v Prahe, č. k. 6 A 100/94-23 (č. 344 SJS, 16/1998). Prášková, H. in Kolektív: Verejná správa. Základné práva a slobody. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce 2015, s. 376 – 378.

²² Rozhodnutie Vrchného súdu v Prahe zo dňa 31. decembra 1998, sp. Zn. 6 A 85/95-36. Kučerová, H. in KUČEROVÁ, H. – HORZINKOVÁ, E.: Zákon o přestupcích s komentářem a judikaturou. Praha : Leges 2009, s. 351.

²³ Podľa § 66 ods. 2 písm. c) správny orgán ďalej vec odloží, keď sa o skutku rozhodlo v blokovom konaní. Podľa § 76 ods. 1 písm. h) zákona SNR č. 372/1990 Zb. správny orgán konanie o priestupku zastaví, ak v ňom zistí, že za priestupok bola uložená blokovaná pokuta. Na základe analógie možno odvodiť, že tak bude postupovať, ak sa o priestupku rozhodlo v rozkaznom konaní. Rovnako tak bude, ak sa o správnom delikte rozhodlo v blokovom konaní podľa osobitného predpisu.

²⁴ Pozri bližšie uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky zo dňa 12. decembra 2007, sp. Zn. 5 Tdo 1399/2007.

štáte sa uplatňuje *prezumpcia zákonnosti rozhodnutí* orgánov verejnej moci. Svoj hmotnoprávny efekt má rozhodnutie *dovtedy, kým nie je zrušené z dôvodu jeho nezákonnosti*.

V slovenskej právnej úprave je táto požiadavka premietnutá v druhej vete čl. 50 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky, v trestnoprávnej úprave explicitnou formuláciou kumulatívnej podmienky „a (ak) rozhodnutie nebolo (v predpísanom konaní) zrušené“ (pozri § 9 ods. 1 písm. e) Trestného poriadku) i v úprave disciplinárnej zodpovednosti (§ 194 ods. 1 písm. e) zákona č. 154/2001 Z. z.). V predpisoch z odvetvia správneho práva takúto explicitnú formuláciu zakotvenú nenájde, možno ju však odvodiť výkladom čl. 50 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky.

Porušenie princípu *ne bis in idem* je *špeciálnym dôvodom* pre zrušenie právoplatného rozhodnutia o priestupku správnym orgánom, ak zistí, že osoba, ktorá bola uznaná vinnou z priestupku, bola za ten istý skutok súdom právoplatne odsúdená alebo bola obvinenia zbavená (§ 94 zákona SNR č. 372/1990 Zb.).

V tomto prípade ide o zrušenie *nezákonného* rozhodnutia správneho orgánu, ktoré je výsledkom jeho nezákonného postupu *v situácii, keď nedošlo k súbehu priestupku s trestným činom, lebo skutok nie je priestupkom*. Napriek tomu o tom istom skutku osoby bolo rozhodnuté najprv v jednom konaní ako o priestupku a následne v ďalšom konaní ako o trestnom čine. Ide teda o typický prípad porušenia zákazu viacnásobného stíhania a potrestania za ten istý čin. Nezákonnosť tohto rozhodnutia môže byť zapríčinená tým, že správny orgán nesprávne kvalifikuje skutok ako priestupok, hoci zo skutkových okolností prípadu vyplýva, že bola naplnená skutková podstata trestného činu (hmotnoprávny dôvod).

Vzhľadom na subsidiaritu administratívnoprávneho postihu, je potrebné, aby správny orgán *ex offico* zabezpečil nápravu (odstránenie protiprávneho stavu), a to tým, že:

- zruší bez náhrady právoplatné rozhodnutie,
- zabezpečí vrátenie sumy osobe, ktorú už zaplatila na úhradu pokuty a trov konania.

Zrušenie právoplatného rozhodnutia, ktorým osoba bola uznaná vinnou zo spáchaného priestupku je odôvodnené tým, že takéto rozhodnutie vôbec nemalo byť vôbec vydané.

V ktorých prípadoch sa princíp *ne bis in idem* neuplatňuje?

Princíp *ne bis in idem* sa neuplatňuje:

- a) v prípade zrušenia právoplatného rozhodnutia o delikte z dôvodu jeho nezákonnosti,

b) v prípade súbehu²⁵.

Vtedy sa adresát výkonu verejnej moci nemôže úspešne dovolať princípu *ne bis in idem* za účelom svojej ochrany.

Ad a) Pri tzv. revokácii rozhodnutia, „ktorým bola osoba odsúdená, alebo rozhodnutia, ktorým bola oslobodená spod obžaloby“ z dôvodu jeho nezákonnosti nejde o opätovné stíhanie a rozhodovanie vo veci.

Vyplýva to z čl. 4 bodu 2 Protokolu č. 7 k Dohovoru, podľa ktorého „ustanovenia predchádzajúceho odseku nie sú na prekážku obnovy konania podľa zákona a trestného poriadku príslušného štátu, ak nové alebo novoodhalené skutočnosti alebo podstatná chyba v predchádzajúcom konaní mohli ovplyvniť rozhodovanie vo veci“.

Ad b) Princíp *ne bis in idem* sa taktiež neuplatňuje, ak *jeden skutok páchatela predstavuje viac než jedno porušenie zákona*, t. j. ak ide o tzv. *jednočinný súbeh*. Dôvod, prečo jednočinný súbeh deliktov nie je v rozpore s čl. 4 Protokolu č. 7 k Dohovoru, vysvetlil Súd v rozsudku vo veci *De Oliviera c. Španielsko* z 30. júla 1998, č. sťažnosti 25711/94.

Portugalská občianka žijúca vo Švajčiarsku bola trestne stíhaná za dopravnú nehodu, pri ktorej bol vážne zranený vodič druhého auta, do ktorého sťažovateľka po nezvládnutí riadenia svojho auta narazila. De Oliverová najprv policajný magistrát potrestal pokutou vo výške 200 švajčiarskych frankov, pretože neprispôsobila rýchlosť podmienkam na ceste, ktorá bola pokrytá ľadom a snehom. Potom jej švajčiarske súdne orgány uložili ďalšiu pokutu vo výške 1 500 švajčiarskych frankov (od nej odpočítali prvú pokutu uloženú policajným magistrátom) za trestný čin ublížia na zdraví z nedbanlivosti.

Súd zdôraznil, že „toto ustanovenie zakazuje duplicitné súdenie osôb pre ten istý trestný čin, zatiaľ čo v prípadoch jednočinného súbehu rôznych trestných činov jedno trestnoprávne relevantné konanie predstavuje dva samostatné trestné činy“.²⁶ Záver znel, že nič neodporovalo čl. 4 Protokolu č. 7 k Dohovoru, lebo ten zakazuje dvojité odsúdenie

²⁵ O súbehu podľa právnej teórie nejde, ak existujú dôvody vylučujúce:

- viacčinný súbeh (pokračujúci, hromadný či trvajúci delikt, faktická konzumpcia menej závažného subsidiárneho deliktu závažnejším deliktom – páchatelovi sa pričíta len závažnejší skutok),

- jednočinný súbeh (pokračujúci, hromadný či trvajúci delikt, konkurencia špeciálnej a všeobecnej kvalifikácie, základnej a kvalifikovanej podstaty, zloženej a základnej skutkovej podstaty, faktická konzumpcia v prípade, že vedľajší trestný čin má malý význam v porovnaní s trestným činom cieľovým, právna kvalifikácia predchádzajúceho a neskoršieho trestného zákona).

²⁶ Bližšie k tomu BABIAKOVÁ, E. – HAJDINOVÁ, J.: Judikatúra vo veciach priestupkového práva. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r. o. 2012, s. 24 – 25.

iba za rovnaké porušenie zákona.²⁷ Pre aplikáciu princípu *ne bis in idem* v rámci právnej úpravy členského štátu Rady Európy je však dôležité zabezpečiť, aby *delba iurisdikcie medzi vnútroštátnymi orgánmi* neumožňovala, aby pri totožnom skutku bola osoba viacnásobne stíhaná a potrestaná, a to bez ohľadu na to, či správne konanie predchádza súdnemu alebo naopak.²⁸

Princíp *ne bis in idem* sa neuplatní, ak páchateľ naplní jedným konaním skutkové podstaty *deliktov*, ktoré majú právomoc prejednávať a trestať:

- a) ten istý vecne príslušný orgán,
- b) rôzne druhy vecne príslušných orgánov verejnej moci (napr. súd – vykonávateľ verejnej správy – disciplinárny orgán) alebo
- c) rôzne vecne príslušné orgány verejnej moci toho istého druhu (orgány verejnej správy).

V druhom a v treťom prípade výsledok postupu dotknutých vecne príslušných orgánov predstavuje spoločné „vyskladanie“ sankcie za jeden skutok páchateľa, ktorý je postihnuteľný podľa viacerých zákonov. Ich právomoc vyvodiť zodpovednosť nie je vylúčená a skutočnosť, že o skutku už v rámci svojej kompetencie právoplatne rozhodol iný orgán, nemôže predstavovať prekážku *rei iudicatae* pre ich postup a rozhodovanie vo veci.

Uvedené sa premieta vo „vertikálnom vzťahu“ deliktov (vzťah trestný čin – správny delikt, trestný čin – disciplinárny delikt, správny delikt – disciplinárny delikt), ako aj v „horizontálnom vzťahu“ deliktov (vzťah správny delikt – správny delikt).

Ad a) Princíp *ne bis in idem* sa neuplatní v prípade *súbehu správnych deliktov rovnakej právnej kategórie chrániacich rovnaký verejný záujem*, ktoré sa prejednávajú v *spoločnom konaní pred tým istým vecne príslušným správnym orgánom*. Najvýznamnejším *hmotnoprávnym aspektom súbehu* v takom prípade je, že sa za viac deliktov tohto istého páchateľa ukladá sankcia podľa ustanovenia vzťahujúceho sa na najprísnejšie postihnuteľný delikt. Použitie absorpčnej zásady v súvislosti s určením rozsahu sankcie uloženej za správne delikty spáchané v súbehu však neznamená, že by páchateľ nemal byť uznaný vinným za spáchanie všetkých správnych deliktov, ktorých sa dopustil v súbehu.²⁹

Uvedená požiadavka *expressis verbis* vyplýva z § 12 ods. 2 zákona SNR č. 372/1990 Zb., podľa ktorého sa za viac priestupkov toho istého páchateľa *prejednávaných v jednom*

²⁷ SVÁK, J.: Ochrana ľudských práv (v troch zväzkoch). II. zväzok. Paneurópska vysoká škola a Eurokódex, s. r. o. 2011, Bratislava, s. 335 – 336.

²⁸ Odôvodnenie rozsudku Súdu vo veci *Fischer c. Rakúsko*.

²⁹ Bližšie k tomu KOŠIČIAROVÁ, S.: Princípy dobrej verejnej správy a Rada Európy. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r. o. 2012, s. 353 – 356.

konaní uloží sankcia podľa ustanovenia vzťahujúceho sa na priestupok najprisnejšie postihnuteľný. Výnimočne je tento hmotnoprávny aspekt trestania správnych deliktov výslovne upravený aj v osobitných predpisoch.³⁰ Ak nie je, vyvodzuje ho súdna judikatúra na základe analógie zákona s odôvodnením, že „mlčanie zákonodarcu o tom, ako právne posúdiť súbeh deliktov nemožno riešiť v prospech sčítacej zásady (*quod delicta tot poenae*), nakoľko by to nebolo spravodlivé rozhodnutie“.³¹

Ad b) *Rôzne druhy vecne príslušných orgánov verejnej moci* sú pri súbehu deliktov, v záujme spravodlivosti, na skutočnosť, že páchatel bol už za ten istý skutok právoplatne potrestaný, povinné prihliadať.

Významnú úlohu zohráva princíp subsidiarity postihu kategórie deliktov nižšej závažnosti vo vzťahu ku kategórii deliktov vyššej závažnosti. V dôsledku toho ak sa právoplatne rozhodlo o delikte s nižšou závažnosťou, nemôže byť takéto právoplatné rozhodnutie prekážkou následného stíhania a potrestania za delikt s vyššou závažnosťou. Orgán verejnej moci prihliadne na skutočnosť, že páchatel už bol potrestaný iným orgánom pri ukladaní sankcie³².

Výnimkou z tohto pravidla je situácia, keď *správny delikt alebo disciplinárny delikt má charakter trestného činu* podľa čl. 4 Protokolu č. 7 k Dohovoru. Tento charakter vyplýva buď zo zákona (vzťah trestný čin právnickej osoby – správny delikt právnickej osoby) alebo ho orgán verejnej moci v konkrétnom prípade vyvodí na základe tzv. engelovských kritérií. Vtedy právoplatné rozhodnutie o takomto delikte vytvára prekážku *rei iudicatae* pre orgán, ktorý svoj začatý postup musí následne zastaviť.³³

³⁰ KOŠIČIAROVÁ, S.: Rada Európy, princípy správneho trestania a správne disciplinárne delikty. In: Správne delikty a správne trestanie v stredoeurópskom právnom priestore – súčasnosť a vízie. Peter Potásch (ed.). Zborník príspevkov z odborného seminára s medzinárodnou účasťou konaného dňa 26. októbra 2010. Eurokódex, s. r. o. 2010, Bratislava, s. 88 a nasl.

³¹ KOŠIČIAROVÁ, S.: The non bis in idem principle – general principle of judicial and administrative punishment. In: Trestnoprávna a administratívno-právna zodpovednosť. Zborník príspevkov z konferencie. Maslen, M. – Hrnčárová, N. (eds.). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2014, s. 125 – 134.

³² Súd je v takom prípade vo svojom odsudzujúcom rozsudku podľa § 45 zákona č. 300/2005 Z. z. povinný:

- započítať páchatelovi trestného činu potrestanému iným orgánom, keď došlo k jeho odsúdeniu pre ten istý skutok vykonaný trest do uloženého trestu, ak je vzhľadom na druh uloženého trestu započítanie možné,
- ak nie je započítanie trestu možné, prihliadne súd na túto skutočnosť pri určovaní druhu trestu, prípadne výmery trestu.

³³ Orgán činný v trestnom konaní trestné stíhanie zastaví podľa § 215 ods. 2 písm. b) a c) Trestného poriadku alebo súd podľa § 281 ods. 2 Trestného poriadku.

Ad c) Ak ide o *delikty s rovnakou závažnosťou*, neuplatní sa *princíp subsidiarity*. Ak páchatel naplní jedným konaním skutkové podstaty *deliktov rôznej kategórie*, môže byť *preto potrestaný len za jeden z nich*. Príkladom je právna úprava postihu trestných činov právnických osôb a správnych deliktov právnických osôb podľa zákona č. 91/2016 Z. z.

Ak páchatel naplní jedným konaním skutkové podstaty *deliktov rovnakej kategórie (a rovnakého alebo rôzneho druhu)*, *ochraňujúcich rôzne verejné záujmy* v rámci výkonu verejnej správy, princíp *ne bis in idem* sa neuplatňuje preto, lebo chýba totožnosť záujmu chráneného zákonom.³⁴

Správny orgán je povinný brať, v rámci svojej správnej úvahy pri určovaní druhu a rozsahu sankcie, na zreteľ trest, ktorý už bol páchatelovi správneho deliktu spáchaného v súbehu uložený za správny delikt podľa iného zákona chrániaceho iný druh verejného záujmu, ako aj mieru jeho prísnosti.³⁵

Takáto úprava je v súlade s *odporúčaním Výboru ministrov R (91) 1 o správnych sankciách*, podľa ktorého „ak to isté správanie zakladá právomoc dvoch alebo viacerých orgánov verejnej správy konať na základe zákonných pravidiel chrániacich rozdielne spoločenské záujmy, každý z týchto správnych orgánov bude brať na zreteľ každú sankciu, ktorá už bola za to isté správanie uložená“.

Predmetná povinnosť z platných predpisov upravujúcich správne trestanie pre správne orgány explicitne nevyplýva. Napriek tomu je potrebné ju, v záujme spravodlivosti, uplatňovať, a to aj v prípade, ak zákon v tomto ohľade mlčí, odkazom na čl. 1 ods. 1 a druhú vetu čl. 50 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky.

Čo to však, z právneho hľadiska, znamená *príhliadnuť na uloženú sankciu*? V takýchto prípadoch niet dôvodu, aby bol páchatel správnych deliktov spáchaných v jednočinnom súbehu v nevýhodnejšej právnej pozícii než ten, ktorého správne delikty spáchané v súbehu je oprávnený prejednať ten istý vecne príslušný správny orgán v tzv. spoločnom konaní a uložiť mu trest na základe absorpčnej zásady. Z tohto dôvodu ak je sankcia, ktorá môže byť podľa zákona následne uložená, menej prísna, než tá, ktorá už bola uložená podľa iného zákona za skutok spáchaný v súbehu, sankciu by správny orgán nemal uložiť. Ak je prísnejšia, správny orgán nebude môcť – pri nedostatku explicitnej úpravy – sankciu

³⁴ Predmetného problému sa dotkol napríklad Vrchný súd v Prahe v odôvodnení rozsudku z 25. mája 1998, č. k. 6 A 168/95-17. V prejednávacom prípade nešlo – podľa názoru súdu – o tú istú vec, keď Česká inšpekcia životného prostredia uložila žalobcovi pokutu za porušenie zákona o odpadoch a Magistrát hlavného mesta Prahy pristúpil k uloženiu pokuty žalobcovi podľa zákona o vodách. V oboch správnych konaniach išlo totiž o rôzne zákonom chránené záujmy.

³⁵ Košičiarová, S. in Kolektív: Verejná správa. Základné práva a slobody. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce 2015, s. 379.

už uloženú iným vecne príslušným správnym orgánom započítať, avšak mal by ju uložiť v takej výške, z ktorej je zrejmé, že sa tak stalo.

Procesnoprávne aspekty uplatnenia *principu ne bis in idem*

Úprava procesnoprávnych aspektov princípu *ne bis in idem* je na Slovensku *rozptýlená* v rôznych zákonoch *zakotvujúcich kompetenciu orgánov verejnej moci* vo veciach trestania osôb. Okrem čl. 50 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky ju nájdeme v zákonoch regulujúcich tzv. predprocesné a procesné postupy orgánov verejnej moci pri vyvodzovaní zodpovednosti za trestné činy a správne delikty. Ide o:

- *Trestný poriadok* (§ 9 zákona č. 301/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov),
- *zákon č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov* (§ 21),
- *zákon SNR č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov*,
- *zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov*,
- *zákony upravujúce zodpovednosť za disciplinárne delikty*, ktoré vylučujú aplikáciu správneho poriadku.

Procesnoprávny aspekt princípu *ne bis in idem* sa v zákonoch prejavuje v podobe úpravy:

- pravidiel pre riešenie konkurencie právomoci orgánov verejnej moci rovnakého druhu (*zásada predstihu* v prípade viacerých vecne príslušných orgánov verejnej správy ohľadne rovnakej kategórie správneho deliktu chrániaceho rovnaký druh verejného záujmu, *zásada špeciality* v prípade vecnej príslušnosti orgánu verejnej správy ohľadne rôznej kategórie správneho deliktu alebo ohľadne rovnakej kategórie správneho deliktu chrániaceho odlišný druh verejného záujmu),

- pravidiel pre riešenie konkurencie právomoci orgánov verejnej moci rôzneho druhu (vykonávateľ verejnej správy – prokurátor) – uplatňuje sa *zásada subsidiarity správneho trestania* vo vzťahu k trestnoprávnemu postihu,

- procesných úkonov vykonávateľov verejnej moci (orgánov činných v trestnom konaní, súdu, orgánov oprávnených objasňovať priestupky, správnych orgánov, disciplinárnych komisií atď.), ktoré majú rôznu právnu povahu (odovzdanie veci príslušnému orgánu, odloženie veci, postúpenie veci, zastavenie správneho konania, zastavenie trestného stíhania atď.).

Procesnoprávny aspekt princípu ne bis in idem je v čl. 4 bodu 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru vyjadrený *zákazom dvojitého trestného stíhania*. Nadobudnutie právoplatnosti

rozhodnutia bráni nielen opätovnému potrestaniu, ale už aj ďalšiemu vedeniu procesného postupu o tom istom skutku, ktoré samé predstavuje významný zásah do práv osôb.

Zákaz vystavenia osoby viacnásobnému stíhaniu teda nemožno chápať tak, že by z Dohovoru vyplýval zákaz súbežného konania o tom istom skutku.³⁶ Interpretácia Dohovoru je taká, že „ak vnútroštátne orgány začnú dva postupy o totožnom trestnom čine, ale uznajú porušenie princípu *ne bis in idem* a následne neskôr začatý postup bude včas ukončený bez toho, aby osoba znášala nepriaznivé právne následky neskôr začatého postupu, ide o nápravu, ktorú nemožno považovať za porušenie tohto princípu, lebo osoba stráca status obeť“.

Dve súbežné konania sú síce nežiaduce, avšak nemožno ich vylúčiť, nakoľko v praxi sa orgány dozvedajú o skutočnostiach rozhodujúcich pre vedenie procesného postupu aj následne po tom, ako procedurálny postup začali.

Procesnoprávny aspekt princípu *ne bis in idem* je v právnej úprave vyjadrený zákazom začať procesnoprávny postup a zákazom pokračovať v začatom procesnoprávnom postupe, ak o tom istom skutku osoby už bolo právoplatne rozhodnuté. Konanie o tom istom skutku možno viesť len vtedy, ak bolo právoplatné rozhodnutie zrušené, a tým prekážka právoplatne rozhodnutej veci odstránená.

Zákaz začať procesnoprávny postup (vyjadrený prostredníctvom inštitútu odloženia veci) alebo zákaz pokračovať v začatom procesnoprávnom postupe a konanie ukončiť jeho zastavením, ak o tom istom skutku osoby už bolo právoplatne rozhodnuté, je zakotvený vždy³⁷. Výnimočne je *explicitne* v právnej úprave zakotvený aj vtedy, keď ide o rôzne kategórie deliktov s rovnakou závažnosťou spáchané v súbehu³⁸.

³⁶ GRÍVNA, T.: Konkurence trestního řízení a řízení o přestupku (jiném správním deliktu). Zverejnené na www.mvcr.cz/soubor/spravni-pravo-12-14w-grivna-pdf.aspx

³⁷ Napríklad podľa § 9 ods. 1 písm. e) Trestného poriadku: „Trestné stíhanie nemožno začať, a ak už bolo začaté, nemožno v ňom pokračovať a musí byť zastavené, ak ide o osobu, proti ktorej sa skoršie stíhanie pre ten istý skutok skončilo právoplatným rozsudkom súdu alebo bolo právoplatne zastavené, podmienenčne zastavené a obvinený sa osvedčil alebo sa skončilo schválením zmiernu a zastavením trestného stíhania, ak rozhodnutie nebolo v predpísanom konaní zrušené.“ Podľa § 194 ods. 1 písm. e) zákona č. 154/2001 Z. z. podľa ktorého „disciplinárne konanie nemožno začať, a ak už bolo začaté, nemožno v ňom pokračovať a musí byť zastavené, ak skoršie disciplinárne konanie pre ten istý skutok, alebo skoršie konanie o priestupku alebo inom správnom delikte pre ten istý skutok sa skončilo právoplatným rozhodnutím, alebo bolo právoplatne zastavené a rozhodnutie vydané v skoršom konaní nebolo zrušené“.

³⁸ Napríklad podľa § 21 ods. 2 zákona č. 91/2016 Z. z. „trestné stíhanie proti právnickej osobe nemožno začať, a ak už bolo začaté, nemožno v ňom pokračovať a musí byť zastavené, ak skoršie konanie pre ten istý skutok pro tej istej právnickej osobe skončilo právoplatným rozhodnutím o správnom delikte a toto rozhodnutie nebolo zrušené“.

Takýto zákaz nevyplýva zo zákonov, ak ide o rôzne kategórie deliktov s rôznou závažnosťou. Právoplatné rozhodnutie o priestupku nie je preto prekážkou trestného stíhania a postihu za trestný čin (bráni tomu princíp subsidiarity). Výnimočne by tomu tak mohlo byť, ak by rozhodnutie o priestupku malo charakter rozhodnutia vo veci trestného činu v zmysle v zmysle čl. 4 Protokolu č. 7 k Dohovoru.³⁹

V prípade súbehu priestupku a trestného činu, ak začalo trestné stíhanie dodatočne, nie je to dôvod – podľa § 76 ods. 1 písm. g) zákona SNR č. 372/1990 Zb. – pre zastavenie konania o priestupku, až do momentu, keď sa o skutku ako o trestnom čine právoplatne rozhodne. Takáto situácia, ako sme už uviedli, nie je v rozpore s čl. 50 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky, ani s čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru.

V prípade súbehu priestupku a disciplinárneho deliktu je situácia rovnaká.⁴⁰

Tzv. prekážka *litispencie* musí zo zákona výslovne vyplývať. Zákony z odvetvia trestného a správneho práva ju nezakotvujú – výnimkou je § 21 ods. 1 zákona č. 91/2016 Z. z., podľa ktorého „začatie trestného stíhania proti právnickej osobe bráni tomu, aby o tom istom skutku proti tej istej právnickej osobe prebiehalo konanie o správnom delikte“. Zákaz začať procesnoprávny postup (odloženie veci) alebo zákaz pokračovať v začatom procesnoprávnom postupe (zastavenie), ak sa o tom istom skutku *vedie trestné stíhanie* má zabrániť, aby sa o tej istej veci viedlo niekoľko postupov (konaní) rôzneho typu, t. j. trestné stíhanie a správne konanie.⁴¹

Ako by sa mal správny orgán *de lege lata* z procesnej stránky vysporiadať s týmto zákazom podľa zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov, ktorý je všeobecným procesnoprávnym predpisom aplikovaným v konaní o správnych deliktach právnických osôb?

Podľa dôvodovej správy k predmetnému ustanoveniu zákona „musí byť správne konanie vedené voči právnickej osobe pre ten istý skutok, ktorý má znaky správneho deliktu, prerušené a nemožno v ňom pokračovať, ak sa vo veci pre ten istý skutok začne a vedie trestné stíhanie voči právnickej osobe“. Vzhľadom k tomu, že zákon č. 71/1967 Zb. nezakotvuje procesnoprávny inštitút odloženia veci, správny orgán konanie o správnom delikte v takejto situácii nezačne. Ak by trestné stíhanie začalo až po tom, ako správny

³⁹ Pozri uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky zo dňa 12. decembra 2007, sp. Zn. 5 Tdo 1399/2007.

⁴⁰ Pozri § 66 ods. 2 písm. d) zákona SNR č. 372/1990 Zb. správny orgán vec ďalej odloží, keď o skutku sa už rozhodlo v kárnom alebo disciplinárnom konaní a uložené opatrenie sa považuje za postačujúce.

⁴¹ Herczeg, J. in JELÍNEK, J. – HERCZEG, J.: Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou. 2. aktualizované a přepracované vydání. Praha : Leges 2013, s. 176.

orgán začal konanie o správnom delikte právnickej osoby, musel by konanie ukončiť jeho *zastavením*. Správny orgán zastaví správne konanie o správnom delikte *rozhodnutím, proti ktorému sa možno odvolať*, a to na základe § 30 ods. 1 písm. j) zákona č. 71/1967 Zb. („ak tak ustanoví osobitný zákon“).⁴² Prerušenie správneho konania podľa § 29 ods. 1 zákona č. 71/197 Zb. neprichádza z procesnoprávneho hľadiska do úvahy, nakoľko inštitút prerušenia konania nemá za následok ukončenie správneho konania – správne konanie stále prebieha.

Povinnosť ukončiť začatý postup jeho zastavením v oboch týchto prípadoch, si nemožno zamieňať s povinnosťou orgánu tak urobiť, keď sa uplatňuje *zásada predstihu* (v prípade, ak sú vecne príslušné na prejednanie veci viaceré orgány), lebo tu je dôvod *prekážky začatého konania* odlišný⁴³.

Použitá literatúra:

BABIAKOVÁ, E. – HAJDINOVÁ, J.: Judikatúra vo veciach priestupkového práva. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r. o. 2012, 414 s., ISBN 978-80-8078-462-1

ČENTĚŠ, J. a kolektív: Trestný poriadok. Veľký komentár. 2. aktualizované vydanie. Žilina : Eurokódex, s. r. o. 2015, 955 s., ISBN 978-80-8155-057-7

GRĚVNA, T.: Konkurence trestního řízení a řízení o přestupku (jiném správním deliktu). Zverejnené na www.mvcr.cz/soubor/spravni-pravo-12-14w-grivna-pdf.aspx

JELÍNEK, J. – HERCZEG, J.: Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou. 2. aktualizované a přepracované vydání. Praha : Leges 2013, 256 s., ISBN 978-80-87576-43-4

Kolektív: Verejná správa. Základné práva a slobody. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce 2015, 437 s., ISBN 978-83-7490-906-8

KOŠIČIAROVÁ, S.: Princípy dobrej verejnej správy a Rada Európy. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r. o. 2012, 556 s., ISBN 978-80-8078-519-2

KOŠIČIAROVÁ, S.: Verejná správa a právo na spravodlivý proces. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce 2014, 243 s., ISBN 978-83-7490-790-3

⁴² Pozri tiež českú právnu úpravu – § 86 ods. 4 prvá veta zákona č. 250/2016 Zb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich (nadobudne účinnosť 1. júla 2017).

⁴³ Podľa § 66 ods. 2 písm. b) zákona SNR č. 372/1990 Zb. správny orgán vec ďalej odloží, keď o skutku sa vedie konanie na inom príslušnom správnom orgáne. Podľa § 30 ods. 1 písm. f) zákona č. 71/1967 Zb. správny orgán konanie zastaví, ak zistí, že vo veci začal konať iný príslušný správny orgán, ak sa správne orgány nedohodli inak.

KUČEROVÁ, H. – HORZINKOVÁ, E.: Zákon o přestupcích s komentářem a judikaturou. Praha : Nakladatelství Leges, s. r. o. 2009, 292 s., ISBN 978-80-87212-94-3

MATES, P. a kolektiv: Základy správního práva trestního. 5. vydání. Praha : C. H. Beck 2010, 248 s., ISBN 978-80-7400-357-8

PRÁŠKOVÁ, H.: Základy odpovědnosti za správní delikty. Praha : Základy odpovědnosti za správní delikty. C. H. Beck 2013, 446 s., ISBN 978-80-7400-456-8

Správne delikty a správne trestanie v stredoeurópskom právnom priestore – súčasnosť a vízie. Peter Potásch (ed.). Zborník príspevkov z odborného seminára s medzinárodnou účasťou konaného dňa 26. októbra 2010. Eurokódex, s. r. o. 2010, Bratislava, 208 s., ISBN 978-80-89447-35-0

SVÁK, J.: Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv). 2. rozšírené vydanie. Žilina : Poradca podnikateľa, spol. s. r. o. 2006, 1 116 s., ISBN 80-88931-51-7

Trestnoprávna a administratívnoprávna zodpovednosť. Zborník príspevkov z konferencie. Maslen, M. – Hrnčárová, N. (eds.). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2014, 302 s., ISBN 978-80-8082-777-9

ZÁHORA, J. – ŠIMOŤEK, I.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer s. r. o. 2016, 342 s., ISBN 978-80-8168-413-5

PŘÍSLUŠNOST SOUDU A STÁTNÍHO ZASTUPITELSTVÍ V PŘÍPRAVNÉM ŘÍZENÍ TRESTNÍM - NÁLEZ PL.ÚS 4/2014 V ČECHÁCH, NA MORAVĚ A VE SLEZSKU

doc. JUDr. Zdeněk Koudelka, Ph.D.

(docent Katedry ústavného práva a politologie, Právnická fakulta,
Masarykova Univerzita v Brně)

V praxi státního zastupitelství se po nástupu Pavla Zemana do funkce nejvyššího státního zástupce v roce 2011 rozmohlo nedodržování základní územní příslušnosti v činnosti státního zastupitelství. Již dříve docházelo k excesům, ale ty byly posuzovány jako protiprávní stav a Nejvyšším státním zastupitelstvím napraveny.

Známy je případ kauzy, kdy Krajské státní zastupitelství v Ostravě, pobočka v Olomouci odřálo trestní věc senátora Jiřího Čunka¹ a dále související trestní věc R. Vaškůje a P. Šmířáka Okresnímu státnímu zastupitelství ve Vsetíně a přikázalo Okresnímu státnímu zastupitelství v Přerově pro prověřování (tedy do zahájení trestního stíhání), nikoli celé přípravné řízení. Přerovské státní zastupitelství však nezákonně pokračovalo v dozoru i po zahájení trestního stíhání. To, že přípravné řízení se dělí na část prověřování a část trestního stíhání je obsahem výuky na právnických fakultách a záměna těchto fází trestního řízení je chyba. Věc napravilo Nejvyšší státní zastupitelství odnětím věci nepřislušnému Okresnímu státnímu zastupitelství v Přerově² v prvním případě a Krajský soud v Ostravě, pobočka v Olomouci v případě druhém, který věc po podání obžaloby vrátil k došetření s tím, že musí být činné příslušné státní zastupitelství.³ Nepříslušnost přerovského státního

¹ Usnesení Krajského státního zastupitelství v Ostravě, pobočka Olomouc o odnětí věci Okresnímu státnímu zastupitelství Vsetín a přikázání Okresnímu státnímu zastupitelství v Přerově z 24. 11. 2006, 2KZN 7209/2006 (Čunek) a z 1. 3. 2007, 2Kzn 7047/2007 (Vaškůj, Šmířák) přikázalo trestní věci jen na dozor v prověřování, ne pro celé trestní řízení.

² Usnesení Nejvyššího státního zastupitelství o odnětí věci Okresnímu státnímu zastupitelství v Přerově a přikázání Okresnímu státnímu zastupitelství v Jihlavě ze 4. 6. 2007, 3NZT 10/2007. Trestní stíhání Jiřího Čunka bylo zastaveno. Ukázalo se, že trpělo i jinými závažnými vadami – např. byl vůči němu použit věcně vadný znalecký posudek.

³ Usnesení Krajského soudu v Ostravě, pobočka v Olomouci z 29. 6. 2010, 68To 187/2010 pro nepřislušnost Okresního státního zastupitelství v Přerově zrušilo odsuzující rozsudek Okresního soudu v Přerově a věc vrátilo státnímu zástupci k došetření. Proti rozhodnutí krajského soudu podal neúspěšně stížnost pro porušení zákona ministr spravedlnosti Jiří Pospíšil, kterou Nejvyšší soud zamítl usnesením z 13. 7. 2011, 3Tz 33/2011-29.

zastupitelství následně konstatoval Nejvyšší soud.⁴ Obdobně bylo postupováno i ve druhém případě R. Vaškůje a P. Šmiřáka. Takový boj s právem nemůže státní zastupitelství vyhrát a jakákoli nezákonnost v jeho činnosti, bude soudem připsána ve prospěch obhajoby. To si nakonec uvědomilo i Krajské státní zastupitelství v Ostravě, pobočka Olomouc, které v dalším souvisejícím trestním oznámení již vydalo usnesení o odnětí věci Okresnímu státnímu zastupitelství v Přerově a příkázání Okresnímu státnímu zastupitelství v Olomouci k dalšímu opatření a úkonům v trestním řízení, tedy obecně pro celé trestní řízení, nejen pro prověřování.⁵ Ve věci Jiřího Čunka byla s činností nepříslušného Okresního státního zastupitelství v Přerově spojena i činnost nepříslušného Okresního soudu v Přerově jako soudu v přípravném řízení trestním, který povolil průnik do bankovního tajemství.

Snaha některých státních zástupců manipulovat s příslušností státních zastupitelství a s tím spojenou příslušností okresních soudů pro přípravné řízení byla do roku 2010 kritizována Nejvyšším státním zastupitelstvím.⁶ Chybou bylo, že nebyla vyvozena konkrétní odpovědnost státních zástupců podílejících se na manipulaci s příslušností státního zastupitelství. To vedlo k tomu, že se státní zástupci nebáli v přehazování trestních věcí mezi státními zastupitelstvími pokračovat od roku 2011, kdy bylo jmenováno nové vedení Nejvyššího státního zastupitelství ochotné toto přehazování kauz podporovat. Ze statistiky uvedené nejvyšším státním zástupcem v jeho vyjádření Ústavnímu soudu plyne, že praxe přesouvání kauz dle § 15 jednacího řádu státního zastupitelství měla po roce 2010 velmi narůstající tendenci – 3 v roce 2011 a 14 v roce 2013, přitom nejvyšší státní zástupce vždy všem návrhům vrchních státních zastupitelství na přesun příslušnosti v konkrétních kauzách mimo pravidla daná právním řádem vyhověl. Fakticky šlo o automatické schvalování návrhů na přesouvání trestních věcí. Počet individuálního přesouvání kauz v roce 2013 byl ve výši více než 400% ve srovnání se stavem roku 2011.⁷

Změna příslušnosti státních zastupitelství dopadala na příslušnost soudu pro přípravné řízení trestní. Při doslovném výkladu § 26 trestního řádu si Vrchní státní zastupitelství v Olomouci vybíralo mezi všemi okresními soudy na Moravě a ve Slezsku ve své územní působnosti. V praxi se tento výklad aplikoval nejčastěji tak, že příslušný pro přípravné řízení je okresní soud v sídle státního zastupitelství. Ovšem často tento logický přístup

⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu z 1. 10. 2009, 4Tz 69/2009. http://www.nsoud.cz/JudikaturaNS_new/judikatura_prevedena2.nsf/WebSearch/7683B6A0592CA5D3C12576C500594344?openDocument

⁵ Usnesení Krajského státního zastupitelství v Ostravě, pobočka v Olomouci z 25. 6. 2010, 2KZN 3079/2010-28.

⁶ ZDENĚK KOUDELKA. Odnětí a příkázání u státního zastupitelství. *Státní zastupitelství* 7-8/2007, s. 34-41, ISSN 1214-3758. *Právo – časopis pro právní vědu a praxi* 1/2010, ISSN 1802-9116, s. 25-41. *Trestní právo* 5-6/2013, ISSN 1211-2860, s. 39-47.

⁷ Vyjádření nejvyššího státního zástupce Ústavnímu soudu v řízení čj. Pl.ÚS 4/2014 o návrhu na zrušení části § 15 jednacího řádu státního zastupitelství.

vrchní státní zastupitelství nezachovávala a vybírala si jiné okresní soudy. Vrchní státní zastupitelství si mohla nejvíce vybírat. Olomoucké z 25 okresních soudů a pražské dokonce z 61. Je logické, že si státní zastupitelství vybere soud, kde očekává vyhovění, a ne zamítnutí svého návrhu. Krajská státní zastupitelství si mohla vybrat asi z 10 okresních soudů, nejvíce jihomoravské Krajské státní zastupitelství v Brně ze 14 okresních soudů.

Bylo evidentní, že takový přístup porušuje právo na zákonného soudce a pravidla fěr procesu. Před soudem je státní zástupce stranou řízení, stejně jako obviněný. Mezi stranami má platit rovnost zbraní. Dle Evropského soudu pro lidská práva spočívá rovnost zbraní v podmínkách, za nichž účastníci řízení hájí svou věc před soudem, aniž dojde ke zvýhodnění jedné ze stran řízení.⁸ Pokud jedna strana řízení – státní zastupitelství - může svým opatřením změnit příslušnost soudu a obviněný takovou možnost nemá, je porušena rovnost zbraní a férovost soudního procesu. Soudy se v otázce založení své příslušnosti dostaly do vleku státního zastupitelství. Soudy si vybíraly státní zastupitelství nemohly, zatímco státní zastupitelství si vybíralo soud. Je ovšem velkým debaklem soudců, že tento výběr akceptovali, namísto toho, aby žádali zdůvodnění, proč jim státní zástupce předkládá věc, která s jejich okresem vůbec nijak nesouvisí.

V nálezu Ústavního soudu IV. ÚS 307/03 se uvádí, že „ústavní imperativ, dle něhož „nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci“, je ochranou především proti libovolnému či účelovému obsazení jednájího soudu ad hoc.“ Ústavní soud v nálezu z 7. 7. 1994, I.ÚS 2/93 připomněl, že tato zásada byla v období komunistické diktatury nezřídka porušována: „Často docházelo k tomu, zejména v 50. letech, že se trestní a někdy i občanskoprávní věci odnímaly příslušnému soudci a byly přidělovány soudci stoprocentně spolehlivému či soudci oportunistickému a povolnému. Soudní praxe i v 70. a 80. letech zná případy, kdy předsedové soudů atrahovali trestní či civilní věci politické povahy v rozporu se stanoveným rozvrhem práce (např. některé spory týkající se chartistů).“ Ústavní soud postup státního zastupitelství v otázce příslušnosti v roce 2012 okomentoval slovy: „Zrcadlí-li postup státního zastupitelství v dané věci obecněji zaužívanou praxi, jedná se o závažný signál porušování principů právního státu...“⁹

Nejvyšší soud změny příslušnosti soudu i státního zastupitelství odnětím a přikázáním podle trestního řádu hodnotil slovy: „jde o postup, který je přípustný jen výjimečně a který musí být odůvodněn mimořádnými okolnostmi vylučujícími uplatnění ústavního principu práva na zákonného soudce. To platí i pro činnost státního zastupitelství, protože od okolnosti, který státní zástupce vykonává dozor nad zachováváním zákonnosti v

⁸ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva (ESLP) Nideröst-Huber proti Švýcarsku z 18. 2. 1997 č. 18990/91. Rozsudek ESLP Foucher proti Francii z 18. 3. 1997, č. 22209/93, § 34. Rozsudek ESLP Dombo Beheer B. V. proti Nizozemsku z 27. 10. 1993, č. 14448/88, § 33. <http://www.echr.coe.int/echr/en/hudoc>

⁹ Usnesení Ústavního soudu ze 17. 9. 2012, I.ÚS 2632/12, část V. odůvodnění (věc: poslanec David Rath).

přípravném řízení, se konec konců odvozuje také příslušnost soudu, má-li soud provádět úkony v přípravném řízení (§ 26 trestního řádu).“¹⁰

1.Návrh skupiny poslanců na zrušení části § 15 jednacího řádu státního zastupitelství

Nárůst svévůle státního zastupitelství a porušování práva lidí na zákonného soudce, nenapravitelný ministr spravedlnosti, do jehož resortu státní zastupitelství patří. Přitom za činnost všech resortů, zvláště dodržování zákonnosti, je odpovědná vláda Poslanecké sněmovně. Vláda se svou nečinností na porušování práva ve státním zastupitelství podílela. Proto skupina opozičních poslanců Občanské demokratické strany a TOP09 vedená moravským poslancem Pavlem Blažkem navrhla v roce 2014 zrušení části jednacího řádu státního zastupitelství, které umožňovalo nevyššímu státnímu zástupci a vrchnímu státnímu zastupitelství přehazování trestních věcí v individuálních případech.¹¹

Navrhovatel navrhl zrušení § 15 odst. 3 věty druhé a odstavce 5 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 23/1994 Sb. o jednacím řádu státního zastupitelství ve znění vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 311/2000 Sb. a č. 4/2014 Sb. pro rozpor s čl. 2 odst. 3, čl. 79 odst. 1 a odst. 3 a čl. 80 odst. 2 Ústavy č. 1/1993 Sb., s čl. 2 odst. 2 a čl. 38 Listiny základních práv a svobod a s § 40 odst. 2 zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství.

Napadené ustanovení § 15 odst. 3 věty druhé zní: *„Dojde-li k vyloučení věci ze společného řízení a u takové věci dále není příslušnost vrchního státního zastupitelství dána podle odstavce 1 nebo 2, může vrchní státní zastupitelství s předchozím souhlasem nejvyššího státního zástupce rozhodnout o tom, že je příslušné k výkonu dozoru nad zachováváním zákonnosti v přípravném řízení i v této věci, jinak je povinno věc neprodleně postoupit věcně a místně příslušnému státnímu zastupitelství.“*

Napadené ustanovení § 15 odstavce 5 zní: *„Vyžaduje-li to závažnost, skutková či právní složitost věci, může vrchní státní zastupitelství s předchozím souhlasem nejvyššího státního zástupce rozhodnout o tom, že je příslušné k výkonu dozoru nad zachováváním zákonnosti v přípravném řízení ve věcech*

a) uvedených v odstavci 1 písm. a) až c) a e), i když jimi byla způsobena škoda nižší než 150 mil. Kč, nebo

b) pokud na majetku jiného subjektu vznikne škoda alespoň 150 mil. Kč.“

¹⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu z 11. 9. 2013, 7Tz 26/2013.

¹¹ Autor návrh pro skupinu poslanců vedenou poslancem Pavlem Blažkem z Brna připravil. Řízení Pl.ÚS 4/2014.

1.1 Rozpor se zásadou zákonnosti výkonu státní moci

1.1.1 Rozpor s čl. 2 odst. 3 Ústavy a čl. 2 odst. 2 Listiny

Obě ustanovení ústavního pořádku obsahují ústavní kogentní normu: „*státní moc lze uplatňovat jen v případech, mezích a způsoby, které stanoví zákon*“. Tuto normu nelze chápat jinak, než že pokud státní moc, tedy stát jako vrchnostenský subjekt, zasahuje do práva a povinností osob, může tak činit jen, jestliže je k tomu zákonem zmocněna. Za stát jednájí státní orgány. Státním orgánem je i státní zastupitelství, v čele kterých stojí jednotliví vedoucí státní zástupci. Tyto orgány moci výkonné musí respektovat panství zákona jako základ své činnosti. Státní zastupitelství nezastupují jen veřejnou žalobu před soudem, ale mají také rozsáhlá práva v přípravném řízení trestním, kdy dozorují činnost policejního orgánu, ale také mohou samy vyšetřovat některé trestné činy. Přípravné trestní řízení je řízením, kdy státní moc může razantně zasáhnout do práv osob. Proto je logické, že přípravné trestní řízení jako klasický prvek vrchnostenské činnosti státu, musí být ovládáno zásadou zákonnosti, kterážto je obsažena v čl. 2 odst. 3 Ústavy a čl. 2 odst. 2 Listiny. Do zásady zákonnosti patří i to, že ve vrchnostenské činnosti nemůže být činný jakýkoli státní orgán, ale jen orgán příslušný ze zákona a to z pohledu věcné i místní příslušnosti.

Napadená ustanovení umožňují, aby byla stanovena příslušnost dozorového státního zastupitelství pouhým spolumozhodnutím vrchního státního zastupitelství a nejvyššího státního zástupce. V dané věci je porušen požadavek na to, aby příslušnost státního orgánu byla dána zákonem, ale i to, aby příslušnost byla dána vůbec normativním právním aktem. Uvedená ustanovení umožňují, aby příslušnost státního zastupitelství, která je dána obecnými pravidly, byla změněna individuálním rozhodnutím – fakticky spolumozhodnutím vrchního státního zastupitelství a nejvyššího státního zástupce bez toho, že by byly dány jasné limity pro toto rozhodnutí. Záleží na volné úvaze obou dotčených subjektů státního zastupitelství. To připouští libovůli nejen v příslušnosti orgánů státního zastupitelství, ale státní zastupitelství jako jedna ze stran řízení před soudem toho využívala ke změně příslušnosti soudu pro přípravné řízení. To je v právním státě pro trestní řízení nepřijatelné.

Libovůli měnit příslušnost státních orgánů individuálním rozhodnutím bez zákonného základu nenajdeme u jiných orgánů. Není v soudním ani ve správním řízení. Tato jiná řízení umožňují změnu příslušnosti individuálním rozhodnutím jen na základě zákonem předpokládaných důvodů, které jsou v konkrétní věci zjištěny – např. podjatost úředních osob. Taková úprava je i ve státním zastupitelství – odnětí a příkázání z důvodu vyloučení vedoucího státního zástupce.¹² V napadených ustanoveních jednacího řádu státního zastupitelství jde však o situaci odlišnou, bez zákonného základu a ojedinelou v našem právním řádu, která může být zdrojem zneužití moci.

¹² § 12a zákona o státním zastupitelství.

1.1.2 Rozpor s čl. 79 odst. 1 a čl. 80 odst. 2 Ústavy

Čl. 79 odst. 1 Ústavy obsahuje normu, že působnost správních úřadů stanoví pouze zákon. Čl. 80 odst. 2 obsahuje normu, že působnost státního zastupitelství stanoví zákon. Působnost je mimo jiné věcná a místní. Podmínka zákonnosti se nevztahuje pouze na stanovení působnosti státního zastupitelství jako celku, ale i jeho jednotlivých úřadů (orgánů) ve formě jejich příslušnosti.

I když státní zastupitelství není klasickým správním úřadem, je upraveno v rámci vládní složky moci výkonné v čl. 80 Ústavy. Vztahuje se tak na něj nejen čl. 80 Ústavy, ale i další obecné povinnosti, které Ústava stanoví vůči orgánům moci výkonné při realizaci vrchnostenské veřejné moci. V případě požadavku na to, že působnost orgánu má být stanovena zákonem, považujeme za správné vyložit pojem „*správní úřad*“ pomocí rozšiřujícího výkladu tak, že povinnost zákonné působnosti se vztahuje na všechny orgány moci výkonné, tedy i státní zastupitelství. Jde jen o provedení principu zákonnosti výkonu státní moci vůči moci výkonné. Odkazujeme zde na to, že obdobně se používá rozšiřující výklad pojmu „*státní moc*“ dle čl. 2 Ústavy nejen na vlastní moc státních orgánů, ale i na celou veřejnou moc, kam patří státní moc i moc samosprávných veřejnoprávních korporací, pokud vykonávají vrchnostenskou působnost.

Rovněž je možné poukázat na široký výklad pojmu správní úřad správními soudy. Jestliže správní soudy již pod správní úřad podřadily prezidenta republiky¹³, aby jeho akty mohly přezkoumávat, či komoru Parlamentu (rozhodování o pokutě¹⁴), pak je na místě pod tento pojem podřadit i státní zastupitelství, pokud jde o zákonnost stanovení příslušnosti jednotlivých úřadů státního zastupitelství. I když právní teorie podřazení prezidenta pod

¹³ Rozsudky Nejvyššího správního soudu č. 905/2006 Sbírky rozhodnutí Nejvyššího správního soudu (4Aps 3/2005) a č. 1717/2008 Sbírky rozhodnutí Nejvyššího správního soudu (4Ans 9/2007-197).

¹⁴ Městský soud v Praze rozsudkem z 14. 11. 2012, 11A 138/2010–61 uznal, že v případě udělení pokuty prezidentovi Nejvyššího kontrolního úřadu Františku Dohnalovi Kontrolním výborem Poslanecké sněmovny, které potvrdila v rámci odvolání Poslanecká sněmovna 16. 4. 2010, je dána pravomoc správního soudnictví k soudnímu přezkumu. Tedy podřadil Poslaneckou sněmovnu jako orgán zákonodárné moci pod pojem správní úřad. Opakovaně tak postupoval Městský soud v Praze v rozsudku z 9. 4. 2013, č. j. 10 A 191/2012–49. Oba rozsudky Městského soudu v Praze byly sice napadeny kasační stížností Poslanecké sněmovny, ale ty byly pro úmrtí Františka Dohnala 10. 8. 2013 odmítnuty usneseními Nejvyššího správního soudu z 6. 11. 2013, 3As 145/2012–57 a z 6. 11. 2013, 3Ans 6/2013–21.

pojmem správní úřad vždy neakceptuje¹⁵ a Ústavní soud výslovně uvedl, že se nezabýval otázkou, zda lze prezidenta při výkonu jeho pravomoci považovat za správní úřad.¹⁶ Nicméně tyto výhrady nelze vztáhnout ke státnímu zastupitelství, jehož akty mohou být přezkoumány jako akty správního úřadu správními soudy - (pořádkové pokuty podle zákona o státním zastupitelství, poskytování informací podle zákona o svobodném přístupu k informacím),¹⁷ pokud nejsou vydány v rámci trestního stíhání.

1.2 Rozpor s čl. 79 odst. 3 Ústavy a § 40 odst. 2 zákona o státním zastupitelství – charakter prováděcího právního předpisu

Ústava umožňuje na základě a v mezích zákona vydávat právní předpisy. Tyto právní předpisy jsou prováděcími právními předpisy a nemohou stanovit novou pravomoc státnímu orgánu či funkcionáři, která již není stanovena v zákoně. Zákon o státním zastupitelství umožňuje stanovit příslušnost státních zastupitelství vyhláškou odchýlně od zákona. Pak však musí tuto příslušnost stanovit vyhláška sama, nikoliv dále umožnit odchýlné stanovení příslušnosti v konkrétních případech dle libovůle vrchního státního zastupitelství a nejvyššího státního zástupce. Vyhláška, která má něco upravit, ale tuto úpravu posouvá dál na jiné subjekty je vždy v rozporu se zákazem terciární normotvorby a zákazem subdelegace, tedy i čl. 79 odst. 3 Ústavy i samotným zákonným zmocněním pro své vydání.¹⁸

Podle zákona o státním zastupitelství je příslušné k zastupování státu státní zastupitelství u soudu, u něhož toto státní zastupitelství působí, pokud právní předpis nestanoví jinak. Dle jednacích řádů státního zastupitelství¹⁹ vykonává dozor v přípravném trestním řízení státní zastupitelství, které je příslušné zastupovat veřejnou žalobu po podání obžaloby. I když je úprava jen ve vyhlášce, musí státní orgány respektovat podzákonnou úpravu, která se opírá o zákonné zmocnění k vydání podzákonného předpisu. Příslušnost státního zastupitelství k doзору v přípravném trestním řízení je tak odvozena od zákonem stanovené příslušnosti soudu, tj. především podle místa, kde se údajný trestný čin stal. Vzhledem k tomu, že příslušnost státního zastupitelství

¹⁵ ZDENĚK KOUDELKA. Soudní kontrola aktů prezidenta republiky. *Právo, ekonomika, management* 2/2010, ISSN 1804-3550, s. 51-62. ZDENĚK KOUDELKA. *Prezident republiky*. Praha 2011, ISBN 978-80-87212-95-0, s. 168-177.

¹⁶ Část IV. odůvodnění usnesení Ústavního soudu z 5. 1. 2012, II.ÚS 1368/2010.

¹⁷ ZDENĚK KOUDELKA. Pokuta podle zákona o státním zastupitelství. *Trestní právo* 11/2011, ISSN 1211-2860, s. 16-18.

¹⁸ STANISLAV KADEČKA. Nařízení obcí. *Správní právo* 1/2001, s. 55 p. 5 upozorňuje na možnost nepřijatelné subdelegace v případě § 4a zákona č. 265/1991 Sb., o působnosti orgánů ČR v oblasti cen. MARTIN HANSEL. Stanovení povinnosti prováděcím právním předpisem. *Právní rádce* 10/2002, s. 29-30.

¹⁹ § 12 vyhlášky č. 23/1994 Sb. o jednacím řádu státního zastupitelství.

v přípravném trestním řízení má vliv na příslušnost soudu pro přípravné řízení, je skutečnost, že tuto příslušnost stanoví jen vyhláška Ministerstva spravedlnosti jako podzákoný právní předpis v rozporu s ústavním požadavkem, že působnost státních orgánů má stanovit zákon.²⁰ Ústavní soud k tomu uvedl: „*Na okraj právní úpravy místní příslušnosti státního zastupitelství pak v rámci obiter dicta Ústavní soud konstatuje, že tato vykazují ústavní deficity zejména z hlediska stupně právní síly právního předpisu, v němž je obsažena (s ohledem na čl. 2 odst. 3 Ústavy a čl. 2 odst. 2 Listiny).*“²¹

Zcela pochybné je ustanovení vyhlášky o jednacím řádu státního zastupitelství, které mimo obecná pravidla stanovená vyhláškou dává možnost vrchnímu státnímu zastupitelství se souhlasem nejvyššího státního zástupce určit příslušnost v konkrétních kauzách v rozporu s obecnou úpravou.²² Toto oprávnění pro vrchní státní zastupitelství a nejvyššího státního zástupce umožňuje manipulace s přesouváním konkrétních trestních kauz.

1.3 Rozpor s čl. 38 Listiny – právo na zákonného soudce

Nikdo nemůže být odňat svému zákonnému soudci. Obecně by měl být činný orgán příslušný podle zákonných pravidel a ne dle svévolie držitelů moci. O řadě vážných zásahů do práv jedince v přípravném trestním řízení rozhoduje státní zástupce – např. osobní prohlídka, zadržení zásilky,²³ či soud na návrh státního zástupce – např. vazba, odposlech.²⁴ Bez tohoto návrhu není soudní rozhodnutí možné, takže se vlastně jedná o spolurozhodnutí obou orgánů. Ovšem změnou státního zástupce se v přípravném řízení měnila příslušnost soudu. Podle § 26 trestního řádu je soudem pro přípravné řízení okresní soud v obvodu působnosti státního zastupitelství, které podalo návrh soudu. Po podání obžaloby je příslušný obecně příslušný soud.²⁵

Dodržování zákonnosti v otázce příslušnosti státního zastupitelství je jednou ze záruk na spravedlivý proces, brání svévoli státních orgánů a zneužívání moci. To, aby bylo v trestním řízení činné právem stanovené státní zastupitelství a ne libovolné, je podmínkou zákonnosti trestního řízení. Je pravdou, že na rozdíl od zákonného soudce, což je garantováno ústavně,²⁶ není na ústavní úrovni upraven pojem zákonného státního zastupitelství. Nicméně příslušnost státního zastupitelství je stanovena zákonem (zákon o

²⁰ Čl. 2 ods. 3, čl. 79 ods. 1 Ústavy Čech, Moravy a Slezska. Čl. 2 ods. 2 Listiny základních práv a svobod.

²¹ V. část odůvodnění usnesení Ústavního soudu ze 17. 9. 2012, I.ÚS 2632/12.

²² § 15 ods. 4 a 5 jednacím řád státního zastupitelství ve znění vyhlášky č. 4/2014 Sb.

²³ § 83b ods. 1, § 86 ods.1 trestního řádu č. 141/1961 Sb.

²⁴ § 73b ods. 1, § 88 ods. 2 trestního řádu č. 141/1961 Sb.

²⁵ § 26 trestního řádu. Rozsudek Nejvyššího soudu z 5. 10. 2011, 7 Tz 68/2011.

²⁶ Čl. 38 ods. 1 Listiny základních práv a svobod.

státním zastupitelství, trestní řád) a vyhláškou o jednacím řádu státního zastupitelství, což jsou prameny práva, které musí být dodržovány. Ve srovnání s ústavně garantovaným pojmem zákonného soudce má zákonodárce volnější prostor pro úpravu vůči státnímu zastupitelství. Pokud však tvůrce práva něco stanoví, jsou orgány výkonné moci, včetně státního zastupitelství, povinny právní úpravu respektovat.

V případě změny státního zastupitelství²⁷ v přípravném trestním řízení byla protiústavní praxe změny příslušnost soudu pro rozhodování v přípravném řízení trestním např. o vazbě, odposleších atd. Listina základních práv a svobod garantuje právo na zákonného soudce.²⁸ Zákonným soudcem je v přípravném řízení trestním soudce okresního soudu, který působí v obvodu dozorujícího státního zástupce.²⁹ Ovšem právní řád předpokládá, že dozorující státní zástupce bude ze státního zastupitelství, v jehož obvodu se trestný čin stal.³⁰

Pokud se připustí volnost příslušnosti v dozorování trestního řízení u státních zástupců, rozhodně se to nemá týkat soudců. Před soudem je státní zástupce stranou řízení, stejně jako obviněný. Mezi stranami má platit rovnost zbraní. Takovou možnost obvinění nemají. V případě, že je podáván návrh státním zastupitelstvím mimo pracovní dobu, kdy je předem znám konkrétní sloužící soudce, si fakticky takto vybralo nejen soud, ale i konkrétní osobu soudce.

Státní zastupitelství jako státní orgán může jednat jen ve své zákonné pravomoci a působnosti. V tom je obsažena i podmínka, že bude jednat příslušné státní zastupitelství. Požadavky na zákonnost trestního řízení, včetně dodržení formálních náležitostí, jsou součástí ochrany jedince před možností zneužití trestního řízení. Pokud jedná ve věci nepřislušné státní zastupitelství či soud, má to za následek vadnost trestního řízení, na základě něhož nelze dojít k odsuzujícímu rozsudku. Státní zástupce je povinen svou příslušnost zkoumat z úřední povinnosti tím spíše, je-li příslušnost zpochybňována obhajobou. Pokud státní zastupitelství pokračuje v dozoru nad trestním řízením, i když není příslušné, jde o nezákonnost, která má za následek nezákonnost jeho úkonů, nikoliv však úkonů dozorovaného policejního orgánu.³¹

1.4 Ministryně v demisi

Navrhuující poslanci poukázali na okolnosti přijetí novely jednacích řádů státního zastupitelství č. 4/2014 Sb. (platnost od 9. 1. 2014), jež obsahuje napadená ustanovení a

²⁷ ZDENĚK KOUDELKA. Odnětí a přikázání u státního zastupitelství. *Trestní právo* 5-6/2013, ISSN 1211-2860, s. 39-47.

²⁸ Čl. 38 ods. 1 Listiny základních práv a svobod.

²⁹ § 26 trestního řádu č. 141/1961 Sb.

³⁰ § 7 zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství. § 18 trestního řádu.

³¹ Rozsudek Nejvyššího soudu z 1. 10. 2009, 4Tz 69/2009.

kteřou podepsala ministryně spravedlnosti 2. 1. 2014 ve vládě Jiřího Rusnoka, které Poslanecká sněmovna nevyšlovala důvěru a vláda podala demisi. Marie Benešová jako ministryně v demisi a bez důvěry neměla legitimitu měnit příslušnost státního zastupitelství. V parlamentní demokracii se vláda, která nemá parlamentní důvěru, má soustředit jen na běžnou a nutnou údržbu státu. Změny v příslušnosti orgánů činných v trestním řízení nespádají do běžné a neodkladné správy nepatří. Marie Benešová těsně před skončením své funkce, o kterém věděla, jednala v rozporu s principem plné legitimacy vlády v parlamentní demokracii jen tehdy, pokud má parlamentní důvěru. Takové jednání je hodné kritiky, byť formálně právně má ministr vlády bez důvěry stejné pravomoci jako ministr vlády s důvěrou.

2. Nález Ústavního soudu z 19. 4. 2016, Pl.ÚS 4/2014

2.1 Sřtět zájmů soudce-zpravodaje Jaroslava Fenyka

Původní soudce zpravodaj Radovan Suchánek patřil k disentuujícím soudcům, kteří chtěli návrhu vyhovět a předmětnou část jednacího řádu státního zastupitelství zrušit. Proto byl vyměněn za Jaroslava Fenyka, jenž však byl ve střetu zájmu. Je totiž autorem koncepce § 15 jednacího řádu, který založil dozorovou působnost vrchních státních zastupitelství v roce 2000.³² Jaroslav Fenyk byl úzký spolupracovník Marie Benešové, která se stala nejvyšší státní zástupkyní v roce 1999, když se předchozí nejvyšší státní zástupce Vít Veselý odmítl spolupodílet na politické kampani vlády Miloše Zemana „Čisté ruce“, neboť zastával názor, že trestní právo se má řídit zákonem a ne politickými kampaněmi. Byl vládou na návrh ministra spravedlnosti Otakara Motejla odvolán a nahrazen Marií Benešovou z Kladna, kterou Motejlovi doporučil jeho bývalý místopředseda Nejvyššího soudu Pavel Kučera,³³ taktéž z Kladna. Marie Benešová pak ministroví navrhla jmenovat svým prvním náměstkem Jaroslava Fenyka a ministr jej do funkce jmenoval.

Cílem tohoto vedení státního zastupitelství bylo centralizovat významné trestní kauzy tak, aby je dozorovala vrchní státní zastupitelství a dohled vykonávalo Nejvyšší státní zastupitelství. Šlo o posílení moci vyšších článků státního zastupitelství. Ovšem vzhledem k tomu, že vláda Miloše Zemana nebyla většinová a opozice odmítala posílení moci vrchních a Nejvyššího státního zastupitelství, nebyla příslušnost vrchních státních zastupitelství zakotvena v zákoně, ale jen ve vyhlášce Ministerstva spravedlnosti. Defekt nedostatku zákonné úpravy byl znám od počátku.

³² Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 311/2000 Sb.

³³ Otakar Motejl byl předsedou československého Nejvyššího soudu 1990-92 a předsedou Nejvyššího soudu v Brně 1993-98. Jeho místopředsedou byl po celou dobu Pavel Kučera.

Zákon o Ústavním soudu umožňuje, aby se na rozhodování podíleli soudci, kteří se dříve podíleli na přijetí napadeného právního předpisu,³⁴ ale neruší stfět zájmů. Je lidskou přirozeností, že člověk bude jím koncipovanou část právního předpisu bránit. Soudce by měl upozornit své kolegy, že je autorem napadeného ustanovení. Navíc novelu daného ustanovení učinila jeho blízká spolupracovnice Marie Benešová ve funkci ministryně spravedlnosti. Samotná novela Marie Benešové nebyla něčím zásadně novým a vycházela z principů, které již vytvořil Jaroslav Fenyk v roce 2000. Při zjištění této skutečnosti lze vzpomenout starého přísloví: „Kozel zahradníkem.“

2.2 Výkladový nález

Ústavní soud vydal ve věci nález, který patří mezi nálezy výkladové, kdy určující není výrok sám, ale odůvodnění. Ústavní soud u nás sice nemá právo precedentu, ale vzhledem k tomu, že může zrušit rozhodnutí ostatních soudů, zatímco jiný soud nemůže zrušit rozhodnutí jeho, má mocenskou dominanci v moci soudní. Odůvodnění nálezu není obecně závazné, ale právně významné. Ústavní soud zamítl návrh zrušení části jednacího řádu, ale dal navrhujícím poslancům za pravdu, že výběr soudu pro přípravné řízení ze strany státního zastupitelství je v rozporu s ústavní zásadou zákonného soudce. Výkladový nález napravuje předchozí výkladovou vadu, netvoří právo nové.

Výkladový nález navazuje na interpretační dispozici, že je-li více možných výkladů, je správné zvolit výklad ústavně konformní a ne výklad nekonformní a dát přednost výkladu, který méně zasahuje do základních práv a svobod, respektive více šetří jejich podstatu. Soudy i státní zastupitelství musí ctít zásadu v pochybnostech ve prospěch, která se neuplatní pouze při posuzování skutkových okolností, ale také při výběru interpretace veřejnoprávní normy nabízející více výkladů. Je totiž věcí státu, který má monopol na tvorbu zákonů, aby je tvořil výkladově jasně. Soukromé osoby nemají ve své moci zákonodárství. Pokud je tedy výklad nejasný, má se dát přednost výkladu výhodnějšímu pro osoby a ne pro mocenské orgány státu. Ústavní soud uvedl: „*Je-li k dispozici více výkladů veřejnoprávní normy, je třeba volit ten, který vůbec, resp. co nejméně, zasahuje do toho kterého základního práva či svobody. Tento princip „in dubio pro libertate“ plyne přímo z ústavního pořádku (čl. 1 odst. 1 a čl. 2 odst. 4 Ústavy České republiky nebo čl. 2 odst. 3 a čl. 4 Listiny, viz i stanovisko menšiny pléna NSS in usnesení ze dne 29. 4. 2004 č. 215/2004 Sb. NSS). Jde o strukturální princip liberálně demokratického státu, vyjadřující prioritu jednotlivce a jeho svobody před státem (viz např. nálezy sp. zn. I. ÚS 512/02 ze dne 20. 11. 2002, Sběrka rozhodnutí, svazek 28, nález č. 143, nebo I. ÚS 557/05 ze dne 24. 7. 2007, Sběrka rozhodnutí, svazek 46, nález č. 116). Pravidlo „in dubio pro libertate“ je vyjadřováno uplatňováním různých maxim ve všech oblastech veřejného práva. Má např. podobu pravidla „in dubio mitius“ (viz např. nález sp. zn. IV. ÚS 666/02) nebo pravidla „in*

³⁴ § 36 ods. 2 a 3 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu.

„dubio pro reo“ (např. nález sp. zn. IV. ÚS 57/94 ze dne 15. 12. 1994, Sbirka rozhodnutí, svazek 2, nález č. 62).“³⁵

2.3 Manipulace s příslušností státního zastupitelství

Ústavní soud tím, že odmítl zrušit napadenou vyhlášku, akceptoval možnost manipulace s příslušností státních zastupitelství. To není dobrá zpráva pro právní stát, ale neznamená to bezbrannost osob takovou manipulací postižených. Každý může uplatnit, že v jeho věci nebylo činné příslušné státní zastupitelství a domáhat se nápravy v rámci dohledu vyšších státních zastupitelství nad nižšími nebo v rámci ochrany u trestního soudu s tím, že bude obhajoba požadovat, aby věc z důvodu činnosti nepříslušného státního zastupitelství byla vrácena příslušnému státnímu zástupci do přípravného řízení.

Jednací řád státního zastupitelství je vyhláškou Ministerstva spravedlnosti. Jde tedy o podzákonný právní předpis, kde si každý soud může učinit úsudek, zda jde o předpis v souladu se zákonem. Pokud soud dojde k závěru, že je nezákonný, nepoužije jej.³⁶ Vzhledem k tomu, že poslanci napadli jen velmi malou část § 15 jednacího řádu státního zastupitelství, může každý soud posoudit § 15 jako celek a případně i jiná ustanovení jednacího řádu státního zastupitelství. Není zde překážka věci rozsouzené. Obecné soudy mají možnost vykázat Ústavní soud do příslušných kolejích, když si nemůže vynucovat obecnou závaznost svých nálezů,³⁷ zvláště týkají-li se jiných ustanovení, než byla navrhována ke zrušení. Předmět přezkumu právních předpisů určuje navrhovatel, ne Ústavní soud. Ani on nesmí zneužívat moc.

Za určitých podmínek může Nejvyšší soud v trestních věcech úspěšně uplatnit svůj názor proti Ústavnímu soudu a to tehdy, když je pro obviněného příznivější. V takovém případě nemůže státní zastupitelství podat ústavní stížnost a rozhodnutí Nejvyššího soudu je konečné. Stalo se tak například, když Nejvyšší soud vycházel z procesního nazírání pokračujícího trestného činu, kdy jsou jednotlivé dílčí útoky procesně posuzovány jako samostatné skutky. Byl Ústavní soud se díval na pokračující trestný čin hmotněprávně s tím, že rozhodující je zahájení trestního stíhání pro poslední dílčí útok. Tato otázka vyvstala v souvislosti s aplikací amnestie prezidenta republiky č. 1/2013 Sb., kdy byla významná otázka délky zahájeného trestního stíhání.³⁸ Přístup Ústavního soudu byl pro

³⁵ Bod 50 odůvodnění nálezu Ústavního soudu z 13. 9. 2007, I.ÚS 643/06.

³⁶ Čl. 95 ods. 1 Ústavy Čech, Moravy a Slezska č. 1/1993 Sb.

³⁷ ZDENĚK KOUDELKA. Válka soudů aneb dělba moci v soudnictví. *Politologický časopis* č. 1/1998, s. 71-74. Oprava: *Politologický časopis* č. 2/1998.

³⁸ ZDENĚK KOUDELKA. Průtahy trestního stíhání a abolice. *Trestní právo 4/2015*, ISSN 1211-2860, s. 23-24. Usnesení Ústavního soudu I.ÚS 1010/13. VLADIMÍR KRATOCHVÍL. Lednová abolice (2013) a pokračování v trestném činu pod kontrolou ústavnosti. *Státní zastupitelství 4/2013*, ISSN 1214-3758, s. 11-15.

obviněného nepřiznivější než přístup Nejvyššího soudu. Ovšem Ústavní soud může jednat ve věci jen na základě ústavních stížností, které obvinění podávali proti rozhodnutí obecných soudů, jelikož chtěli aplikovat hmotněprávní přístup ve svůj prospěch s tím, že rozhodující má být první zahájení trestního stíhání pro dílčí útok a pokud od něj uplynula doba 8 let, mělo být trestní stíhání zastaveno i pro další dílčí útoky, od zahájení jejich stíhání ještě 8 let neuplynulo. Ústavní soud v takovém případě odmítl ústavní stížnost. Nemohl však rušit v neprospěch stěžovatelů samotné rozhodnutí obecných soudů, které aplikovaly procesní přístup a podřadily pod abolicí dílčí útoky, jejichž stíhání již trvalo více než 8 let, byť s tím Ústavní soud nesouhlasil.

Obecné soudy mohou judikovat, že § 15 nebo jiné části jednacího řádu státního zastupitelství jsou v rozporu se zákonem či ústavou a neaplikovat je. Proti tomuto postupu sice může státní zastupitelství podat opravný prostředek, ale jestliže věc stejně posoudí Nejvyšší soud, již se nemůže obrátit na Ústavní soud.

2.4 Příslušnost soudu pro přípravné řízení trestní

Ústavní soud se jednoznačně vymezil proti praxi svévolné volby soudu pro přípravné řízení trestní ze strany státního zastupitelství. Stanovil, že vytykané porušení zásady zákonného soudce v přípravném řízení trestním, je vážné porušení ústavnosti s tím, že řešení shledal v ústavně konformním výkladu trestního řádu. Tedy, že § 26 se musí užívat v aplikační souvislosti s § 18 trestního řádu tak, že soudem pro přípravné řízení je okresní soud v místě, kde se stal trestný čin.³⁹

Tím je rozhodnutí Ústavního soudu ve vztahu k trestnímu řízení ještě přísnější, než bylo samotné stanovisko navrhuujících poslanců a odborné literatury, která považovala za akceptovatelné i to, aby takovým soudem byl soud v sídle státního zastupitelství. Jednoznačně tak Ústavní soud zastavil pomyslné vlaky vezoucí trestní věci z Prahy k oblíbeným soudům Vrchního státního zastupitelství v Olomouci - Okresnímu soudu v Ostravě (kauza Nagyová) nebo ve Znojmě (kauza Zadeh). Pokud bude určitý procesní akt (nařízení odposlechu, domovní prohlídka) učiněn nepřislušným soudem, nemůže být důkaz takto získaný použit jako důkaz nezákonný v trestním řízení. Při znalosti této praxe Vrchního státního zastupitelství v Olomouci zní směšně prohlášení ředitele jeho Odboru závažné hospodářské kriminality Petra Šeredy, který uvedl, že dosavadní praxe odpovídala zákonu, když prý se státní zastupitelství obracela na blízké soudy ve svém sídle.⁴⁰ Vrchní státní zastupitelství v Olomouci využívalo v kauze Zadeh Okresní soud ve

³⁹ Body 116-118 odůvodnění nálezu Ústavního soudu Pl.ÚS 4/2014.

⁴⁰ JAKUB TRONÍČEK. ŽALOBCI: ÚSTAVNÍ SOUD ZTÍŽÍ VYŠETŘOVÁNÍ. NOVINKY.CZ 5. 5. 2016. [HTTP://WWW.NOVINKY.CZ/DOMACI/402529-ZALOBCI-USTAVNI-SOUD-ZTIZI-VYSETROVANI.HTML](http://www.novinky.cz/domaci/402529-zalobci-ustavni-soud-ztizi-vysetrovani.html)

Znjmě a v kauze Nagyová a olomouckého hejtmána Roztočila Okresní soud v Ostravě, ne Okresní soud v Olomouci.

Rozhodnutí soudu, který nedodržel svou zákonnou příslušnost, porušuje právo na zákonného soudce. Ústavní soud k tomu dříve uvedl: „*Dospěl-li Ústavní soud ve své judikatuře k závěru, dle něhož princip obecnosti je jedním z klíčových požadavků stanovení příslušnosti soudu, pak pod rámeček ochrany základního práva na zákonného soudce podle čl. 38 odst. 1 Listiny nutně podřazuje i dodržení zákonných podmínek vymezujících příslušnost soudů.*“⁴¹ Již dříve Ústavní soud uvedl: „*Jak Ústavní soud konstatoval ve své předchozí judikatuře v souvislosti s § 146a odst. 2 trestního řádu, „každé procesní ustanovení je ...nutné vykládat tak, aby nedávalo orgánům veřejné moci prostor pro libovůli a chránilo předvídatelnost výkonu státní moci jako důležitý prvek výše zmíněného principu právní jistoty. Již z toho důvodu se Ústavnímu soudu jeví namíste takový výklad daného ustanovení, který neumožní dozorujícím státním zástupcům vybrat pro rozhodování o stížnosti v zásadě libovolný soud, který se nachází na území obvodu jeho působnosti.*“⁴²

Nález nedopadá jen na krajská a vrchní státní zastupitelství, ale i na okresní státní zastupitelství v případech, že podávají návrhy soudu pro přípravné řízení, když se trestný čin nestal v obvodu jejich působnosti vzhledem k tomu, že například došlo k odnětí určitému státnímu zastupitelství a přikázání věci jinému okresnímu státnímu zastupitelství. Takový postup je možný, ale nemůže se dotknout změny soudní příslušnosti. Soudy nejsou ve vleku státního zastupitelství. Usnesení o odnětí a přikázání věci jinému státnímu zastupitelství nemá vliv na příslušnost soudu, leda by i nadřízený soud odňal věc původnímu soudu a přikázal jinam.

Lze výjimečně připustit, že bude činný i jiný okresní soud (např. možnost podjatosti všech soudců na příslušném soudu), ale to musí být adekvátně a důvěryhodně zdůvodněno. Pokud není adekvátně zdůvodněna změna příslušného soudce, je to tak závažný zásah do práva na zákonného soudce, že lze zrušit dané rozhodnutí i cestou ústavní stížnosti.⁴³

2.4.1 Subsidiarita sídla státního zastupitelství pro určení příslušnosti soudu

Může nastat situace, kdy místo trestného činu se nachází v cizině nebo jej nelze určit. I pak by neměla být svěřena ve volbě soudu, ale státní zastupitelství by mělo činit návrhy okresnímu soudu ve svém sídle. Pokud v jeho sídle působí více soudů, pak si může vybrat

⁴¹ Nález Ústavního soudu z 23. 9. 2004, II. ÚS 133/04. Obdobně nález z 29. 6. 2004, III.ÚS 132/04.

⁴² Nález Ústavního soudu z 15. 9. 2015, III. ÚS 1518/15).

⁴³ Viz nález ve věci Marie Benešové. Jde sice o věc civilní, ale právo na zákonného soudce se týká všech typů soudního řízení. Body 33-34 odůvodnění nálezu Ústavního soudu IV.ÚS 956/09.

jen takovém případě. V Brně je Městský soud v Brně a Okresní soud Brno-venkov, ovšem i zde by měla být volba minimalizována a je logické, že k Městskému soudu se bude obracet Městské státní zastupitelství a k Okresnímu soudu Okresní státní zastupitelství Brno-venkov.

Kritérium sídla státního zastupitelství lze užít subsidiárně, pokud nelze užít kritérium místa, kde se stal trestný čin. Takové jednání není svévolné, ale naopak logické a splňuje i zásadu ekonomičnosti trestního řízení. Má-li státní zastupitelství pobočky, pak se musí obracet na soud dle svého sídla, nikoliv působíště pobočky. Sídla státních zastupitelství jsou totiž určena zákonem v závislosti na sídlech soudů,⁴⁴ zatímco působíště poboček jen vyhláškou – jednacím řádem státního zastupitelství.⁴⁵ Pokud by bylo určující působíště pobočky státního zastupitelství, tak se soudní příslušnost bude odvozovat od podzákonných aktů výkoně moci a navíc by v jednotlivém případě mohl měnit příslušnost soudu vedoucí státní zástupce tím, že by určitou věc nařídil zpracovávat v sídle nebo na pobočce.

2.5 Časové účinky nálezu

Ústavní soud právo zpravidla netvoří, jen je aplikuje. Ústavní soud v nálezu Pl.ÚS 4/14 ukázal, co je správné a co bezprávi. Zákon umožňuje omezit účinky nálezu Ústavního soudu na budoucnost, pokud zruší právní předpis.⁴⁶ Takový nález totiž právo tvoří, byť negativně, tím, že určitý právní předpis zrušuje. Jestliže Ústavní soud chtěl důsledky nálezu jen na budoucí věci, musel by předmětnou část jednacího řádu zrušit a případně odložit vykonatelnost svého nálezu. To však neučinil. I pro nálezy Ústavního soudu platí pravidlo vztahované na zákony. Není určující, co zákonodárce či Ústavní soud zamýšlel, ale co stvořil.

Ústavní právo na zákonného soudce lidé nemají od vydání nálezu Ústavního soudu Pl.ÚS 4/14, ale od účinnosti Listiny základních práv a svobod v roce 1991. Toto právo a prostředky jeho ochrany jim nemůže uvedený nález upřít, ale jen je důsledně aplikuje. Součástí práva na zákonného soudce je předvídatelnost a transparentnost určení soudu a soudce na základě předem známých pravidel s tím, že jedna strana soudního řízení nemá mít více procesních práv než druhá. Vrchní státní zastupitelství dlouhodobě pošlapávala práva lidí na zákonného soudce, když vykládala právo tak, že si může libovolně volit ze všech okresních soudů ve své působnosti. Přestože tato praxe byla kritizována v odborné literatuře a kritizoval ji i Ústavní soud. Nález nelze vyložit, že teprve od jeho vyhlášení platí ústavní právo na zákonného soudce. To by se Ústavní soud proměnil z ochránce práv lidí v jejich největšího zloděje. V rozporu s přímou aplikovatelností ústavních norem, zvláště

⁴⁴ § 7 ods. 1 zákona o státním zastupitelství.

⁴⁵ § 4-8 vyhlášky č. 23/1994 Sb., o jednacím řádu státního zastupitelství.

⁴⁶ § 71 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu.

Listiny základních práv, by došlo k tomu, že lidé Listinou daná práva ztratí. Respektive by je mohli vymáhat až poté, co je potvrdí nějakým nálezem Ústavní soud. Absurdnost této logiky dokreslí mezní případ trestu smrti. Ten je zakázán Listinou a tento zákaz platí.⁴⁷ Ovšem dosud žádný nález Ústavního soudu neprohlásil, že trest smrti je zakázán. Zastánci toho, že právo na zákonného soudce v přípravném řízení trestním platí až od vydání nálezu Pl.ÚS 4/14 by museli zastávat to, že trest smrti je možný, protože jej ještě žádný nález Ústavního soudu nezakázal. Avšak ústavní normy jsou přímo aplikovatelné, trest smrti je nepřipustný. Základní práva nedal lidem Ústavní soud, ale parlament v Listině základních práv a svobod.

Úvaha Ústavního soudu o časových účincích nálezu se vztahuje k posuzování vyhlášení – jednacím řádu státního zastupitelství a ne k jiným zákonným předpisům, když příslušnost soudu je stanovena trestním řádem a ne jednacím řádem státního zastupitelství. Předmět řízení u Ústavního soudu o zrušení právního předpisu určuje návrhovatel. Pokud tedy návrhovatel napadl vyhlášku, nemůže být nález závazný při aplikaci zákona.⁴⁸ V daném případě je to podpořeno vyššími požadavky na návrhovatele, kdy vyhlášku může napadnout 25 poslanců, zatímco zákon 41,⁴⁹ i na Ústavní soud, kdy zrušit vyhlášku může nadpoloviční většina přítomných, zatímco zákon kvalifikovaná většina nejméně 9 soudců (řádný počet ústavních soudců je 15).

Nejvyšší státní zastupitelství vydalo 6. 5. 2016 stanovisko,⁵⁰ ve kterém se snaží zabránit důsledkům hromadného porušování práva ze strany vedení státního zastupitelství v případech, kdy si vybíralo soud pro přípravné řízení. Prezентuje údajnou správnost dřívější jednostranné svévolie státního zastupitelství ve volbě soudu. Opírá se o bod 120 odůvodnění nálezu, který uvádí, že nález nemá „*bez dalšího dopad na následné hodnocení trestních řízení, v nichž byla napadené ustanovení aplikována*“.

Povinnost ústavně konformní aplikace trestního řádu i jednacím řádu státního zastupitelství platila odjakživa. Pokud byla ústavně nekonformní, je to vada. Ústavní soud užívá slova „*bez dalšího*“. Pod tato slova lze zařadit podání příslušných prostředků ochrany práva proti svévolnému výběru soudu pro přípravné řízení a porušení práva na zákonného soudce. Samozřejmě se automaticky nemění platná rozhodnutí. Pokud však v rámci trestního řízení byly uplatněny opravné prostředky či ústavní stížnosti nelze při řešení těchto podání užívat ústavně nekonformní výklad, byť to může ztížit státnímu zastupitelství řešení některých případů.

⁴⁷ Čl. 6 ods. 3 Listiny základních práv a svobod.

⁴⁸ Usnesení Vrchního soudu v Praze z 30. 8. 2016, 3VSPH 835/2016-B-315, s. 8-9.

⁴⁹ § 64 ods. 1 písm. b) a odst. 2 písm. b) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu.

⁵⁰ Nejvyšší státní zastupitelství 1SL 717/2016 – 7, podepsáno 1. náměstkem nejvyššího státního zástupce Igorem Střížem.

Uvedená situace nastala vinou vedení státního zastupitelství, které připustilo velký nárůst protiústavního porušování práva na zákonného soudce a nezasáhlo proti svévolnému výběru soudu pro přípravné řízení nižšími státními zastupitelstvími. Tím porušilo povinnost chránit zákonnost a ústavnost trestního řízení a to i ve prospěch obviněného či podezřelého. Pokud bylo ve věci činné státní zastupitelství v rámci své územní působnosti a obrátilo se na okresní soud ve svém sídle, lze takový postup akceptovat. Jiná situace však je, pokud Vrchní státní zastupitelství v Olomouci mimo svou územní působnost dozoruje trestní řízení v Praze a návrhy nečiní Okresnímu soudu v Olomouci, kde sídlí, ale soudu v Ostravě nebo Znojmě. Nebo si Vrchní státní zastupitelství v Praze vybere nepřislušný Okresní soud v Chebu. Tam by vždy měla být zkoumána otázka příslušnosti státního zastupitelství a důvod konkrétní volby někdy značně vzdáleného soudu, aby se prověřilo, zda šlo o manipulaci s příslušností státních zastupitelství a soudů. Přitom důkazní břemeno toho, že moc nebyla zneužita, je na státním zastupitelství.

Pokud mají být důkazy získané v přípravném řízení trestním použity před nalézacím soudem, musí nalézací soud posoudit, zda byly získány zákonným způsobem, včetně toho, zda byl k jejich získání dán souhlas příslušného soudu a ne soudu svévolně zvoleného jednou ze stran řízení. Zákonnost je podmínkou použití důkazu a zde neplatí zásada volného hodnocení důkazu. Je totiž příkazem práva nepoužít nezákonně získané důkazy bez ohledu na to, co si nalézací soud myslí o jejich věcné správnosti. Policie i státní zastupitelství mají velkou moc a tímto ustanovením se stát brání jejímu zneužití, když dopředu říká: „*Budete-li v trestních věcech jednat nezákonně, nebudou výsledky užity, i kdyby byly věcně správné.*“. To je preventivní ochrana před policejní a prokurátorskou zvlí. Nalézací soud, který akceptuje paušálně důkazy získané s povolením nepřislušného soudu, aniž zkoumá důvody, proč nebyl podán státním zastupitelstvím návrh soudu příslušnému či alespoň soudu v jeho sídle, neguje tuto ochranu státu před zneužitím moci a umožňuje nástup policejní a prokurátorské zvlí. Ústavní soud k tomu uvedl: „*Porušení zásady zákonnosti trestního procesu zakotvené v § 2 odst. 1 tr. ř. se promítlo do ustanovení čl. 90 Ústavy a čl. 8 odst. 2 Listiny; tomu na úrovni Úmluvy odpovídá ustanovení čl. 6 odst. 2, jakož i čl. 14 odst. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, č. 120/1976 Sb. (dále jen "Pakt"), kde se hovoří o nutnosti prokázání viny zákonným způsobem.*“⁵¹ Takový přístup Ústavního soudu ve věci nepoužitelnosti nezákonných důkazů pro zjištění viny je trvalým aplikačním pravidlem. Ústavní soud uvedl: „*...pokud důkaz, resp. informace o něm obsažená, nebyl získán co do jednotlivých dílčích komponentů (fází) procesu dokazování procesně přípustným způsobem, musí být soudem a limine vyloučen z předmětu úvah směřujících ke zjištění skutkového základu věci.*“⁵²

⁵¹ Nález Ústavního soudu z 27. 5. 2003, III.ÚS 623/2000.

⁵² Bod 25 odůvodnění nálezu ze 14. 7. 2010, IV.ÚS 1235/09. Prejudikatura IV. ÚS 135/99 ze dne 14. 5. 1999 (N 74/14 SbNU 121), I. ÚS 129/2000 ze dne 26. 9. 2000 (N 134/19 SbNU 221), III. ÚS 190/01 ze dne 1. 11. 2001 (N 167/24 SbNU 237), II. ÚS 291/2000

Povinnost zkoumat použitelnost důkazů v každém individuálním případě konstatoval Ústavní soud v nálezu, v kterém zrušil část zákona o elektronických komunikacích ve vztahu k povinnosti uchovávat lokalizační údaje. Ústavní soud uvedl: „*Použitelnost již vyžádaných údajů pro účely trestního řízení bude třeba zkoumat ze strany obecných soudů z hlediska proporcionality zásahu do práva na soukromí v každém jednotlivém individuálním případě. Soudy budou muset především vážít závažnost trestného činu, který měl být naplněn skutkem, pro nějž je vedeno trestní řízení, ve kterém mají být vyžádané údaje využity.*“⁵³ Aby zkoumání nalézacího soudu bylo korektní, musí proběhnout a soud musí zdůvodnit, proč důkazy použil či nepoužil, aby jeho rozhodnutí bylo přezkoumatelné. Toto stanovisko Ústavního soudu bylo proklamováno v nálezu, který zrušil zákon, jenž má presumpci správnosti. Tím spíše musí být užito, pokud Ústavní soud jen konstatoval výkladovým náležením, že v některých případech soudy a státní zastupitelství protiústavně aplikovaly trestní předpisy.

Ti, kteří se snaží obhajovat dlouhodobé porušování práva některými státními zástupci při výběru soudů pro přípravné řízení, argumentují stanoviskem pléna Ústavního soudu ve věci, kdy Ústavní soud zrušil pravomoc státního zástupce či s jeho souhlasem policejního orgánu nařizovat prohlídky jiných prostor než obydlí s tím, že je musí naříditi jen soud.⁵⁴ Zde se však jednalo o jinou právní situaci, kdy Ústavní soud zrušil část právního předpisu – trestního řádu,⁵⁵ který měl presumpci správnosti, kdy až do zrušení jakéhokoliv právního předpisu je tento považován za bezvadný a je účinný. Tedy nález rušil část právního předpisu a měl konstitutivní účinky ve vztahu k právnímu řádu. To je zcela opačná situace od výkladového nálezu, který žádný konstitutivní účinek na právní řád nemá. Nic v právním řádu nemění. A nic nemá právní účinky.

Nemůžeme se dostat do situace, že ústavní práva se vynucují jen proti někomu či jen tehdy, kdy jsou porušována v omezeném počtu případů či v nedůležitých věcech. Ale i tehdy, když právo soustavně porušuje stát či jeho státní složka hromadným způsobem. Jestliže je za nejvážnější formu terorismu považován státní terorismus, kdy teroristické metody přebírá stát či jeho představitelé. Pak nejnebezpečnější formou zločinu je státní gangsterismus, kdy je právo porušováno ve jménu státu a při výkonu státní moci. V éře nejvyššího státního zástupce Pavla Zemana byli lidé okrádáni o právo na zákonného soudce. To má být napraveno.

ze dne 11. 6. 2002 (N 69/26 SbNU 207). Bod 59 odůvodnění nálezu Ústavního soudu č. 94/2011 Sb., Pl.ÚS 24/10.

⁵³ Bod 59 odůvodnění nálezu Ústavního soudu č. 94/2011 Sb., Pl.ÚS 24/10.

⁵⁴ Stanovisko pléna Pl.ÚS-st 31/10 ve vztahu k nálezu 219/2010 Sb.

⁵⁵ § 83a ods. 1 trestního řádu č. 141/1961 Sb.

2.5.1 Usnesení Vrchního soudu v Praze – kauza soudce Miroslava Veselého

Judikát přijal Vrchní soud v Praze v insolvenčním řízení 30. 8. 2016.⁵⁶ K trestní věci se dostal tak, že státní zastupitelství vstoupilo do insolvenčního řízení úpadce Via Chem Group, a.s. vedeného Krajským soudem v Českých Budějovicích⁵⁷ a podalo námitku podjatosti proti insolvenčnímu soudci Miroslavu Veselému. Námitku státní zastupitelství opřelo o odposlechy pořízené v rámci trestního řízení podle trestního řádu, v kterém nevystupoval soudce v době rozhodování o námitce jako obviněný. Obviněna byla na pokyn Vrchního státního zastupitelství v Praze 20. 9. 2016 jiná soudkyně Krajského soudu v Českých Budějovicích Marie Červinková.

O námitce rozhodoval nadřízený Vrchní soud v Praze. Dlužník, který s vyloučením soudce nesouhlasil, uvedl tři důvody pro nevyhovění návrhu státního zastupitelství – bylo podáno opožděně až po uplynutí 15 denní lhůty po zjištění údajné podjatosti, odposlechy pořízené podle trestního řádu lze užít jen pro trestní a ne jiná řízení a nařídil je na návrh Vrchního státního zastupitelství v Praze nepřislušný Okresní soud v Pardubicích, když údajný trestný čin se stal jinde. Vrchní soud všem těmto námitkám přisvědčil a námitku státního zastupitelství odmítl.

K dlužníkově námitce místní nepřislušnosti soudu, který v přípravném řízení v trestní věci nařídil odposlech, obviněného vrchní soud zdůraznil, že jsou mu známy závěry Ústavního soudu publikované v ústavním nálezu Pl. ÚS 4/2014 z 19. 4. 2016 (Nález). Vrchní soud uvedl: „V bodu 120. Nálezu se Ústavní soud vyslovil tak, že jím provedený ústavně konformní výklad napadených ustanovení předmětné vyhlášky nemá bez dalšího dopad na následné hodnocení trestních řízení, v nichž byla napadená ustanovení aplikována.

Tim ovšem není nastolena otázka o účinnosti (o intertemporálních účincích) Nálezu. Úvaha o účincích do minula či do budoucna má své místo tam, kde Ústavní soud příslušně ustanovení zákona zrušil, jelikož je shledal protiústavním. V dané souvislosti se uplatní jen prostá zásada, vyjádřená v článku 89 odst. 2 Ústavy; závěry přijaté Ústavním soudem v citovaném Nálezu jsou závazné pro všechny orgány a osoby. Ostatně slovy „bez dalšího“ Ústavní soud zjevně mínil vyloučit představu, že s jeho ústavně konformním výkladem je přímo, tedy bez dalšího, spojena zmatečnost dotčených rozhodnutí pro nedostatek podmiňky řízení (místní příslušnosti). Je však zcela logické a procesnímu právu odpovídající, že přihlídnout k takové vadnosti řízení a rozhodnutí lze jen v rámci přípustných opravných prostředků, popřípadě –jako je tomu v dané věci - při hodnocení přípustnosti provedení důkazu, jenž by byl nařízen nepřislušným soudem.

⁵⁶ Usnesení Vrchního soudu v Praze z 30. 8. 2016, 3VSPH 835/2016-B-315, s. 8-9.

⁵⁷ Insolvenční řízení Krajského soudu v Českých Budějovicích KSCB 28 INS 1350/2014.

Nelze též přehlédnout, že Ústavní soud výslovně vztahuje poznámku vyjádřenou v bodu 120. Nálezu jen k výkladu napadených ustanovení příslušné vyhlášky. O to ovšem v dané věci, v níž nadřízený soud v civilním řízení, suverénně, pro účely rozhodování podle § 16 o.s.ř. posuzuje zákonnost nařízení odposlechu, nejde. Jde jen a právě jen o posouzení souladu se zákonem. V tomto ohledu je Nález vodítkem potud, že tu byl a je jediný správný a zákonný výklad pravidel místní příslušnosti soudu v přípravém řízení. K takovému výkladu mohl a měl dojít každý soud, jenž v souladu se svou funkční příslušností (a u civilního soudu pravomocí) tuto podmínku řízení zkoumal, i kdyby tu žádného Nálezu Ústavního soudu k této otázce nebylo. Soudce je vázán zákonem, nikoliv vyhláškou; souladnost jiného právního předpisu se zákonem je oprávněn posoudit sám (čl. 95 odst. 1 Ústavy). Tolerovat ústavně nekonformní výklad pravidel místní příslušnosti v přípravém řízení znamená tolerovat porušení ústavní zásady, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci.

Ústavním soudem podaný výklad v Nálezu (výklad ústavně konformní), je proto osvědčením jiného výkladu coby protiústavního.

Avšak i tak může mít - coby podpůrný - své místo argument judikaturou Nejvyššího soudu k intertemporálním účinkům nálezů Ústavního soudu v aplikační praxi obecných soudů. Přehledně byla tato východiska shrnuta v R 113/2012, přičemž Nejvyšší soud v tomto rozhodnutí vychází především z nálezů Ústavního soudu. Vrchní soud zde zdůrazňuje zejména závěr, že Nejvyšší soud je povinen v dovolacím řízení přehlédnout k tomu, že ustanovení zákona, které při řešení věci použil odvolací soud, shledal Ústavní soud později protiústavním. Tamtéž dodal, že to, zda takové ustanovení bylo Ústavním soudem zrušeno s účinky do budoucna, není rozhodné. Princip vázanosti obecných soudů zákonem, vyjádřený v článku 95 odst. 1 Ústavy, se – jak zdůraznil Nejvyšší soud - nemůže při rozhodování těchto soudů prosadit na úkor závěru Ústavního soudu o protiústavnosti aplikované právní normy jen proto, že (podle právního stavu v době rozhodné pro dovolací přezkum) ještě nevstoupil v účinnost výrok nálezů, jímž Ústavní soud dotčenou právní normu současně zrušil (její odklizení z právního řádu České republiky posunul k pozdějšímu okamžiku).“.

2.5.2 Nálezy ve věci Marie Benešové a jihomoravské záchranné služby

Právo na zákonného soudce není jen v trestním řízení, ale v soudním řízení obecně. Proto mohou být užity i judikáty z civilního řízení. Marie Benešová v době, kdy nebyla ministryní, ale advokátkou se úspěšně domáhala svého práva na zákonného soudce, když ve sporu o ochranu osobnosti, kde byla žalovaná, odvolací Vrchní soud v Praze věc vrátil Krajskému soudu v Praze jako soudu první instance, odňal věc dosavadnímu soudci Vojtěchu Ceplovi z důvodu řady závažných chyb a přikázal ji jinému soudci v rámci rozhodnutí o odvolání. Aniž bylo vyčkáno konečného rozhodnutí ve věci, podala Marie Benešová ústavní stížnost proti rozhodnutí vrchního soudu do výroku o odnětí původnímu

soudci a přikázání jinému. Ústavní soud její stížnosti vyhověl nálezem z 22. 10. 2009, IV.ÚS 956/09, přičemž po podání stížnosti odložil vykonatelnost napadeného rozhodnutí vrchního soudu, aby v mezičase nový soudce Krajského soudu v Praze ve věci nerozhodl.⁵⁸

Ústavní soud judikoval, že pokud jde o porušení práva na zákonného soudce, nemusí se čekat až na konečné rozhodnutí ve věci a teprve proti němu podávat ústavní stížnost, kde se uplatní námitka porušení práva na zákonného soudce, ale ústavní stížnost lze podat již proti rozhodnutí, které stanovuje změnu soudce, byť není konečným rozhodnutím ve věci. Konkrétně Ústavní soud uvedl: „*Ústavní soud ve své judikatuře důsledně uplatňuje zásadu minimalizace zásahů do rozhodovací činnosti jiných orgánů veřejné moci. Jedním z jejich projevů a současně i jedním ze základních atributů řízení o ústavní stížnosti je skutečnost, že Ústavní soud svou přezkumnou pravomoc v rámci řízení o ústavní stížnosti zpravidla uplatňuje až ve vztahu k řízením pravomocně skončeným po vyčerpání všech řádných i mimořádných opravných prostředků. Ve vztahu k rozhodnutím přijatým dle § 221 odst. 2 občanského soudního řádu však Ústavní soud činí, s ohledem na mimořádný význam práva na zákonného soudce pro ústavně souladný průběh řízení, výjimku, neboť, jak již podrobně vyložil v usnesení sp.zn. IV. ÚS 111/04, proti rozhodnutí o přidělení věci jinému soudci neexistuje jiný opravný prostředek a námitka porušení čl. 38 odst. 1 Listiny vznesená po skončení celého řízení by zjevně nebyla efektivní.*“⁵⁹

Obdobně Ústavní soud postupoval v nález z 1. 12. 2015, II.ÚS 2766/14, kterým zrušil rozhodnutí Vrchního soudu v Olomouci o odnětí věci soudci Krajskému soudci v Brně Michalu Ryškovi a přikázání jinému samosoudci.⁶⁰ Podstatou sporu byla žaloba na ochranu osobnosti ženou, která využila domácí porod, k němuž byla přivolána Zdravotnická záchranná služba Jihomoravského kraje, která vynutila převezení dítěte do nemocnice. Soudce M. Ryška žalobě dvakrát vyhověl a odvolací vrchní soud jeho rozhodnutí dvakrát zrušil, přičemž po druhém výroku nařídil změnu soudce. Proti tomu podala žalobkyně dovolání, které Nejvyšší soud jako nepřípustné odmítl. Žalobkyně následně podala ústavní stížnost. Ústavní soud se nezabýval vlastními okolnostmi domácího porodu, ale jen odnětím věci prvostupňovému soudci.

Ústavní soud ústavní stížnosti vyhověl pro porušení ústavního práva na zákonného soudce a uvedl: „*17. Významnou systémovou pojistkou, zaručující nezávislost soudů, je právo na zákonného soudce. Toto právo je ústavně zaručeno v čl. 38 odst. 1 Listiny, a to tak, že "nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Příslušnost soudu i soudce stanoví zákon."* Podstatou této záruky je, že podávání návrhů soudům a přidělování případů soudcům se odehrává podle předem stanovených pravidel, čímž má být minimalizována možnost jejich ovlivňování, korupce, svévole apod. Toto právo však není

⁵⁸ Usnesení Ústavního soudu o odložení vykonatelnosti z 27. 4. 2009, IV.ÚS 956/09.

⁵⁹ Bod 31 odůvodnění nálezu Ústavního soudu z 22. 10. 2009, IV.ÚS 956/09.

⁶⁰ § 221 ods. 2 občanského soudního řádu č. 99/1963 Sb.

vyčerpáno toliko zákonným určením věcné, funkční a místní příslušnosti soudu ani pouhým zákonným vymezením hledisek rozdělení soudní agendy mezi senáty a samosoudce, jakož i stanovením počtu soudců (přisědicích) v senátech, jak požaduje čl. 94 Ústavy. Není vyčerpáno ani požadavkem dalším, a to vyloučením soudců z projednávání a rozhodování věci z důvodu jejich podjatosti. Toto právo totiž představuje zcela neopominutelnou podmínku řádného výkonu té části státní moci, která soudům byla ústavně svěřena. Zásada zákonného soudce tak na jedné straně dotváří a upevňuje soudcovskou nezávislost, na straně druhé představuje pro každého účastníka řízení záruku, že k rozhodnutí jeho věci jsou povolávány soudy a soudci podle předem daných zásad (procesních pravidel) tak, aby byla zachována zásada pevného přidělování soudní agendy, a aby byl vyloučen - pro různé důvody a rozličné účely - výběr soudů a soudců "ad hoc" (viz např. nálezy Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 232/95 ze dne 22. 2. 1996, N 15/5 SbNU 101 anebo sp.zn. III. ÚS 293/98 ze dne 21. 1. 1999, N 11/13 SbNU 71).

18. Právo na zákonného soudce je dále podrobněji konkretizováno v zákonu č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů, podle něhož rozdělení jednotlivých věcí, které mají být u soudu projednány a rozhodnuty, do soudních oddělení se řídí rozvrhem práce. Rozvrh práce vydává na období kalendářního roku předseda soudu po projednání s příslušnou soudcovskou radou. Vydaný rozvrh práce je veřejně přístupný; každý má právo do něho nahlížet a činit si z něj výpisy nebo opisy.

19. Mezi požadavky, jež vyplývají pro rozvrh práce z čl. 38 odst. 1 Listiny, patří nezbytně předvídatelnost a transparentnost obsazení soudu (včetně zastupování) pro účastníky řízení. Osoba soudce ve složení senátů musí tedy být jista předem, než návrh ve věci civilní, resp. obžaloba ve věci trestní, dojde soudu. Pokud příslušný senát, stanovený rozvrhem práce soudu, projedná a rozhodne věc v jiném, než určeném složení, může se tak stát toliko tehdy, jestliže je absence rozvrhem práce soudu určených soudců důvodná. Za takovou je třeba považovat zejména vyloučení soudce z důvodu podjatosti a jeho odůvodněnou nepřítomnost (v důsledku nemoci, dovolené, pracovní cesty apod.). Zastoupení soudců se stejně jako složení senátů musí řídit předem stanovenými pravidly, určenými rozvrhem práce. Záruky spojené s právem na zákonného soudce se tedy upínají v prvé řadě ke způsobu určení soudce, který bude tu kterou věc rozhodovat, a zahrnují rovněž výslovný zákaz odněti věci takto určenému soudci, z čehož vyplývá, že v konkrétní věci by měl rozhodovat, nebrání-li tomu závažné objektivní důvody, vždy jeden a týž soudce. Jinými slovy řečeno, ústavní garance se vztahují jak na způsob ustavení senátu (samosoudce), který bude ve věci účastníka rozhodovat, tak na stabilitu obsazení soudu, projevující se zákazem svévolné změny v jeho složení.

20. V nyní projednávaném případě je napadena rovněž ta část výroku, kterým odvolací soud nařídil, aby v dalším řízení věc projednal a rozhodl jiný samosoudce. Vrchní soud tedy využil možnosti, kterou skýtá ustanovení § 221 odst. 2 o. s. ř., podle něhož "[z]ruší-li odvolací soud rozhodnutí proto, že nebyl dodržen závazný právní názor (§ 226 odst. 1, § 235h odst. 2 věta druhá a § 243d odst. 1) nebo že v řízení došlo k závažným vadám, může

nařídít, aby v dalším řízení věc projednal a rozhodl jiný senát (samosoudce), nebo přikázat věc k dalšímu řízení jinému soudu prvního stupně, kterému je nadřizen."

22. Ústavností citovaného ustanovení občanského soudního řádu se v minulosti již zabýval Ústavní soud, který odmítl návrh na zrušení jeho části ve slovech "nebo že v řízení došlo k závažným vadám" (nález sp.zn. IV. ÚS 956/09 ze dne 22. 10. 2009, N 225/55 SbNU 105). Současně zde uvedl, že smyslem ustanovení § 221 odst. 2 o. s. ř. "je především "odblokovat" řízení zatížené neschopností soudu prvního stupně uzavřít věc zákonným způsobem. Tomuto účelu slouží jak možnost odejmout věc soudci z důvodu nerespektování právního názoru, tak z důvodu existence závažných vad řízení. Prostřednictvím ustanovení § 221 odst. 2 občanského soudního řádu se tak realizuje právo na soudní ochranu (věc bude možno skončit) a brání vzniku průtahů v řízení. Z nutnosti restriktivního výkladu posledně uvedené kompetence (odnětí věci pro závažné vady řízení) ovšem vyplývá, že vždy půjde o mimořádný krok odůvodněný vysokou pravděpodobností, že v případě ponechání věci současněmu soudci tento nebude schopen ukončit řízení způsobem, jenž by mohl odvolací soud aprobovat. V případě pochybností by se soud vždy měl přiklonit k ústavně garantované stabilitě obsazení soudu, a to zejména jedná-li se o přezkum prvního ve věci vydaného rozsudku, kdy ještě nebylo soudu prvního stupně poskytnuto vodítko, a to i pokud jde o procesní otázky, které, mohou být rovněž sporné." V dalším nálezu (sp.zn. IV. ÚS 170/08 ze dne 28. 6. 2010, N 128/57 SbNU 577) zdejší soud citované ustanovení § 221 odst. 2 o. s. ř. vložil tak, že jeho prostřednictvím se "realizuje právo na soudní ochranu (věc bude možno skončit) a brání vzniku průtahů v řízení. Z nutnosti restriktivního výkladu posledně uvedené kompetence (odnětí věci pro závažné vady řízení) ovšem vyplývá, že vždy půjde o mimořádný krok odůvodněný vysokou pravděpodobností, že v případě ponechání věci současněmu soudci tento nebude schopen ukončit řízení způsobem, jež by mohl odvolací soud aprobovat. V případě pochybností by se soud vždy měl přiklonit k ústavně garantované stabilitě obsazení soudu, a to zejména jedná-li se o přezkum prvního ve věci vydaného rozsudku, kdy ještě nebylo soudu prvního stupně poskytnuto vodítko, a to i pokud jde o procesní otázky, které, jak je ostatně patrné i z odlišných vyjádření stěžovatelů a vedlejších účastníků, mohou být rovněž sporné."

35. Pokud vrchní soud v odůvodnění usnesení napadeného nyní projednávanou ústavní stížností dospěl k závěru, že krajský soud nedodržel jeho závazné kasační pokyny a vedl s ním nepřipustnou polemiku, konstatuje Ústavní soud, že z výše provedené konfrontace obsahu "prvního" usnesení vrchního soudu a "druhého" rozsudku krajského soudu neplyne zřejmý závěr, že by se krajský soud skutečně dopustil tak zřejmého nerespektování zrušovacího usnesení odvolacího soudu, které by teprve mohlo opodstatnit tak výjimečný postup, jaký umožňuje ustanovení § 221 odst. 2 o. s. ř. Právě naopak, z průběhu řízení před krajským soudem a zejména z následného "druhého" rozsudku je zřejmé, že se krajský soud danou věcí zabýval velmi pečlivě a učiněné rozhodnutí je jednoznačně nadstandardně kvalitně odůvodněno, o čemž ostatně svědčí i rozsah provedené vlastní argumentace. Ve skutečnosti se proto Ústavnímu soudu jeví, že

skutečným problémem dané věci zřejmě není nerespektování rozhodnutí instančně nadřízeného soudu ve smyslu nedodržení jeho dostatečně konkrétně vysloveného právního názoru anebo neodstranění vytknuté závažné vady řízení, které by dokonce dosahovaly intenzity umožňující tak výjimečné opatření, jako je přikázání věci jinému samosoudci, nýbrž názorový a možná až hodnotový nesoulad mezi oběma soudy. Z obsahu rozhodnutí obou soudů je totiž zřejmý jejich značně odlišný postoj "toliko" k interpretaci řešené problematiky.

37. ...Ve skutečnosti tak vrchní soud vytýká krajskému soudu způsob vyhodnocení jím provedených důkazů (např. záznam telefonních hovorů, zdravotní dokumentace novorozence), což je na straně jedné samozřejmě možné a zcela legitimní, na straně druhé to však nemůže vést k závěru o odnětí věci zákonnému soudci...

38. Ústavní soud zastává názor, že k nařízení změny soudce - jakožto k mimořádnému opatření - by nemělo docházet ve skutečnosti jen proto, že soudci rozhodující na obou stupních soudní soustavy zastávají odlišné právní názory, přístupy a případně i hodnoty. Právo totiž není a ani nemá být hodnotově neutrálním normativním systémem a bylo by velkou chybou, pokud by se soudy snažily z právního diskurzu mocensky vytlačit některé názory, které jsou zcela legitimní...⁶¹

Obdobně zrušil Ústavní soud odnětí trestní věci původnímu soudci a přikázání jinému odvolacím soudem, když soud 1. stupně dvakrát po sobě vydal zprošťující rozsudek, s kterým nesouhlasil odvolací soud. Ústavní soud uvedl: „Odvolací soud není oprávněn zrušit rozsudek nalézacího soudu pouze proto, aby prosadil své vlastní hodnocení důkazů, které však sám neprovedl. Ústavně neakceptovatelné zasahování do skutkových zjištění nalézacího soudu nelze označit za závazný právní názor ve smyslu ustanovení § 264 odst. 1 trestního řádu a následně nerespektování tohoto právního názoru ze strany nalézacího soudu označit za dostatečný důvod přikázání věci k projednání a rozhodnutí jinému samosoudci podle ustanovení § 262 trestního řádu. Je totiž v rozporu s právem na zákonného soudce (a tedy s čl. 38 odst. 1 Listiny), pokud závěr odvolacího soudu o nutnosti postupu podle § 262 trestního řádu spočívá na důvodech nepřipustných nebo není náležitě odůvodněn.“⁶²

Rozhodnutí Ústavního soudu jsou aplikací logické a rozumné úvahy, že právo na zákonného soudce je od účinnosti Listiny základních práv a svobod 8. 2. 1991 a k jeho aktivaci není třeba žádného výkladového nálezu Ústavního soudu. Ústavní soud sice uznal ústavnost zákonné možnosti odvolacího soudu odejmout věc dosavadnímu soudci či

⁶¹ Body 17-20, 22, 35-38 odůvodnění nálezu Ústavního soudu z 1. 12. 2015, II.ÚS 2766/14.

⁶² Bod 56 odůvodnění nálezu Ústavního soudu z 21. 6. 2016, I. ÚS 794/16.

soudnímu senátu, ale jako výjimečnou, která musí být adekvátně odůvodněna.⁶³ V jiném případě ve vztahu ke správnímu soudnictví Ústavní soud k právu na zákonného soudce uvedl: „*Podstatou tohoto práva je, že příslušnost soudu pro řešení konkrétní věci se musí řídit předem stanovenými pravidly a že podle předem stanovených pravidel se musí odehrávat i přidělení věci konkrétnímu soudci nebo senátu v rámci tohoto soudu.*“⁶⁴

Uváděné příklady jsou aplikovatelné v jakémkoliv soudním procesu, včetně činnosti soudu v přípravném řízení trestním. Jestliže bylo právo na zákonného soudce přiznáno Marii Benešové již v roce 2009, pak musí být přiznáno všem. Jinak se soud dostává do pozice, že u něj platí ironická právní věta: „*Komu chceme, pomůžeme, komu nechceme, nemůžeme.*“

2.5.3 Případ soudce Krajského soudu v Brně Aleše Novotného

Ovšem ochrana práva na zákonného soudce není jen věcí Ústavního soudu, ale všech soudů. Zvláště odvolací soudy mají významnou úlohu. Například Vrchní soud v Olomouci v usnesení 3To 32/2010 konstatoval, že soudce Krajského soudu v Brně Aleš Novotný byl přidělen k trestní obžalobě v rozporu s rozvrhem práce, když obžaloba původně napadla u soudkyně Mgr. Haliny Černé. Místopředseda Krajského soudu v Brně pro úsek trestní zde určil *ad hoc* namísto rozvrhem práce stanovené soudkyně H. Černé jako předsedu senátu určil soudce Novotného. Vrchní soud v Olomouci konstatoval, že daným postupem „*jsou významně zpochybněny*“ základní zásady spravedlivého procesu a nelze vyloučit pochybnosti stran nestranného postupu soudu při posouzení viny obžalovaného. Jakkoli si byl vrchní soud „*vědom náročnosti opakování rozsáhlého dokazování před jiným senátem krajského soudu*“, přesto mu nezbylo, než využít mimořádného postupu podle § 262 trestního řádu a soudci Novotnému věc odebrat, neboť toto shledal jako hospodárnější než případnou neakceptovatelnost rozhodnutí senátu, který nebyl nestranně sestaven.⁶⁵ V dané věci senát soudce Novotného původně obžalovaného odsoudil na 7,5 let odnětí svobody. Korektně ustanovený senát, který věc dostal poté, co byla soudci Novotnému odebrána, přitom obžalovaného následně zprostil obžaloby.

Tento případ nad jiné dokresluje význam personálního obsazení soudu pro řešení konkrétní věci. Tedy i to, že libovolný výběr soudu obžalobou je zcela nepřipustný, což se týká i výběru soudu v přípravném řízení trestním.

⁶³ Body 16-29 a 33-34 odůvodnění nálezu Ústavního soudu z 22. 10. 2009, IV.ÚS 956/09. Obdobně pro trestní řízení bod 17 odůvodnění usnesení Ústavního soudu z 11. 11. 2014, II.ÚS 3780/13.

⁶⁴ Bod 24 odůvodnění nálezu Ústavního soudu z 15. 6. 2016, I.ÚS 2769/15.

⁶⁵ Usnesení Vrchního soudu v Olomouci z 31. 5. 2010, 3To 32/2010., s. 10 a 25.

Pravidlo zákonného soudce platí i pro zákonný senát, který rozhoduje v přípravném řízení trestním po podání obžaloby o vazbě. Ústavní soud k zákonnému senátu ve správním soudnictví uvedl: „...rozvrh práce musí obsahovat transparentní předem stanovená obecná pravidla pro určení konkrétního soudce nebo soudců v senátu, kteří ve věci budou rozhodovat, pravidla pro jejich zastupování v případě jejich důvodné krátkodobé absence či podjatosti i pravidla pro přerozdělování věcí pro případ dlouhodobé absence soudce. Tato pravidla se tedy vztahují na prvotní přidělení věci i na případné následné přerozdělení téže věci. Jen takový výklad § 41-45 ZSS je ústavně konformní. Rozvrh práce tudíž nemůže rozhodnutí o přidělení či přerozdělení věci přenechat na soudním funkcionáři, neboť takové uspořádání ohrožuje nezávislost soudců a důvěru veřejnosti v soudní moc a zbavuje účastníky řízení účinné ochrany proti účelové manipulaci. Soudce, který byl povolán na základě takového rozhodnutí soudního funkcionáře, není zákonným soudcem ve smyslu čl. 38 odst. 1 Listiny. Vzhledem k absenci účinných záruk poskytovaných českým právním řádem proti zneužití diskrece předsedy soudu při přidělování a přerozdělování věcí je takové přidělení či přerozdělení věci rovněž v rozporu s interní nezávislostí soudců, která je nedílnou komponentou práva na nezávislý a nestranný soud...“⁶⁶. Dále uvedl: „...rozvrh práce musí obsahovat transparentní předem stanovená obecná pravidla pro určení konkrétního soudce nebo soudců v senátu, kteří ve věci budou rozhodovat, pravidla pro jejich zastupování v případě jejich důvodné krátkodobé absence či podjatosti i pravidla pro přerozdělování věcí pro případ dlouhodobé absence soudce. Tato pravidla se tedy vztahují na prvotní přidělení věci i na případné následné přerozdělení téže věci. Rozvrh práce nemůže toto rozhodnutí přenechat na soudním funkcionáři, neboť takové uspořádání ohrožuje nezávislost soudců a důvěru veřejnosti v soudní moc a zbavuje účastníky řízení účinné ochrany proti účelové manipulaci. Soudce, který byl povolán na základě takového rozhodnutí soudního funkcionáře, není zákonným soudcem...“⁶⁷. Přitom senát Krajského soudu v Brně ve věci 43T 5/2015 za předsednictví soudce Novotného rozhodl po podání obžaloby ve vazebním zasedání 17. 4., 30. 9. a 6. 10. 2015 s přísedícími Ing. Eliškou Vránovou Ing. Jitkou Krulovou, zatímco ve vazebním zasedání 19. 1. 2016 rozhodl s přísedícími Ing. Eliškou Vránovou, Ing. Dobromilou Hronovou, Milenou Išovou a Milošem Polákem. Změna složení senátu nebyla odůvodněna a nevyplyvala ani z rozvrhu práce Krajského soudu v Brně.

⁶⁶ Bod 41 odůvodnění nálezu Ústavního soudu z 15. 6. 2016, I.ÚS 2769/15.

⁶⁷ Bod 59 odůvodnění nálezu Ústavního soudu z 15. 6. 2016, I.ÚS 2769/15.

POZNÁMKY KE SPRAVEDLNOSTI ROZHODOVÁNÍ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ V ČESKÉ REPUBLICE

JUDr. František Púry, Ph.D.

(predseda trestného kolégia, Najvyšší súd Českej republiky;
externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie
Slovenskej republiky)

1. Některá obecná východiska

O spravedlnosti jako takové či o principu spravedlnosti v právu bylo již napsáno a řečeno mnohé, a to i velmi významnými osobnostmi.¹ Proto nemám žádnou ambici pouštět se do dalších teoretických úvah na toto téma, ale chtěl bych zde uvést jen několik poznámek z pohledu soudce působícího při výkladu a používání trestního práva v praxi.

Spravedlnost je důležitá hodnota v životě lidí a nikoli náhodou se spojuje s právem a jeho uplatňováním, které má chránit významné společenské zájmy a statky a mělo by zajistit spravedlivé řešení všech důležitých otázek, situací a sporů mezi lidmi. O významu spravedlnosti obecně a principu spravedlnosti v právu tedy není pochyb. Je zajisté klíčový i v oblasti trestního práva, v němž se uplatňují velmi intenzivní a mnohdy represivní hmotné právní i procesní prostředky, které umožňují výrazné zásahy do životů fyzických osob i do působení právnických osob. Zároveň trestní právo musí poskytovat, pokud možno, účinnou ochranu důležitých vztahů, zájmů a hodnot, byť jde o ochranu subsidiární. Proto trestní represí nelze (nad)užívat tam, kde mají místo jiná právní odvětví, na druhé straně ovšem není možno odmítat uplatnění trestního práva v případech vážného ohrožení či porušení chráněných zájmů, zejména jde-li o život a zdraví lidí, jejich osobní svobodu a další hodnoty.

V této souvislosti lze poukázat např. na nález Ústavního soudu České republiky ze dne 16. 12. 2015, sp. zn. II. ÚS 3626/13, v němž byly zaujaty mimo jiné následující závěry: *„Trestní řízení představuje toliko vztah mezi pachatelem a státem; není ústavně zaručeno*

¹ Viz např. RAWLS, J. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995; HAYEK, F. A. *Právo, zákonodárství a svoboda. Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. Praha: Academia, 1994.

právo třetí osoby, aby jiná osoba byla stíhána a odsouzena. Nelze však pominout, že je povinností státu zajistit ochranu základních práv, a to i prostřednictvím efektivního trestního řízení. Na postup orgánů činných v trestním řízení je přitom třeba klást různé nároky podle závažnosti zásahu do práv a svobod poškozeného (vůči němu spáchaného trestného činu). Zásadu subsidiarity trestní represe podle § 12 odst. 2 tr. zákoníku pak nelze chápat tak, že by umožňovala orgánům činným v trestním řízení přehlížet trestnou činnost, jež má rovněž soukromoprávní rozměr, a připadá v úvahu, že se oběti trestné činnosti mohou domáhat náhrady škody či jiných plnění cestou civilního procesu.“

Princip spravedlnosti se musí uplatňovat při používání jak trestního práva hmotného, tak i trestního práva procesního. Proto je třeba, aby soud nejen spravedlivě rozhodl o vině a trestu, popřípadě o dalších otázkách s tím spojených, ale aby tak učinil v takovém trestním řízení, které nebude postrádat atributy spravedlivého procesu, jak ho charakterizuje i judikatura Evropského soudu pro lidská práva. Rozhodnutí o vině a trestu, byť by ho bylo možno vnímat jako spravedlivé, pokud však bylo výsledkem řízení, které nelze označit za spravedlivé (např. z důvodu porušení práva na obhajobu nebo příliš dlouhého trvání), nemůže splnit požadovaný účel. Totéž platí i opačně, spravedlivý proces ztrácí svůj smysl, pokud byl završen rozhodnutím o vině a trestu, které není spravedlivé (např. uložením nepřiměřeně mírného či přísného trestu).

2. Legislativní rámec

Česká republika je právním státem založeným na účtě k lidským právům a svobodám [čl. 1 odst. 1 Ústavy České republiky (č. 1/1993 Sb.)] a její právní systém vychází z psaného práva. Dodržování principu spravedlnosti v trestním právu by tedy měl zajistit především zákonodárce formulováním takové pozitivní právní úpravy, která umožní dostatečnou ochranu důležitých vztahů, zájmů a hodnot, efektivní vymáhání práv a povinností, ukládání přiměřených a účinných sankcí za porušení práva a takový postup orgánů veřejné moci, který garantuje všechna procesní práva a vydání spravedlivého rozhodnutí. Proto lze hodnotit pozitivně, že česká trestně právní úprava obsahuje určité hmotně právní i procesní instituty, které dovolují v zájmu spravedlnosti přizpůsobit rozhodnutí a postup všem individuálním – a to třeba i výjimečným – okolnostem každého případu (např. upuštění od potrestání, mimořádné snížení nebo zvýšení trestu odnětí svobody, tzv. procesní odklony, zajišťovací a předběžná opatření atd.). Ocenit je možno i to, že po určitém posilování práv obviněného v trestním řízení v nedávné minulosti zákonodárce v České republice přijal samostatný zákon o obětech trestných činů a v souvislosti s tím rozšířil významně práva poškozených (obětí) a jejich garance. Na druhé straně není dobrým příkladem někdy

poněkud účelové rozšiřování trestní represe, např. kriminalizace různých jen přípravných jednání (viz např. skutkové podstaty trestných činů pojistného, úvěrového a dotačního podvodu podle § 210 odst. 1, § 211 odst. 1 a § 212 odst. 1 tr. zákoníku nebo návrh tzv. protiteroristické novely tr. zákoníku).

Jako určitý nedostatek nynějšího (formálního) pojetí trestného činu v České republice se někdy pociťuje v tom, že již neexistuje obdoba jakéhosi „moderačního“ ustanovení § 88 odst. 1 dřívějšího trestního zákona (zákona č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů), které umožňovalo – v zájmu spravedlnosti – zmírnit právní kvalifikaci tam, kde byla naplněna určitá okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby spojená s přísnějším trestem. Přestože trestní zákoník přinesl širší možnosti zmírnění trestní represe prostřednictvím ustanovení § 58 tr. zákoníku (mimořádné snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici zákonné trestní sazby), přece jen ani tím nelze zmírnit ve vhodných případech právní kvalifikaci skutku např. za účelem využití některých odklonů či jiných alternativ, které jsou vázány na spáchání přečinu, jehož definice podle § 14 odst. 2 tr. zákoníku je u úmyslných trestných činů určena zákonnou sazbou trestu odnětí svobody. V tomto směru však může být inspirativní rozhodnutí publikované pod č. 32/2016 Sb. rozh. tr., v němž se velký senát trestního kolegia Nejvyššího soudu snažil najít jiné řešení ke zmírnění právní kvalifikace, jehož podstata vyplývá z následující právní věty:

„K naplnění znaku kvalifikované skutkové podstaty trestného činu usmrcení z nedbalosti podle § 143 odst. 2 tr. zákoníku je nezbytné, aby porušení konkrétní povinnosti považované za důležitou bylo v souladu s principem gradace příčinné souvislosti zásadní příčinou vzniku následku (účinku). Jestliže při vzniku následku spolupůsobilo více příčin (např. jednání pachatele a poškozeného), je třeba z hlediska povahy znaku „porušení důležité povinnosti“ vždy zkoumat konkrétní okolnosti skutku (srov. č. 36/1984 Sb. rozh. tr.) a zvlášť hodnotit význam a důležitost každé příčiny pro vznik následku. Je-li rozhodující příčinou způsobeného následku v podobě usmrcení poškozeného např. jeho významné spoluzavinění při dopravní nehodě, nelze zpravidla dovodit, že pachatel spáchal trestný čin usmrcení z nedbalosti tím, že porušil důležitou povinnost, která mu byla uložena zákonem.“

3. Role orgánů činných v trestním řízení, zejména soudů

Pro orgány činné v trestním řízení a v konečné fázi pro soudy je pak nezbytné, aby v zájmu spravedlivého rozhodnutí a postupu uplatňovaly všechny možnosti dané příslušnou zákonnou úpravou a případně za využití určitých institutů i korigovaly činnost zákonodárce,

pokud se mu např. nepodařilo vhodně upravit určité otázky (třeba nastavit přísnost sankcí, proporci ochrany různých vztahů a hodnot apod.). Proto např. soudy by měly vykládat i příliš obecnou, nejasnou či nedostatečnou právní úpravu tak, aby umožnily spravedlivé použití práva na konkrétní případ. To vše též s vědomím, že trestní represe má být skutečně jen subsidiární a že trestní právo by mělo vhodně doplňovat – nikoli však nahrazovat – působení norem jiných právních odvětví. Příkladem této snahy může být usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 29. 4. 2015, sp. zn. 5 Tdo 331/2015, v němž byly zaujaty mimo jiné následující závěry:

„Zásada subsidiarity trestní represe podle § 12 odst. 2 tr. zákoníku se uplatní též při ukládání sankcí za spáchané trestné činy. Tato zásada tedy nevylučuje, aby byly v reakci na spáchaný trestný čin uplatněny i prostředky jiných právních odvětví, pokud mohou vhodně a účelně doplnit, popřípadě zčásti i nahradit použití trestní represe a sankce trestněprávní povahy. V takových případech pak platí, že čím citelnější a účinnější působení mimotrestní sankce lze důvodně předpokládat, tím může být mírnější trestní represe a sankce s ní spojená (viz též § 38 odst. 2 tr. zákoníku).

Zejména v případě trestných činů proti majetku, které jsou spojeny se způsobením škody na cizím majetku, má i z hlediska zájmu poškozeného, který je třeba respektovat (viz § 38 odst. 3 tr. zákoníku), stěžejní význam především uložení povinnosti k náhradě škody způsobené trestným činem (§ 228 odst. 1 tr. řádu) jako zvláštní sankce postihující obviněného, byť jejím primárním účelem je reparace následků trestné činnosti.

Uložení dostatečně citelné mimotrestní sankce v podobě povinnosti k náhradě škody způsobené trestným činem pak může v určitých případech a za splnění dalších podmínek odůvodnit i uložení trestu odnětí svobody pod dolní hranicí jeho zákonné trestní sazby podle § 58 odst. 1 tr. zákoníku.“

Jak je i z výše uvedeného patrné, v souvislosti s uplatňováním principu spravedlnosti v trestním právu je třeba zohledňovat jednak celospolečenský (veřejný) zájem na účinném potírání kriminality a ochraně určitých právních statků a jednak také individuální zájmy pachatele (obviněného) a oběti trestného činu (poškozeného); jen jejich vyvážené respektování lze považovat za spravedlivé. Nicméně právě v tom se projevuje velmi subjektivní vnímání toho, co je a co není spravedlivé. Zde považuji za vhodné poukázat i na závěry zajímavého nálezu Ústavního soudu České republiky ze dne 5. 9. 2007, sp. zn. I. ÚS 1947/07, publikovaného pod č. 135 ve svazku 46 Sbírky nálezů a usnesení Ústavního

soudu, a to k zákazu reformationis in peius uplatňovanému v řízení o opravných prostředcích a k roli soudu a státního zástupce v trestním řízení:

„Zákaz reformace in peius je třeba důsledně chápat jako garanci svobody odvolacího práva (zaručené hlavou pátou Listiny základních práv a svobod) a v důsledku toho i práva na obhajobu. Proto je třeba jej pojímat co možná nejšířejši. K extenzivní aplikaci zákazu reformationis in peius vede i zřejmý fakt, že posledním arbitrem toho, co je či není ku jeho prospěchu, by měl být zásadně obviněný, nikoli soud, který je nepochybně při úvaze, zda nějaká změna obviněnému prospívá či nikoli, veden i vlastními hodnotovými představami. Zákaz změny k horšímu je pak vedle odvolací svobody spojen i s principem kontradiktornosti řízení, podle kterého jsou to strany samotné, nikoliv nezávislý a nestranný soud, na jejichž procesních aktivitách, včetně podávání opravných prostředků, je založeno rozhodování soudu. Z hlediska těchto principů, jež tvoří ve svém souhrnu právo na spravedlivý proces, proto nelze připustit, aby případnou nečinností státního zástupce stran uplatnění opravného prostředku proti vadnému rozhodnutí soudu suploval nadřízený soud, který jedná výhradně na základě stížnosti obviněného, který uplatněním opravného prostředku sleduje zlepšení, nikoliv zhoršení svého právního postavení. Jinak řečeno, soud druhého stupně není oprávněn změnit výrok rozhodnutí soudu prvního stupně v neprospěch obviněného, jestliže zahájil a vedl řízení výhradně na základě stížnosti obviněného. Tímto postupem obecný soud nepřipustně supluje roli státního zástupce, který měl na případné vady usnesení soudu prvního stupně sám upozornit a brojit proti nim stížností podanou v neprospěch obviněného.“

4. Zákonost a rovnost před zákonem

Uplatňování principu spravedlnosti v trestním právu si jistě nelze představit bez dodržení zákonosti trestání, resp. zákonosti postupu orgánů činných v trestním řízení, a rovnosti před zákonem. Pokud jde o zákonost, v oblasti trestního práva je s ohledem na jeho již zmíněnou represivní povahu klíčová, proto ji vyjadřují i normy ústavního práva. Jde především o obecné ustanovení čl. 2 odst. 3 Ústavy České republiky, v němž se uvádí, že státní moc slouží všem občanům a lze ji uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon. Pro použití trestního práva je východiskem ustanovení čl. 39 Listiny základních práv a svobod (č. 2/1993 Sb.), podle něhož jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit. Dále nelze opomenout ani ustanovení čl. 8 odst. 2 Listiny základních práv

a svobod, které stanoví, že nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon.

Ani zákonost jako důležitý atribut spravedlivého uplatňování trestního práva však neodůvodňuje zbytečnou a přílišnou kazuističnost pozitivní právní úpravy, po které se mnohdy volá a která ovšem způsobuje potřebu poměrně častých novelizací. Zákonodárce by totiž měl formulovat pokud možno obecná pravidla a ponechat určitý prostor k dotváření psaného práva soudní judikaturou. Nejen judikatura, ale též běžná interpretační činnost soudů a ostatních orgánů činných v trestním řízení pak sice musí vycházet z jazykového (gramatického) výkladu relevantních právních norem, ale nesmí opomíjet ani další interpretační metody, včetně výkladu teleologického založeného na pochopení smyslu (účelu) dané právní normy.

Význam judikatury je nezastupitelný, jak ostatně zdůrazňuje ve své rozhodovací praxi i Evropský soud pro lidská práva a Ústavní soud České republiky, a to nejen pro dotváření psaného práva, ale též ke sjednocování rozhodovací činnosti soudů a ostatních orgánů činných v trestním řízení. K tomu Nejvyšší soud České republiky např. v usnesení ze dne 5. 12. 2007, sp. zn. 5 Tdo 1256/2007, mimo jiné konstatoval:

„Soudní výklad v podobě judikatury sice není formálním pramenem českého práva, nicméně Nejvyšší soud je podle čl. 92 Ústavy České republiky vrcholným soudním orgánem ve věcech patřících do pravomoci soudů (s výjimkou záležitostí, o nichž rozhoduje Ústavní soud nebo Nejvyšší správní soud) a jeho základním ústavním a zákonným posláním je zajišťovat jednotu a zákonost rozhodování ve věcech patřících do pravomoci soudů mimo jiné v trestním řízení (§ 14 odst. 1 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů). Právě za tímto účelem Nejvyšší soud vydává Sbírku soudních rozhodnutí a stanovisek, v níž se v zájmu jednotného rozhodování soudů uveřejňují vybraná rozhodnutí Nejvyššího soudu a ostatních soudů České republiky [§ 24 odst. 1 písm. b) zákona o soudech a soudcích]. Tím Nejvyšší soud zajišťuje takovou interpretaci a aplikaci práva, která je předvídatelná a respektuje rovnost v právech a právo na spravedlivý proces (čl. 1 a čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod).“

Tuto potřebu jednotného rozhodování jsou pak povinny respektovat i soudy nižších stupňů právě tím, že v konkrétní věci založí svou právní argumentaci na již publikovaných soudních rozhodnutích a stanoviscích, pokud se vztahují k posuzované věci. Proto se soudy nemohou svévolně odchylovat od dosavadní judikatury, nejsou-li její právní názory překonány dalším vývojem judikatury nebo změnou právní úpravy.“

Tím se dostávám k rovnosti osob před zákonem, která je rovněž důležitým aspektem principu spravedlnosti, proto ji taktéž vyjadřují i ústavní normy, zejména pak ustanovení čl. 96 odst. 1 Ústavy České republiky, čl. 1 a čl. 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod. Spravedlnost však nelze redukovat jen na dodržení formální rovnosti, proto i v trestním právu platí, že je sice třeba vůči všem postupovat a rozhodovat podle stejných a jednotně vykládaných a používaných právních norem, ale s respektováním všech zvláštností týkajících se jak pojednávaného trestného činu, tak i jeho pachatele. Zde se musí projevit především soudní individualizace trestu, který je sice ukládán podle jednotných a obecně platných právních pravidel, ovšem s přihlédnutím jak k povaze, závažnosti a dalším okolnostem spáchaného činu, tak k individuálním zvláštnostem osoby pachatele. Vzhledem k tomu nemůže obstát poněkud zjednodušené srovnávání různých trestních případů a sankcí v nich uložených, jak se to někdy vyskytuje ve sdělovacích prostředcích, byť jde o postih trestných činů naplňujících stejné skutkové podstaty.

Pro oblast soukromého práva pak v České republice výslovně stanoví rovnost před zákonem a z toho vyplývající povinnost soudů rozhodovat jednotně a předvídatelně též ustanovení § 13 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku.

5. Spravedlnost a rychlost trestního řízení a rozhodnutí

Princip spravedlnosti úzce souvisí i s otázkou, jak rychle má být uplatněna. Zde se lze setkat se známým rčením, že opožděná spravedlnost znamená spravedlnost odmítnutou či žádnou. V tomto směru se často dostávají do kontrapozice požadavky věcné správnosti rozhodnutí, jímž se má zajistit průchod spravedlnosti, na straně jedné a rychlosti vydání takového rozhodnutí na straně druhé. V oblasti trestního práva má rychlost řízení a rozhodnutí zvlášť velký význam především s ohledem na charakter trestního práva, které má poskytovat účinnou ochranu ohroženým nebo již porušeným vztahům a zájmům a jehož uplatnění bývá spojeno s poměrně citelnými zásahy do života různých osob. Z hlediska rychlosti trestní spravedlnosti nepochybně platí známá pravda, že účinnost trestní sankce není závislá ani tak na její přísnosti, ale na neodvratnosti a na jejím uložení co nejdříve po spáchání trestného činu. Rychlost trestního řízení je pak klíčová tam, kde je obviněný ve vazbě (§ 2 odst. 4 tr. řádu); ostatně proto je trvání vazby omezeno zákonem maximálně přípustnou dobou, která je nepřekročitelná (§ 72a tr. řádu).

Přestože se situace v České republice – pokud jde o rychlost při uplatňování trestního práva – ve srovnání s nedávnou minulostí podstatně zlepšila a v drtivé většině případů nedochází k žádným zbytečným průtahům, přece jen existují určité excesy. Ty vyplývají ze

složitosti a obsáhlosti některých trestních věcí, zejména jde-li o určité případy tzv. hospodářské kriminality, anebo se zde projevují i objektivní překážky (nedostupnost obviněných, svědků apod.) či subjektivní příčiny (zdlouhavý a nesystematický postup policie či soudu, jejich přetížení početnou agendou v některých regionech apod.).

Nepřiměřenou délku trestního řízení a/nebo dlouhou dobu, která uplynula od spáchání trestného činu, je v České republice možné a nutné kompenzovat různým způsobem, především však zmírněním ukládaného trestu, jak ostatně dovodila i judikatura Nejvyššího soudu a Ústavního soudu. V souladu s ní pak zákonodárce výslovně zakotvil do ustanovení § 39 odst. 3 tr. zákoníku mezi kritéria, která soud musí zohlednit při stanovení druhu a výměry trestu ukládaného za spáchaný trestný čin, i dobu, která uplynula od spáchání trestného činu, a délku trestního řízení, trvalo-li nepřiměřeně dlouhou dobu. Zohlednění těchto kritérií však nesmí být jen formální, ale zmírnění trestu ukládaného pachateli musí být měřitelné a výslovné, jak ostatně již v minulosti požadovala i judikatura Evropského soudu pro lidská práva.

Případnou nepřiměřenou délku trestního řízení lze kompenzovat též poskytnutím přiměřeného zadostiučnění za vzniklou nemajetkovou újmu podle § 13 odst. 1 a § 31a zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění pozdějších předpisů. Podle § 2951 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, zadostiučnění musí být poskytnuto v penězích, nezajistí-li jeho jiný způsob skutečně a dostatečně účinné odčinění způsobené újmy.

6. Závěrem

Spravedlnost obecně, uplatňování principu spravedlnosti a spravedlnost v trestním právu jsou nepochybně témata velmi důležitá a patrně nevyčerpatelná nejen pro konání různých konferencí, ale mají svůj – mnohdy nedoceněný – význam především při praktickém výkladu a používání práva. V trestním právu to pak platí tím spíše, že se zde užívají přece jen poněkud důraznější prostředky a trestné činy a jejich postih poměrně výrazně zasahují do životů lidí.

SPRAVDLIVOSŤ, KONTRADIKTÓRNOSŤ A SANKČNÁ PRIMERANOSŤ V KONANÍ PRED SÚDMI SLOVENSKEJ REPUBLIKY

JUDr. Libor Duľa

(predseda trestnoprávneho kolégia, Najvyšší súd Slovenskej republiky;
externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky)

Uhol pohľadu

Nevyhnutnosť dosahovať spravodlivosť je s právom spájaná automaticky. Okrídlené Celsovo „ius est ars boni et aequi“ zdobí obaly mnohých právnických učebníc či encyklopédií práva, aj keď samotná spravodlivosť nie je jednotne definovaná a zrejme ani definovateľná. Preto sa jedna a tá istá vec, v uhle nášho aktuálneho nazerania jedno a to isté súdne rozhodnutie, niekomu javí ako spravodlivé a inému úplne naopak. To závisí od mnohých okolností, z ktorých primárnou a určujúcou býva - prozaicky a pragmaticky - pozícia hodnotiteľa, ak je stranou v spore. O spravodlivosti normotvorby a justičnej aplikácie pochybujú laici, aj tí, ktorí sa právom živia (a neskrývajú to), čo však platí prakticky o všetkých spoločenských fenoménoch súčasnosti.

Tolko pokiaľ ide o notoriety, respektíve niektoré z nich.

Tento príspevok vzhľadom na charakter a šírku témy, ktorá mi bola zadaná a úzky časový priestor, vyplývajúci z nášho programu, bude len fragmentálnym načretím do základov problematiky. Robí si ambíciu načrtnúť pohľady (ich východiská) tých, ktorí sa súdom produkovanou spravodlivosťou zaoberajú z pozície finálneho rozhodovania v trestných veciach. Autor nechce absolutizovať svoj pohľad na vec (aj keď ho predostiera). Prezентuje niektoré otázky konania a rozhodovania javiace sa trestným sudcom ako otázne či relatívne v ich ponímaní spravodlivosti. Uhol pohľadu je usmernený najmä kontextom zmien, ktorými trestné právo v poslednom štvrtstoročí (a najmä v poslednom desaťročí) prešlo. Podľa charakteru témy ide skôr o princípy, názory a zovšeobecňujúce závery, než o konkrétne ustanovenia a analýzu rozhodnutí.

Základná dilema

Tá pretrváva dlhodobo a s trestným súdnictvom sa spája, ak nejde (oficiálne alebo reálne) o inkvizičný proces na účel len formálnej legalizácie uznania viny. Je daná tým, že úlohou súdu v trestnom konaní je na jednej strane zabezpečiť sankčný postih tam, kde je dôvodný spáchaním trestného činu. Zároveň – a v situácii podania obžaloby zástupcom

Spravodlivosť, kontradiktórnosť a sankčná primeranosť v konaní pred súdmi Slovenskej republiky

štátu akosi prvotne – je úlohou súdu nedopustiť, aby bol odsúdený nevinný alebo aby nebol obžalovaný odsúdený za niečo závažnejšie, než spáchal.

Trestný súd teda zabezpečuje represiu, ale aj ochranu pred represiou. To je náročná úloha, ktorá niekedy vedie ku vnútornému boju s prirodzene cítenou spravodlivosťou. Aj keď si je sudca vedomý svojej procesnej pozície, nie je imúnny pred prirodzeným vonkajším, teda laickým vnímaním okolností prípadu, mediálnymi tlakmi a inými rušivými vplyvmi na výkon súdnictva, ako tento výkon predpokladá vo svojej abstrakcii jeho zákonný model.

Ide o známe okolnosti a každý adept na sudcovský talár sa s nimi musí vyrovnáť vopred. Predsa len však, nie je možné sa celkom obrnúť pred situáciami konfliktu normatívnej a absolútne chápanej spravodlivosti. Situáciami, keď zákonné riešenie zodpovedá ničomu inému, než čo by sudca (možno) urobil, ak by išlo o riešenie súkromné, závislé na ňom samom - bez ohľadu na zákon. Okrem nadčasových situácií sú tieto otázky aktuálne, ak sa mení zákon v podstatných bodoch a je potrebné „znova chodiť do školy“, teda zvykať si na niečo, čo predtým platilo naopak alebo výrazne odlišne. Taký modus je realitou (najmä v procesnej oblasti) po rekodifikácii trestného zákonodarstva v Slovenskej republike od 1. januára 2006. Aj vyzliekanie si „železnej košele“ zaužívaného zvyku často prerastá do polemiky s pocitom (ne)spravodlivosti.

Kontradiktórnosť, dôkazné bremeno a niektoré iné prvky rekodifikovaného procesu

Kontradiktórnosť sa nebudem pokúšať na tomto fóre definovať, avšak v ponímaní súčasne účinného Trestného poriadku (zákon č. 301/2005 Z.z.) je (mala by byť) neoddeliteľne spojená s približovaním povahy trestného procesu k procesu civilnému. V tom je obsiahnutý aj podstatný prvok dôkazného bremena žalobcu (prokurátora) a odstránenie vyšetrovacej zásady zo súdneho konania (oproti konaniu predsúdneho, teda postupu vo vyšetrovaní).

Táto premisa so sebou prináša rozdielnu, oproti predchádzajúcemu stavu obmedzenú ingerenciu sudcu do procesu dokazovania v súdnom konaní. Bremeno dokázania viny nesie prokurátor, čo je tiež výraznou zmenou oproti jeho bývalej procesnej pozícii, resp. potrebnej aktivite pri dokazovaní. Sudca mu nemá pomáhať, čo však pri zachovaní princípu „rovnosti zbraní“ platí aj vo vzťahu k protistrane, teda k obvinenému.

Pozorujem po dobu celého postrekodifikačného obdobia, ako sa s touto novou úlohou nevedia vyrovnáť najmä generácie sudcov profesijne a prakticky dozretých v ére konania pred rokom 2006 (sám som už mal v tomto čase uzavreté viac než decénium v talári). Mnohým sa od začiatku nezdalo vecne správne a ani spravodlivé, aby ponechávali aktivitu stranám a najmä žalujúcej strane, ktorá ak nie je dostatočne efektívna, má a musí prehrať.

Sudca, predtým zvyknutý vidieť veci po svojom a určovať rozsah aj obsah dokazovania, sa po novom v mnohých prípadoch ťažko zmieroval s rolou arbitra, ktorý v konaní rieši predovšetkým procesné otázky a vývoj dokazovania neurčuje, ktorého rozhodnutie vo veci samej však závisí od toho, ako sa žalobca prejaví a ako oproti obhajobe uspeje. Sudca pritom pozná spisový materiál (teda predovšetkým vyšetrovací spis) a môže mať pocit, že by obžalobnú, alebo naopak obhajobnú rolu zvládol lepšie než jej konkrétni aktéri. Na základe ich procesnej aktivity ale musí rozhodnúť on sám, a pritom vidí aj vykonaným dokazovaním neodhalené súvislosti. To predovšetkým vzbudzuje v sudcoch pocit, že predchádzajúci typ konania bol spravodlivejší a že súd mal byť v konaní činný v nezmenenej podobe, aj keď sa jej „nadávalo“ vyšetrovacía alebo inkvizičná.

Tento problém neexistuje, alebo existuje v oveľa menšej miere v procesnom systéme, v ktorom o vine rozhoduje porota. Tá zodpovedá za „zistenie pravdy“ a sudca je garantom dodržania práva, teda aj priebehu konania. Rozhoduje o prípustnosti dôkazov bez toho, aby musel vykonať ich hodnotenie na účel posúdenia viny. O správnosti rozhodnutia poroty si môže myslieť svoje, nemôže však urobiť nič navyiac.

V našom type konania ide o určitý hybrid, keď orgán, ktorý rozhoduje o vine (sudca) pozná zo spisu aj obsah dôkazov, ktoré musí - pre ním samým vyslovenú procesnú neprípustnosť - ignorovať, alebo neboli vykonané pre vecne nesprávny či pasívny prístup strany. Taká myšlienková abstrakcia je len hypotetická, v skutočnosti nie je možná. Človek si nemôže to, čo sa dozvedel „odmyslieť“ a pri svojich záveroch potom bojuje s pocitom nespravodlivosti. Rovnako je problém rozhodnutie učené na základe vedome redukovaných podkladov presvedčivo odôvodniť. Popísané dilemy sú v modeli rozhodovania subjektom, ktorý nie je vedomostne kontaminovaný neprocesnými informáciami, teda porotou, odstránené (ani to však neplatí do dôsledkov).

Zavedenie porotného systému nie je v dohľadnej dobe reálne a má aj mnohé negatíva, ktoré je nad rámec tohto príspevku popisovať. Pri zamyslení sa nad otázkou, či je aj za týchto okolností lepšia a spravodlivejšia pozícia sudcu ako arbitra sporu strán, z ktorých žalujúca je zaťažovaná dôkazným bremenom, alebo či by sudca mal byť vyšetrovateľom „ex offo“, predsa len napokon víťazí nová procesná koncepcia.

Úvahy o zvažovaní zákonného modelu pritom nie sú absurdné – počul som pri rozhovoroch „medzi štyrmi očami“ od starších kolegov, ktorí boli členmi komisie pre rekodifikáciu Trestného poriadku, že neformálne zadanie od ústavných činiteľov s pôsobnosťou v oblasti prípravy legislatívneho návrhu v jeho prapodstate znelo: „Čokoľvek, len nech je to niečo nové“. Nové znamenalo iné, než „socialistický“ zákon č. 141/1961 Zb.

Spravodlivosť, kontradiktórnosť a sankčná primeranosť v konaní pred súdmi
Slovenskej republiky

Faktom ale je, že z hľadiska hľadania a dosahovania spravodlivosti a úlohy súdu v tomto procese je nevyhnutné koncipovať trestný proces pred súdom ako spor strán. Súd tento spor rozhodne a musí pri tom správne myšlienково pracovať s otázkou dôkazného bremena – algoritmy takého hodnotenia dôkazov sa do tohto textu nevojdú. Chcem len podporiť finálny záver, že procesná funkcia súdu by nemala byť zaťažovaná primárnou povinnosťou aktívneho vplyvu na obsah a rozsah dokazovania. Rozhodcovskú pozíciu vygenerovala justičná história ako najvhodnejšiu a platí to aj pre našu súčasnosť, a to ako v rámci Európskej únie, tak aj v širšom kultúrnom a civilizačnom priestore.

Ďalšie zdanlivo samozrejme konštatovanie, avšak aj na významných fórach som (opäť neočakávane) zachytil názory niektorých sudcov o komplexnom zrušení „nového“ a znovuprijatí „starého“ Trestného poriadku. Spravodlivosť bola vážnym podkladovým argumentom, a to aj v zmysle vyššie uvedených úvah. Generačná otázka má pri takej reakcii svoj význam. Treba si však uvedomiť, že aj sudcov, ktorí boli vymenovaní do funkcie v období po rekodifikácii, formovali – tak, ako je tomu v histórii takmer vždy - ich starší a skúsenejší kolegovia. „Tabula rasa“ sa tak v personálnej oblasti hľadá ťažko.

Ďalším inštitútom, ktorý vyvoláva silné názorové turbulencie vo vzťahu ku spravodlivosti, sú tzv. odklony v trestnom konaní, teda dohoda o vine a treste a jednotlivé procesné alternatívy pre „spolupracujúceho“ obvineného či podozrivého.

Pochybnosti sa týkajú nielen sudcov. Treba však konštatovať, že laická verejnosť tieto právne a faktické realie vstrebáva často ľahšie – zrejme pripravená na pochopenie filmovou a televíznou produkciou, ktorá obdobné postupy v krajinách rímskoprávnej aj anglosaskej právnej kultúry prezentuje už dlhodobo. V tuzemskom trestnom konaní však ide o historické nóvum, uvedené procesnou rekodifikáciou so súčasným prienikom aj do hmotného práva. V naposledy uvedenej oblasti ide najmä o otázku s tak detailným náhľadom cez prizmu spravodlivosti, akou je otázka trestu.

Bez popisu systematiky a procesnej konštrukcie jednotlivých inštitútov, dilemu vyvoláva a odpor budí okolnosť, že sa - jednoducho vyjadrené - z viny možno „vykúpiť“ alebo sankčným znížením profitovať usvedčením iných, a to aj z toho, čo som spáchal spolu s nimi.

Tieto východiská boli známe už v predrekodifikačnom období a diskutované na všetkých relevantných fórach, východisková zásada oportunity potom dostala výrazný legislatívny tvar v Trestnom poriadku.

Čo je zreteľné v neustále sa vyvíjajúcej rozhodovacej praxi:

Na jednej strane sa odklony stali bežnou súčasťou praxe trestného konania a dokazovania a ťažko je dnes predstaviteľný akýkoľvek zásadný zákonný protipohyb.

V rozhodovacej praxi, a to aj súdov vyššieho stupňa, však možno niekedy vycítiť akúsi averziu voči „nečistým“ svedkom. Voči tým, ktorí získali, aj keď legálny, ale pocitovo nespravodlivý benefit na vlastnej trestnosti tým, že „začali spievať“ a stihli to skôr, ako tí druhí. Pri bežnom chápaní spravodlivosti to nie je nepochopiteľné - z hľadiska genézy ide o import niečoho, čo sa v strednej Európe nevymyslelo a asi by sa ani (nikdy? – nehovor nikdy!) nevymyslelo. Prirodzeným tokom myslenia sa však tento uhol pohľadu prenáša do sféry hodnotenia dôkazov, kde už ide o inú otázku.

Samozrejme, pochybovať o pravdivosti tvrdení motivovaných (nepochybne aspoň z výraznej časti) snahou pomôcť sebe samému, je prirodzenou súčasťou sudcovského myslenia. Sudca musí overiť, či dôkazné bremeno uniesol ten, koho ťaží (t.j. žalobca). Na druhej strane, ide o legálny dôkaz a ten nemôže byť vylúčený ako podklad pre rozhodovanie súdu, v skoršom štádiu orgánov činných v trestnom konaní. Neobstojí teda zásadne vyjadrená téza, že taký dôkaz môže byť akceptovaný len v spojení s iným, odlišným dôkazom. To by odporovalo zásade voľného hodnotenia dôkazov (§ 2 ods. 12 Trestného poriadku), keď jeden dôkaz môže stačiť, ale nemusí ich stačiť desať (ľubovoľný počet). Dôkaz však musí byť získaný a vykonaný legálne (opäť naposledy označené ustanovenie).

Z praktického hľadiska - ten, kto vypovedá a chce, aby sa mu dostalo dobrodenia na základe zákona, musí presvedčiť. Želaný efekt nedosiahne, ak sa pri strete dôkazov alebo inak ukáže, že klamal, čo je trestné aj samo osebe.

Ako som avizoval, nebudem analyzovať konkrétne rozhodnutia. Z hľadiska celkovej hodnotiacej perspektívy, odklonom a ich dôkazným súvzťažnosťami sa nevyhneme, resp. sme sa im nevyhli. Sme súčasťou trendu, ktorý nás zblízka i z väčšej diaľky obklopuje a ťažko mu je vzdorovať („ísť“ proti vetru). Aj vecne, zvažovaniu väčšieho dobra a menšieho zla sa nedá vyhnúť nielen v trestnom konaní, pričom na miskách váh sú silnejšie argumenty pre, ako proti. Dôkazná obozretnosť je ale namieste vždy, hodnotenie dôkazov „in dubio pro reo“ je všeobecne uznávanou zásadou, vyplývajúcou aj zo zákona (§ 285 Trestného poriadku) a „pro futuro“ je možné ďalšie vhodné legislatívne tvarovanie úpravy.

No a „vyviaznúť“ bez trestu, alebo menší trest za svedectvo proti inému? Spravodlivosť možno dostáva po (jednom) boku, v záujme (snáď) vyšších cieľov však musí byť slepá selektívne.

Konflikt obsahu a formy

Od zmeneného ku stabilnému (aj keď tiež vo vývoji), od osobitného ku všeobecnému.

Spravodlivosť, kontradiktórnosť a sankčná primeranosť v konaní pred súdmi
Slovenskej republiky

Procesné právo kladie v záujme dospenia k rozhodnutiu vo veci zákonnou cestou pre získavanie dôkazov určité podmienky, inak nie sú dôkazy v konaní použiteľné. Rovnako potom musia byť dôkazy i zákonným spôsobom vykonané. V trestnom práve sú tieto podmienky osobitne prísne a dôkladne skúmané. Zmysel takej úpravy je generovaný historicky, dosahovanie spravodlivosti za každú cenu môže viesť až k zneužívaniu pozície (najmä) štátu a k výslednému efektu, že o spravodlivosť už nepôjde. Táto premisa patrí k východiskám zmyslu a potreby normatívnych procesných úprav a patrí skôr do úvodných pasáží učebníc.

V Trestnom poriadku je tento princíp v jeho základe vyjadrený v §§ 2 ods. 12, 119 ods. 2 a je rozmenený na drobné v ustanoveniach o dokazovaní a zabezpečovaní informácií (ako ustanovení všeobecných, tak pre jednotlivé fázy konania).

Problém, ktorý sa periodicky rieši a neustále vracia, je miera formálnych podmienok, ktoré sú akceptovateľné ako bariéra dôkazného nazerania štátnych orgánov na to, čo je právne (ale v širších kontextoch aj bezpečnostne) relevantné, a čo sa v minulosti stalo, poprípade ešte len sa má stať. Periodicita aktuálnosti je urýchľovaná krutými reáliami súčasnosti, medzi ktoré patrí napríklad (možno predovšetkým) terorizmus. Súboj medzi ochranou súkromia a ochranou spoločnosti je permanentným konfliktom. Pri ňom sa misky váh vždy naklonia na stranu zjednodušenia výkonu pôsobnosti orgánov štátu (spravodajských služieb, orgánov činných v trestnom konaní), keď dôjde k tragédii s celosvetovou publicitou – naposledy najmä v súvislosti s Parížskym teroristickým útokom v novembri 2015. Po ňom aj v Slovenskej republike došlo k legislatívnej reakcii, zmenou Ústavy Slovenskej republiky (ďalej len „ústava“) a prierezovým zákonom č. 444/2015 Z.z., ktorý zasiahol aj do Trestného zákona a Trestného poriadku. Bez ďalšej analýzy, aj cez prizmu spravodlivosti boli polemizované niektoré zmeny trestnoprocesných inštitútov, napríklad v súvislosti s väzbou.

Pokiaľ sa nič nedeje (opätovne) nasleduje trend zvýšenej ochrany súkromia. Príkladom je eliminovanie plošného uchovávaní údajov o telekomunikačnej prevádzke mobilnými operátormi (pôvodne už v reakcii na teroristické útoky v roku 2001), čo sa riešilo celoeurópsky a následne aj v Slovenskej republike, v konečnom dôsledku (v nadväznosti na nález Ústavného súdu Slovenskej republiky – ďalej len „ústavný súd“), po odstránení vyvolaného legislatívneho vákuu, zmenou zákona o elektronických komunikáciách a novelizáciou súvisiaceho inštitútu Trestného poriadku (§ 116) s účinnosťou od 1. januára 2016.

Tento vývoj poukazuje na relativitu spravodlivosti a jej dosahovania, pričom je odrazom večného konfliktu a dobiehania spoločenského vývoja právom. To, čo sa v jednej chvíli ukazuje ako akceptovateľné a nevyhnutné, je vzápätí prekonané a neprípustné.

Aj bez vplyvu tak výrazných faktorov sa procesné obmedzenia pre konanie a dokazovanie postupom času kumulujú.

Tento filter sa stáva menej priechodný nielen zmenou ustanovení zákona. Podmienky sa sprísňujú aj „za pochodu“, a to interpretačne. Okrem výkladu súdov v trestnom konaní k tomu dochádza neustále sa dynamicky vyvíjajúcou judikatúrou ústavného súdu a Európskeho súdu pre ľudské práva. Nastáva aj situácia, v ktorej sa dôkaz získa alebo vykoná v konaní podľa zákona, ako zdanlivo právne perfektný. Ešte do právoplatného skončenia veci sa však vyhlási nové, napr. „štrasburské“ rozhodnutie, ktoré pohľad na túto okolnosť z pozície Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“) otočí.

Možno v tejto súvislosti pozorovať určitú právnu neistotu. Tá vyplýva z okolnosti, že nie je (už dlhodobo) jednoznačne jasné, aké právo (právna úprava) vlastne platí. V trestnoprávnej oblasti sa to prejavuje prioritou súvisiacich inštitútov medzinárodného práva (čl. 7 ods. 5, čl. 154c ods. 1 ústavy). K aplikácii a interpretácii Dohovoru dochádza v jednotlivých relevantných rozhodnutiach s natoľko výrazným právotvorným aspektom, že zákon (najmä Trestný poriadok) je v permanentnej pozícii subsidiarity a nie je isté, či a do akej miery vyvoláva pre konkrétny prípad právne účinky. K tomu prispieva i nejednotnosť názorov (a teda aj rozhodovania) v otázke, kedy má súd priamo aplikovať medzinárodnú zmluvu, ktorá má podľa vyššie označených ústavných ustanovení prednosť pred zákonom univerzálne (teda aj, ale nielen pre súdy), a kedy má súd vyvolať konanie o súlade právnych predpisov pred ústavným súdom (naposledy uvedené mu prikazuje zákon v rozhodujúcich procesných situáciách - §§ 283 ods. 5, 241 ods. 1 písm. d/, 244 ods. 1 písm. e/, 318 ods. 1 Trestného poriadku).

Taký efekt je - v jeho dôsledkoch - vnímaný negatívne, a to nielen médiami a „ex post“ verejnosťou. Na jednej strane ide o základné ústavné prvky nášho právneho poriadku, kopírujúce záväzky Slovenskej republiky. Na strane druhej, aj profesionáli by privítali stabilnejšie právne prostredie – uvedené platí prvotne už o „písanom“ práve, teda o legislatíve (vrátane zákonov kódexového typu). Práve sudcovia, ktorí sú „zavalení“ spismi na stole môžu venovať len určité penzum svojho pracovného času získavaniu neustále nových právnych informácií. Celoživotné vzdelávanie je nepochybne nutnosťou. Je však čo (do hĺbky) študovať, aj keď sa pravidlá neustále, a to legislatívne aj interpretačne, nemenia.

Vplyv na otázku spravodlivosti je zrejmý. Vonkajšie prostredie rozhodnutia v súdnych kauzách často vníma skôr ako súboj právnikov, než ako čokoľvek iné. A na to nadväzuje pocit, ktorý sme kedysi vnímali len z kníh a filmov, ale teraz je realitou bežného života a celkovej spoločenskej skepsy. Pociť, že dôležité je mať dobrých právnikov, nie dávať si „pozor“. A mať dobrých právnikov znamená mať na nich.

Spravodlivosť, kontradiktórnosť a sankčná primeranosť v konaní pred súdmi Slovenskej republiky

Profesijný pohľad pri rozhodovaní nie je limitovaný takýmito úvahami. Počúvam však občas aj od rozumných a úspešných ľudí, ktorí sa živia niečím celkom iným, než právom (aj keď sa právu nikto nevyhne), slová ako: „U vás (právnikov, vrátane sudcov) víťazí forma nad obsahom a právnické kľučky nad realitou“. Ide o reakciu na prípady, keď je evidentné, že sa niečo stalo a kto to spáchal, nemohol však byť usvedčený, napr. pre nedostatok procesnej formy.

Aj keď môže ísť o subjektívne chyby postupu, komplikované pravidlá sú výrazne chybotvorné. Nehovoriac už o interpretačných finesoch, ktoré ako keby plodili stále nové deriváty samých seba. Nejde už niekedy o „vedu pre vedu“? Aj keď ráció sa tiež nehľadá ťažko (v politike sa hovorí „panské huncústvo“).

Sankčná primeranosť

Táto súčasť témy je tradičnou parketou diskusií o spravodlivosti v trestnom práve. A to vo vzťahu k normotvorbe a zákonom predznamenávanému trestu v určitom rozpätí, resp. ukladanému podľa určitých pravidiel, ale rovnako aj vo vzťahu k rozhodnutiu súdu, ktoré trest individualizuje pre konkrétny prípad.

Výraznou trecou plochou býva primeranosť trestu v jeho represívnom poňatí pre individuálny prípad, v kontrapunkte s preventívnou funkciou trestného práva, najmä v zmysle generálnej prevencie. Ak teda zákonodarcu určité konanie považuje za typovo závažné (napríklad aj pre jeho vysokú frekvenciu alebo vysoko negatívny vplyv na život štátu a spoločnosti) a sankcionuje ho prísnou sadzbou (pre všetky prípady rovnakého druhu a neurčitého počtu), v individuálnom prípade sa taký postih môže javiť súdu ako neprimeraný, ak by aj súd použil minimálny podľa zákona možný trest.

V praxi často dochádza práve k popísanej situácii a snahe súdu odstraňovať „nespravodlivosť“ zákona. Keďže je pri takom zámere potrebné využiť právny podklad pre uloženie trestu mimo bežného pravidla, má svoje pravidlo aj taká situácia (§ 39 Trestného zákona o mimoriadnom znížení trestu). Podľa neho je však, v základnej zákonom predpokladanej situácii (odsek 1 označeného ustanovenia), tiež potrebné hľadať „okolnosti prípadu“ alebo „pomery páchatela“, ktoré odôvodňujú neprimeranú prísnosť trestnej sadzby. To je niekedy obtiažne, pretože prípad ani páchatel nie je ničím osobitný.

Rekodifikovaný Trestný zákon (zákon č. 300/2005 Z. z. v znení - dnes už mnohých - neskorších predpisov) sa v oblasti trestných sadzieb oproti predchádzajúcej úprave výrazne sprísnil. To bolo, okrem iného, odôvodňované aj tým, že sudy ukladajú tresty v spodnej časti zákonom ustanovených sadzbe. Sudcovia mali byť vedení snahou represiu zmierniť, či už pre vlastnú neistotu v otázke uznania viny, na účel minimalizácie možnosti odvolania, alebo z iných dôvodov. Nízke tresty boli ako nespravodlivé a málo prísne „tŕňom v oku“ tým, ktorí zostrenie sankcií presadili.

Typickým príkladom je korupcia, kde pri prijímaní úplatku v súvislosti s obstarávaním vecí všeobecného záujmu verejným činiteľom „poskočila“ trestná sadzba podľa § 329 ods. 2 Trestného zákona na päť až dvanásť rokov od 1. januára 2006, oproti trom až ôsmim rokom v predchádzajúcom období, do 31. augusta 2003 dokonca dvom až ôsmim rokom. To v praxi znamená nemožnosť podmieneného odkladu výkonu minimálne päťročného trestu aj v prípadoch, ktoré sa z určitého uhla pohľadu javia ako banálne (napríklad drobné úplatky v desiatkach eur pri riešení dopravných priestupkov políciou v blokovom konaní). Pokiaľ sa také okolnosti prípadu nevyhodnotia ako mimoriadne.

Spravodlivosť je v tomto prípade predmetom protipohľadu dvoch rôzne nastavených optík, ktorých parametre boli naznačené vyššie. Ktorá z nich je správna?

Odpoveď môže byť pre každú z verzii kladná alebo záporná, argumenty nie sú jednoznačné pre žiadnu z nich.

Aplikačné riešenie však musí vychádzať z práva a právo v demokratickom a právnom štáte zase z delby moci. Zákon a ním prejavená vôľa zákonodarcu teda musí byť rešpektovaná, súd a konkrétny sudca je zákonom viazaný. Ustanovenia dotknutej právnej normy (Trestného zákona) však poskytujú výrazný priestor na pohyb v jeho rámci a súd tento priestor má a musí využívať (až po využitie skôr označenej možnosti reagovať na ústavný alebo medzinárodnoprávny nesúlad, ale opäť podľa zákona).

Čo je zásadne dôležité, využitie zákonného priestoru neznamená deformáciu zákonných pravidiel. To sa týka aj „tvorivého“ používania noriem pokrývajúcich odlišné otázky (čl. 6 ods. 1 Dohovoru ako princíp spravodlivého procesu „na čokoľvek“), alebo hodnotenia výnimočnosti okolností, na základe ktorých sa mimoriadne znižuje trest. Zámerne sa také okolnosti nepokúšam definovať. Na sledovaný účel len upozorňujem na normatívny aspekt spravodlivosti, ktorý považujem za dôležitý.

Spravodlivosť nemožno hľadať len „ad hoc“, aj keď je v zásade každý prípad individuálny. Rešpektovanie pravidiel je niečím, bez čoho nie je možný chod štátu, ale ani mimoštátnych spoločenských zoskupení, od inštitúcií až po domácnosť. Väčší prienik do riešenia sporov mimo striktných pravidiel je dôvodný v súkromnoprávnej oblasti. Verejnoprávne zákazy, najmä tie sankcionované trestným zákonodarstvom, je však nevyhnutné dodržiavať (nemožno sa ani odvolávať na ich neznalosť, čo nevyklučuje snahu o normatívnu zmenu). Spoliehať sa, že „robím, čo musím“ a „každý súd ma musí oslobodiť“, alebo aspoň mierne potrestať, by nemalo byť posmeľujúcim pravidlom. Je to nespravodlivé voči tým, ktorí majú viac úcty k iným ľuďom a k hodnotám.

Záverom

Spravodlivosť, podľa predstáv žiadnej z generácií, nenastolilo právo, ani celková história. Vždy sa však o ňu musíme snažiť, a pritom najskôr merať, až potom rezať. To je naším poslaním, vo funkcii aj v živote.

VYBRANÉ ASPEKTY ZÁSADY NE BIS IN IDEM V TRESTNOM KONANÍ

prof. JUDr. Jozef Čentéš, PhD.

(zástupca riaditeľky trestného odboru, Generálna prokuratúra Slovenskej republiky; vedúci Katedry trestného práva, kriminológie a kriminalistiky, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave; externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky)

1. Úvod

Jednu z významných zásad trestného konania v podmienkach Slovenskej republiky predstavuje zásada ne bis in idem. Napriek pozornosti, ktorá je jej venovaná spôsobuje nemalé aplikačné problémy. Z tohto dôvodu je v príspevku venovaná pozornosť vybraným aspektom tejto zásady v trestnom konaní, v ktorom sa prelínajú tak hmotnoprávne ako aj procesnoprávne aspekty.

2. Právna úprava zásady ne bis in idem

Zásada ne bis in idem, ktorú možno preložiť ako nie dvakrát o tom istom (v totožnej veci) zakazuje dvojité stíhanie a odsúdenie za ten istý skutok tej istej osoby, pričom jej zmyslom je dosiahnuť, aby osoba bola za jeden skutok sankcionovaná len raz.

Uvedená zásada je ustanovená v relevantných medzinárodných dokumentoch, ktorými sú najmä:

- článok 14 ods. 7 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, ktorý ustanovuje, že *trestné stíhanie nemožno začať proti tomu, proti komu sa predchádzajúce stíhanie pre tento čin skončilo právoplatným rozhodnutím súdu, ktorým bol obvinený uznaný vinným alebo ktorým bol spod obžaloby oslobodený*. Formulácia tohto ustanovenia budí dojem, že sa vzťahuje nielen na predchádzajúce rozhodnutia súdov vnútroštátnych, ale aj rozhodnutia cudzozemských súdov, výbor OSN pre ľudské práva ho vyložil vo veci A.P. v. Taliansko z 2. novembra 1987 jednoznačne tak, že sa vzťahuje len na rozhodnutia súdov jedného a totožného štátu a nezakotvuje medzinárodnú platnosť zásady ne bis in idem.¹

- článok 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“), ktorý ustanovuje, že *nikto nemôže byť stíhaný alebo potrestaný v trestnom konaní podliehajúcim právomoci rovnakého štátu za trestný čin, za ktorý už bol oslobodený alebo odsúdený konečným rozsudkom podľa zákona a trestného*

¹ Uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky z 15.02.2006, sp. zn. 5 Tdo 166/2006.

poriadku tohto štátu. Predmetné ustanovenie pripúšťa možnosť obnovy konania a garantuje zásadu ne bis in idem v rámci jedného štátu.

Zároveň možno uviesť, že slovenský preklad článku 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru nie je úplne presný pretože v porovnaní s originálom v anglickom jazyku a vo francúzskom jazyku nepresne používa slovenské termíny „trestný čin“, „trestné konanie“, „odsúdenie“ a „rozsudok“. Tým pozmeňuje i celkový význam textu citovaného článku tohto protokolu. Podstatné v danom kontexte je predovšetkým to, že slovo „delikt“ (vo francúzskom znení „infraction“, v anglickom znení „offence“) zameňuje za slová „trestný čin“ (vo francúzskom znení „infraction criminelle“, v anglickom znení „criminal offence“).² Usudzovať na to možno nielen z výslovného znenia tohto článku, ale aj z jeho porovnania s predchádzajúcimi článkami Dohovoru – s článkami 2 a 3, v ktorých je použitý termín „criminal offence“ (v anglickej verzii) a termín „infraction criminelle“ (vo francúzskej verzii), a to v súvislosti s vymedzením práva na odvolanie v trestných veciach a na odškodnenie v prípade nezákonného odsúdenia. Pritom za smerodajnú je potrebné považovať originálnu verziu v anglickom jazyku a vo francúzskom jazyku a v nadväznosti na to i skutočnosť, že anglickému termínu „offence“ a francúzskemu pojmu „infraction“ v slovenskom jazyku zodpovedajú termíny trestný čin i priestupok, resp. porušenie zákona kvalifikovateľné buď ako priestupok alebo ako trestný čin.

- článok 54 Schengenského dohovoru, ktorý ustanovuje, že *osoba právoplatne odsúdená jednou zo zmluvných strán nesmie byť pre ten istý čin stíhaná inou zmluvnou stranou, a to za predpokladu, že v prípade odsúdenia bol trest už odpykaný alebo sa práve odpykáva alebo podľa práva štátu, v ktorom bol rozsudok vynesený, už nemôže byť vykonaný*. Predmetné ustanovenie stanovuje tzv. úniné uplatňovanie zásady ne bis in idem a to spoločne s Chartou základných práv Európskej únie.

- článok 50 Charta základných práv Európskej únie ktorý ustanovuje, že *nikto nesmie byť stíhaný alebo potrestaný v trestnom konaní za čin, za ktorý už bol v Únii oslobodený alebo odsúdený konečným trestným rozsudkom podľa zákona*.

Zásada ne bis in idem je zakotvená aj v právnom poriadku Slovenskej republiky. Z hľadiska obsahu tohto príspevku sú podstatné najmä tieto právne normy.

Článok 50 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava“) podľa ktorého *nikoho nemožno trestne stíhať za čin, za ktorý bol už právoplatne odsúdený alebo oslobodený spod obžaloby. Táto zásada nevylučuje uplatnenie mimoriadnych opravných prostriedkov v súlade so zákonom*. Prvou vetou článku 50 ods. 5 Ústavy sa kladie ústavný základ ochrany pred opakovaným potrestaním za trestný čin, ktorého sa páchatel dopustil, pokiaľ bol za tento trestný čin už raz právoplatne odsúdený. Prvou vetou článku 50 ods. 5

² V odbornej literatúre napr. VALO, M.: Ne bis in idem v slovenskom (európskom) trestnom práve a potrestanie za priestupok. In: Justičná revue, 61, 2009, č. 6-7, s. 764. , ČENTĚŠ, J. Trestné činy daňové a zásada ne bis in idem, In: Právna úprava správneho trestania [elektronický zdroj]. - Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2015. - S. 74-83 [CD-ROM]. - ISBN 978-80-7160-399-3.[Právna úprava správneho trestania : vedecká konferencia. Bratislava, 6.11.2015].

Ústavy sa zároveň vytvára ústavný základ pre ochranu pred novým stíhaním každého, kto raz už bol súdom oslobodený spod obžaloby. Ustanovením článku 50 ods. 5 Ústavy sa priznáva základné právo každej fyzickej osobe bez ohľadu na štátne občianstvo, cudzincom aj osobám bez štátnej príslušnosti.³

Zásadu ne bis in idem ustanovuje aj Trestný poriadok a to v ustanoveniach § 2 ods. 8 a § 9 ods. 1 písm. e). Podľa § 2 ods. 8 Trestného poriadku *nikoho nemožno trestne stíhať za čin, za ktorý už bol právoplatne odsúdený alebo oslobodený spod obžaloby. Táto zásada nevylučuje uplatnenie mimoriadnych opravných prostriedkov v súlade so zákonom.* Podľa § 9 ods. 1 písm. e) Trestného poriadku *trestné stíhanie nemožno začať, a ak už bolo začaté, nemožno v ňom pokračovať a musí byť zastavené ak ide o osobu, proti ktorej sa skoršie trestné stíhanie pre ten istý skutok skončilo právoplatným rozsudkom súdu alebo bolo právoplatne zastavené, podmienene zastavené a obvinený sa osvedčil alebo skončilo schválením zmiernu a zastavením trestného stíhania, ak rozhodnutie nebolo v predpísanom konaní zrušené.*

Z uvedených ustanovení vyplýva, že Trestný poriadok ustanovuje zásadu ne bis in idem vo vzťahu k trestnému stíhaniu, ktoré právoplatne skončilo niektorým z taxatívne ustanovených spôsobov, ktorými sú odsúdenie, oslobodenie spod obžaloby, zastavenie trestného stíhania, podmienene zastavenie trestného stíhania a osvedčenie sa obvineného, schválenie zmiernu a zastavenie trestného stíhania, ak rozhodnutie nebolo v predpísanom konaní zrušené. Použitie mimoriadnych opravných prostriedkov nie je v rozpore so zásadou ne bis in idem, pretože skutočnosti, ktoré odôvodňujú ich použitie sú také významné, že požiadavka právnej istoty musí pred nimi ustúpiť.⁴

V súvislosti so zásadou ne bis in idem je potrebné tiež upriamiť pozornosť na znenie § 9 ods. 1 písm. g) Trestného poriadku podľa ktorého *trestné stíhanie nemožno začať, a ak už bolo začaté, nemožno v ňom pokračovať a musí byť zastavené, ak to ustanovuje medzinárodná zmluva.*

Uvedené ustanovenie Trestného poriadku je potrebné vnímať v kontexte s článkom 7 ods. 5 Ústavy, ktorý ustanovuje, že *medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, medzinárodné zmluvy, na ktorých vykonanie nie je potrebný zákon, a medzinárodné zmluvy, ktoré priamo zakladajú práva alebo povinnosti fyzickým osôb alebo právnických osôb a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred zákonmi* a článkom 154c ods. 1 Ústavy, ktorý ustanovuje, že *Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom pred nadobudnutím účinnosti tohto ústavného zákona, sú súčasťou jej právneho poriadku majú prednosť pred zákonom, ak zabezpečujú väčší rozsah ústavných práv a slobôd.*

³ Primerane pozri DRGONEC, J.: Ústava Slovenskej republiky. Komentár. 3. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2012, s. 861-862.

⁴ ČENTÉŠ, J. a kol.: Trestný poriadok s komentárom. Eurokódex Poradca podnikateľa, Žilina, 2006, s. 33.

Citovanými článkami priznáva Ústava vybraným medzinárodným zmluvám prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky. Medzi *medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom a majú prednosť pred zákonmi* a ktoré sú súčasťou slovenského právneho poriadku patrí aj Dohovor, ktorého článok 4 ods. 1 Protokolu č. 7 možno aplikovať vo vzťahu k § 9 ods. 1 písm. g) Trestného poriadku.

Pre úplnosť možno uviesť, že z ustanovenia § 9 ods. 1 písm. g) Trestného poriadku vyplýva (obligatórne) nemožnosť začatia trestného stíhania alebo ak bolo začaté nemožnosť pokračovania v trestnom stíhaní a zastavenie trestného stíhania, ak tak ustanovuje medzinárodná zmluva. Prakticky uplatnenie nemožnosti začatia trestného stíhania znamená pre orgány činné v trestnom konaní (prokurátor, policajť), aby v postupe pred začatím trestného stíhania rozhodli o odložení veci podľa §197 ods. 1 písm. c) Trestného poriadku. Po začatí trestného stíhania Trestný poriadok ustanovuje obligatórnu povinnosť prokurátora v prípravnom konaní zastaviť trestné stíhanie podľa § 215 ods. 1 písm. d) Trestného poriadku (v takomto prípade je oprávnený zastaviť trestné stíhanie tiež policajť, avšak len vtedy, ak sa viedlo trestné stíhanie len tzv. vo veci podľa § 199 ods. 1 Trestného poriadku). V súdnom konaní v prípade splnenia podmienok podľa § 9 ods. 1 písm. g) Trestného poriadku súd je povinný zastaviť trestné stíhanie na podklade § 241 ods. 1 písm. c), § 244 ods. 1 písm. c), § 281 ods. 1 alebo § 290 ods. 1 Trestného poriadku.

Na druhej strane sa možno v aplikačnej praxi stretnúť s názormi, že ustanovenia § 9 ods. 1 písm. g) Trestného poriadku nie je konformné so znením § 197 ods. 2 Trestného poriadku podľa ktorého *prokurátor alebo policajť pred začatím trestného stíhania uznesením môže odložiť vec, ak je trestné stíhanie neúčelné vzhľadom na okolnosti uvedené v § 215 ods. 2 a § 215 ods. 2 písm. b) Trestného poriadku podľa ktorého prokurátor môže zastaviť trestné stíhanie, ak o skutku obvineného bolo už právoplatne rozhodnuté disciplinárne iným orgánom alebo orgánom príslušným na konanie o priestupku alebo o inom správnom delikte (...)*. Obdobne § 241 ods. 1 písm. e) Trestného poriadku umožňuje samosudcovi a § 244 ods. 1 písm. d) Trestného poriadku senátu za rovnakých podmienok ako § 215 ods. 2 písm. b) Trestného poriadku zastaviť trestné stíhanie (obdobne pozri aj § 281 ods. 2 a § 290 ods. 1 Trestného poriadku). Právna úprava citovaných ustanovení Trestného poriadku akceptuje vedenie trestného stíhania pre skutok obvineného, za ktorý už bolo vo vzťahu k nemu právoplatne rozhodnuté napr. v správnom konaní, pričom v prípravnom konaní umožňujú prokurátorovi a v súdnom konaní súdu fakultatívne zastaviť trestné stíhanie.

K uvedenému možno uviesť, že nie každé právoplatné rozhodnutie *disciplinárne iným orgánom alebo orgánom príslušným na konanie o priestupku alebo o inom správnom delikte* predstavuje prekážku k uplatneniu zásady ne bis in idem (pozri ďalší text príspevku). Z tohto dôvodu orgány činné v trestnom konaní a súdy pri svojom rozhodovaní skúmajú splnenie podmienok k uplatneniu zásady ne bis in idem, pričom pri svojom postupe musia rešpektovať relevantné právne normy, ktorým je venovaná pozornosť v tomto príspevku. Pri splnení zákonných podmienok v trestnom stíhaní primárne postupujú podľa § 9 ods. 1 písm. e) alebo písm. g) Trestného poriadku, ktoré ustanovujú obligatórne podmienky nepripustnosti trestného stíhania. Fakultatívne

podmienky k rozhodovaniu aplikujú tieto orgány v prípade, keď je vylúčená aplikácia podmienok neprípustnosti trestného stíhania podľa § 9 ods. 1 písm. e) alebo písm. g) Trestného poriadku (k tomu pozri ďalší text príspevku). Nutnosť rešpektovania týchto podmienok zo strany orgánov činných v trestnom konaní a súdov možno zvýrazniť aj tým, že v prípade, ak trestné stíhanie obvineného v prípravnom konaní bolo právoplatne skončené, pričom nerešpektovalo zákonné podmienky § 9 ods. 1 písm. e) alebo písm. g) Trestného poriadku (bolo neprípustné), môže takéto rozhodnutie byť zrušené generálnym prokurátorom Slovenskej republiky za splnenia ďalších zákonných podmienok podľa § 363 ods. 1 Trestného poriadku; ak takéto trestné stíhanie bolo právoplatne skončené v súdnom konaní môže byť takéto rozhodnutie zrušené Najvyšším súdom Slovenskej republiky z dôvodu podľa § 371 ods. 1 písm. k) Trestného poriadku.

Zásada *ne bis in idem* je tiež ustanovená v § 21 ods. 2 zákona č. 91/2016 Z.z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon o TZPO“) podľa ktorého *trestné stíhanie proti právnickej osobe nemožno začať, a ak už bolo začaté, nemožno v ňom pokračovať a musí byť zastavené, ak skoršie stíhanie pre ten istý skutok proti tej istej právnickej osobe skončilo právoplatným rozhodnutím o správnom delikte a toto rozhodnutie nebolo zrušené*. Toto ustanovenie je konštruované obdobne ako § 9 ods. 1 písm. g) Trestného poriadku s poukazom na článok 4 ods. 1 protokolu č. 7 Dohovoru (pozri aj článok 50 ods. 5 Ústavy). Vzhľadom k tejto právnej úprave sa v prípade fyzickej osoby o skutku, ktorej bolo právoplatne rozhodnuté v správnom konaní aplikuje § 9 ods. 1 písm. g) Trestného poriadku, zatiaľ čo v prípade obdobnom vzťahu k právnickej osobe sa aplikuje špeciálne ustanovenie § 21 ods. 2 zákona o TZPO (nemožnosť začatia trestného stíhania resp. zastavenie trestného stíhania).⁵

Zásada *ne bis in idem* je tiež ustanovená v zákone č. 154/2010 Z.z. o európskom zatýkacom rozkaze v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o európskom zatýkacom rozkaze“) ako dôvod na nevykonanie európskeho zatýkacieho rozkazu. Ustanovenie § 23 ods. 1 písm. b) zákona o európskom zatýkacom rozkaze ustanovuje obligatórny dôvod na nevykonanie európskeho zatýkacieho rozkazu, prostredníctvom ktorého sa tento inštitút odmieta, ak *justičný orgán vykonávajúci európsky zatýkací rozkaz má informácie, že konanie vedené v niektorom členskom štáte Európskej únie proti vyžiadanej osobe pre ten istý skutok právoplatne skončilo odsudzujúcim rozsudkom, ktorý bol už vykonaný, v súčasnosti sa vykonáva, alebo už nemôže byť vykonaný podľa právnych predpisov, v ktorom bol vyneseny*. Ďalej tento zákon ustanovuje v § 23 ods. 2 písm. b) fakultatívny dôvod na nevykonanie európskeho zatýkacieho rozkazu, prostredníctvom ktorého tento inštitút *možno odmietnuť, ak justičný orgán má informáciu, že konanie vedené v niektorom treťom štáte proti vyžiadanej osobe pre ten istý skutok právoplatne skončilo odsudzujúcim rozsudkom, ktorý bol už súčasnosti sa vykonáva, alebo už nemôže byť vykonaný podľa právnych predpisov, v ktorom bol vyneseny*.⁶

⁵ Vzhľadom na rozsah tohto príspevku je v ďalšej časti venovaná pozornosť z hľadiska uplatnenia zásady *ne bis in idem* vo vzťahu k protiprávnemu konaniu najmä fyzickej osoby.

⁶ Podrobnejšie pozri KLIMEK, L.: *Nebis in idem* v konaní o európskom zatýkacom

3. Predpoklady uplatnenia zásady ne bis in idem

Protiprávne konanie (skutok) fyzickej osoby, v niektorých prípadoch môže naplniť tak skutkovú podstatu trestného deliktu (trestného činu), ako správneho deliktu. V takomto prípade môže byť skutok fyzickej osoby sankcionovaný tak Trestným zákonom, ako aj mimotrestnými právnymi predpismi (napr. zákon o priestupkoch). Súbehom trestnej sankcie a správnej sankcie v súvislosti s uplatnením zásady ne bis in idem sa zaoberal tak Európsky súd pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“), ako aj Súdny dvor Európskej únie (ďalej len „SD EÚ“).

Na základe tejto rozhodovacej činnosti sa možno stretnúť v odbornej literatúre s názorom, že predpokladom uplatnenia zásady ne bis in idem je teda to, aby išlo o

1. trestné obvinenie – posudzovaný delikt musí mať trestnú povahu,
2. rovnaký skutok, t. j. aby bola zachovaná totožnosť skutku, a
3. aby išlo aj o totožnú osobu, ktorá sa skutku dopustila, t. j. aby bola daná totožnosť subjektu.⁷

3.1 Pojem „trestné obvinenie (alebo trestný čin)“

Pojem trestné obvinenie či trestný čin definuje ESLP autonómne, čo znamená, že nepovažuje za trestné obvinenie len čin (skutok), ktorý je vyslovene označený vnútroštátnym poriadkom za trestný čin. Táto skutočnosť má mimoriadny význam pri aplikácii zásady ne bis in idem, nakoľko pod článok 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru možno podradiť aj také protiprávne konanie, ktoré slovenským právnym poriadkom nie je označené za trestný čin, ale ide napríklad o priestupok či iný správny delikt, a to vo všetkých kombináciách, ktoré medzi nimi prichádzajú do úvahy. V praxi preto môže prísť k porušeniu tejto zásady v prípade vynesenia dvoch po sebe nasledujúcich rozhodnutí pre ten istý čin (skutok) kvalifikovaných v obidvoch prípadoch ako trestný čin (tzn. v kombinácii trestný čin – trestný čin), dvoch takýchto po sebe nasledujúcich rozhodnutí pre ten istý čin kvalifikovaných najskôr ako trestný čin a potom ako priestupok (tzn. v kombinácii trestný čin – priestupok), dvoch takýchto po sebe nasledujúcich rozhodnutí pre ten istý čin kvalifikovaných najskôr ako priestupok a potom ako trestný čin (tzn. v kombinácii priestupok - trestný čin), dvoch takýchto po sebe nasledujúcich rozhodnutí pre ten istý čin kvalifikovaných v obidvoch prípadoch ako priestupok (tzn. v kombinácii priestupok - priestupok).⁸ V prípade súbehu trestnej sankcie a správnej sankcie je v takomto prípade potrebné obligatórne postupovať podľa § 197 ods. 1 písm. c) Trestného poriadku alebo 215 ods. 1 písm. d) Trestného poriadku, pričom postup podľa § 197 ods. 2 alebo § 215 ods. 2 písm. b) Trestného poriadku je vylúčený (pozri predchádzajúci text).

rozkaze. In: Justičná revue, 64, 2012, č. 2, s. 304-312.

⁷ Podrobnejšie pozri ŠAMKO, P.: Daňové podvodné konania a ich dokazovanie. Wolters Kluwer. 2015, s. 387 a nasl.

⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 10.05. 2011, sp. zn. 4 Tdo 3/2011.

Práve zmienený autonómny výklad ESLP značne rozširuje pôsobnosť zásady *ne bis in idem*, pretože de facto nerobí žiadne rozdiely medzi skutkami kvalifikovanými vo vnútroštátnom práve zmluvných štátov ako trestné činy a niektorými skutkami, ktoré sú z pohľadu vnútroštátnych právnych noriem zmluvných štátov posudzované len ako priestupky či iné správne delikty.⁹

Kritériá pre posúdenie trestnej povahy sankcie vyplývajú z rozhodnutia ESLP vo veci Engel v. Holandsko z 08.06. 1976 a sú sumarizované v odseku 35 nasledovne *Prvým kritériom je právna kvalifikácia porušenia vo vnútroštátnom práve, druhým je samotná povaha deliktu a tretím povaha a stupeň prísnosti sankcie, ktorá hrozí dotknutej osobe.* Uvedené kritériá majú alternatívnu povahu,¹⁰ a na aplikovanie článku 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru sa vyžaduje naplnenie aspoň jedného kritéria.

Z hľadiska týchto kritérií možno uviesť, že *právna kvalifikácia porušenia vo vnútroštátnom práve* je podstatná z hľadiska toho, či delikt patrí do trestného alebo správneho práva. Ak je delikt (skutok) právne kvalifikovaný ako trestný čin, obsah pojmu trestné obvinenie je naplnený, tak ide o delikt v zmysle Dohovoru.

V prípade, ak delikt nie je podľa vnútroštátneho práva trestným činom posudzujú sa ostatné dve kritériá. *Povaha deliktu posudzovaná z hľadiska chráneného záujmu* (všeobecný záujem alebo partikulárny záujem) sa skúma z hľadiska, či daný právny predpis je adresovaný všetkým osobám (trestná povaha) alebo určitej špecifickej skupine subjektov, ktoré majú osobitné postavenie (napr. sudcovia, prokurátori, vojaci a pod.).¹¹

V prípade, ak nie je splnené niektoré z prvých dvoch tzv. engelovských kritérií tak sa skúma tretie kritérium, ktorým je *stupeň prísnosti sankcie, ktorá hrozí dotknutej osobe.* Pri tomto skúmaní sa pozornosť zameriava na druh a stupeň závažnosti (tvrdosti) sankcie. Teda či účelom sankcie, ktorá môže byť uložená za spáchaný delikt, je účel preventívno-represívny (trestná povaha), alebo či je účel čisto reparačnej povahy (odradenie od páchania trestnej činnosti v budúcnosti).

Z hľadiska tretieho tzv. engelovského kritéria je rozhodujúcou okolnosťou závažnosť sankcie, ktorú možno za čin (delikt) uložiť, a nie sankcia skutočne uložená.¹² V zásade je treba posudzovať závažnosť sankcie, ktorá danej fyzickej osobe mohla byť za daný delikt podľa vnútroštátneho práva uložená, pričom určitú relevanciu môže mať aj výška sankcie, ktorá bola skutočne uložená,¹³ nemôže však znížiť závažnosť sankcie, ktorej uloženie hrozilo.¹⁴

Tretie kritérium je diskutované v podmienkach Slovenskej republiky v prípade súbehu trestnej sankcie a disciplinárnej sankcie obvineného vo výkone väzby alebo odsúdeného

⁹ JIRUŠKOVÁ, I.: Nový pohľad Nejvyššího soudu na nepřípustnost trestního stíhání v důsledku předchozího rozhodnutí o správním deliktu. In: Jurisprudence 2001, č. 3, s. 7.

¹⁰ Uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky z 26.04. 2012 , sp. zn. 8 Tdo 397/2012.

¹¹ Primerane pozri R 125/2012.

¹² Jussila v. Fínsko z 23.11.2006.

¹³ Balsytė-Lydeikiene v. Litva z 04.11.2008.

¹⁴ Ezah a Connors v. Spojené kráľovstvo z 09.10.2003.

vo výkone trestu odňatia slobody, pre totožný skutok. Z právnej úpravy disciplinárneho deliktu vyplýva, že tento nepatrí do sféry trestného práva a vzťahuje sa na určitú špecifickú skupinu subjektov (obvinení alebo odsúdení),¹⁵ teda nespĺňa prvé dve tzv. engelovské kritériá.

Z týchto dôvodov pre posúdenie disciplinárneho deliktu z hľadiska tretieho tzv. engelovského kritéria je rozhodujúca závažnosť (tvrdosť) sankcie, ktorá môže byť uložená. V zmysle rozhodovacej činnosti ESLP naplnenie tohto kritéria v prípade právoplatného uloženia disciplinárnej sankcie fyzickej osobe, v dôsledku ktorej bola jej osobná sloboda novo obmedzená,¹⁶ prípadne vznikla prekážka znemožňujúca podmienené prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody.¹⁷

Zákon č. 221/2006 Z.z. o výkone väzby v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o výkone väzby“) a zákon č. 475/20005 Z.z. o výkone trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o výkone trestu odňatia slobody“) ustanovujú samostatný výpočet disciplinárnych sankcií.

Podľa § 40 ods. 3 zákona o výkone väzby za *disciplinárne previnenie možno obvinenému uložiť tieto disciplinárne tresty pokarhanie, zákaz najviac dvoch nákupov potravín, vecí osobnej potreby a iných vecí okrem základných potrieb osobnej hygieny a ďalších potrieb osobnej hygieny a základných potrieb na korešpondenciu, zákaz používania vlastného televízneho prijímača alebo rádioprijímača až na dva mesiace, prepadnutie vecí, celodenné umiestnenie do cely disciplinárneho trestu až na desať dní, umiestnenie do samoväzby až na desať dní.*

Podľa § 52 ods. 3 zákona o výkone trestu za *disciplinárne previnenie možno odsúdenému uložiť tieto disciplinárne tresty pokarhanie, zákaz telefonického volania až na dobu troch mesiacov, zákaz najviac dvoch nákupov potravín, vecí osobnej potreby a iných vecí okrem základných a ďalších potrieb osobnej hygieny a základných potrieb na korešpondenciu, zákaz používania vlastného televízneho prijímača alebo rádioprijímača až na dva mesiace, umiestnenie do uzavretého oddielu v mimopracovnom čase až na dobu 20 dní, celodenné umiestnenie do uzavretého oddielu až na dobu 14 dní, umiestnenie do samoväzby až na dobu 14 dní, prepadnutie vecí.*

Pri posúdení súbehu trestnej sankcie a disciplinárnej sankcie v zmysle rozhodovacej činnosti ESLP možno uviesť, že závažnosť (tvrdosť) disciplinárneho trestu, ktorý možno uložiť obvinenému vo výkone väzby alebo odsúdenému vo výkone trestu odňatia slobody

¹⁵ Podľa § 1 zákona č. 475/2005 Z.z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov zákona o výkone trestu odňatia slobody *tento zákon ustanovuje spôsob výkonu trestu odňatia slobody (ďalej len „výkon trestu“), práva a povinnosti odsúdených a dozor a kontrolu nad výkonom trestu.* Podľa § 1 zákona č. 221/2006 Z. z. o výkone väzby v znení neskorších predpisov zákona o výkone väzby *tento zákon ustanovuje spôsob výkonu väzby, práva a povinnosti obvineného vo výkone väzby (ďalej len "obvinený") a dozor a kontrolu nad výkonom väzby.*

¹⁶ Zolotukhin v. Rusko z 10.02. 2009.

¹⁷ Cambell a Fell v. Spojené kráľovstvo z 28. 06. 1984.

v zmysle zákona o výkone väzby resp. zákona o výkone trestu odňatia slobody neznamená predĺženie dĺžky výkonu väzby alebo trestu odňatia slobody, v ktorej sa dotknutá fyzická osoba nachádza v čase spáchania disciplinárneho deliktu a právoplatného uloženia disciplinárneho trestu. Uložený disciplinárny trest obmedzuje dotknutú osobu z hľadiska niektorých základných práv a slobôd (napr. nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia, listové tajomstvo a tajomstvo dopravovaných správ), avšak jeho dôsledkom nie je ďalšia väzba alebo ďalší trest odňatia slobody.

Diskutovanou otázkou v prípade odsúdeného vo výkone trestu odňatia slobody, ktorému bol právoplatne uložený disciplinárny trest je posúdenie, či to môže mať vplyv na celkovú dĺžku trestu odňatia slobody napr. z hľadiska zhoršenia jeho hodnotenia, čím by bola znížená šanca takéhoto odsúdeného na podmienené prepustenie z výkonu tohto trestu. Tento vplyv môže byť nepriamy,¹⁸ pretože podľa § 64 vyhlášky Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov hodnotenie správania odsúdeného na základe udelených disciplinárnych trestov a disciplinárnych odmien je len jedným z aspektov posudzovania plnenia podmienok podmieneného prepustenia. Hodnotenie totiž zohľadňuje aj aktivitu odsúdeného a plnenie programu zaobchádzania ako aj resocializačnú prognózu podľa hodnotenia rizika sociálneho zlyhania.

Z týchto dôvodov možno vysloviť právny názor, že právoplatné uloženie disciplinárneho trestu v zmysle zákona o výkone väzby alebo zákona o výkone trestu odňatia slobody fyzickej osobe, ktorá v čase spáchania disciplinárneho deliktu a právoplatného uloženia disciplinárneho trestu bola vo väzbe alebo vo výkone trestu odňatia slobody nepredstavuje sankciu, ktorá by dosahovala závažnosť (tvrdosť sankcie) v zmysle tretieho tzv. engelovského kritéria. Disciplinárny trest takejto dotknutej osoby nemá represívny charakter a nevzťahuje sa naň ochrana podľa článku 4 ods. 1 Protokolu

¹⁸ Primerane pozri uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky z 30.06.2014, sp.zn. 5 Tdo 587/2014, v ktorom Najvyšší súd Českej republiky naplnenie tretieho tzv. engelovského kritéria nevzhladol v prípade odsúdeného vo výkone trestu odňatia slobody, ktorý bol za totožný skutok sankcionovaný jednak právoplatným rozhodnutím riaditeľa väznice o disciplinárnom treste spočívajúcom v celodennom umiestnení do uzatvoreného oddelenia v trvaní troch dní a následnom odsúdení rozsudkom Okresného súdu v O. v spojení s uznesením Krajského súdu v O. pre skutok právne kvalifikovaný ako prečin marenia výkonu úradného rozhodnutia a vykázania podľa § 337 ods. 1 písm. g) trestného zákonníka. Svoj právny názor Najvyšší súd Českej republiky odôvodnil tým, že rozhodujúce pre posúdenie trestnej veci je závažnosť sankcie, ktorá obvinenému D. F. mohla byť za daný delikt podľa vnútroštátneho práva uložená (disciplinárny trest celodenného umiestnenia do uzatvoreného oddelenia až na 20 dní). Osobná sloboda obvineného D.F. novo obmedzená nebola, pretože v dobe činu sa nachádzal vo výkone trestu odňatia slobody, ktorý bol len z hľadiska spôsobu vlastného výkonu jeho trestu umiestnený do umiestnením do uzatvoreného oddelenia sprísnený.¹⁸

č. 7 k Dohovoru (zásada ne bis in idem), pričom právoplatné uloženie disciplinárneho trestu nevylučuje vedenie trestného stíhania pre totožný skutok takejto osoby.

Tento právny názor je konformný s § 40 ods. 4 zákona o výkone väzby podľa ktorého *uložením disciplinárneho trestu nie je vylúčené trestné stíhanie obvineného, ak konanie obvineného napĺňa aj znaky skutkovej podstaty trestného činu* a s § 52 ods. 3 zákona o výkone trestu odňatia slobody podľa ktorého *uložením disciplinárneho trestu nie je vylúčené trestné stíhanie odsúdeného, ak konanie odsúdeného napĺňa aj znaky skutkovej podstaty trestného činu*.

V takomto prípade, keď sa jedná o súbeh trestnej sankcie a disciplinárnej sankcie môžu príslušné orgány – prokurátor, resp. súd skúmať podmienky fakultatívneho zastavenia trestného stíhania podľa § 215 ods. 2 písm. b) Trestného poriadku, resp. § 241 ods. 1 písm. e), § 244 ods. 1 písm. d), § 281 ods. 2 alebo § 290 ods. 1 Trestného poriadku (pozri predchádzajúci text).

Z hľadiska tretieho kritéria možno zvýrazniť aj rozhodovaciu činnosť SD EÚ, ktorý v vo veci ESD C-617/10 z 26. 02. 2013 uviedol, že *zásada ne bis in idem uvedená v článku 50 Charty základných práv Európskej únie nebráni tomu, aby členský štát za to isté konanie spočívajúce v nesplnení povinnosti podať priznanie k DPH uložil daňovú a následne trestnú sankciu, pokiaľ prvá sankcia nemá trestnú povahu, čo musí overiť vnútroštátny súd*. V tomto prípade SD EÚ uzavrel, že konanie, za ktoré bol subjekt postihnutý administratívne a bol zaň aj súdený je zhodné (ide o „idem“). SD EÚ postavil možnosť dvojitého postihu za to isté konanie na povahe prvej správnej sankcie – iba vtedy, ak nemá trestnú povahu.¹⁹

3.2 Totožnosť skutku (ten istý čin)

Pojem skutok nie je vo všeobecnej rovine definovaný v právnom poriadku Slovenskej republiky. Určitým špecifickým spôsobom je v Trestnom zákone ustanovené to, čo predstavuje skutok v prípade pokračovacieho trestného činu.²⁰ Inak ponecháva zákon toto vymedzenie súdnej praxi. Tá vychádza z toho, že skutkom je určitá udalosť vo vonkajšom svete charakterizovaná určitým konaním a jeho následkom. Ide teda o súhrn určitých skutkových okolností. Podstatné naopak je, že o ten istý skutok ide pri úplnom súlade v konaní a následku, ale tiež v prípade aspoň čiastočnej zhody v konaní alebo v následku (alebo v obidvoch), ale to len vtedy, pokiaľ je takáto zhoda v podstatných okolnostiach,

¹⁹ RADVAN, M.: Zásada ne bis in idem v prípade trestného činu zkrátení dané, poplatku a podobné povinné platby. In: Státní zastupitelství, 2015, č. 4, s. 23 nasl.

²⁰ Podľa § 122 ods. 10 Trestného zákona *za pokračovací trestný čin sa považuje, ak páchatel pokračoval v páchaní toho istého trestného činu. Trestnosť všetkých čiastkových útokov sa posudzuje ako jeden trestný čin, ak všetky čiastkové útoky toho istého páchatela spája objektívna súvislosť v čase, spôsobe ich páchania a v predmete útoku, ako aj subjektívna súvislosť, najmä jednotiaci zámer páchatela spáchať uvedený trestný čin; to neplatí vo vzťahu k čiastkovým útokom spáchaným mimo územia Slovenskej republiky*.

ktorými sa rozumejú najmä skutkové okolnosti charakterizujúce konanie alebo následok z hľadiska právnej kvalifikácie, ktorá prichádza do úvahy.²¹

Z hľadiska posudzovania totožnosti skutku je pre aplikačnú prax slovenských orgánov verejnej moci pri posudzovaní zásady ne bis in idem podstatný rozsudok ESLP vo veci *Zolotukhin v. Rusko* z 10. februára 2009. Predmetná vec sa týkala vedenia správneho konania a trestného konania vedeného proti sťažovateľovi pre jeho protiprávne konanie. Podstata jeho protiprávneho konania spočívala v tom, že do stráženého vojenského objektu v rozpore s príslušnými právnymi predpismi priviedol svoju priateľku. Po zistení tohto činu bol predvedený na policajnú stanicu, kde opakovane verbálne urážal príslušníkov polície, nereagoval na napomenutie a pokúsil sa z miestnosti ujsť. Takéto konanie bolo posúdené ako drobný priestupok proti verejnému poriadku podľa § 158 zákona o správnych priestupkoch. Zo spáchania tohto činu bol sťažovateľ rozsudkom súdu uznaný vinným a bol mu uložený trest odňatia slobody v trvaní troch dní. Podstatná v tejto súvislosti bola výroková časť rozsudku súdu v zmysle ktorej *Zolotukhin hlúpo nadával na verejnosti a nereagoval na napomenutie*. Po právoplatnosti tohto rozsudku začalo proti sťažovateľovi trestné stíhanie za skutok právne kvalifikovaný podľa § 213 ods. 2 písm. b) Trestného zákona, ktorého sa mal dopustiť *hrubým porušením verejného poriadku, vrátane bránenia verejnému činiteľovi vykonávajúcemu nápravu porušenia verejného poriadku*. Následne voči sťažovateľovi boli začaté ďalšie dve trestné stíhanie pre skutky kvalifikované podľa § 318 ods. 1 a § 319 Trestného zákona. Po skončení vyšetrovania prokurátor podal obžalobu pre uvedené skutky. Po vykonanom dokazovaní súd oslobodil sťažovateľa spod obžaloby pre skutok právne kvalifikovaný podľa § 213 ods. 2 písm. b) Trestného zákona, avšak bol odsúdený pre skutky právne kvalifikované podľa § 318 ods. 1 a § 319 Trestného zákona. Proti tomuto rozhodnutiu sťažovateľ podal sťažnosť na ESLP, v ktorej namietal porušenie článku 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru.

Vo svojom rozhodnutí Veľký senát ESLP zaujal názor, že sankcia zakotvená v § 158 zákona o správnych predsudkoch má vzhľadom k maximálnej výške sankcie za porušenie tohto ustanovenia a uloženej sankcii uloženej sťažovateľovi (trest odňatia slobody v trvaní 3 dní), trestný charakter. Ďalej sa zaoberal tým, či skutky za ktoré bol sťažovateľ stíhaný v trestnom konaní sú podstatných bodoch obdobné ako priestupok proti verejnému poriadku podľa § 158 zákona o správnych priestupkoch, za ktorý bol odsúdený. Pri porovnaní uvedených rozhodnutí súdov ESLP dospel k právnomu názoru, že skutkové podstaty ustanovené v § 158 zákona o správnych priestupkoch a 213 ods. 2 písm. b) Trestného zákona majú rovnaké podstatné prvky, ktoré spočívajú v porušení verejného poriadku, pričom konštatoval, že sťažovateľ bol stíhaný za trestný čin, za ktorý už bol predtým právoplatne odsúdený.

Pre posúdenie rozsahu zásady ne bis in idem ESLP konštatoval, že článok 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru je potrebné vykladať tak, že zakazuje stíhanie jednotlivca a vedenie konania proti nemu pre druhé protiprávne konanie, pokiaľ k nemu dochádza na základe identických skutočností, ktoré sú „v podstate“ rovnaké ako tie, ktoré boli základom

²¹ Pozri napr. R 9/1972, R 64/1973, R 33/1974 a R 52/1979.

pre prvé protiprávne konanie. Táto záruka sa uplatní vtedy, ak nové konanie bolo začaté po tom, čo predchádzajúce oslobodenie spod obžaloby alebo odsúdenie nadobudlo charakter *res iudicatae*.²² Popisy skutkového stavu v oboch konaniach predstavujú vhodný odrazový mostík pre posúdenie otázky, či sú skutky v oboch konaniach totožné (resp. sú totožné aspoň v podstatných rysoch), a to bez ohľadu na prípustné odlišnosti v právnych kvalifikáciách tohto skutku v oboch konaniach. Totožnosť skutku je daná vtedy, ak konkrétne skutkové okolnosti sa týkajú totožného obvineného a sú neoddeliteľne spojené v čase a mieste.

V predmetnej veci ESLP konšatoval, že skutky v oboch konaniach vedených proti sťažovateľovi (§ 158 zákona o správnych priestupkoch a 213 ods. 2 písm. b) Trestného zákona) sú v podstatných rysoch totožné a líšili sa len v jednom prvku, že vyhrážka násilím, ktoré nebolo vyjadrené v skutku kvalifikovaného podľa § 158 zákona o správnych priestupkoch. Vzhľadom na skutočnosť, že voči sťažovateľovi bolo vedené nové konanie po tom, čo pre rovnaký skutok bol odsúdený, došlo podľa rozhodnutia ESLP k porušeniu článku 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru

Z uvedeného možno vyvodit', že ESLP považuje pri uplatnení zásady ne bis in idem za rozhodujúcu totožnosť skutku, a nie jeho právnu kvalifikáciu.

3.3 Totožnosť opätovne stíhaného či odsúdeného subjektu

Totožnosť subjektu v súvislosti s aplikáciou zásady ne bis in idem v aplikačnej praxi nespôsobuje závažné aplikačné problémy. V súvislosti s úpravou trestnej zodpovednosti právnických osôb v Slovenskej republike možno zvýrazniť, že trestné stíhanie fyzickej osoby nebráni, aby pre ten istý skutok bolo vedené trestné stíhanie právnickej osoby. Rovnako tak uloženie sankcie fyzickej osobe nebráni, aby pre ten istý skutok bola uložená sankcia právnickej osobe. Vychádza sa z toho, že ide o dva odlišné právne subjekty, čo nebráni vyvodu trestnej zodpovednosti, prípadne správnej zodpovednosti pre totožný skutok.

4. Záver

Z uvedených ustanovení právnych noriem možno vyvodit' povinnosť rešpektovania zásady ne bis in idem v zmysle citovaných právnych noriem v trestnom konaní. O aplikovaní zásady ne bis in idem sú oprávnení v predsúdnom konaní rozhodnúť výlučne orgány činné v trestnom konaní alebo v súdnom konaní súd, ktoré sú povinné dôsledne skúmať splnenie zákonných podmienok trestného stíhania tak fyzických osôb, ako aj právnických osôb. Medzi tieto oprávnené orgány nepatria správne orgány, ktoré vôbec nerozhodujú v trestnom konaní. V budúcnosti je potrebné zlepšiť koordináciu rozhodovacej činnosti orgánov verejnej moci, ktoré sú oprávnené rozhodovať v prípade súbehu trestného deliktu a správneho deliktu. Dôležitosť tejto rozhodovacej činnosti sa prehľbuje aj v súvislosti s zákonom o TZPO.

²² ČAPEK, J.: Princip ne bis in idem v pojetí Evropského soudu pro lidská práva. In: Trestní právo, 2012, č. 12, s. 29.

Použitá literatúra:

1. ČAPEK, J.: Princíp ne bis in idem v pojetí Evropského soudu pro lidská práva. *Trestní právo*, 2012, č. 12, s. 27-35.
2. ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestný poriadok s komentárom*. Eurokódex Poradca podnikateľa, Žilina, 2006, 692 s., ISBN 80-88931-48-7.
3. ČENTÉŠ, J. Trestné činy daňové a zásada ne bis in idem. *Právna úprava správneho trestania [elektronický zdroj]*. - Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2015. - S. 74-83 [CD-ROM]. ISBN 978-80-7160-399-3.[Právna úprava správneho trestania : vedecká konferencia. Bratislava, 6.11.2015].
4. DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky. Komentár*. 3. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2012, 1620 s., ISBN 80-89122-73-8.
5. JIRUŠKOVÁ, I.: Nový pohled Nejvyššího soudu na nepřípustnost trestního stíhání v důsledku předchozího rozhodnutí o správním deliktu. *Jurisprudence 2001*, č. 3, s. 7-13.
6. KLIMEK, L.: Nebis in idem v konaní o európskom zatýkacom rozkaze. *Justičná revue*, 64, 2012, č. 2, s. 304-312.
7. RADVAN, M.: Zásada ne bis in idem v prípade trestného činu zkrátení daně, poplatku a podobné povinné platby. *Státní zastupitelství*, 2015, č. 4, s. 20-27.
8. ŠAMKO, P.: *Daňové podvodné konania a ich dokazovanie*. Wolters Kluwer. 2015, 419 s., ISBN 978-80-8168-262-9.
9. VALO, M.: Ne bis in idem v slovenskom (európskom) trestnom práve a potrestanie za priestupok. *Justičná revue*, 61, 2009, č. 6-7, s. 758-774.

ADMINISTRATÍVNA A TRESTNOPRÁVNA ZODPOVEDNOSŤ PRÁVNICKÝCH OSÔB

JUDr. František Mozner

(sudca trestnoprávneho kolégia, Najvyšší súd Slovenskej republiky;
externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky)

Zákonom č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb“) bola do právneho poriadku Slovenskej republiky zavedená s účinnosťou od 1. júla 2016 tzv. pravá (priama) trestná zodpovednosť právnických osôb. Ako dôvod prijatia tejto právnej úpravy bola nielen pred laickou verejnosťou, ale i v odborných kruhoch prezentovaná povinnosť Slovenskej republiky dostať jej medzinárodnoprávnym záväzkom vyplývajúcim jednak z jej členstva v Európskej únii, no tiež z celého radu dohovorov prijatých na pôde OSN, Rady Európy a Organizácie pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj (ďalej len „OECD“), ktoré už ratifikovala, resp. ktoré by vzhľadom na jej členstvo v týchto medzinárodných organizáciách ratifikovať mala.

Zároveň je potrebné uviesť, že touto novou právnou úpravou bola nahradená tzv. nepravá (nepriama) trestná zodpovednosť právnických osôb, ktorú slovenské trestné právo poznalo od 1. septembra 2010.

Zámerom tohto môjho príspevku je predostrieť úvahu (zďaleka nie vo všetkých možných smeroch a dôsledkoch vyčerpávajúcu) o tom, či táto zmena bola vzhľadom na ňou sledovaný cieľ nevyhnutná a či zároveň bude spôsobilá tento cieľ (so zreteľom na slovenské reálie) aj efektívne dosiahnuť.

Dnes snáď už nikto nepochybuje o tom, že každodenný život jednotlivca je ovplyvňovaný (nezriedka ovládaný) korporáciami a to nielen verejnoprávnymi pri výkone verejnej moci, ale stále častejšie i súkromnoprávnymi, ktoré majú neraz medzinárodný vplyv. Je tak plne legitímnou aj na medzinárodnej úrovni formulovaná požiadavka na vytvorenie účinného systému postihovania protiprávneho konania právnických osôb, ktorý povedie k ukladaniu účinných, primeraných a odstrašujúcich sankcií.

Pravá trestná zodpovednosť právnických osôb, ktorej podstata spočíva v tom, že právnická osoba priamo zodpovedá za trestný čin, resp. je považovaná za páchatela trestného činu spáchaného fyzickou osobou, pritom predstavuje len jeden zo spôsobov ako uvedený cieľ účinne dosiahnuť.

Rovnako efektívnym totiž môže byť i systém nepravnej trestnej zodpovednosti, pri ktorom sa síce právnická osoba nepokladá za páchatela trestného činu, ale znáša vedľajšie (zákonom stanovené) sankčné dôsledky trestného činu spáchaného v rámci jej činnosti, jej prostredníctvom alebo v jej prospech.

V neposlednom rade možno uloženie účinnej, primeranej a odstrašujúcej sankcie za protiprávne konanie právnickej osoby docieľiť aj využitím čisto administratívnej zodpovednosti právnických osôb, teda ukladaním sankcií v rámci správneho trestania.

Príkladom členskej krajiny Európskej únie uplatňujúcej ostatne zmieneny model je Nemecká spolková republika, kde sú (jednoducho povedané) právnickým osobám ukladané sankcie podľa zákona o priestupkoch, avšak v rámci trestného konania (uplatnenie tohto modelu v Slovenskej republike by si tak vyžiadalo systémovú zmenu správneho trestania právnických osôb).

Ako už bolo naznačené v úvode, Slovensko sa pôvodne vydalo strednou cestou tzv. nepriamej (nepravnej) trestnej zodpovednosti právnických osôb, keď zákonom č. 224/2010 Z. z. zaviedlo do Trestného zákona nové ochranné opatrenia zhabanie peňažnej čiastky a zhabanie majetku a do Trestného poriadku súčasne osobitné konanie o nich. Bez snahy podrobnejšie analyzovať túto právnu úpravu je potrebné zdôrazniť, že podmienkou využitia týchto inštitútov nebolo vyvodenie trestnej zodpovednosti voči konkrétnej fyzickej osobe, ale tieto mohli byť vo vzťahu k právnickej osobe uplatnené (za splnenia zákonom stanovených podmienok) aj vtedy, ak sa nepodarilo preukázať, ktorá konkrétna fyzická osoba spáchala trestný čin, pokiaľ bolo nepochybne zistené, že k spáchaniu trestného činu došlo v rámci činnosti právnickej osoby (v jej mene alebo v jej prospech), resp. prostredníctvom nej.

V dôvodovej správe k zákonu č. 91/2016 Z. z. možno identifikovať dva kľúčové argumenty, ktoré viedli predkladateľa návrhu a napokon i zákonodarcu k zmene právnej úpravy a k zavedeniu priamej (pravnej) trestnej zodpovednosti právnických osôb.

Prvým je zistenie, že podľa dostupných štatistických údajov predkladateľa nebola prostredníctvom uvedených inštitútov v trestnom konaní postihnutá žiadna právnická osoba.

Druhým je zasa kritika zo strany OECD, podľa ktorej náš právny poriadok v rozpore s čl. 2 Dohovoru o boji s podplácaním zahraničných verejných činiteľov v medzinárodných obchodných transakciách neobsahuje efektívnu úpravu zodpovednosti právnických osôb vo vzťahu k postihovaniu podplácania zahraničných verejných činiteľov (ďalej len „dohovor“). Predchádzajúcu právnu úpravu pritom nepovažovala OECD za zavedenie zodpovednosti právnickej osoby podľa trestného práva, ale označila ju za úpravu konfiškácií vo vzťahu k právnickým osobám.

Nie je mojim cieľom polemizovať s hodnotením OECD a vyvrátiť závery jej pracovnej skupiny, nedá mi však neuviesť, že predmetný dohovor neukladá štátom, ktoré sú jeho zmluvnou stranou, zaviesť priamu trestnú zodpovednosť právnických osôb a ani nestanovuje aké konkrétne sankcie majú byť za podplácanie verejných činiteľov stanovené. Podľa čl. 2 tohto dohovoru sa totiž každá jeho zmluvná strana zaviazala prijať v súlade so svojimi právnymi princípmi také opatrenia, ktoré sú potrebné na stanovenie právnej (nie trestnej) zodpovednosti právnických osôb za podplácanie zahraničného verejného činiteľa. Zároveň platí, že ak podľa právneho systému zmluvnej strany nemožno na právnické osoby uplatniť trestnú zodpovednosť, v súlade s čl. 3 ods. 2 dohovoru sú jeho zmluvné strany povinné zaručiť, že na právnické osoby sa budú za podplácanie zahraničných verejných činiteľov uplatňovať účinné, úmerné a odradzujúce tresty z inej ako trestnoprávnej oblasti vrátane peňažných sankcií.

Predmetné ochranné opatrenia (považované Trestným zákonom za sankcie) pritom nebolo možné (podľa môjho názoru) považovať iba za prostriedky konfiškácie príjmov z podplácania v zmysle čl. 3 ods. 3 dohovoru, keďže získaný prospech bol len jedným z kritérií určujúcich výšku peňažnej čiastky, ktorá by bola zhabaná. Ďalšími boli závažnosť spáchaného trestného činu, rozsah činu, spôsobená škoda, okolnosti spáchania trestného činu a následky pre právnickú osobu, pričom výšku peňažnej čiastky bolo možné určiť v rozpätí od 800 eur do 1.660.000,- eur. Zároveň nemožno prehliadať síce nie nevyhnutný, no prinajmenšom vo vzťahu k reálne fungujúcim právnickým osobám pravidelný (zvyčajný) likvidačný účinok zhabania majetku.

Na druhej strane je nutné pripustiť, že predchádzajúca právna úprava nerátala s prípadmi, ak by napr. pre nemajetnosť právnickej osoby nebolo možné zhabanie peňažnej čiastky alebo majetku uplatniť, resp. tieto by boli zjavne neúčelné. Na tento nedostatok našej právnej úpravy, ako i na riziko jej vnímania iba ako mechanizmu konfiškácie pritom poukázali tvorcovia českého zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb a konaní proti nim, ktorý bol zjavne nielen inšpiráciou, ale predobrazom nášho aktuálne účinného zákona.

Pokiaľ ide o dôvod zmeny právnej úpravy spočívajúci v tom, že podľa dostupných štatistických údajov predkladateľa nebola prostredníctvom uvedených inštitútov v trestnom konaní postihnutá žiadna právnická osoba, príčina tohto stavu netkvie (podľa môjho názoru) v právnej úprave samotnej. Nezaznamenal som totiž, že by ruku v ruke s jej prijatím bola realizovaná príprava a vzdelávanie predovšetkým policajtov smerujúca k praktickému využívaniu predmetných ochranných opatrení. Prínosom by bol nepochybne aj väčší tlak na uplatňovanie týchto inštitútov zo strany prokuratúry, ako tomu bolo napríklad vo vzťahu k inštitútu dohody o vine a treste.

Za omnoho významnejší ale považujem fakt, že vo väčšine prípadov, kedy bolo (a aj dnes je) možné trestný čin spáchaný fyzickou osobou súčasne pričítať právnickej osobe, šlo (stále ide) zároveň o správny delikt. Rozsah tohto príspevku mi nedáva priestor na

podrobnejšiu analýzu právnej úpravy v tomto smere, no typickými (v praxi najčastejšie sa vyskytujúcimi ale zďaleka nie jedinými) príkladmi sú daňové trestné činy. Bolo takmer pravidlom, že informácie o možnom spáchaní trestného činu prostredníctvom, resp. pomocou právnickej osoby vyšli najavo práve v skôr vedenom správnom konaní, pričom príslušný správny orgán tieto poznatky vo vzťahu k fyzickej osobe odstúpil orgánom činným v trestnom konaní a v konaní voči právnickej osobe pokračoval a o správnom delikte rozhodol často krátko skôr, než trestné konanie mohlo byť vôbec skončené (nezriedka dokonca ešte skôr, než trestné stíhanie začalo). Takéto rozhodnutie správneho orgánu, napriek absencii výslovnej vnútroštátnej právnej úpravy (na rozdiel od aktuálneho stavu, keďže podľa § 21 ods. 2 zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb trestné stíhanie proti právnickej osobe nemožno začať, a ak už bolo začaté, nemožno v ňom pokračovať a musí byť zastavené, ak skoršie konanie pre ten istý skutok proti tej istej právnickej osobe skončilo právoplatným rozhodnutím o správnom delikte a toto rozhodnutie nebolo zrušené) predstavovalo prekážku rozhodnutej veci a bránilo uplatneniu trestných sankcií v podobe zhabania peňažnej čiastky a zhabania majetku. Podľa čl. 4 protokolu č. 7 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd totiž nikoho nemožno stíhať alebo potrestať v trestnom konaní podliehajúcim právomoci toho istého štátu za trestný čin, za ktorý už bol oslobodený alebo odsúdený právoplatným rozsudkom v súlade so zákonom a trestným poriadkom tohto štátu. V súlade s judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva treba pojem „trestné konanie“ v predmetnom článku interpretovať v súlade so všeobecnými zásadami interpretácie zodpovedajúcich výrazov „obvinenie z trestného činu“ a „trest“ v čl. 6 a čl. 7 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Európsky súd pre ľudské práva pritom ustálil tri tzv. Engel kritéria pre posúdenie toho, či v konkrétnom prípade šlo o obvinenie z trestného činu. Prvým kritériom je klasifikácia činu vo vnútroštátnom právnom poriadku, druhým je podstata činu a tretím je závažnosť hrozacej sankcie. Druhé a tretie kritérium sú alternatívne a nie nutne kumulatívne a práve so zreteľom na ne má rozhodnutie o správnom delikte podľa nášho právneho poriadku povahu rozhodnutia v trestnom konaní a to v zmysle čl. 4 protokolu č. 7 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Natíska sa preto otázka, či tvorcovia zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb venovali tomuto aspektu dostatočnú pozornosť a zmienenu dvojkoľajnosť trestnej zodpovednosti právnických osôb (v jej nepriamej podobe) a ich správnej zodpovednosti a jej dôsledky podrobili hlbšej analýze. Aj so zreteľom na obsah dôvodovej správy k tomuto zákonu sa obávam, že tomu tak nebolo, pričom zastávam názor, že a priori nemožno model nepriamej trestnej zodpovednosti právnických osôb doplnený ich administratívnou zodpovednosťou označiť za neefektívny, resp. nespôsobilý dosiahnuť sledovaný cieľ – ukládanie účinných, primeraných a odstrašujúcich sankcií.

V tejto súvislosti je žiaduce poukázať na značne sformalizovaný trestný proces (i keď jedným dychom treba sebakriticky dodať, že ten nie je len dôsledkom aktuálnej právnej úpravy, ale zároveň výsledkom aplikačnej činnosti orgánov činných v trestnom konaní a súdov). Len ako príklad možno uviesť, že pokiaľ sa trestné konania proti fyzickej osobe

a proti právnickej osobe pre ten istý skutok povedú samostatne, bude to znamenať duplicitné dokazovanie. Podľa aktuálnej právnej úpravy a praxe totiž minimálne výpovede svedkov, ale napríklad i znalecké posudky nemožno bez ďalšieho použiť v inej trestnej veci, ako v tej, v ktorej boli získané. To bude mať logicky vplyv nielen na dĺžku trestného konania ale i na jeho cenu pre štát.

Naproti tomu správne konanie nie je vo všeobecnosti natoľko sformalizované ani pokiaľ ide o samotný proces dokazovania a ani pokiaľ ide o procesnú použiteľnosť jednotlivých dôkazov. V niektorých prípadoch navyše vychádza z objektívnej zodpovednosti právnickej osoby, ktorá je v dôsledku toho nositeľom dôkazného bremena. Bez povšimnutia nemožno ponechať ani to, že sankcie za disciplinárne delikty ukladajú orgány verejnej moci, ktoré sú zákonom určené na vykonávanie kontrol v konkrétnych oblastiach správneho práva, čo predpokladá ich erudovanosť.

To všetko zároveň naznačuje, že správne trestanie právnických osôb by malo byť prinajmenšom rýchlejšie a z pohľadu štátu menej nákladné (i keď by to chcelo podrobné zhodnotenie správneho trestania právnických osôb, čo je vzhľadom na šírku právnej úpravy úloha neľahká). Jedným z aspektov (zložkou) spravodlivého trestu je aj u právnickej osoby fakt, že nasleduje v primeranej dobe po protiprávnom konaní. Len tak sa totiž dosiahne požadovaný odstrašujúci efekt uloženej sankcie.

Napriek predneseným kritickým poznámkam smerujúcim skôr voči opodstatnenosti zmeny právnej úpravy, než voči samotnému obsahu zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb, si dovoľím v závere zdôrazniť, že bude predovšetkým úlohou orgánov aplikujúcich právo - orgánov činných v trestnom konaní a súdov, aby aktuálnu právnu úpravu (napriek jej limitom) vniesli do života účinným spôsobom.

PRÁVA OBĚTÍ TRESTNÝCH ČINŮ V JUDIKATUŘE ČESKÉHO ÚSTAVNÍHO SOUDU

JUDr. Kateřina Šimáčková, Ph.D.

(sudkyřňa Ústavného sůdu Českej republiky; Katedra ústavného práva,
Právníká fakulta, Masarykova univerzita v Brně)

I.

Téma spravedlnosti v souvislosti s trestním řízením a trestáním pachatelů trestných činů v sobě zahrnuje jak téma spravedlivého procesu a respektu presumce neviny ve vztahu k obviněnému, tak i téma spravedlnosti pro oběť trestného činu, tedy pro pozůstalé či poškozené osoby.

Přesto na úrovni judikatury českého Ústavního soudu dlouho byla prosazována jednoznačná doktrína, že pro trestní řízení je zásadně určující jen vztah mezi státem a obviněným. Oběti trestné činnosti pak neměly před Ústavním soudem na půdorysu ústavní stížnosti proti výsledkům vyšetřování přiznána žádná základní práva. Stát nebyl na ústavní rovině nijak nucen vysvětlovat, proč podezřelého propustil, proč něco nevyšetřil, a to ani v případě, když oběť, poškozený či pozůstalí nedostali odpovědi na své relevantní otázky.

Ve své starší judikatuře český Ústavní soud odmítal ústavní stížnosti oběti trestné činnosti s tím, že „z článku 39 a článku 40 odst. 1 Listiny lze dovodit charakteristický znak právního státu, podle kterého vymezení trestného činu, stíhání pachatele a jeho potrestání je věcí vztahu mezi státem a pachatelem trestného činu. Stát svými orgány rozhoduje podle pravidel trestního řízení o tom, zda byl trestný čin spáchán a kdo se jej dopustil. Základní trestně procesní vztah je tedy založen mezi osobou obviněnou z trestného činu a orgány státu. Institut tzv. soukromé trestní žaloby náš právní řád nezná. Na tom nic nemění fakt, že k účelu trestního řízení v širším smyslu patří i určité zadostiučinění poškozeného, jemuž zákonodárce v rovině práva jednoduchého dává jako straně trestního procesu (viz § 12 odst. 6 trestního řádu) celou řadu práv a oprávnění (viz § 43 odst. 3, § 44a, § 46, § 50, § 70a odst. 2, § 159a odst. 6, § 163, § 176 odst. 1, § 179g odst. 4, § 188 odst. 3, § 223a odst. 2, § 231 odst. 3, a přísl. ust. § 307 až 309 trestního řádu, srov. např. i § 4 odst. 2 zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů, resp. i příslušná ustanovení zákona č. 209/1997 Sb. o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti). V rovině ústavněprávních garancí však Ústavní soud v řadě svých rozhodnutí shledal, že žádné základní právo na satisfakci za způsobený trestný čin v ústavní rovině ve smyslu článku 87 odst. 1 písm. d) Ústavy ČR nelze dovodit. Opak by totiž znamenal přiznat existenci subjektivního práva fyzických a právnických osob na trestní stíhání jiného. Takový závěr by byl zcela v rozporu s výše naznačenými principy, jež obžalobu v trestních

věcech kladou výhradně do rukou orgánů státu. Východiskem úvah Ústavního soudu je rovněž podpurný charakter trestního práva jako nástroje ochrany subjektivních práv. Je třeba připomenout, že poškozeným se k ochraně jejich nároků vedle adhezního řízení trestního zpravidla nabízí i postup dle předpisů občanskoprávních (viz také příslušná ustanovení zákona č. 82/1998 o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci, ve znění pozdějších předpisů). Ústavní stížnost je však dle § 75 odst. 1 zákona o Ústavním soudu přípustná v zásadě pouze tehdy, jestliže stěžovatel vyčerpal všechny procesní prostředky, které mu zákon k ochraně jeho práva poskytuje.¹

Takovou praxi však v minulosti na několika případech shledal jako nepřijatelnou Evropský soud pro lidská práva (dále též „ESLP“) a opakovaně za takovýto přístup odsoudil Českou republiku; obdobné zkušenosti však měly i jiné země, například i Slovensko.² Konkrétně došlo na základě stížností pozůstalých či obětí k odsouzení České republiky před ESLP rozsudkem ve věci *Eremiášová a Pechová proti České republice* ze dne 16. 2. 2012 č. 23944/04 pro porušení čl. 2 evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod³ (dále jen „Úmluva“)⁴, rozsudkem ve věci *Bureš proti České republice* ze dne 18. 10. 2012, č. 37679/08⁵ a rozsudkem ve věci *Kummer proti České republice* ze dne 25. 7. 2013 č. 32133/11 pro porušení čl. 3 Úmluvy.⁶

Evropský soud pro lidská práva je si vědom, že povinností státu není a ani nemůže být vždy nalézt a odsoudit pachatele závažné trestné činnosti. Stát však nemůže rezignovat na své povinnosti, přičemž jednou ze základních povinností státu, které vyplývají z konceptu lidských práv, je zajistit účinné požívání lidských práv všemi osobami pod státní jurisdikcí. Tato povinnost orgány veřejné moci zavazuje u zásahů do práva na život, a to i nedbalostních, zákazu mučení, nelidského a ponižujícího zacházení a zákazu otroctví a

¹ viz namátkou usnesení ve věci sp. zn. I. ÚS 445/05, III. ÚS 921/06, II. ÚS 349/06, III. ÚS 585/07, III. ÚS 264/08, III. ÚS 221/08, I. ÚS 2794/09, I. ÚS 3040/09 a další; všechna citovaná rozhodnutí Ústavního soudu ČR jsou dostupná v databázi NALUS na <http://nalus.usoud.cz>

² Např. ve věci *Mižgárová proti Slovensku*, rozsudek ze dne 14. 12. 2010 č. 74832/01 nebo *Koky a ostatní proti Slovensku*, rozsudek ze dne 12. 6. 2012 č. 13624/03

³ Č. 209/1992 Sb.

⁴ K tomu více Foukalová, K. *Věc Eremiášová a Pechová proti České republice* (Neobjasněný pád zadrženého z okna policejní služebny). Rozsudek č. 574. Přehled rozsudků Evropského soudu pro lidská práva, 2012, č. 4, s. 254–268

⁵ K tomu více Konůpek, P. *Věc Bureš proti České republice*. (Soudní přezkum krátkodobé nedobrovolné hospitalizace): rozhodnutí výboru o přijatelnosti (5. sekce) číslo stížnosti 5081/11 datum 9. 10. 2012. Přehled rozsudků Evropského soudu pro lidská práva, 2013, č. 4, s. 283

⁶ Všechna citovaná rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva jsou dostupná z databáze HUDOC na <http://hudoc.echr.coe.int/>

nucených prací, případně i do vážných zásahů do osobní svobody, provést u každého takového zásahu do základních práv alespoň účinné vyšetřování.

Z judikatury ESLP vyplývá, že nejpřísněji je třeba hodnotit jakékoli zásahy do práva na život a zákazu nelidského a ponižujícího zacházení v situacích, kdy je jednotlivec veřejnou mocí (či v důsledku svého postižení či nemohoucnosti) omezen třeba i krátkodobě na své osobní svobodě. V takové situaci i méně zásadní zásahy mohou vyvolat odsouzení státu pro porušení práv jednotlivce, plynoucích z Úmluvy. V nedávném rozhodnutí velký senát ESLP shledal, že i „pouhá“ jedna facka vůči zajištěné osobě je ponižujícím zacházením, byť by k ní policista byl vyprovokován neuctivým chováním této osoby, která však nebyla fyzicky agresivní a nepředstavovala nebezpečí pro jiné osoby.⁷ I tento incident tedy musel být předmětem účinného vyšetřování, což se v dané věci nestalo a odpovědné orgány nevěnovaly věci „potřebnou pozornost“.

Je třeba mít na paměti, že porušení práva na život či zákazu mučení, nelidského a ponižujícího zacházení patří k těm nejzávažnějším porušením lidských práv, a proto je třeba podezření na jejich porušení vyšetřovat zvlášť pečlivě. ESLP ve své judikatuře opakovaně upozorňuje i na to, že čl. 2 Úmluvy (právo na život), čl. 3 Úmluvy (zákaz mučení, nelidského, ponižujícího a jiného špatného⁸ zacházení) a čl. 4 Úmluvy (zákaz otroctví a nucených prací) nechrání jen konkrétní dotčené jednotlivce, ale zakotvují i jednu z nejzákladnějších hodnot demokratických společností.⁹

Právo na účinné vyšetřování výslovně upravují některé mezinárodní smlouvy, například čl. 12 Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání¹⁰ stanoví povinnost států zajistit, „aby jeho příslušné orgány provedly urychlené a nestranné vyšetření, když mají dostatečné důvody se domnívat, že došlo k mučení na kterémkoli území pod jeho jurisdikcí.“ Právo na účinné vyšetřování jako procedurální součást některých substantivních práv, zakotvených v Úmluvě, je pak

⁷ Rozsudek velkého senátu ESLP ve věci Bouyid proti Belgii ze dne 28. 9. 2015 č. 23380/09, § 108

⁸ Špatné zacházení je používáno jako souhrnný pojem pro zacházení v rozporu s čl. 3 Úmluvy a čl. 7 odst. 2 Listiny, tedy „mučení, nelidské a ponižující zacházení“. Tento pojem je užíván judikaturou (nález sp. zn. I. ÚS 860/15 ze dne 27. 10. 2015, bod 47) i doktrínou (Kmec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M.: Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 408 a násl; nebo Langášek, T. in Wagnerová, E. a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 203), rovněž ESLP označuje jednání, které je ponižujícím či nelidským zacházením též jako špatné zacházení (ill-treatment, mauvais traitements).

⁹ Viz např. rozsudek velkého senátu ESLP ve věci Nachova a další proti Bulharsku ze dne 6. 7. 2005 č. 43577/98, § 93 (čl. 2), rozsudek velkého senátu ve věci Gáfgen proti Německu ze dne 1. 6. 2010 č. 22978/05, § 87 (čl. 3) a rozsudek ESLP ve věci Rantsev proti Kypru a Rusku ze dne 7. 1. 2010 č. 25965/04, § 283 (čl. 4).

¹⁰ č. 143/1988 Sb.

dovozeno, vysvětleno a detailně rozpracováno v judikatuře ESLP. Účelem tomuto právu odpovídající povinnosti státu je zejména zajištění efektivní implementace vnitrostátních zákonů na ochranu těchto lidských práv, tedy nalezení pachatelů odpovědných za jejich porušení a přivedení pachatelů ke spravedlnosti a potrestání.¹¹ Pokud by taková povinnost nevznikala, odrazující účinek zákonů na ochranu před zásahy do těchto práv by byl značně snížen a jejich ochrana by nebyla v praxi dostatečná a účinná.

Účinným vyšetřováním se v tomto kontextu míní nějaká forma úředního vyšetřování, která může vést až k potrestání pachatele v trestním řízení. Již z tohoto vyplývá, že musí jít o závažné zásahy do lidských práv. Mimo zásahů do práva na život, zákazu mučení a jiného špatného zacházení a zákazu otroctví a nucených prací je povinnost účinného vyšetřování konstatována zřídka. Jak již bylo uvedeno, ESLP právo na účinné vyšetřování dovodil například ještě u nejméně závažných porušení práva na osobní svobodu, které představují například nucená zmizení.¹² U čl. 8 Úmluvy (právo na soukromí) ESLP vyžaduje trestněprávní ochranu výjimečně - je tomu zpravidla v případech déletrvajících útoků jako je domácí násilí¹³, závažných zásahů sexuálního podtextu, jako je pohlavní zneužívání¹⁴, či obecně v případech sexuálního obtěžování mladistvých¹⁵. Nejnovější judikatura velkého senátu ESLP pak naznačuje ještě zdrcenější přístup k požadavkům na trestněprávní ochranu obětem zásahů do čl. 8 Úmluvy. Ve věci *Söderman proti Švédsku*¹⁶, která se týkala pokusu tajného videonahrávání nahé čtrnáctileté dívky, velký senát ESLP rozhodl, že tato událost nutně nevyžadovala trestní postih a že povinnost trestního postihu na poli čl. 8 Úmluvy se vztahuje pouze k závažným zásahům do tohoto práva a v případech méně závažných zásahů mezi jednotlivci může postačovat možnost domáhat se nápravy v rámci občanského práva.

II.

Český Ústavní soud v reakci na popsanou judikaturu Evropského soudu pro lidská práva k účinnému vyšetřování zaujal nový přístup a nejprve na půdorysu rozhodnutí o zjevné neopodstatněnosti převzal doktrínu procedurálních práv plynoucích z práva na život, tedy práva na účinné vyšetřování.¹⁷ Poté i v náleзовé judikatuře opakovaně rozhodl,

¹¹ Viz např. rozsudek ESLP ve věci *Kelly* a další proti Spojenému království ze dne 4. 5. 2001 č. 30054/96, § 94.

¹² Rozsudek ESLP ve věci *Kurt proti Turecku* ze dne 25. 5. 1998 č. 24276/94, § 124.

¹³ rozhodnutí M.T. a S.T. proti Slovensku ze dne 29. 5. 2012 č. 59968/09, § 58 a 64

¹⁴ rozsudek ESLP X. a Y. proti Nizozemsku ze dne 26. 3. 1985 č. 8978/80

¹⁵ K. U. proti Finsku ze dne 2. 12. 2008 č. 2872/02, § 49: povinnost trestního postihu osoby, která umístila na internet inzerát sexuální povahy o dvanáctiletém chlapci

¹⁶ rozsudek ze dne 12. 11. 2013 č. 5786/08, § 108

¹⁷ K tomu též Ščerba, F. Právo na účinné vyšetřování ve světle judikatury Ústavního soudu, *Trestněprávní revue*, 2016, č. 7-8, s. 157-163 nebo Konůpka, P. Právo poškozeného

že i z české Listiny základních práv a svobod (dále též jen „Listina“) povinnost provést účinné vyšetřování za určitých okolností vyplývá. Je tomu zejména v případech, ve kterých je dotčeno právo na život a zákaz špatného zacházení v čl. 6, respektive čl. 7 odst. 2 Listiny, případně zákaz nucených prací v čl. 9 odst. 1 Listiny.

S odkazy na judikaturu ESLP se Ústavní soud právem na účinné vyšetřování ještě zabýval v případech ochrany fyzické integrity chráněné v čl. 7 odst. 1 Listiny¹⁸ a ochrany vlastnického práva, zaručeného v čl. 11 Listiny.¹⁹ V těchto případech však dovedl, že požadavky kladené na vyšetřování jsou nižší než u práv zmíněných výše. U těchto práv Ústavní soud případně přistoupí k závěru o porušení práva na účinné vyšetřování, pouze pokud budou shledány zásadní vady a pochybení.²⁰

V souvislosti s českou trestněprávní úpravou je třeba připomenout, že účinné vyšetřování je především autonomní pojem, plynoucí z interpretace Úmluvy Evropským soudem pro lidská práva, a nelze jej zaměňovat s termíny českého trestního řádu, který zná jednotlivé fáze trestního řízení, včetně fáze vyšetřování. Povinnost účinného vyšetřování se uplatní ve všech fázích šetření věci, tedy ve fázi před zahájením trestního stíhání (a to včetně fáze před zahájením úkonů trestního řízení, tedy postupu podle § 158 odst. 1 trestního řádu²¹) i ve fázi po zahájení trestního stíhání. S ohledem na zásadní požadavek včasnosti zahájení účinného vyšetřování a provádění jednotlivých úkonů bude dokonce fáze před zahájením trestního stíhání tou klíčovou pro to, aby šetření splňovalo přísné požadavky účinného vyšetřování.

Povinnost účinného vyšetřování se skládá z následujících složek, které musí být splněny kumulativně: šetření musí být a) nezávislé a nestranné, b) důkladné a dostatečné, c) rychlé a d) podrobené kontrole veřejností. Požadavek důkladnosti a dostatečnosti znamená, že orgány musí přijmout přiměřené kroky, jež mají k dispozici, pro zajištění důkazů o incidentu, včetně mimo jiné očitých svědectví a použití forenzních metod. Závěry šetření musí být založeny na důkladné, objektivní a nestranné analýze všech relevantních skutečností. Jakékoliv nedostatky ve vyšetřování, které podřývají jeho schopnost zjistit okolnosti případu nebo odpovědné osoby, povedou k rozporu s požadovanou mírou efektivnosti.²²

Tyto požadavky je třeba naplnit před případným ukončením vyšetřování podezření na zásah do výše popsanych základních práv (na život, na ochranu před mučením a

na účinné a nezávislé vyšetřování některých trestních činů jako základní lidské právo, Státní zastupitelství, Praha: Orac, 2010, č. 9, s. 7-16

¹⁸ Usnesení sp. zn. I. ÚS 4019/13 ze dne 26. 3. 2014.

¹⁹ Usnesení sp. zn. I. ÚS 3888/13 ze dne 26. 2. 2014.

²⁰ Usnesení sp. zn. I. ÚS 3888/13 ze dne 26. 2. 2014, bod 18 a usnesení sp. zn. I. ÚS 4019/13 ze dne 26. 3. 2014, body 45-46.

²¹ Nález sp. zn. I. ÚS 1565/14 ze dne 2. 3. 2015, bod 55.

²² Nález sp. zn. I. ÚS 1565/14 ze dne 2. 3. 2015, bod 56.

nelidským či ponižujícím zacházením či před otroctvím a nucenými pracemi), ať již je vedeno v jakékoliv fázi trestního řízení. Je třeba si uvědomit, že právo na účinné vyšetřování se aplikuje v případech, ve kterých jde o podezření na velmi vážné zásahy do základních práv, tedy zejména porušení práva na život, či mučení a nelidského a ponižujícího zacházení. Již z toho vyplývá povinnost všech orgánů činných v trestním řízení, včetně státního zástupce, věnovat těmto věcem zásadní pozornost.²³ Je také povinností orgánů činných v trestním řízení účinně vyšetřování provést bez vnějšího podnětu, z vlastní iniciativy, pokud se z vlastní činnosti dozví, že mohlo dojít k porušení těchto práv. Povinnost státu vést vyšetřování zásahů do výše popsaných základních práv neplyne jen z judikatury ESLP,²⁴ ale též ze základních zásad českého trestního řízení, a to ze zásady oficiality a legality.²⁵

Velmi často stát zanedbá povinné vyšetřování v případech, kdy dojde k zásahům do těchto práv ve vězení či jiném typu detence, v psychiatrické léčebně, při nějakém policejním zásahu či na policejní stanici, při výkonu vojenské služby. Tedy v situaci, kdy je jednotlivec vystaven násilí či jinému špatnému zacházení, pokud je v „rukou státu“ a jeho bezpečnostních složek. Též z judikatury či z činnosti nejudiciálních mezinárodních orgánů (například Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání) plyne, že oběťmi těchto činů, zasahujících do nezákladnějších lidských práv (práva na život, zákazu mučení a nelidského a ponižujícího zacházení), se často stávají osoby ve zvláště zranitelném postavení – vězni, zajištěné osoby, psychiatričtí pacienti, cizinci, příslušníci diskriminovaných etnických skupin, děti bez rodičů, senioři či lidé jiným způsobem vyloučení, tedy osoby, které nejsou schopny se bránit samy.

Český Ústavní soud se ve svém nálezu sp. zn. I. ÚS 1565/14 ze dne 2. 3. 2015 zabýval také otázkou, jaké procesní prostředky ochrany musí stěžovatelé vyčerpat, než podají ústavní stížnost, v níž hodlají namítat, že vyšetřování v jejich věci nebylo účinné. Ústavní soud rozhodl, že stěžovatelé před podáním ústavní stížnosti musí po neúspěchu u dozorového státního zástupce vyčerpat ještě žádost o výkon dohledu vyšší státní zastupitelství. Tímto svým přístupem Ústavní soud nezdůraznil jen subsidiaritu svého zásahu po vyčerpání všech prostředků nápravy, ale též vyjádřil respekt k pravomoci státních zastupitelství. Rozhodnutí Ústavního soudu dalo státnímu zastupitelství šanci napravit případné nedostatky postupu vyšetřování v rámci dohledové činnosti vyšších státních zastupitelství podle zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství. Pokud zákon umožňuje vyšším státním zastupitelstvím napravovat pochybení nižších státních zastupitelství, je třeba, aby k tomu vyšší státní zastupitelství dostala vůbec možnost, než

²³ K tomu více Chevalier Watts J. *Effective investigations under article 2 of the European Convention on Human Rights : Securing the Right to Life or an Onerous Burden on a State?*, *European journal of international law*. Vol. 21 (2010), No. 3, s. 701-721

²⁴ Viz např. rozsudek ESLP ve věci *Isayeva, Yusupova a Bazayeva proti Rusku* ze dne 24. 2. 2005 č. 57947/00, § 209.

²⁵ Viz § 2 odst. 3 a 4 trestního řádu.

do věci zasáhne Ústavní soud. Ten by měl možnost dosáhnout nápravy pochybení uvnitř soustavy státních zastupitelství podpořit, a nikoliv ji svým zásahem znemožnit. Ústavní soud si však byl vědom, že nutnost vyčerpat všechny procesní prostředky ochrany se vztahuje pouze na takové prostředky, které mohou obecně vést k nápravě pochybení, která zasahují do základních práv stěžovatele a stěžovatel je může sám iniciovat. Pouze takové prostředky jsou účinné a je třeba je vyčerpat ve smyslu § 75 zákona o Ústavním soudu ve spojení s § 72 odst. 3 tohoto zákona.²⁶ Žádost o výkon dohledu vyššího státního zastupitelství podle § 12d zákona o státním zastupitelství takovým účinným prostředkem nápravy je, účinným prostředkem již však není případná další žádost o výkon dohledu nad tím, jak byla vyřízena předchozí žádost o výkon dohledu, tedy jakýsi „dohled nad dohledem“.²⁷

III.

Typickým případem nedodržení povinností státu vyšetřit dostatečně zásahy do substantivních práv jednotlivců v českém prostředí byl případ vyhošťovaného cizince, jemuž do jeho práva nebyť vystaven ponižujícímu zacházení (čl. 3 Úmluvy či čl. 7 odst. 2 Listiny) zasáhly orgány cizinecké policie.²⁸ Stěžovatel, občan Kamerunu, žil v České republice nepřetržitě od února 2010. V květnu 2014 byl zajištěn v Zařízení pro zajištění cizinců Bělá-Jezová za účelem správního vyhoštění do země původu, neboť od května 2013 v České republice pobýval bez platného povolení k pobytu. Dne 3. 6. 2014 policie zajistila stěžovateli místo na palubě letu, kterým měl do Kamerunu odletět dne 6. 6. 2014. Stěžovatel se však o době odletu dozvěděl od sociální pracovnice až den před odletem. Ráno v den plánovaného odletu přišla na pokoj stěžovatele čtyřčlenná policejní eskorta, která jej měla odvézt na letiště. Stěžovatel se však odmítl eskortě dobrovolně podvolit, neboť mu odlet nebyl oznámen v dostatečném předstihu a nemohl se tedy rozloučit se svou českou přítelkyní, nechat si dovézt ze svého bytu v Praze osobní věci a informovat o svém příletu rodinu v Kamerunu. Policisté se proto rozhodli použít vůči stěžovateli donucovací prostředky. Avšak stěžovatele, který kladl pasivní odpor, se jim nepodařilo z pokoje dostat pomocí chvatů a hmatů. Rozhodli se proto v uzavřené místnosti proti stěžovateli použít slzotvorný sprej. Po jeho aplikaci stěžovatele, který byl dezorientován, spoutali a z pokoje odnesli. Po celou následující dobu přesunu na letiště Václava Havla měl stěžovatel nasazena pouta; nebylo vyjasněno, zda byla pouta nepřiměřeně utažena a zda byl stěžovatel nějak dále zraněn v důsledku bití. Pro část přesunu nespolupracujícího stěžovatele po prostorách letiště policie použila vozík na zavazadla. Kapitán letadla, kterým měl stěžovatel odletět, však odmítl stěžovatele na palubu připustit, neboť podle něj

²⁶ Srovnej také Wagnerová, E., Dostál, M., Langášek, T., Pospíšil, I.: Zákon o Ústavním soudu s komentářem, Praha: ASPI, 2007, s. 374.

²⁷ K tomu více v článku Kratochvíl, J., Šimáčková, K. Státní zastupitelství, institut dohledu a právo na účinné vyšetřování. Státní zastupitelství, Praha: Orac, 2015, roč. 13, č. 6, s. 7-13

²⁸ Nález sp. zn. I. ÚS 860/15 ze dne 27. 10. 2015

představoval stěžovatel pro let riziko s ohledem na jeho aktuální stav a na to, že jej při letu neměl nikdo doprovázet. Stěžovatel byl tedy odvezen zpět do Bělé -Jezové. Vyhoštěn byl následně dne 2. 7. 2014. Na popsané jednání policie při pokusu o své vyhoštění podal stěžovatel trestní oznámení, které šetřila Generální inspekce bezpečnostních sborů. Tato věc odložila, stížnosti stěžovatele pak odmítla i obě státní zastupitelství. Ústavní soud ve svém vyhovujícím nálezu nijak nezpochybnil, že cizinci, jimž bylo uloženo správní vyhoštění, které je vykonatelné, jsou povinni se mu podrobit a že policie je oprávněna takové rozhodnutí vykonat i proti vůli cizince. Musí se tak však dít způsobem, který respektuje důstojnost a práva vyhošťovaných cizinců. Cizinec, který je zajištěn za účelem správního vyhoštění, se nestává předmětem, který je nutno v policii zvolenou dobu přemístit z místa A (zařízení pro zajištění cizinců) do místa B (letadlo). Nejen samotné zbavení osobní svobody, ale i celkové okolnosti realizace vyhoštění musí být humánní a prokazovat dostatečný respekt k člověku jako subjektu práv. Stěžovatel nebyl především v dostatečném předstihu a odpovídajícím způsobem informován o přesné době a způsobu realizace vyhoštění, což patrně vedlo k jeho nespolupráci a tedy k následným problematickým zákrokům policie vůči němu. S odkazem na mezinárodní standardy a judikaturu Evropského soudu pro lidská práva Ústavní soud také shledal, že použití slzotvorného spreje vůči stěžovateli, který nepředstavoval hrozbu pro druhé a pouze odmítal vykonat nějaký příkaz, bylo nepřiměřené.²⁹ Tyto okolnosti podpořené navíc následným nasazením pout a přepravou stěžovatele na vozíku pro zavazadla musely u stěžovatele ve svém souhrnu vyvolat pocity úzkosti a méněcennosti takové intenzity, která dosáhla úrovně závažnosti představující zakázané ponižující zacházení. Policie, stejně jako jiné bezpečnostní složky státu, by měly své zásahy vést nejen s respektem k důstojnosti a právům osob, vůči nimž je zasahováno, ale též tak, aby případné konfliktní situace spíše uklidňovaly, ne aby napětí stupňovaly či konflikty dokonce samy vyvolávaly.

Ústavní soud zároveň shledal, že okolnosti vyhoštění stěžovatele, který také namítal, že byl ze strany policistů bit a kopán a nebyla mu poskytnuta lékařská péče po aplikaci slzotvorného plynu, nebyly podrobeny účinnému vyšetřování ze strany orgánů činných v trestním řízení - podezřelé osoby byly vyslechnuty až se značným časovým odstupem od předmětných událostí a nebyl náležitě stanoven zdravotní stav stěžovatele, což by byl klíčový důkazní prostředek pro zjištění, jakému jednání ze strany policistů byl stěžovatel vystaven.

Český Ústavní soud opětovně Generální inspekci bezpečnostních sborů shledal jako orgán, který zasáhl do práva na účinné vyšetřování, i v dalším případě, kde se zabýval vyšetřováním zásahu proti jednomu z demonstrantů proti kácení stromů v Národním parku

²⁹ Obdobně Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (CPT) uznává, že členové eskorty deportovaných osob jsou někdy nuceni použít sílu a donucovací prostředků, aby účinně provedli deportaci. Síla a donucovací prostředky by však měly být použity jen v nezbytné míře a měla by být zkoumána zákonnost, přiměřenost a vhodnost jejich použití [Standardy CPT, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015, s. 78].

Šumava u Ptačího potoka.³⁰ Ten se připoutal pomocí trubky a karabin ke stromu určenému k pokácení a byl policií z tohoto místa odstraněn a odvezen na policejní služebnu v Sušici. V následném trestním oznámení proti zasahujícím policistům namítal, že mu, v době kdy byl připoután ke stromu, byli za oblečení u krku sypaní lesní mravenci, policisté ho opakovaně dusili a škrtili, stlačovali mu body na krku, stoupli mu plnou vahou na lýtko a nastartovali motorovou pilu blízko jeho hlavy. To vše za účelem, aby opustil prostor, který byl vyhrazen pro kácení stromů. Když se stěžovatel konečně příkazům k opuštění prostoru podvolil, policisté s ním jednali hrubě a nasadili mu příliš těsně pouta.

Kdyby se popsaný postup policistů potvrdil, jednalo by se ze strany policie o nelidské a ponižující zacházení, které musí být považováno za trestný čin. Tvrzení stěžovatele o tomto postupu nebyla zcela nedůvěryhodná a nepravděpodobná, ale naopak představovala tzv. hájitelné tvrzení. Úřední záznamy policie potvrzovaly, že mu policisté tlačili na body na krku. Stěžovatel také poukázal na dva svědky, kteří jej viděli po zákroku a potvrdili, že měl červený otlačený krk a červená a otlačená zápěstí a odřeny na rukou. Bylo proto povinností orgánů činných v trestním řízení trestní oznámení stěžovatele účinně vyšetřit, zejména urychleně vyslechnout všechny očitě svědky události, která byla předmětem trestního oznámení stěžovatele, a ve svých závěrech se vypořádat se všemi hájitelnými tvrzeními stěžovatele a vysvětlit, jak mu byla způsobena zjištěná zranění, a zda k nim došlo v důsledku špatného zacházení ze strany policistů, či nikoliv.

Ústavní soud však shledal, že Inspekce policie a ani Generální inspekce bezpečnostních sborů („GIBS“), která od 1. 1. 2012 Inspekci policie nahradila, účinně vyšetřování neprovedla. Inspekce nevyslechla žádné svědky, i když se nabízelo minimálně vyslechnutí zasahujících policistů a dalších zásahu přítomných osob a svědků navržených stěžovatelem. Při odložení věci se Inspekce nijak nevypořádala s tvrzeními stěžovatele a nijak je nevyvrátila. Přístup k trestnímu oznámení stěžovatele ze strany Inspekce policie a GIBS Ústavní soud označil za laxní a za jeho bagatelizaci. Přítom prohloubení vyšetření incidentu dokonce GIBS uložil i dozorující okresní státní zástupce.

Ústavní soud také rozhodl, že GIBS nebyla ve vyšetřování nezávislá a nestranná. Šetření i kontrolu jeho výsledků prováděly stejné osoby jako v dřívější Inspekci policie, která nezávislým orgánem nebyla. Z formálního pohledu se GIBS sice jeví být vůči policii nezávislým orgánem, avšak formální nezávislost nezaručuje nezávislost praktickou. Pokud je GIBS převážně obsazena bývalými příslušníky sborů, které má vyšetřovat, její nezávislost může být čistě iluzorní. To zejména pokud i vedení GIBS se rekrutuje z bývalých příslušníků policie a Inspekce policie. Nelze opomíjet, že princip nezávislosti je úzce spjat s principem nestrannosti. V očích vnějšího pozorovatele absence nezávislosti přirozeně vyvolává pochybnosti ohledně nestrannosti postupu daného orgánu. Inspekce i GIBS se spolehly pouze na úřední záznamy policie o zákroku proti stěžovateli. Tvrzení stěžovatele a svědků, kteří uváděli skutečnosti ve prospěch stěžovatele, zcela ignorovaly a vůbec se s nimi nevypořádaly. Takový postup Inspekce a GIBS podkopává důvěru

³⁰ I. ÚS 1042/15 z 24. 5. 2016

veřejnosti v nestrannost jejich práce a v důsledku tak vyvolává i pochybnosti o práci policie, jejíž zákroky nejsou nezávisle a nestranně posouzeny.³¹

Ústavní soud nakonec zkritizoval skutečnost, že policie sice zásah proti stěžovateli původně natáčela na videokameru, záznam byl však ukončen v momentě, kdy proti stěžovateli začaly být používány donucovací prostředky. Tato skutečnost sama o sobě vyvolává pochybnosti o přiměřenosti zásahu policie. Policie takovým postupem také nevhodně omezuje možnosti státu prokázat, že zásah byl v souladu se zákonem a přiměřený v dané situaci. Přitom pokud osoba, která je zajištěna či jinak pod kontrolou policie, utrpí zranění, je povinností státu poskytnout věrohodné vysvětlení, jakým způsobem byla tato zranění způsobena.³²

IV.

Úmluva a Listina kladou i určité požadavky na fázi trestního řízení před soudem po podání obžaloby, to však již není předmětem popsaného účinného vyšetřování, ale součástí obecnější povinnosti státu zajistit odpovídající soudní a administrativní aparát pro postihování zásahů do lidských práv.³³ Mimo rámec práva na účinné vyšetřování se český Ústavní soud ve dvou případech vyjádřil i k právu obětí či pozůstalých v průběhu soudního řízení.

Ústavní soud dospěl ve svém nálezu sp. zn. I. ÚS 3196/12 ze dne 12. 8. 2014 k závěru, že osoba poškozená trestným činem má ústavně zaručené právo na efektivní trestní řízení na obranu svých práv a svobod. K ochraně tohoto práva pak může po vyčerpání ostatních prostředků využít ústavní stížnosti směřující proti rozhodnutím, kterými se trestní proces končí, jako jsou rozhodnutí o odložení věci, zastavení trestního stíhání či zproštění obžaloby. Jedná se o zamítavý nálezn, neboť Ústavní soud v konkrétních skutkových okolnostech případu porušení neshledal, avšak identifikoval a naznačil, jakého práva by se důvodně mohla oběť trestné činnosti domáhat.

³¹ Citovaný nálezn sp. zn. I. ÚS 1042/15, bod 65

³² Podle setrvalé judikatury ESLP, pokud by jednotlivec prokázal, že byl zajištěn v dobrém zdravotním stavu a propuštěn se zraněními, důkazní břemeno se přesouvá na stát, aby prokázal, že s ním nebylo špatně zacházeno (viz např. rozsudek velkého senátu ESLP ve věci Gäfgen proti Německu ze dne 1. 6. 2010 č. 22978/05, § 92; či Boacă a další proti Rumunsku ze dne 12. 1. 2016 č. 40355/11, § 74; shodně judikoval i Nejvyšší správní soud v rozsudku č. j. 6 As 255/2014 - 42 ze dne 25. 5. 2015, bod 36). Tento princip platí i pro situace zatýkaní nebo zadržování osob (viz rozsudek ESLP ve věci Rehbock proti Slovinsku ze dne 28. listopadu 2000 č. 29462/95; či Serikov proti Ukrajině ze dne 23. července 2015 č. 42164/09, § 59).

³³ K této obecnější povinnosti viz např. Kmec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M.: Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 374 a násl.

Ve svém nejnovějším nálezu k právům obětí trestné činnosti se český Ústavní soud zabýval postupem a rozhodováním státních zastupitelství a městského soudu v trestním řízení vedeném ve věci úmrtí manžela a otce stěžovatele.³⁴ Poškozený byl ode dne 1. 5. 2000 pohřešován a navzdory dlouhému vyšetřování se jej nepodařilo nalézt. V roce 2006 byli z jeho vraždy obžalováni dva muži, kteří však byli zproštěni obžaloby městským soudem i Vrchním soudem v Praze, neboť nebylo prokázáno, že se stal skutek, pro který bylo stíhání vedeno. Významnou roli hrálo také to, že nebylo nalezeno tělo poškozeného. Jeden z obžalovaných byl následně uznán vinným ze spáchání trestného činu zpronevěry, jehož se dopustil tak, že pod slibem výhodné obchodní investice vylákal na poškozeném nejméně 6 milionů Kč, které od něho převzal v den jeho zmizení. Ostatky poškozeného byly nalezeny až dne 14. 1. 2014 na dně Orlické přehrady, na lebce byl nalezen průstřel v týlní části, k identifikaci těla pomocí srovnání genetického materiálu došlo v červenci 2015. Dne 26. 1. 2016 podal státní zástupce městského státního zastupitelství návrh na povolení obnovy původního trestního řízení s tím, že jedním z důvodů zprošťujících rozsudků byla i skutečnost, že se v předchozím řízení nepodařilo prokázat, zda byl poškozený usmrčen. Městský soud ústavní stížností napadeným usnesením v neveřejném zasedání návrh zamítl. Státní zástupce proti tomuto usnesení nepodal stížnost (asi s ohledem na svůj názor o končící promlčecí době) a stěžovatelky se obrátily na vrchní státní zastupitelství s podnětem na výkon dohledu, avšak neobdržely žádnou odpověď.

V tomto případě Ústavní soud dospěl k závěru, že mezi prvky konstrukce moderního státu, založeného na hodnotovém východisku systému či řádu lidských práv a základních svobod, jak je stanoví čl. 1 odst. 1 Ústavy a čl. 1 a čl. 23 Listiny patří na úseku trestního práva závazek upravit postih osob, které svým protiprávním jednáním porušily právo na život jiného člověka, a současně i poskytnout prostředky, kterých se mohou dovolávat dotčené osoby vůči orgánům činným v trestním řízení. Při jakémkoliv mocenském postupu, týkajícím se porušení práva na život, musí podle citovaného nálezu Ústavního soudu orgány činné v trestním řízení ctít ústavní zásadu nápomoci k co možná nejširšímu a nejsnadnějšímu uplatňování práv poškozených, která plyne z čl. 2 odst. 3 Ústavy („státní moc slouží“) a z čl. 6 odst. 1 a čl. 10 odst. 2 Listiny a tím současně dosáhnout naplnění účelu trestního řízení³⁵. Přitom je třeba vycházet z toho, že zde vzájemně působí jednak plnění funkcí státu trestním zákonodárcem a orgány činnými v trestním řízení, stejně jako proti sobě stojící nároky plynoucí z odlišných ústavních lidskoprávních pozic obviněného, obžalovaného, poškozeného, obětí trestného činu či zúčastněné osoby, v důsledku čehož se mohou střetávat kautely nadměrného zásahu do základních práv a svobod obviněného, nebo naopak nedostatečně poskytované ochrany poškozených a obětí trestného činu. Povinnost objasnit okolnosti protiprávního jednání proti životu má v rámci svého postavení i soudní moc³⁶, a to ve všech druzích řízení. Objasnění zvláště citlivých případů úmrtí před soudem je důležité rovněž s ohledem na zásady nezávislosti soudního rozhodování a jeho

³⁴ Nález sp. zn. III. ÚS 1716/16 ze dne 9. 8. 2016

³⁵ § 1 odst. 1, § 2 odst. 15 trestního řádu

³⁶ čl. 90 Ústavy, čl. 36 odst. 1 a čl. 40 odst. 1 a 5 Listiny

veřejnosti³⁷. Stát tak povolením obnovy řízení v neprospěch obviněného nepřekračuje meze dané zásadou *ne bis in idem* svévolně, nýbrž v zájmu ochrany práv poškozených a obětí trestného činu.

V.

Závěrem úvahy o právech obětí před českým Ústavním soudem nelze opomenout ještě jeden případ, kdy byl český Ústavní soud konfrontován poškozenými závažnou trestnou činností, jimž stát neposkytl dostatek zastání, neboť vydal rozsáhlou amnestii prezidenta republiky, již mimo jiné došlo k zastavení neskončených trestních stíhání, s výjimkou trestního stíhání proti uprchlému, od jehož zahájení k 1. lednu 2013 uplynulo více než 8 let, pro trestné činy, za něž trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody nepřevyšující deset let.³⁸ Ústavní soud nejprve ve svém rozhodnutí sp. zn. Pl. ÚS 4/13 ze dne 5. 3. 2013 pro svou nepřislušnost odmítl popsaný napadený čl. II amnestijního rozhodnutí prezidenta Václava Klause zrušit s argumentací, že amnestijní rozhodnutí je v zásadě z právní kontroly vyňato, a proto je nezrušitelné ze strany soudní moci,⁴⁰ a poté svým usnesením sp. zn. Pl. ÚS 14/13 ze dne 24. 9. 2013 odmítl pro zjevnou neopodstatněnost i požadavky poškozených amnestovanými zločiny. Proti takovému postupu se však nabízí řada protiargumentů.⁴¹

Legitimita moderního demokratického právního státu je totiž mezi jiným založena na tom, že stát ve společnosti zavede určitý právní řád, dohlédne na jeho dodržování a jeho porušení bude sankcionovat, tak aby zásahy do svých práv nemuseli a nechtěli trestat sami poškození. Pokud však stát není schopen dovést trestní řízení do meritorního konce, znamená to mimo jiné, že není schopen poskytnout efektivní ochranu poškozeným a obětem trestné činnosti. Letošní amnestie je tedy i znamením neúcty k poškozeným, lhotejnosti k jejich obtížné situaci, do níž se díky stíhané trestné činnosti dostali. Navíc je potřeba zdůraznit, že amnestie narušuje důvěru v právní systém toliko ze strany poškozených, ale též celé společnosti. Celá veřejnost totiž vidí, že pachatelé

³⁷ čl. 81, čl. 82 odst. 1 a čl. 96 odst. 2 Ústavy a § 286 trestního řádu

³⁸ č. 1/2013 Sb., o amnestii

³⁹ Nejvýstižnější kritika tohoto aktu prezidenta v článku Přibáň, J. Když amnestie pomáhá zločinu. Lidové noviny, 4. 1. 2013, s. 10

⁴⁰ K tomuto rozhodnutí viz např. Musil, J. Amnestie a trestní právo, Kriminalistika. 2013, č. 2, s. 81-90, Kundra, O. Naděje po beznadějně amnestii, Státní zastupitelství 2013, č. 2, s. 4-5, Pavlík, J. Aboliční ustanovení amnestií v letech 1918 až 2013, Státní zastupitelství, 2013, č. 2, s. 30 – 48,

⁴¹ Odlišné stanovisko soudkyně Kateřiny Šimáčkové k usnesení pléna Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 14/13 ze dne 24. 9. 2013. K prvním amnestijním rozhodnutím Ústavního soudu publikoval odlišné stanovisko soudce Rychetský, Güttler, Výborný a soudkyně Janů.

nezanedbatelné trestné činnosti mohou zůstat nepotrestáni. Přitom důvěra občanů ve fungující právo je pro chod moderního státu naprosto zásadní.

Ústavní soud tedy o ústavní konformitě udělení amnestie rozhodoval v situaci, kdy sama pravomoc udělování amnestie orgány exekutivy je z pohledu zásad demokratického právního státu pochybná a kdy část udělené amnestie (zastavení trestních stíhání u závažných hospodářských deliktů) podryvá legitimitu státní moci a důvěru občanů v ni. Je-li nicméně sporná pravomoc udělovat amnestii Ústavou prezidentu republiky přiznána, je namístě, aby byla v zájmu fungování právního státu, ale i s ohledem na dotčené zájmy třetích osob podrobena přezkumu ze strany soudní moci.

Připustíme-li pak, že pro účely legitimizace amnestie bylo využito právo obviněných na trestní a soudní řízení bez průtahů, ochrana tohoto jejich práva rozhodně nemůže být legitimním účelem pro zásah do majetkových a osobnostních práv osob poškozených příslušnou trestnou činností. Ostatně zmíněná argumentace je úplným popřením práv poškozených, jejichž právo na spravedlivý proces bylo z hlediska délky řízení minimálně stejně citelně porušeno. Jejich odkázání na možnosti občanskoprávní žaloby vůči škůdci pak nelze označit jinak než jako pokrytectví, uvědomíme-li si, že jde namnoze o oběti závažné, obtížně odhalitelné a spletité hospodářské trestné činnosti, již není v silách jednotlivce odhalit, rozplést a dokázat. Poškození se tedy napadenou amnestií ocitli v odlišné pozici, než měli v trestním řízení – zpravidla jsou v důkazní nouzi, ve složitějším právním postavení, musí nést náklady na právní zastoupení a znalce, musí vést sami vyšetřování za účelem zajištění dalších důkazů i majetku pro účely případného budoucího výkonu rozhodnutí. V neposlední řadě zastavením trestního stíhání totiž padá i zajištění majetku v trestním řízení, z něhož se následně poškození měli uspokojit. Nadto podle informací přednesených nejvyšším státním zástupcem Pavlem Zemanem na veřejném slyšení ústavně-právního výboru Senátu konaném dne 21. 2. 2013 na téma „Novoroční amnestie 2013 – motivy, okolnosti, důsledky“ bylo k datu konání slyšení před soudy a státními zastupitelstvími podle čl. II. amnestie zastaveno celkem 327 trestních věcí, a to v naprosté většině hospodářské povahy, z nich pak velké množství bylo v některé fázi řízení po delší dobu přerušeno z důvodů nepřítomnosti obviněného.⁴² Pokud se ani státu v trestním řízení nepodařilo zajistit účast obžalovaného, oč komplikovanější to bude pro žalobce v civilní věci, který nejenže musí vypátrat adresu žalovaného, ale též musí označit jeho majetek pro účely případné exekuce.

Pro nový přístup k soudnímu přezkumu amnestií svědčí i doporučující stanovisko Evropské komise pro demokracii prostřednictvím práva (tzv. Benátská komise) ve svém nedávném stanovisku ke gruzínskému zákonu o amnestii shrnula aktuální evropský a mezinárodněprávní pohled na limity veřejné moci při udělování amnestie. Veřejná moc je při vydání amnestijního aktu vázána principy vlády práva, a to zejména principem legality,

⁴² Srov. stenozáznam dostupný z: <http://www.senat.cz/xqw/xervlet/psssenat/finddoc?typdok=slyseni>

zákazu svévole, jakož i nediskriminace a rovnosti před zákonem. Při udělování amnestie nadto musí respektovat tyto základní závazky plynoucí z mezinárodního práva: zaprvé závazek ke stíhání mezinárodních zločinů, například zločinů proti lidskosti či mučení, neboli závazek k boji proti beztrestnosti jejich pachatelů; zadruhé závazek k poskytnutí prostředků nápravy obětem a k jejich odškodnění; zatřetí závazek respektovat právo znát pravdu. „Právem znát pravdu“ se přitom rozumí, že „[k]aždý národ má nezczizitelné právo znát pravdu o minulých událostech týkajících se páchání ohavných zločinů a o okolnostech a důvodech, které za masivního či systematického porušování práva vedly k páchání těchto zločinů.“⁴³ Amnestie jsou v řadě ústavních systémů běžně podrobovány soudní kontrole. Např. Meziamerický soud pro lidská práva a poté i latinskoamerické soudy vnitrostátní přistoupily k přezkumu a následně neaplikaci amnestijních rozhodnutí v řadě případů⁴⁴ a dospěl k závěru, že právo obětí či jejich příbuzných na spravedlnost a pravdu o spáchaných činech převládlo nad formálně legálními amnestiemi.⁴⁵ Pro korektnost je třeba poznamenat, že v latinskoamerických rozhodnutích se jednalo o satisfakci obětí mučení, únosů či mimosoudních poprav, nikoli o oběti podvodů, které byly v České republice amnestovanými osobami „jen“ připraveny o své úspory či třeba finance určené na bydlení pro celou rodinu. Taktéž Evropský soud pro lidská práva⁴⁶ implicitně připouští soudní ochranu proti udělení amnestie - pokud je zaměstnanec státu obviněn z trestných

⁴³ Stanovisko č. 710/2012, k ustanovením týkajícím se politických vězňů v amnestijním zákoně Gruzie, březen 2013, CDL-AD(2013)009, body 26 a 34; dostupné z: <http://www.venice.coe.int/webforms/events/>; případně srov. též Aktualizovaný soubor principů na ochranu a podporu lidských práv prostřednictvím boje proti beztrestnosti (Updated Set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity), v rámci zprávy nezávislé expertky pro Komisi OSN pro lidská práva, 8. února 2005, E/CN.4/2005/102/Add.1; dostupné z: <http://documents.un.org/>

⁴⁴ Barrios Altos proti Peru (rozsudek MASLP o meritě ze dne 14. 3. 2001), Moiwana Community proti Surinamu (rozsudek MASLP o předběžných námitkách, o meritě a o nápravě a nákladech řízení ze dne 15. 6. 2005), Almonacid Arellano a ostatní proti Chile (rozsudek MASLP o předběžných námitkách, o meritě a o nápravě a nákladech řízení ze dne 26. 9. 2006), La Cantuta proti Peru (rozsudek MASLP o meritě a o nápravě a nákladech řízení ze dne 29. 11. 2006), Gomes Lund a ostatní („Gerrilha do Araguaia“) proti Brazílii (rozsudek MASLP o předběžných námitkách, o meritě a o nápravě a nákladech řízení ze dne 24. 11. 2010), Gelman proti Uruguayi (rozsudek MASLP o meritě a o nápravě ze dne 24. 2. 2011)

⁴⁵ K tomu více Theurer, K. Durch Referenden bestätigte Amnestiegesetze in Fällen gewaltsamen Verschwindenlassens unvereinbar mit der Amerikanischen Menschenrechtskonvention, Europäische Grundrechte Zeitschrift, 2012, Jhrg. 39, Heft 22-23, s. 682-693

⁴⁶ Čapek, J. Amnestie ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva, Trestní právo, 2013. č. 3, s. 5 - 10

činů zahrnujících mučení nebo špatné zacházení, je podle něj udělení amnestie či milosti nepřipustné.⁴⁷

V Ústavním soudem posuzovaném případě pak stěžovatel jako poškozený amnestovanou trestnou činností očekával, že mu bude škoda způsobená obviněným přiznána v rámci adhezního řízení, jehož smyslem je přiznat náhradu škody oběti trestného činu bez zbytečných nákladů, potíží a dalších průtahů. Argumentoval tím, že mu amnestií bylo vedle práva na spravedlivý proces, na rovné zacházení ve srovnání s ostatními poškozenými, do jejichž procesu amnestie nezasáhla, a zákazu libovůle, vyplývajícího z čl. 1 Ústavy, rovněž materiálně zasaženo do legitimního očekávání na majetkové plnění. V tomto případě nelze odkazovat na nepřipustnost zbavení osobní svobody po zrušení jednou poskytnuté amnestie či milosti, vyjádřenou v rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Lexa proti Slovensku (rozsudek ze dne 5. 1. 2010, stížnost č. 34761/03), neboť Ústavní soud by vyhověním návrhu stěžovatele nepotrestal již omilostněné obžalované či odsouzené, ale jen poskytl morální satisfakci obětem i ostatním občanům, kteří řádně dodržovali zákony, a otevřel cestu pro finanční reparaci křivdy způsobené neústavním rozhodnutím prezidenta republiky poškozeným osobám. Není třeba se ani podrobněji zabývat právní podstatou amnestijního aktu, neboť samotným jeho vydáním došlo k zásahu do práv stěžovatele, ať už je to normativní či individuální právní akt. Již udělení amnestie prezidentem republiky přímo zasáhlo do základních práv stěžovatele, neboť jej samo o sobě připravilo o šanci získat morální i finanční satisfakci. Nevyhnutelně navazující zastavení trestního stíhání již na tom nic nezmění, tím spíše, že Ústavní soud došel k závěru, že obecné soudy jsou amnestijním aktem bezvýhradně vázány a stěžovatel jako poškozený ve fázi řízení před soudem již ani nemá právo na opravný prostředek proti rozhodnutí o zastavení trestního řízení.

I v souvislosti s výše kritizovanými závěry Ústavního soudu ohledně obětí amnestované trestné činnosti se nabízí stará výstižná latinská sentence „*Qui parci nocentibus, innocentes puniit*“ (kdo šetří viníky, trestá nevinné), na kterou bychom v době velkého důrazu na procesní práva obviněných a obžalovaných neměli zapomenout a v souladu s výše citovanou judikaturou ESLP i českého Ústavního soudu hledět na to, že je třeba vždy pečlivě vážit proti sobě stojící nároky plynoucí z odlišných ústavních lidskoprávních pozic obviněného a oběti trestného činu. Nelze tedy pominout ani dodržení všech základních práv osoby obviněné ze spáchání zásahu do základních práv jiných, ani respekt k ochraně základních práv obětí trestné činnosti.

⁴⁷ srov. rozsudek ve věci Abdülsamet Yaman proti Turecku ze dne 2. 11. 2004, stížnost č. 32446/96, odst. 55

PRINCIP SPRAVEDLNOSTI PŘI UKLÁDÁNÍ TRESTNÍCH SANKCÍ, ANEB JAKÝ TREST JE SPRAVEDLIVÝ

doc. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.

(vedúca Katedry trestného práva, Právnická fakulta,
Masarykova Univerzita v Brně)

Východiskem mých úvah na téma spravedlnosti trestu je ustanovení § 1 odst. 1 tr. řádu, podle něhož účelem trestního řádu je upravit postup orgánů činných v trestním řízení tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni. Pojem spravedlivého potrestání se tak objevuje v procesní úpravě, trestní zákony¹ takový pojem neobsahují, což ovšem neznámá, že hmotně právní úprava se spravedlivým trestáním nepočítá. Požadavek spravedlivého trestu, resp. princip spravedlivého trestání je promítnut do základních zásad trestání a do jednotlivých ustanovení či institutů trestních zákonů.

Jaký trest je tedy spravedlivý? V průběhu historického vývoje se názory na tuto otázku pochopitelně měnily, a to zejména v souvislosti s měnícími se přístupy k účelu trestu i k pojetí trestní spravedlnosti. V této souvislosti třeba zmínit zejména teorie retribuční (odplatné) a teorie utilitární.²

Idea spravedlnosti, byť mnohdy (zejména v podobě *ius talionis*) poněkud kruté, se bezesporu objevuje v retribučních teoriích účelu trestu, které považují trest za odplatu za spáchaný trestný čin a požadují trest zásadně úměrně spáchanému trestnému činu.³ Právě idea spravedlnosti je považována za určitou přednost retribučních teorií.⁴ Podle Laty pak mezi výhody retribuční teorie patří větší koherence a předvídatelnost, kdy tresty mají odpovídat zásadně závažnosti trestného činu a jsou tak dána relativně jasná pravidla pro

¹ Tzn. trestní zákoník, zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim; srov. § 110 tr. zák.

² K členění teorií účelu trestu srov. např. Lata,J.: *Účel a smysl trestu*. Praha : LexisNexis CZ, s.r.o., 2007, s. 7 a násl. Viz i Kuchta,J., Válková,H. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha : C.H. Beck, 2012, s. 13 a násl.

³ Blíže k tomu např. Lata,J.: *Účel a smysl trestu*. Praha : LexisNexis CZ, s.r.o., 2007, s. 36 a násl.

⁴ Solnař,V.,Fenyk,J., Císařová,D., Vanduchová,M.: *Systém českého trestního práva. Část třetí. Tresty a ochranná opatření*. Praha : Novatrix, 2009, s. 15.

jejich ukládání.⁵ Pojetí trestu jako odplaty za zločin také nejvíce odpovídá smyslu pro spravedlnost zastávaného širokou veřejností.⁶

Utilitární teorie je souhrnný název pro nejrůznorodější pohledy na otázku trestání. Tradiční je jejich dělení na odstrašující, nápravné, izolační a restituční.⁷ Všechny tyto teorie vycházejí ze společného základního konceptu. Správné je takové jednání, které mezi dostupnými alternativami působí nejlepší možný následek.⁸ Takovým následkem může být odrazení pachatele a potenciálních pachatelů od páchaní trestné činnosti (teorie odstrašující), náprava pachatele (teorie nápravné), zabránění pachateli v páchaní další trestné činnosti jeho izolací (teorie izolační) a odstranění následků trestného činu, zejména náhrada škody poškozenému (teorie restituční). Podle utilitárních teorií tedy samotné spáchání zločinu není dostatečným důvodem pro trestání. Trest je ospravedlněn jen tehdy, pokud se zabrání většímu utrpení.⁹ Idea spravedlnosti trestu v kontextu těchto teorií poněkud ustupuje do pozadí, neboť např. odstrašující teorie mohou vést k exemplárnímu trestání, naopak nápravné teorie mohou vést k trestům shovívavějším, zohledňujícím to, kým pachatel je, a nikoli to, co spáchal.¹⁰

S úvahami na téma spravedlnost trestu se setkáváme pochopitelně i v české, resp. československé odborné literatuře. Její autoři se shodují na tom, že trest musí být spravedlivý. Mnohdy rozdílné jsou však pohledy na to, jaký trest lze považovat za spravedlivý.¹¹

Jak píše Kallab ve své učebnici trestního práva hmotného z roku 1935, „naše doba, proniknutá myšlenkami sociálními a vyzbrojena státní správou, vidí, pokud se v ní neuplatňují ještě staré myšlenky odplaty, v trestu sociální opatření, jimž má být zločinec ze společnosti buď vyloučen nebo pro společný život vychován, jako nespravedlivý pak považuje trest, jenž by měl účinky škodlivé, strhuje náhodného pachatele na úroveň zatvřelého zločince.“¹² Konstatuje rovněž, že „jsme právě na přechodu, v němž myšlenky odplaty, myšlenky abstraktní spravedlnosti zločincovu individualitu přehlížející zápasí s myšlenkou sociální účelnosti.“¹³

⁵ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*. Praha : LexisNexis CZ, s.r.o., 2007, s. 36.

⁶ Srov. Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: *Systém českého trestního práva. Část třetí. Tresty a ochranná opatření*. Praha : Novatrix, 2009, s. 16.

⁷ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*. Praha : LexisNexis CZ, s.r.o., 2007, s. 19.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Blíže k tomu tamtéž s. 19 a násl. Srov. i Kuchta, J., Válková, H. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha : C.H. Beck, 2012, s. 189 a násl.

¹¹ Tamtéž, s. 68.

¹² Kallab, J.: *Trestní právo hmotné část obecná i zvláštní*. Praha : Melantrich, a.s., s. 90.

¹³ Tamtéž.

Podle Novotného „*důvodem trestání může být pouze ochrana společnosti, Aby trest byl spravedlivý, nesmí být ani mírnější, ani přísnější, než je nutné k ochraně společnosti před trestnými činy.*“¹⁴ Spravedlnost přitom považuje za základní atribut trestu. Má za to, že je dána již cíli trestu. Za nespravedlivý pak pokládá trest, který by sloužil k řešení politických či ekonomických úkolů nebo jak nástroj společenských přeměn, a rovněž trest, který byl chápán jako prostředek k uspokojení rozhořčení veřejnosti či k „usmíření hněvu lidu“.¹⁵

Podle Solnaře „*soud jen tehdy zachová spravedlnost, jestliže přesně vyměří míru trestu odpovídající trestnému činu. Jakékoli odstoupení od tohoto požadavku by bylo nespravedlivé.*“¹⁶ Spravedlnost trestu však nevnímá jen ve vztahu k pachateli, ale i ke společnosti a poškozenému či ohroženému jednotlivci.¹⁷

Kratochvíl spojuje otázku spravedlnosti trestu především s procesem individualizace trestu: „*Postup od zákonné diferenciaci k individualizaci soudní a penologické, penitenciární by měl garantovat ve svém výsledku základ trestní odpovědnosti a trest přiměřený a tím i spravedlivý.*“¹⁸

Podle Púryho je trest spravedlivý, pokud bude sledovat pouze zákonný cíl spočívající v ochraně společnosti před trestnými činy, pokud budou druh a výměra trestu adekvátní společenské nebezpečnosti a ostatním okolnostem spáchaného trestného činu a osobě jeho pachatele a bude-li trest co nejvíce neodvratný.¹⁹

Detailně se problematikou spravedlnosti trestu zabývá Lata. Domnívá se, že „*klíčovým kritériem, na jehož základě zjišťujeme spravedlnost trestu, je jeho závislost na trestném činu.*“²⁰ S retribučními teoriemi pak souhlasí v tom směru, že rozhodujícím kritériem pro ukládání trestu je jeho zaslouženost, která se odvíjí od závažnosti spáchaného trestného činu, již považuje za rozhodující kritérium spravedlnosti.²¹ Podle jeho názoru by dovozování spravedlnosti z dalších kritérií jako jsou náprava pachatele, jeho snaha odčinit své jednání, zájmy společnosti či poškozeného, neodvratnost trestu apod. by učinila tento pojem natolik neurčitý a vágní, že by pozbyl jakýkoli praktický význam. Připouští sice, že

¹⁴ Novotný, O.: *O trestu a vězeňství*. Praha : Academia, 1967, s. 30.

¹⁵ Srov. tamtéž, s. 29.

¹⁶ Solnař, V. *Systém československého trestního práva – Tresty a ochranná opatření*. Praha : Academia, 1975, s. 122.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Kratochvíl, V. a kol: *Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání*. Praha : C.H.Beck, 2012, s. 66.

¹⁹ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: *Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6. doplněné a přepracované vydání*. Praha : C.H.Beck, 2004, s. 182.

²⁰ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*. Praha : LexisNexis CZ, s.r.o., 2007, s. 69.

²¹ Tamtéž.

spravedlnost trestu může záviset i některých dalších okolnostech, a to zejména na poměrech pachatele, za rozhodující však považuje zmíněnou závislost na trestném činu.²²

Rovněž Vanduchová spojuje spravedlnost trestu s pojmem zasloužený trest. Podle ní „*společenský odsudek pachatele a jeho činu vyjádřený trestem může být pachatelem i ostatními občany pocíťován jako spravedlivý, pokud si ho pachatel s ohledem na povahu a závažnost činu zaslouží, aniž by mu působil zbytečné strádání.*“²³ Spravedlnost však má být dle jejího názoru chápána nejen ve vztahu k pachateli, ale též k zájmům společnosti a osoby poškozené trestným činem.²⁴

Jak patrně, společným výše uvedeným názorům na spravedlnost trestu je požadavek jeho vazby na trestný čin ve smyslu přiměřenosti trestu spáchanému trestnému činu. Rozdílné jsou však přístupy ke kritériím této přiměřenosti a rovněž i k „rozsahu“ spravedlnosti trestu, tj. ve vztahu ke komu má být trest spravedlivý. Osobně se kloním k širšímu vymezení pojmu spravedlnosti trestu, posuzované nejen optikou pachatele a závažnosti jeho činu. Takovému vymezení nasvědčuje i současná právní úprava.

Z pohledu právní úpravy de lege lata je ve vztahu k principu spravedlnosti stěžejním ustanovení § 38 tr. zák., v němž je zakotvena *zásada přiměřenosti trestních sankcí*, zahrnující v sobě tři roviny. První z nich představují obecná kritéria pro ukládání trestu. Jsou jimi povaha a závažnost trestného činu a poměry pachatele. Ta jsou pak konkretizována ve ustanovení § 39 a násl. tr. zák. Druhá rovina zahrnuje výslovné vyjádření principu ultima ratio, resp. subsidiarity přísnější sankce v ustanovení § 38 odst. 2 tr. zák., podle něhož *tam, kde postačí uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější.* Konečně třetí rovina má podobu požadavku zohlednění právem chráněných zájmů osob poškozených trestným činem při ukládání trestních sankcí; srov. § 38 odst. 3 tr. zák.²⁵

Bezesporu klíčovým kritériem přiměřenosti trestu je *povaha a závažnost trestného činu.* Toto kritérium odpovídá požadavku propojenosti trestu a trestného činu a také rovnosti pachatelů ve smyslu zásady za stejně závažný trestný čin stejný trest. Další kritérium volby druhu a výměry trestu v podobě *poměrů pachatele* je projevem zejména zásady personalit trestu, sledující za cíl minimalizaci negativního dopadu uloženého trestu na jiné osoby, ale také určitým projevem zásady humanity trestu. Zákaz ukládání *citelnější sankce tam, kde postačí sankce pachatele méně postihující,* je projevem zásady subsidiarity trestní represe v rovině trestních sankcí. Lze ho chápat i jako požadavek trestu

²² Tamtéž.

²³ Vanduchová, M.: In Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. Obecná část. Komentář.* 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 493.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Kalvodová, V.: *Trest odnětí svobody a jeho výkon.* Praha : Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 10.

spravedlivého z hlediska ochrany společnosti, resp. trestu, který je přísný pouze natolik, nakolik to vyžaduje ochrana společnosti, tedy ani přísnější, ani mírnější než je třeba.

Požadavek *zohlednění právem chráněných zájmů osob poškozených trestným činem* při ukládání trestních sankcí lze bezesporu vnímat jako jeden z projevů promítnutí koncepce restorativní justice do našeho trestního práva, která klade důraz na usmíření pachatele s obětí trestného činu a obnovu trestným činem narušených společenských vztahů a usiluje o posílení práv poškozeného a hledá cesty, jak usnadnit poškozenému, aby dosáhl náhrady škody a odčinění příkoří způsobeného trestným činem.²⁶ V kontextu výše uvedeného se pak jedná i o požadavek trestu spravedlivého nejen pro pachatele, ale rovněž pro poškozeného.

Pojmem právem chráněné zájmy osob poškozených trestným činem je primárně myšlen nárok poškozeného na náhradu škody, odčinění nemajetkové újmy, popř. vydání bezdůvodného obohacení ve smyslu tzv. restitučních teorií účelu trestu.²⁷ Je však otázkou, zda by trest neměl plnit i funkci satisfakční ve smyslu určitého imateriálního zadostiučinění.

Zohlednění zájmů poškozeného se pak promítá do celé řady ustanovení trestních zákonů, která současně mají motivační charakter směrem k pachateli. Např. v rámci podmíněného odsouzení a dalších alternativních trestů soud zpravidla pachateli uloží, aby podle svých sil nahradil škodu, odčinil nemajetkovou újmu nebo vydal bezdůvodné obohacení. Soud má rovněž možnost jako přiměřené omezení či povinnost ve smyslu § 48 odst. 4 tr. zák. uložit např. povinnost uhradit dlužné výživné nebo jinou dlužnou částku, povinnost zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek, zdržet se požívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek apod. Příčinění se o odstranění škodlivých následků trestného činu nebo dobrovolná náhrada způsobené škody je polehčující okolností; § 41 písm. j) tr. zák. Chování pachatele po činu, zejména jeho snaha nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu je jedním z kritérií pro stanovení druhu a výměry tresty; § 39 odst. 1 tr. zák.²⁸ Pokud jde o zmíněné imateriální zadostiučinění, vyjádřeno je např. v ustanovení § 48 odst. 4 písm. j) a k) tr. zák., kdy v rámci přiměřených povinností může soud uložit povinnost veřejně se omluvit poškozenému nebo poskytnout poškozenému přiměřené zadostiučinění.²⁹

²⁶ Shodně Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. Obecná část Komentář*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 507, srov. i Kratochvíl, V. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 66.

²⁷ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. Obecná část Komentář*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 507.

²⁸ K dalším ustanovením viz Kalvodová, V.: *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 11.

²⁹ Tamtéž, s. 11-12.

Třeba ještě dodat, že pro řadu poškozených představuje satisfakci nikoli náhrada škody či omluva nebo jiná forma zadostiučinění, ale skutečnost, že byl pachatel uznán vinným a byl mu uložen náležitě přísný trest. Názor poškozeného na to co je dostatečně přísným trestem se často může lišit od závěru soudu, který učiní rozhodnutí v procesu individualizace trestu na základě zákonných kritérií. V tomto směru musí mít jednoznačně přednost zásada zákonnosti a přiměřenosti před požadavkem satisfakce.³⁰

Mám-li shrnout přechozí úvahy do určitého závěru, resp. nabídnout možné vymezení spravedlivého trestu, za spravedlivý trest považuji trest adekvátní primárně povaze a závažnosti trestného činu, zohledňující však i poměry pachatele v době ukládání trestu a oprávněné zájmy osoby poškozené trestným činem a postihující pachatele v míře potřebné k ochraně společnosti.

³⁰ Kalvodová, V.: *Zásada zohlednění právem chráněných zájmů poškozených trestným činem*. In Dny práva 2013, Brno : Masarykova univerzita, 2013, s 37.

VYBRANÉ ASPEKTY ZÁSADY PRÁVA NA SPRAVODLIVÝ TRESTNÝ PROCES

doc. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.

(Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín,
Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici;
externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky)

Kľúčové pojmy: spravodlivý proces, súdny proces, alternatívne tresty, elektronický monitoring osôb, hlavné pojednávanie, obvinený, vina, trest

Keywords: due process, trials, alternative punishments, electronic monitoring of people, the main trial, accused of guilt, punishment

Úvod

Zásada práva na spravodlivý trestný proces je vyjadrená v ustanovení § 2 ods. 7 TP. Vyjadruje požiadavku na spravodlivé prejednanie vecí nezávislým a nestranným súdom v primeranej lehote, a to za prítomnosti obvineného, aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonaným dôkazom. Požiadavka konania a rozhodovania bez zbytočných prietahov je ustanovená aj v čl. 48 ods. 2 ústavy nasledovne: „Každý má právo, aby sa jeho vec verejne prerokovala bez zbytočných prietahov a v jeho prítomnosti a aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom. Verejnosť možno vylúčiť len v prípadoch ustanovených zákonom“. Právo na bezprietahové súdne konanie je garantované aj zákonnými požiadavkami, ktoré majú za cieľ urýchliť súdne konanie. Obvinený má teda právo na to, aby o jeho trestnom obvinení bolo rozhodnuté v primeranej lehote.¹ Toto právo predstavuje integrálnu súčasť práva na spravodlivý trestný proces. Podmieňuje spravodlivý charakter konania tým, že zabraňuje strate dôkazov alebo oslabeniu ich dôkaznej hodnoty. Tiež bráni tomu, aby bol obvinený príliš dlho vystavený zásahom do svojich práv a slobôd a neistote o svojom osude.² Pojem primeraná lehota je pritom relatívny. Neexistuje žiadna absolútne stanovená doba, prekročenie ktorej by bolo automaticky posudzované ako doba neprimeraná. Preto nemožno ku každej trestnej veci pristupovať paušálne, aj keď ide o ten istý trestný čin, rovnako ako nemožno striktno stanoviť lehotu, ako dlho má celé trestné konanie trvať. Jedna a tá istá lehota môže byť v jednom prípade primeraná, v inom

¹ ČENTĚŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť*. Šamorín: Heuréka, 2016, s. 47.

² Pozri rozsudok Wemhoff v. Nemecko z 27.6.1968, *Annuaire* č. 7, § 18.

neprimeraná; závisí to od zložitosti každej veci, ako i od konkrétnych okolností prípadu.³ Každý jednotlivý prípad si vyžaduje individuálny prístup, pretože má svoje špecifické znaky. Podľa čl. 1 Ústavy Slovenskej republiky je naša republika právnym štátom. Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd vo svojej preambule vyhlasuje, že spoločným dedičstvom európskych štátov, ktoré sú jeho stranami, je o. i. zvrchovanosť zákona (*prééminence du droit, rule of law*), čo je len iným, obsahovým vyjadrením pojmu štát. Čl. 2 ods. 3 Ústavy SR vymedzuje právny rámec pre konanie občana, keď stanovuje, že každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá. Ústava SR tak poskytuje občanovi čo najširšiu mieru slobody, vyjadruje nový vzťah občana a štátu, prioritu človeka – občana. Práva občana voči štátu a voči iným subjektom však nestačí len zapísať do ústavy a do zákona, kde by mohli zostať mŕtvou literou. Charakteristickou črtou demokratického a právneho štátu je poskytnúť občanovi právne prostriedky na ochranu jeho práv pred neoprávnenými zásahmi štátu či iných subjektov pred odopieraním jeho práv a na vynútenie ich rešpektovania. V oblasti trestného súdnictva, v ktorom sa rozhoduje o vine a treste, začal štát plniť dve navzájom nezlučiteľné funkcie, a to na jednej strane vzal na seba úlohu chrániť verejný poriadok a ako páchatel'ov postihovať všetkých, ktorí ho porušia a súčasne na strane druhej i úlohu rozsúdiť spor o vine či nevine a dôsledkoch s tým spojených. Nezlučiteľnosť týchto funkcií viedla k tomu, že inštitucionálne a procesne sa od seba oddelili orgány postihu, teda polícia, vyšetrovanie, prokuratúra a súdne orgány. Deformácie z hľadiska vymedzenia pôsobnosti súdov v tejto oblasti sú potom spravidla spojené s tým, že toto rozdelenie úloh nie je dôsledne rešpektované. Dochádza k tomu, že súdy sú považované tiež za orgán trestnej represie a sú situované do takej pozície, ako by ich činnosť kontinuálne nadväzovala na činnosť polície a prokuratúry tvoriac s nimi jeden celok. Úloha súdov však aj v trestnom konaní spočíva v tom, aby rozsudzovali spory; v oblasti trestného súdnictva medzi postihujúcim štátom a medzi občanom, ktorý je obvinený.

1 Nezávislý a nestranný súd ako garant ochrany práva

Súdom ako rozhodovacím orgánom patrí rozhodujúce miesto v systéme ochrany práva. Ako najdôležitejším reprezentantom rozhodovacích orgánov im patrí čelné miesto medzi ostatnými orgánmi ochrany práva. Vyplyva to nielen z toho, že súdy reprezentujú samostatnú, tretiu moc v štáte, ale aj zo samotného obsahu rozhodovacej činnosti. Jej obsahom je rozhodovanie o právach a povinnostiach ako najvýznamnejší spôsob aplikácie práva. Pri tejto aplikácii práva dochádza k vydávaniu rozhodnutí na základe skutkového stavu a príslušných právnych noriem, ktoré sú záväzné pre ich adresátov a sú povinné ich rešpektovať aj všetky ostatné právne subjekty. Podobne ako každá iná aplikácia práva, aj rozhodnutie orgánov ochrany práva prechádza piatimi etapami. Od zistenia skutkového

³ PROKEJNOVÁ, M.: *Odklony v trestnom konaní*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské odd. PrF UK, 2007. s. 11.

stavu, cez vyhľadanie príslušných právnych noriem, ich výklad, subsumpciu skutkového stavu pod príslušnú právnu normu až po vydanie samotného rozsudku. Súdny majú v porovnaní s ostatnými orgánmi ochrany práva výnimočne miesto nielen z hľadiska obsahu samotnej činnosti, ale aj na základe faktu, že sú vlastne ochrancami samotných orgánov ochrany práva.⁴ Výkon súdnictva je najreálnejšou ochranou práva a subjektov, ktoré si potrebujú chrániť svoje práva. Preto rozsah príslušnosti súdov významnou mierou ovplyvňuje pocit právnej istoty v každom štáte. Nie náhodou je výkon súdnictva v „kvantitatívnom“ vyjadrení spojený s významným ľudským právom, a to právom na súdnu ochranu. Táto požiadavka je v nich formulovaná ako princíp: súdna ochrana je zásadou, ktorá je s existenciou týchto práv spojená natoľko, že bez nej by sa tieto práva javili ako nereálne, až proklamatívne. Uvedené spojenie je natoľko silné, že právo obrátiť sa na súd (právo na súdnu ochranu) by sme mohli považovať ako samostatné subjektívne právo. Na rozdiel od ostatných práv však právo na súdnu ochranu nemá svoj vlastný obsah, ale slúži iba na to, aby všetky ostatné práva mohli byť realizované. Je možné predstaviť si aj iné spôsoby a záruky realizácie práv. V tejto súvislosti možno uvažovať o niektorých formách kontroly, o štátnom dozore, ako aj o činnosti prokuratúry ako inštitúcii, ktorá by mohla mať obdobnú úlohu ako súdy. Na prvý pohľad sa dokonca zdá, že niektoré z týchto foriem majú v porovnaní so súdnou ochranou tú výhodu, že oprávnený subjekt sa nemusí sám usilovať o to, aby sa postaral o ochranu svojho práva, pretože tu bude orgán, ktorý sa o neho bude starať a dbať o to, aby na svojich právach nebol ukrátený. Ide teda o to, prečo tieto spôsoby realizácie nie sú z hľadiska ochrany práv považované za primerané a súčasne o to, prečo je ochrana súdom zodpovedajúcim spôsobom ich realizácie. Táto otázka pritom platí všeobecne, bez ohľadu na konkrétny stav právneho poriadku ktorejkoľvek krajiny. V našich podmienkach je s ňou spojený určitý zvláštny aspekt spočívajúci v tom, že súdna ochrana bola v období totalitných režimov zneužitá na politické procesy. Preto je namieste otázka, či aj napriek tomuto zlyhaniu sú súdy tými optimálnymi inštitúciami na ochranu ľudských práv. Na posúdenie tohto problému je treba vychádzať z podstaty a špecifickosti súdov, ktoré ich odlišujú od iných štátnych orgánov. To, čím sú súdy charakteristické práve ako súdy nespočíva v tom, že majú vymedzený určitý okruh pôsobnosti, ale v tom, že sú vybudované na princípe nezávislosti. V najvšeobecnejšej rovine možno tento princíp definovať tak, že nikto nesmie pôsobiť na sudcu, aby rozhodol určitým spôsobom a že sudca nesmie byť braný na zodpovednosť za to, akým spôsobom rozhodol. Ide o významný ústavný princíp, ktorý sa premieta do celého radu inštitútov a väzieb medzi štátnymi orgánmi. Ide o princíp všeobecný a všestranný, pretože jedna jediná závislosť ho mení na jeho opak. Jeho popretie znamená, že súd prestane byť súdom a zmení sa na vykonávateľa cudzej vôle. Princíp sudcovskej nezávislosti nie je samoúčelný. Nejde len o akúsi „okrasu“, ktorou sú súdy na rozdiel od iných orgánov obdarené. Princíp sudcovskej nezávislosti je v skutočnosti vysoko funkčný. Znamená, že úloha, ktorú majú súdy v spoločnosti, a síce rozhodovať právne spory, nemôžu plniť iné orgány ako nezávislé bez toho, aby táto funkcia bola plnená nedostatočne. Princíp sudcovskej nezávislosti však

⁴ SVÁK, J.: *Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)*. 2. rozš. vyd. Žilina : Poradca podnikateľa, 2006. s. 33 a nasl.

neznamená len to, že súd musí byť nezávislým na stranách sporu, ale súčasne nezávislým aj na štáte, hoci je sám štátnym orgánom. Dosiachnutie tejto nezávislosti nie je tak náročné v prípadoch, keď stranami sporu sú subjekty s rovným postavením, ktoré proti sebe nestoja v žiadnej forme podriadenosti, čo je typické pre spory, ktoré majú svoj základ v občianskom a rodinnom práve. V týchto prípadoch stačí na zabezpečenie sudcovskej nezávislosti poskytnúť súdu dostatočné záruky na to, aby na neho nemohli legálne pôsobiť vplyvy nadŕžajúce jednej zo strán alebo inak ovplyvňujúce rozhodnutie vo veci. Iná je však situácia v právnych vzťahoch, ktorých účastníkmi sú štát a občan, v ktorých štát vystupuje voči občanom v pozícii nositeľa moci. V týchto prípadoch nemožno hovoriť o rovnom postavení subjektov, pretože jeden z nich má dostatok mocenských prostriedkov na to, aby svoju vôľu vnútil, presadil a realizoval. Táto situácia je typická pre celú oblasť verejného práva, t. j. trestné právo, správne právo, finančné právo atď.⁵ Celkové tendencie reforiem trestného procesu v posledných desaťročiach smerujú k tomu, aby pri každom zásahu do základných práv a slobôd človeka v prípravnom trestnom konaní bola zaručená súdna kontrola.⁶

2 Právo na súdnu ochranu

Právo na súdnu ochranu ako jedno zo základných ľudských práv je zakotvené aj v Ústave SR, konkrétne v siedmom oddieli druhej hlavy. Vychádza z medzinárodných dokumentov počnúc čl. 8 Všeobecnej deklarácie ľudských práv cez Medzinárodné paktý OSN z roku 1966 a ich opčné protokoly, až po čl. 6 a nasledujúce Európskeho dohovoru. Uvedené dokumenty vychádzajú z toho, že právo na súdnu ochranu je základným ľudským právom a základným a nevyhnutným predpokladom reálneho uplatnenia všetkých ostatných základných práv a slobôd. Právo na súdnu ochranu je zároveň aj základnou zásadou výkonu súdnictva, čo znamená, že každý, koho právo je ohrozené, dotknuté či porušené, sa môže obrátiť so žiadosťou o nápravu na nezávislý a nestranný súd. Ako zásada výkonu súdnictva predstavuje zároveň spoločenskú požiadavku na právny poriadok štátu, ktorá sa formovala v novovekých dejinách ako dôsledok potreby právnej istoty. Právo obrátiť sa na súd nebolo pred rokom 1989 v podmienkach nášho štátu pravidlom. Situácia sa začala meniť až po roku 1989 tým spôsobom, že každý zákon obsahoval aj klauzulu o možnej súdnej ochrane práv, ktoré prinášal. Až prijatie Listiny základných práv a slobôd prinieslo všeobecnú zásadu práva na súdnu ochranu ako základnú zásadu výkonu súdnictva. Materiálny rozmer práva na súdnu ochranu je spojený s problematikou rozpočtovej politiky štátu v oblasti výkonu súdnictva. Tento sa voči občanom môže prejavovať aj z pohľadu materiálnej (finančnej) dostupnosti súdnej ochrany práva, čo v oblasti trestného práva nachádza svoje reálne vyjadrenie v právnych službách spojených s obhajobou v trestnom konaní. Právo na súdnu ochranu nachádza svoje

⁵ ZOULÍK, F.: *Sudní ochrana lidských práv*. In: Právo a zákonost. 1990, č. 10, s. 560.

⁶ Pozri: *Revue International de droit pénal*. 1995, roč. 66, č. 1-2, s. 38.

legislatívne vyjadrenie v čl. 46 ústavy, ktorý v odseku 1 stanovuje postulát, podľa ktorého „každý sa môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne Slovenskej republiky⁷. Zaradením práva na súdnu a inú právnu ochranu medzi ľudské práva chránené ústavou sa zvýraznila realnosť právnej ochrany nielen ľudských práv, ale všetkých práv vychádzajúcich z právneho poriadku SR.⁸ Bez reálneho zabezpečenia súdnej a inej právnej ochrany by boli všetky ostatné práva garantované len ich dobrovoľným rešpektovaním, k čomu však v plnom rozsahu v žiadnom štáte nedochádza. Práve preto sa ustanoveniami siedmeho oddielu pretransformoval do ústavného práva SR režim medzinárodných dohovorov o ľudských právach, a osobitne čl. 6 a 7 Európskeho dohovoru. Zakotvením práva na súdnu ochranu do ústavy sa SR prihlásila k tým demokratickým štátom, ktoré základné práva a slobody nielen formálne vo svojich právnych normách upravujú, ale vytvárajú aj predpoklady pre ich reálne uplatňovanie v činnosti štátnych orgánov a pri ich realizácii občanmi. Ústavná úprava práva na súdnu a inú právnu ochranu fakticky rozdelila režim právnej ochrany a ústavných princípov na ne sa vzťahujúcich na právo na prístup k súdnej a inej právnej ochrane (čl. 46), právo na spravodlivý proces (čl. 47 a čl. 48) a na osobitné práva vzťahujúce sa len na trestné konanie (čl. 49 a čl. 50).

3 Právo na spravodlivý trestný proces podľa Dohovoru

Slovenská republika sa v čl. 1 ods. 2 ústavy zaväzuje, že uznáva a dodržiava všeobecné pravidlá medzinárodného práva, medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná a svoje ďalšie medzinárodné záväzky. Kľúčovým medzinárodným dokumentom, ktorý ustanovuje štandard základných ľudských práv a slobôd a zároveň aj zabezpečuje mechanizmus ich dodržiavania v praxi, je Dohovor o ochrane ľudských práv a slobôd („Dohovor“).⁹ Slovenská republika ako nástupca ČSFR je zmluvnou stranou Dohovoru (oznámenie č. 209/1992 Zb. o dojednaní Dohovoru a Protokolov na tento Dohovor nadväzujúcich). S poukazom najmä na čl. 1 ods. 2, čl. 7 ods. 5 a čl. 154c ústavy možno zdôrazniť, že Dohovor je súčasťou právneho poriadku SR a má prednosť pred zákonom, ak zabezpečuje väčší rozsah ústavných práv a slobôd. Dohovor je priamo aplikovateľný a v hierarchii právnych noriem stojí nad vnútroštátnymi úpravami jednotlivých zmluvných štátov. Dohovor a judikatúra naň sa vzťahujúca predstavujú pre vnútroštátne orgány

⁷ Uznesenie Ústavného súdu SR, sp. zn. I. ÚS 64/96 z 21.11.1996.

⁸ SVÁK, J., CIBULKA, L. 2007. *Ústavné právo Slovenskej republiky: Osobitná časť*. 2. vyd. Bratislava: Poradca podnikateľa, 2007, s. 545.

⁹ ČENTĚŠ, J.: *Pozbavenie osobnej slobody – ústavné a zákonné limity*. In: Garancie procesných práv v trestnom konaní v právnom styku subjektov Európskej únie. Zborník materiálov z medzinárodného vedeckého seminára konaného v rámci projektu VEGA č. 1/0011/08 v Trnave dňa 20.11.2008. Trnava: Typi Universitatis Tymiaviensis, 2008. s. 52.

aplikácie práva záväznú smernicu pre výklad a uplatňovanie zákonnej úpravy základných práv a slobôd zakotvených v druhej hlave ústavy. Uvedenej konštatácii zodpovedajú aj závery ustálenej rozhodovacej činnosti Ústavného súdu SR,¹⁰ v zmysle ktorej základné práva a slobody podľa ústavy je potrebné vykladať a uplatňovať v zmysle a ducha medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách, pričom do rámca ústavných záruk základných práv a slobôd treba zahrnúť aj záruky poskytované článkom 6 Dohovoru tak, ako ich vykladá a uplatňuje Európsky súd pre ľudské práva vo svojej judikatúre.¹¹ Profesor Corstens z Univerzity v Nijmegene napríklad hovorí: „*Je jasné, že ten, kto študuje alebo učí trestný proces bez ohľadu na aspekt ľudských práv a bez súvislosti so štrasburskou judikatúrou, zaošáva za dobou*“¹². Samotná preambula Dohovoru vychádzajúca zo spoločného dedičstva politických tradícií a ideálov, duchovných a morálnych hodnôt, odkazuje v oblasti trestného práva na princípy zákonnosti, humánosti a primeranosti trestu, rešpektovanie ľudskej dôstojnosti, ktoré boli formulované ešte osvietencami ako Montesquieu, Beccaria, a iní. Sú určujúce pre súčasnú reformu trestného práva v európskych krajinách. Spoločným morálnym základom civilizácie v týchto krajinách je určité poňatie človeka, na ktorého sa hľadí ako na slobodnú bytosť obdarenú základnými prirodzenými právami, ktorých rešpektovanie je uložené všetkým, vrátane štátu.¹³ Článok 6 Dohovoru zaručuje právo na spravodlivý proces (*droit à un procès équitable, right to a fair trial*). Zaručuje právo na spravodlivé a verejné pojednanie záležitosti pri rozhodovaní o občianskych právach alebo záväzkoch jednotlivca alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia proti nemu. Stanovuje, že „každý má právo na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia proti nemu“. Právo na spravodlivý proces predstavuje svojim spôsobom jadro celého Dohovoru. Jeho obsahom je totiž právo na vymožitelnosť práva. Právo samé bez tohto aspektu je mŕtvou literou. Súd a predtým Komisia interpretujú ustanovenie čl. 6 Dohovoru široko preto, lebo „právo na spravodlivý proces tvorí základ fungovania demokracie“. V prípade Delcourt proti Belgicku súd jasne povedal, že „v demokratickej spoločnosti, ako ju chápe Dohovor, má právo na riadny výkon spravodlivosti také významné miesto, že reštriktívny výklad čl. 6 ods. 1 by nebol v súlade s cieľom a účelom

¹⁰ Pozri: napr. uznesenie Ústavného súdu SR, sp. zn. PL. ÚS 5/93 z 18.5.1994, publikované v Zbierke nálezov a uznesení Ústavného súdu SR, roč. 1994, č. 39, alebo nález Ústavného súdu SR, sp. zn. PL. ÚS 15/98 z 11.3.1999, publikovaný v Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu SR, roč. 1999, č. 1

¹¹ MERRILLS, J. G.: *The development of International Law by the European Court of Human Rights*. Manchester : Manchester University Press, 1988. Preface.

¹² CORSTENS, G. J. M.: *Recodification of the Code of Criminal Procedure*. Nijmegen, 1991. s. 10.

¹³ REPÍK, B.: *Jaká trestní politika pro Evropu?* In: Právní praxe. 1993, č. 2, s. 76.

tohto ustanovenia¹⁴. Spravodlivý proces je zárukou ochrany práva. Pojem spravodlivý proces bol bližšie vymedzený v judikatúre Európskeho súdu. Podľa nej právo na spravodlivý proces v trestných, ale aj civilných veciach znamená, že obidve strany musia mať možnosť, aby bola vec prerokovaná pred nezávislým a nestranným súdom za podmienok, ktoré neznevýhodňujú výrazným spôsobom jednu z nich voči druhej. Ide o princíp „rovnosti zbraní“ (*the equality of arms, l' égalité des armes*), ktorý má veľmi blízko k princípu nediskriminácie upravenom v čl. 14 Dohovoru. Nemožno však strácať zo zreteľa, že „rovnosť zbraní“ je iba jedným z aspektov širšieho pojmu „spravodlivý proces“ v trestných veciach. Dokonca ani pri neúčasti žalujúcej strany by proces nebol spravodlivý, pokiaľ by bol pri ňom obžalovaný postavený do nevýhodnej situácie. Podmienky „spravodlivého procesu“ v oblasti civilného konania nie sú zhodné s tými, ktoré je potrebné dodržiavať v trestnom konaní. To je dané predovšetkým tým, že ustanovenia čl. 6 ods. 2 a 3 Dohovoru platia iba pre trestné konanie. Aj keď sú tieto ustanovenia do určitej miery relevantné aj mimo striktné hranice trestného práva, majú zmluvné strany väčší priestor pri prejednávani civilných prípadov týkajúcich sa civilných práv a záväzkov, ako pri prejednávani trestných prípadov¹⁵. Pokiaľ ide o trestné veci, možno pojmu spravodlivý proces prisúdiť tieto znaky: verejnosť, primeranú lehotu a nezávislosť a nestrannosť súdu¹⁶. Záruka spravodlivosti konania je procesnej povahy a neznamená záruku žiadneho materiálneho subjektívneho práva a ani to, že výsledok konania, teda rozhodnutie súdu, bude spravodlivé. Taktiež ju nemožno stotožňovať s požiadavkou spravodlivosti rozhodnutia, pretože článok 6 Dohovoru nezaručuje spravodlivosť rozhodnutia, ale spravodlivosť konania, na základe ktorého k rozhodnutiu došlo.¹⁷ Sťažovatelia to často nechápu, keď napádajú obsah rozhodnutia súdu a nie konanie, na základe ktorého k rozhodnutiu došlo.¹⁸ Európsky súd pre ľudské práva vo svojej judikatúre spája princíp proporcionality s pojmom spravodlivej rovnováhy medzi všeobecnými záujmami spoločnosti a ochranou základných práv jednotlivca, ktorý ovláda celý Dohovor.

4 Obvinený ako subjekt práva na spravodlivé súdne konanie

Povinným subjektom práva na spravodlivé súdne konanie je štát. Štát je povinný zabezpečiť všetky podmienky prístupu na súd, ako aj podmienky pre spravodlivé súdne

¹⁴ MOLE, N., HARBY, C.: *Právo na spravodlivý proces : Sprievodca na aplikáciu čl. 6 Európskeho dohovoru o ľudských právach*. Bratislava : Council of Europe, 2001, s. 5.

¹⁵ SVÁK, J.: *Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)*. 2. rozš. vyd. Žilina : Poradca podnikateľa, 2006. s. 455.

¹⁶ ČAPEK, J.: *Spravodlivý trestný proces ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva*. In: *Trestní právo*. 2009, roč. 13, č. 4, s. 31.

¹⁷ Uznesenie Ústavného súdu SR, sp. zn. II. ÚS 3/97 z 19.3.1997, publikované v Zbierke nálezov a uznesení Ústavného súdu SR, roč. 1997, č. 41.

¹⁸ KOERING-JOULIN, R.: *La phase préparatoire du procès pénal, grandes lignes de jurisprudence européenne*. In: *Procès pénal et droits de l'homme*. Paris : PUF, 1992. s. 47.

konanie. Subjektom práva na spravodlivý proces v trestných veciach je predovšetkým obvinená fyzická osoba. Môže to však byť i osoba právnická, pokiaľ vnútroštátne právo pozná trestnú zodpovednosť právnických osôb. Pokiaľ ide o obvineného, ide predovšetkým o otázku, či obvinený môže byť niektorých práv zbavený a o otázku, či sa obvinený môže svojich práv zaručených Dohovorom vzdať, a za akých podmienok.¹⁹ Druhým javom je ohromný rast kriminality, ktorý postavil otázku kapacity systému trestnej spravodlivosti. Hľadajú sa spôsoby, ako odbremeniť preťažený systém. Jednou z ciest je dohodnúť riešenie konfliktu a obísť proces, alebo jeho časť. Tým sa však tiež obchádzajú záruky, ktoré sú spojené s normálnym procesom. Týka sa to najmä tzv. konsenzuálnych spôsobov konania, ktoré sa v posledných rokoch vyskytujú takmer vo všetkých právnych poriadkoch, aj keď niektoré z nich vôbec nie sú nové a majú už dlhodobú tradíciu. V akuzáčnom systéme sú to priznanie viny (*guilty plea*) a *plea bargaining* (dohoda strán) na jeho základe, v poslednej dobe mediácia, t. j. sprostredkovanie dohody medzi obvineným a poškodeným a následné zastavenie trestného stíhania. V inkvizíčnom systéme sú to už dlho známe trestný rozkaz, rôzne skrátene alebo zjednodušené konania, podmienené zastavenie trestného stíhania, zmier, mediácia a dohodovacie konanie podľa vzoru *plea bargaining*.²⁰ Ústredným bodom týchto foriem je dohoda medzi stranami procesu, resp. výslovný alebo konkludentný súhlas obvineného. Modely v trestnom procese sú však málokedy čisté a medzi dohodnutou spravodlivosťou a spravodlivosťou vnútenou existujú rôzne prechody. V nútenej spravodlivosti je často viac prvkov konsenzu, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať, a naopak, mnohé formy dohodnutej spravodlivosti obsahujú viac-menej viditeľné prvky donútenia.²¹ Alternatívne formy konania môžu byť preto v súlade s požiadavkami ľudských práv len vtedy, ak sú sprevádzané primeranými zárukami, najmä ak je súhlas obvineného naozaj dobrovoľný. Kľúčovým problémom uvedených foriem konania je kvalita obhajoby, a teda prostriedkov, ktoré umožňujú zabezpečiť si pomoc kvalitného obhajcu. Ak sa vyššie uvedené spôsoby konania majú stať alternatívami riadnemu konaniu, musia byť obklopené reálnymi zárukami. Nejde pritom len o formálnu súdnu kontrolu zákonnosti výsledku dohody, čo by bola iba povrchná legalizácia, ale ide predovšetkým o to, aby bola zaistená kontrola celého procesu samotného dojednaní.²²

5 Niektoré aspekty uplatnenia práva na spravodlivý trestný proces

¹⁹ REPÍK, B.: *Jaká trestní politika pro Evropu?* In: *Právní praxe*. 1993, č. 2, s. 95.

²⁰ ČENTĚŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Osobitná časť*. Šamorín: Heuréka, 2016, s. 56 a nasl.

²¹ REPÍK, B.: *Jaká trestní politika pro Evropu?* In: *Právní praxe*. 1993, č. 2, s. 96.

²² REPÍK, B.: *Jaká trestní politika pro Evropu?* In: *Právní praxe*. 1993, č. 2, s. 97.

Základný obsah právneho vzťahu pri výkone práva na spravodlivý trestný proces tvorí predovšetkým procesnoprávne záruky reálneho výkonu tohto práva, t. z. procesné záruky spravodlivého trestného procesu. Jednotlivé záruky sú obsiahnuté jednak v čl. 6 Dohovoru a jednak ich kreácia vychádza z judikatúry štrasburských orgánov ochrany práva. Pre judikatúru vzťahujúcu sa na hodnotenie priebehu súdneho konania z pohľadu čl. 6 Dohovoru je charakteristické zohľadnenie komplexnosti prístupu a individuálnosti prípadu. Komplexnosť prístupu znamená, že štrasburské orgány ochrany práva bez toho, aby za základnú záruku spravodlivého súdneho procesu pokladali právo na viacstupňové súdne konanie, aplikujú tieto záruky na všetky štádiá súdneho konania. To znamená, že právo na spravodlivé súdne konanie neznamená všeobecné právo na odvolanie (toto vyplýva priamo len pre trestné konanie z čl. 2 Dodatkového protokolu č. 7), ale ak štát takéto právo priznáva a súdne konanie prebieha na viacerých stupňoch súdnej sústavy, potom sa záruky spravodlivého súdneho konania vzťahujú na konanie pred každým súdom v tejto sústave²³. Komplexnosť prístupu je však doplnená o individuálnosť prípadu, čo možno chápať vo všeobecnosti ako konštantnú zásadu štrasburských orgánov ochrany práva, ktoré neposudzujú abstraktne zhodu vnútroštátneho práva s Dohovorom, ale vždy len jeho aplikáciu na konkrétny prípad, a ako možnosť modality všeobecnej zásady zabezpečenia rovnakých záruk spravodlivého súdneho procesu komplexne na konanie pred všetkými súdnymi orgánmi rozhodujúcimi v tej istej veci. Samotné požiadavky kladené na spravodlivé súdne konanie možno v najvšeobecnejšom chápaní považovať za také, ktoré sa týkajú súdno-procesných stránok prerokovávanej veci, čo znamená, že predmetom posudzovania práva na spravodlivý súdny proces nie je výsledok rozhodnutia vo veci samej, ale priebeh konania, ktorý k takémuto výsledku viedol. Spravodlivosť prerokovania veci pred súdom je zásadou súdneho konania, ktorá má garantovať zabezpečenie princípu rovnosti nielen pred zákonom, ale aj pred súdom. K zabezpečeniu reálnej rovnosti medzi účastníkmi konania v trestnej veci je potrebných viac procesných záruk než v prípade občianskoprávnej veci. Preto už samotný Dohovor v čl. 6 ods. 2 a 3, ale aj v čl. 7 a čl. 2 až 4 Dodatkového protokolu č. 7 zakotvuje ďalšie záruky, ktoré sa vzťahujú výslovne na súdne prerokovávanie trestných obvinení. Povahou trestnej veci dané nerovnaké postavenie účastníkov konania je tak vyvážené zárukami spravodlivého prerokovania veci, ktoré má obvinený, resp. odsúdený. Na základe tejto skutočnosti je potom potrebné rozdeliť záruky spravodlivého prerokovania veci pred súdom na všeobecné a osobitné (trestno-procesné). Všeobecné záruky spravodlivého prerokovania veci pred súdom vychádzajú z ústrednej požiadavky zabezpečenia rovnosti účastníkov pred súdom. Z tohto základného východiska odvodili a konkretizovali všeobecné záruky spravodlivého prerokovania veci pred súdom aj štrasburské orgány ochrany práva. V zmysle ich judikatúry možno medzi všeobecné záruky spravodlivého prerokovania veci pred súdom zaradiť: zásadu „rovnosti zbraní“,

²³ SVÁK, J.: *Ochrana ľudských práv z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práva*. Bratislava: Manz, 2003. s. 83 a nasl.; SVÁK, J.: *Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práva)*. 2. rozš. vyd. Žilina: Poradca podnikateľa, 2006. s. 443.

kontradiktórnosť súdneho konania, právo osobnej prítomnosti na konaní a predloženia osobného vyjadrenia k prerokovávanej veci, právo na prítomnosť obhajcu a na aktívnu obhajobu a zákaz inkriminácie vlastnej osoby. Všeobecne však platí, že doba trestného konania sa posudzuje prísnejšie než doba konania v občianskych veciach, a to aj vzhľadom na dôsledky trestného konania pre obvineného, ako sú napr. obmedzenie práv a slobôd, vplyv na povest', postavenie v zamestnaní, a pod. Ak je niekto obvinený z trestného činu, je povinný znášať určité obmedzenia. Tieto obmedzenia by však nemali byť neúmerne tak z hľadiska kvality, ako aj kvantity. Inak povedané, mali by trvať len úmerne dlho, pokiaľ sa takáto osoba nachádza v procesnom postavení obvineného. Osobitne to platí, ak ide o mladistvého. Ak je obvinený vo väzbe, konanie musí byť obzvlášť rýchle. Štát je pritom povinný organizovať svoj trestný systém tak, aby súdy a orgány činné v trestnom konaní mohli konať s požadovanou rýchlosťou. Napríklad preťaženosť súdov, ktorá je nielen v súčasnej dobe aktuálnou témou, môže odôvodniť prieťahy v konaní len vtedy, pokiaľ je prechodná a pokiaľ boli urobené všetky opatrenia, aby sa veci riadne vybavovali. Len ako prechodné sa môže prijať opatrenie spočívajúce v stanovení priority vecí podľa ich naliehavosti a významu; ak sa však situácia stáva chronickou, štát je povinný prijať účinnejšie opatrenia, ako napr. zvýšenie počtu sudcov, legislatívne zmeny, a pod. Z hľadiska postavenia obvineného v trestnom konaní je teda veľmi dôležité, aby trestné konanie trvalo čo najkratšie, alebo povedané inak, aby doba od spáchania trestného činu po potrestanie páchatela bola čo najkratšia. Okrem nevyhnutnosti znášania obmedzení, ktoré so sebou prináša procesná pozícia obvineného, to má podstatný vplyv na to, aby výchovná a preventívna funkcia trestného konania boli dôsledne naplnené. Občania veľmi citlivo vnímajú tento stav, ktorý ovplyvňuje ich dôveru k orgánom trestného konania a tým spôsobom aj k štátu, ktorý má povinnosť zaručiť ochranu ich života, zdravia, majetku a iných hodnôt garantovaných ústavou. Čím dlhšie trvá trestné konanie, tým je ich dôvera k štátu menšia, a naopak. Nemožno zabúdať ani na to, že akýkoľvek trest, ktorý je páchatelovi uložený za spáchanie trestného činu, plní svoj účel len vtedy, ak je uložený v čo najkratšej dobe od zistenia jeho páchatela. Len tak plní svoju ochrannú, represívnu a výchovnú funkciu, ktorú mu ustanovuje Trestný zákon. Naopak, ani ten najprísnejší trest nenaplní svoj účel, ak je uložený po niekoľkých rokoch od spáchania trestného činu. Mechanizmus trestného konania a jeho rýchlosť tiež v podstatnej miere ovplyvňuje možnosti reštitúcie spôsobenej škody, či už cestou adhézneho konania alebo uplatnením nároku na náhradu škody prostredníctvom občianskeho súdneho konania. V tejto súvislosti tiež možno hovoriť o vytváraní právnej istoty občanov a o systéme vymožitelnosti práva. Rýchlosť konania teda podstatným spôsobom ovplyvňuje aj také garantované hodnoty, ako je právna istota osôb. Na druhej strane však nemožno skĺznuť do extrému, rýchlosť konania absolutizovať a preceňovať jej význam, a teda vždy je potrebné brať do úvahy hmotno-právnu stránku skutku ako predpokladu zásady stíhania len zo zákonných dôvodov. Rýchlosť konania v žiadnom prípade nemôže ísť na úkor jeho kvality, zistenia skutkového stavu veci, riadneho výkonu spravodlivosti, dodržiavania zákonnosti a rešpektovania ľudských práv a slobôd. Napriek nespornému významu dĺžky konania pre obvineného treba jedným dychom dodať, že rýchlosť konania nie je a ani nemôže byť absolútnou hodnotou, ktorá je nadriadená iným zásadám trestného konania; musí byť totiž

podriadená vyššiemu princípu spravodlivosti, ktorý by mohol byť ohrozený prílišnou „uponáhlanosťou konania“. Protiváhou práva na rýchle prerokovanie veci je preto právo obvineného mať dostatok času a možností na prípravu obhajoby (čl. 6 ods. 3 písm. b) Dohovoru). Aj článok 6 Dohovoru vyžaduje, aby súdne konanie bolo rýchle, ale súčasne zakotvuje všeobecnejší princíp riadneho výkonu spravodlivosti.²⁴ V čl. 6 ods. 3 písm. b) Dohovoru je potrebné si všimnúť slovné spojenie „mať primeraný čas“. Dikcia tohto ustanovenia sa vzťahuje na práva obvineného, ktorých výkon nemožno prenáhliť a v súhrne možno konštatovať, že na primeranosť času treba dbať pri realizácii všetkých procesných úkonov v priebehu celého trestného konania. Na druhej strane je potrebné zase myslieť na to, aby netrvali neprimerane dlho a od orgánov činných v trestnom konaní a súdov sa vyžaduje, aby v duchu aj viedli konanie. Tu práve nastáva ten problém, že dostupnosť práva na rýchly a včasný proces v SR je proklamovaná, ale nie vždy presvedčivo zabezpečená.²⁵ S dodržiavaním tohto práva majú, žiaľ, problém aj mnohé iné štáty. Spôsobené prieťahy vyplývajú predovšetkým zo samotnej štruktúry procesu. Väčšina vecí, v ktorých bolo zistené prekročenie primeranej lehoty, pochádza zo štátov s kontinentálnym právnym systémom.²⁶ Napriek deklarovaniu práva na primerane rýchle konanie v zákonodarstve jednotlivých európskych krajín i v Európskom dohovore, je práve pomalý výkon spravodlivosti najzávažnejším problémom justice vo väčšine štátov Rady Európy a je takpovediac „endemickou chorobou kontinentálnych trestných systémov“. Príčinou nie je len rast kriminality a jej väčšia zložitosť, ktorým nezodpovedá primeraný rast prostriedkov na personálne a materiálne vybavenie orgánov činných v trestnom konaní a súdov, ale tiež spomenutá „samotná štruktúra trestného procesu (viac štádií zverených rôznym orgánom, opakovanie mnohých úkonov, viac súdnych inštancií so zložitým systémom opravných prostriedkov, atď.)“²⁷. Právo na spravodlivý proces tak v tomto význame zastrešuje dve základné integrálne súčasti, ktoré sú vzájomné podmienené a späté, nimi sú: - právo, ktoré značí prístup k súdu, ide o súd, ktorý spĺňa podstatnú požiadavku nezávislosti a nestrannosti tiež zákonného zriadenia a musí disponovať adekvátnou právomocou, - právo, aby prebehlo resp. bolo vykonané spravodlivé súdne konanie, jeho obsahom je oprávnená osoba a profitujúca z tohto práva a tiež povinná osoba, ktorej povinnosťou je toto právo garantovať teda subjekt, s objektom spájame trestné obvinenie, a uplatňujú sa tu aj vzájomné vzťahy, ktoré sa prejavujú pri jeho výkone (oprávnenou osobou podľa čl. 6 Dohovoru je teda „každý“ nie len obvinený a potom povinným subjektom je štát). Vlastne je tu prejavená snaha ukázať, že každý občan, proti ktorému sa vedie trestné stíhanie, má právo na to, aby bol oboznámený s tým skutkom, za

²⁴ Bližšie: Rozsudok Boddaert v. Belgicko z 22.10.1992, *Annuaire* č. 235 - D

²⁵ DRGONEC, J.: *Právo na prerokovanie veci bez zbytočných prieťahov*. In: *Justičná revue*. 2002, roč. 54, č. 1, s. 6.

²⁶ Pozri DELMAS-MARTY, M.: *Procédures pénales d'Europe*. Paríž : 1995, s. 508; SPENCER, J. R.: *Le procès pénal en Angleterre*. In: *Procès pénal et droits de l'homme*. Paríž : 1992, s. 120.

²⁷ REPÍK, B.: *Jaká trestní politika pro Evropu?* In: *Právní praxe*. 1993, č. 2, s. 92.

vykonanie ktorého sa mu pripisuje vina. Je tiež oprávnený aby verejne pred súdom predostrel resp. vyjadril svoje výhrady voči dôkazom, ktoré sú vykonávané a môže uplatniť svoje právo a sám navrhnuť dôkazy, a tiež právo aby jeho vec súd vybavil a následne rozhodol tak, že ostane zachovaná primeraná lehota. Pričom trestné stíhanie možno začať len v prípade, že tu existuje dôvodné podozrenie zo spáchania trestného činu. Je nevyhnutné, aby pri takomto postupe boli zachované a plne rešpektované všetky pravidlá a ustanovenia zákonného procesu, čo značí, nevyhnutnosť postupovať spôsobom v súlade s Trestným poriadkom. Ak sa sám obvinený rozhodne využiť iné riešenie svojej trestnej veci napr. alternatívnym spôsobom, v prípade že takéto riešenie umožňuje platný Trestný poriadok ide o uzavretie dohody o vine a treste a pod.. Následkom je zbavenie sa jeho práva na uskutočnenie spravodlivého procesu pred súdom. Pre spôsoby alternatívneho konania a rozhodovania je charakteristická skutočnosť, že trestná vec sa skončí bez toho, aby bolo vykonané rigorózne zložité hlavné pojednávanie, v čoho dôsledku sa umožní celkovo rýchlejší postup a teda hlavne rýchlejšie skončenie veci.²⁸ Vykonanie takéhoto rozhodnutia je na vóli obvineného teda ide čisto o jeho rozhodnutie, ktorému predchádza splnenie všetkých potrebných a zákonom stanovených nevyhnutných podmienok. Následné podrobné poučenie, že sa vzdáva práva, aby bola jeho vec prejednaná pred súdom a súhlasí s takouto formou rozhodnutia, a považuje ju za splnenie zásad a naplnenie pravidiel o vykonaní spravodlivého procesu, (pretože mu bola poskytnutá možnosť vyjadriť sa ku všetkým obvineniam, ktoré mu boli pripísané, uznal svoju vinu a súhlasil s trestom, resp. i s elektronickým monitoringom). Primeranosť lehoty, o ktorej toto ustanovenie tiež hovorí nemožno chápať až tak všeobecne, nie je možné aby platila rovnako pre každý prípad, keďže v takom ponímaní by bolo azda najjednoduchším riešením upraviť lehotu tak, aby do jej uplynutia musela byť daná trestná vec ukončená. Je nutné, aby sa primeranosť lehoty posudzovala v každej jednej trestnej veci samostatne. Treba brať pritom ohľad na skutkovú a právnu zložitosť prípadu a správanie osoby, voči ktorej sa trestné stíhanie vedie. Na účely zachovania primeranej lehoty pri rozhodovaní upravuje Trestný poriadok niektoré lehoty napr. pri vyšetrovaní a skrátanom vyšetrovaní a v niektorých prípadoch aj pre rozhodovanie súdu. Aj v iných ustanoveniach zodpovedajúcich Trestnému poriadku sa však berie na zreteľ požiadavka rýchleho konania či rozhodovania. Porušenie práva, aby vec bola prejednaná v primeranej lehote značí negatívny zásah do princípov, ktoré zaručujú nevyhnutné právo potrebné na vykonanie a realizáciu spravodlivého procesu. Ak v konaní dôjde k nedôvodným zbytočným prieťahom a dĺžka trestného konania sa neprimerane predĺži dochádza tak k nežiadúcim a závažným úkazom, ktoré nie len že odporujú zmyslu práva obvineného aj poškodeného na spravodlivý proces ale navyše sú aj v rozpore s pravidlami upravenými pod pojmom základné zásady trestného procesu v dôsledku čoho odporujú aj účelu trestného konania. Porušenie, nedodržanie tohto práva samo o sebe netvorí základ pre neprípustnosť trestného stíhania. Ani v dôsledku žiadnej medzinárodnej zmluvy ani v dôsledku článku 6

²⁸ KLÁTIK, J.: *Zrýchlenie a zhospodárnenie trestného konania*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2010, s. 25 a nasl.

Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ku ktorému Slovenská republika pristúpila, nie je záväzné, aby bolo zastavené trestné stíhanie z dôvodu uvedeného v § 9 ods. 1 písm. g) TP. Súd môže pri výmere určitého trestu v odôvodnených prípadoch zohľadniť neúmernú dĺžku v konaní a poskytnúť tak dotknutej osobe niečo ako spravodlivé zadostučinenie. V prípade väzobných vecí platí, že rozhodnutie, vydané v primeranej lehote nemôže byť na ujmu toho, aby došlo k riadnemu objasneniu veci a vydaniu spravodlivého rozhodnutia vo veci. Nesmie tu nastať kolízia s jednou z ďalších základných zásad a to zásadou náležitého zistenia skutkového stavu veci.

Záver

Záverom možno uviesť, že obsahom práva v zmysle zásady uvedenej v § 2 ods. 7 TP je relevantné konanie súdov, ktoré je upravené zákonom, ďalej tiež neprípustnosť v bránení pri uplatnení zákonných práv osobami, ktoré sú nositeľmi týchto práv. Zároveň je vylúčené, aby pri uplatňovaní týchto práv, ktoré im podľa zákona patria boli akýmkoľvek spôsobom diskriminované. Každé konanie súdu, ktoré odporuje resp. je v rozpore so zákonom má za následok porušenie ústavného práva na súdnu ochranu a Dohovorom zaručeného práva na spravodlivý, zákonný proces z uvedeného teda plynie, že neprávom sa nemožno pokúšať dosiahnuť právo. Ako bolo na začiatku tohto môjho príspevku spomínané, úzky súvis tejto zásady so zásadou stíhania len so zákonných dôvodov a zákonným spôsobom sa nedá poprieť. Niektoré názory dokonca podporujú tvrdenia, podľa ktorých tieto netreba vôbec rozdeľovať a práve naopak chápu ich ako jednu ucelenú zásadu. Ak hovoríme, že sme sa rozhodli brať tieto zásady samostatne ako dva oddelené princípy má to svoj dôvod. Je totiž medzi nimi zásadný rozdiel, teda nie sú na vlas podobné. Tento rozdiel tkvie v tom, že pokiaľ zásada stíhania len zo zákonných dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon, stanovuje povinnosti pre príslušné orgány a súdy, a to aby postupovali uvedeným spôsobom, zatiaľ čo zásada práva na spravodlivý proces kladie dôraz predovšetkým na subjektívne oprávnenia patriace obvinenému. Z uvedeného vyplýva, že obvinený si môže stáť za svojim a teda trvať na tom, aby sa uskutočnil celý proces aj so všetkými jeho procesnými zárukami, v rámci ktorého môže obvinený realizovať všetky práva, ktoré mu prináležia avšak obvinený má možnosť využiť zákonné možnosti, ktoré sú mu umožnené na základe uplatnených procesných predpisov a vzdať sa týchto práv. Ide o tzv. procesné alternatívy, resp. odklony, teda v záujme zlepšenia svojho postavenia využiť všetky možnosti, ktoré sú mu poskytnuté na základe súčasného zákonného postupu. Súd vezme do úvahy a zohľadní aj ochotu, prejavenu obvineným pri spolupráci s orgánmi činnými v trestnom konaní a súdom a môže tak rozhodnúť, a udeliť určitú odmenu, z dôvodu, že súhlasil s takouto formou vykonania konania, vzdal sa svojho práva na podanie prípadných opravných prostriedkov, či inak umožnil zrýchlenie celého konania a uloží mu aj podstatne miernejší trest. Rozhodnutie je ponechané na dispozícii obvineného, tento sa musí sám rozhodnúť, ktorý postup si zvolí a teda či trvá na vykonaní zákonného procesu alebo využije iné možnosti, ktoré mu pri uplatnení zákonného postupu umožňujú využiť zákon. Aj preto sa dá táto zásada považovať za samostatnú zásadu.

Uplatnenie práva na spravodlivý trestný proces prichádza s tým, že všeobecné trestné súdy zistia skutkový stav bez dôvodných pochybností a po výklade a použití relevantných právnych noriem rozhodnú v ústavnom a zákonnom procesnoprávnom a hmotnoprávnom rámci tak, že ich skutkové a právne závery nie sú svojvoľné, neudržateľné a nie sú prijaté v zrejmom omyle konajúcich súdov, ktoré by popreli zmysel a podstatu práva na spravodlivý trestný proces. Procesnoprávny rámec predstavujú predovšetkým princípy riadneho a spravodlivého procesu tak ako vyplývajú z čl. 46 a nasl. Ústavy SR a čl. 6 ods. 1 Dohovoru. Jedným z týchto princípov predstavujúcich súčasť práva na spravodlivý trestný proces (čl. 46 ods. 1 Ústavy, čl. 6 ods. 1 Dohovoru) a vylučujúcich ľubovôľu pri rozhodovaní je aj povinnosť súdu presvedčivo a správne vyhodnotiť dôkazy a svoje rozhodnutia náležite odôvodniť.

PRÁVO NA SPRAVODLIVÝ DISCIPLINÁRNY PROCES A NEZÁVISLOSŤ SÚDNICTVA

doc. JUDr. PhDr. Miroslav Slašťan, PhD.

(Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave; externý člen pedagogického zboru Justičnej akadémie Slovenskej republiky)

1. Úvod

Princíp spravodlivosti predstavuje moderné a nie vždy jasné ústavné pravidlo, ktoré sa má nepochybné uplatňovať nielen v rámci tvorby práva, ale tiež pri jeho aplikácii. Právo na spravodlivý proces je naopak komplexný a detailne rozpracovaný inštitút s jasným právnym základom v ústavných, podústavných a medzinárodnoprávných normách.

Súdna moc je inštitucionálne a mocensky najobťaženejšou a najzraniteľnejšou z tradičných zložiek štátnej moci. Reálnosť garancií nezávislosti súdnej moci (nielen právnych, ale aj ekonomických) je preto potrebné úzkostlivo strážiť, a to jednak pred bezprostrednými zásahmi, jednak pred zásahmi nepriamymi. Posledným garantom tejto nezávislosti v systéme ústavnej ochrany je Ústavný súd, o čom svedčí napr. aj čl. 136 ods. 3 Ústavy, podľa ktorého Ústavný súd dáva súhlas vzatia do väzby sudcu a Ústavný súd SR vykonáva aj disciplinárne konanie voči predsedovi a podpredsedovi Najvyššieho súdu Slovenskej republiky.¹

Garantom nezávislosti súdov a sudcov v rámci ústavnej realizácie a dohľadu je od roku 2002 Súdna rada SR. Od 1. septembra 2014 sa ústavným zákonom č. 161/2014 Z. z. výslovné v texte Ústavy SR (a na prvom mieste) konštatuje, že do jej pôsobnosti patrí zabezpečovať plnenie úloh verejnej kontroly súdnictva a dohľad, či sudca spĺňa predpoklady sudcovskej spôsobilosti, ktoré dávajú záruku, že funkciu sudcu bude vykonávať riadne po celý čas trvania funkcie sudcu.²

Trestnoprávna a disciplinárna zodpovednosť sudcov je krajným a citlivým prostriedkom, kde dochádza k odkrývaniu sudcovského konania a aj rozhodovania.

¹ Pozri odlišné stanovisko sudcov Švábyho a Babjaka k uzneseniu Ústavného súdu SR zo 4.3. 2002, sp.zn. PL.ÚS. 7/2002.

² Pozri čl. 141a ods. 5 písm. a) a i) Ústavy Slovenskej republiky.

Stabilita týchto prostriedkov a ich racionálne uplatňovanie je preto fundamentálnym predpokladom nezávislosti súdnej moci.

Disciplinárna zodpovednosť sudcov má ústavný základ (porov. čl. 138 ods. 2 písm. b/, čl. 141a ods. 5 písm. g/, čl. 147 ods. 1 alebo aj čl. 148 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky) a je verejnoprávnou poistkou nezávislosti súdnej moci. V tomto zmysle a tiež v spojení s ust. § 150 ods. 2 zákona č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediaciach je nutné interpretovať jednotlivé inštitúty disciplinárnej zodpovednosti podľa zákona č. 385/2000 Z. z. (analogicky rozhodnutie 1 Dso 4/2014 z 9. októbra 2015 alebo rozhodnutie 1 Dso 2/2015).

Práve novelizáciami Ústavy SR najmä od roku 2001 (ústavný zákon č. 90/2014 Z.z.) a 2014 (ústavný zákon č. 161/2014 Z.z.) sa ústavný základ disciplinárnej zodpovednosti posilnil a inštitucionálne spojil so Súdnou radou. Na úrovni vykonávacích – zákonných predpisov, dochádza k permanentnej zmene najmä v otázke postavenia a kreovania disciplinárnych senátov a v súčasnom období (druhý polrok 2016) je táto otázka opäť otvorená.³

2. Spravodlivý disciplinárny proces ako podstatný prvok nezávislosti súdnictva

O potrebných garanciách nezávislosti súdov a osobitne aj nezávislosti sudcov (súdnictva) sa vedú neustále diskusie v odbornej aj laickej verejnosti, na pôde akademických inštitúcií, samotných súdov, ale predovšetkým aj inštitúcií politických, zákonodarných zborov a nakoniec aj politických strán.

Kým nezávislosť súdov súvisí najmä s podmienkami ich riadenia a správy, nezávislosť sudcov je komplexnejšia. Predovšetkým sa začína výberom sudcov, pokračuje v rozhodujúcej miere podmienkami výkonu ich funkcie a končí stanovením spôsobov ukončenia ich funkcie, v krajnom prípade stanovením možností zosadenia sudcu z jeho funkcie.

Uplatňovanie disciplinárnej zodpovednosti voči sudcovi je vždy aj vecou verejnou a podlieha preto pod verejnú kontrolu rovnako ako pod ňu podlieha každý výkon štátnej moci, ktorý je v právomoci súdov. Uvedené by však malo platiť aj pre ostatné právnické profesie (keďže sudca je až na pomyselnom konci reťazca spravodlivosti) predovšetkým pre

³ Pozri legislatívny proces dostupný na: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/SK/PI/2016/148>, z predbežnej informácie predloženej Ministerstvom spravodlivosti SR vyplýva, že „momentálne sú disciplinárne konania zdĺhavé a obnášajú taktiež problémy vo vzťahu k riešeniu personálnych otázok spojených so zostavovaním disciplinárnych senátov. S cieľom zabezpečenia plynulého priebehu konaní pred disciplinárnymi senátmi vo veciach disciplinárnych konaní proti sudcom je preto cieľom prijatie opatrení na dôsledné, rýchle a efektívne uplatňovanie disciplinárnej zodpovednosti sudcov a taktiež opatrení určujúcich jednoznačný orgán dohľadu nad plynulosťou týchto konaní pri zachovaní zloženia disciplinárnych senátov.“

advokátov, notárov, prokurátorov, ale pre exekútorov, či znalcov (neexistujú žiadne verejne dostupné informácie k osobám, skutkom, či priebehu disciplinárneho konania voči exekútorom, alebo prokurátorom). Domnievam sa, že pokiaľ neexistujú rovnaké zásady disciplinárnej zodpovednosti ostatných právnických profesií, je politická aktivita jedine rámci disciplinárnej zodpovednosti sudcov naivná alebo účelová, systematicky neposilní efektívne fungovanie justície v širšom slova zmysle. Navyiac uplatňovanie disciplinárnej zodpovednosti voči všetkým právnickým profesiám by malo byť kompatibilné, založené na rovnakých lehotách, viacerých spoločných skutkových podstatách disciplinárnych previnení, ukladaných sankcií a pod. Zároveň by nemalo byť vylúčené v jednom disciplinárnom konaní realizovať zodpovednosť za jeden skutok, ktorého sa dopúšťajú napríklad notár a advokát spoločne, alebo sudca a znalec pri prieťahoch v tom istom súdnom konaní atď. Je zrejme, že vytvorenie osobitného disciplinárneho súdu pre právnické profesie, ktoré viaceré sú de facto pod dohľadom jediného ústredného orgánu štátnej správy⁴, je prirodzeným dôsledkom tejto úvahy.

2.1 Subsidiarita subjektov oprávnených podávať disciplinárne návrhy?

Vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti voči sudcom by malo byť postavené na garančnom princípe a úlohe zabezpečiť prostredníctvom tohto inštitútu krajnú nápravu práva na súdnu ochranu, a to nie v konkrétnej veci, ale u konkrétneho sudcu pro futuro. Tým mám predovšetkým na mysli predpoklad, že takúto garančnú úlohu sú podľa právneho poriadku a organizácii súdnej moci povolani naplňať konkrétne osoby, ktorým právny poriadok ukladá dohľadovú povinnosť, najmä zodpovednosť za riadny chod súdnictva z rôznych aspektov.

Za tieto osoby nemožno považovať účastníkov konania, ktorí disponujú osobitnými (odlišnými) právnymi prostriedkami, vrátane najmä inštitútu sťažnosti podľa zákon o súdoch.⁵ Navyiac medzi právnymi prostriedkami zabezpečujúcimi plynulý a riadny (spravodlivý) chod súdnictva existuje hierarchia a subsidiarita. V praxi sa často vyskytujú rôzne „podnety“ od fyzických či právnických osôb, ktoré sú podávané na Ministerstvo

⁴ Pozri v tomto smere novú Sekciu dohľadu (Odbor dohľadu nad právnickými profesiami, Odbor dohľadu nad súdnictvom, Odbor znaleckej, tlmočnickej a prekladateľskej činnosti) v rámci organizačnej štruktúry Ministerstva spravodlivosti SR.

⁵ Pozri § 62 a nasl. zákona č. 757/2004 Z.z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Podľa ustanovenia § 67 ods. 1 písm. a) tohto zákona, „ak je sťažovateľ toho názoru, že sťažnosť, ktorú podal na príslušnom orgáne súdu, nebola ním riadne vybavená, môže požiadať do 30 dní od doručenia odpovede, s ktorou nie je spokojný, predsedu krajského súdu o prešetrenie vybavenia sťažnosti predsedom okresného súdu“. Alebo z judikatúry: „...sťažovateľ právny prostriedok prešetrenia vybavenia sťažnosti predsedom okresného súdu nevyužil, a tak navyčerpal dostupné právne prostriedky aj podľa § 53 ods. 1 zákona o ústavnom súde....“. Pozri rozhodnutie Ústavného súdu SR z 30. januára 2014, sp.zn. II. ÚS 67/2014-9.

spravodlivosti, verejnému ochrancovi práv, či Súdnej rade, pričom ich obsahom sa účastníci súdnych konaní domáhajú aj iniciovania disciplinárneho stíhania, napríklad ministrom/verejným ochrancom práv a pod.

Zásadne by malo platiť, že v prípade nevyužitia sťažnosti podľa zákona o súdoch by takéto podnety mali byť „automaticky“ odmietané ako neprípustné, inak dochádza k obchádzaniu zodpovednosti príslušných návrhových subjektov, predovšetkým predsedov súdov.

Malo by platiť všeobecné východisko, že disciplinárnu zodpovednosť voči sudcovi by mal primárne iniciovať subjekt, ktorý sa na jeho výbere a menovaní priamo či nepriamo podieľal a ktorý je k sudcovi „najbližšie“ (za súčasného právneho stavu najmä predseda príslušného súdu), a až sekundárne subjekt, ktorému sa „zodpovedá“ za výkon súdnictva v širšom zmysle slova (napr. cez inštitút hodnotenia sudcu) a najmä dodržiavanie podmienok výkonu svojej funkcie.

V tomto smere sa historicky naopak za prvého medzi ostatnými návrhovými subjektmi právnym poriadkom takmer vždy pasoval minister spravodlivosti, čo nepokladám za vhodné riešenie. Prax zbierania rôznych „operatívnych informácií“ aj v spolupráci s príslušným predsedom súdu a následné podanie návrhu na začatie disciplinárneho konania ministrom, a to najmä vo veciach prieťahov v súdnom konaní alebo častokrát v „živých veciach“, obchádza predovšetkým zodpovednosť príslušného predsedu súdu a robí z neho štatistu výkonnej moci.⁶

Nazdávam sa, že podľa kompetenčného zákona, či sudcovských stavovských zákonov (zákona č. 757/2004 Z.z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov) vyplýva pre ministra úloha správy samotných súdov, predovšetkým po technickej a administratívno-finančnej stránke. Jeho centrálna úloha pri možnosti podať návrh na začatie disciplinárneho konania má tak zrejme skôr historický dôvod než racionálny význam. Navyiac ide o predstaviteľa výkonnej moci, politického nominanta.

Je logické, pri rešpektovaní úlohy predsedu súdu ako orgánu riadenia súdu, že práve tento subjekt disponuje najpresnejšími informáciami o „svojich“ sudcoch a tiež, že podľa platnej právnej úpravy je tiež primárnym subjektom na preskúmanie spôsobu vedenia súdneho konania v konkrétnej veci a procesným nástrojom v podobe dohľadových

⁶ Pozri § 120 ods. 2 písm.a) zákona č. 385/2000 Z.z. o sudcoch a prísediacich a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Podľa Ústavného súdu je sťažnosť predsedovi súdu je osobitný právny prostriedok, ktorého účelom je okrem iného zistenie, či v konkrétnom konaní dochádza k zbytočným prieťahom, a zabezpečenie opatrení smerujúcich k náprave, ak sa zbytočné prieťahy zistia.

právomocí (§ 53 zákona č. 757/2004 Z.z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov).

Po ústavnom kreovaní Súdnej rady a jej organizačnom zákonnom vymedzení v roku 2002 je zrejmé, že kľúčové kompetencie výberu sudcov, chodu súdnictva a jeho dohľadu preberá práve Súdna rada. Je opodstatnené, že dostala právomocí aj v oblasti disciplinárnej zodpovednosti, jednak pri tvorbe disciplinárnych senátov, ako aj možnosti podať disciplinárny návrh.

V roku 2011 po politických zmenách Súdna rada z návrhových subjektov vypadáva, argumenty sú aj právne (sudca, resp. subjekt ktorý disciplinárne senáty kreuje, by nemal byť aj žaloba), kľúčový je skôr dôvod mimoprávny. Po opätovnej zmene exekutívy dochádza opačne k celkovému posilneniu funkcie predsedu Súdnej rady (naviac jeho oddelenie od funkcie predsedu Najvyššieho súdu) a k zavedeniu možnosti podať disciplinárny návrh samotným predsedom Súdnej rady (pozri § 120 ods. 2 písm.b) zákona č. 385/2000 Z.z. o sudcoch a prísediach a o zmene a doplnení niektorých zákonov), čo považujem za racionálne riešenie, než zveriť návrhovú právomoc kolektívnemu orgánu (Súdna rada vs. jediný sudca).

Počet subjektov oprávnených podať disciplinárny návrh sa ďalej neustále rozširuje, zákonom o Súdnej rade č. 185/2002 Z.z. sa dopĺňa verejný ochranca práv, a tiež sudcovské rady zákonom č. 757/2004 Z.z. z 9. decembra 2004 o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Z pohľadu úspešnosti a kvality podaných disciplinárnych návrhov konštatujem, že nezastupiteľným a primárnym subjektom je a musí zostať predseda príslušného súdu, na ktorom dotknutý (disciplinárne stíhaný) sudca pôsobí. Pozornosť ostatných návrhových subjektov sa tak má zamerať na predsedov súdov, „prehadzovanie“ návrhu síce môže na prvý pohľad viesť k nezaujatému žalobcovi, na druhej strane práve takéto návrhy vychádzajú z nesprávnych či nepresných informácií, bez vypočutia dotknutého sudcu, zameškaním lehoty a končia pre navrhovateľa neúspešne (v praxi sa disciplinárny senát stretol aj s prípadmi, keď navrhovateľ napríklad nenahliadol do spisu a informácie získaval len telefonicky od administratívneho personálu).

2.2 Disciplinárny súd alebo disciplinárny senát, alebo kto má právomoc o disciplinárnych previneniach sudcov rozhodovať?

Disciplinárnu zodpovednosť zisťuje a disciplinárne opatrenia ukladá disciplinárny senát, v pôvodnom znení zákona č. 385/2000 Z.z. s označením ako disciplinárny súd.⁷ Domnievam sa, že najväčšou a zbytočnou slabinou fungovania disciplinárneho súdnictva

⁷ Pozri § 119 ods. 1 zákona č. 385/2000 Z.z. sudcoch a prísediach a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

bola takmer vždy neúmerne komplikovaná koncepcia kreovania disciplinárnych senátov, počnúc výberom osôb, ich zložením, krátkym trojročným funkčným obdobím, následným nestabilným rozvrhom práce a pod. Na základe takto enormne vysokej kumulácii nedostatkov, ktorá vedie k neprehľadnému a nestabilnému zloženiu a fungovaniu disciplinárnych senátov, do ktorého zasahuje zákonodarný zbor a minister ako predstaviteľ súdnej moci, ktorých kandidáti sú povinnou súčasťou disciplinárnych senátov, existuje stav, ktorý robí pri vytváraní senátov a rozvrhu práce zo Súdnej rady rukojemníka.

Podľa pôvodného znenia zákona č. 385/2000 Z.z. volí sudcov disciplinárneho súdu na obdobie troch rokov Rada sudcov Slovenskej republiky z kandidátov navrhnutých príslušnými sudcovskými radami tak, aby v ňom mali primerané zastúpenie sudcovia všetkých druhov a stupňov všeobecných súdov.⁸ Prvá a aj ďalšie koncepcie okrem iného vychádzajú z neoverenej a neopodstatnenej predstavy, že sudcovia budú mať aktívny záujem sa o funkciu členov disciplinárnych senátov uchádzať a že záujem bude (a musel byť) zo všetkých stupňov súdov – podľa pôvodnej právnej úpravy predsedov disciplinárnych senátov volí a odvoláva Rada sudcov Slovenskej republiky vždy zo sudcov najvyššieho súdu. Disciplinárny senát prvého stupňa bol pritom päťčlenný; dvaja členovia disciplinárneho senátu sú zvolení sudcovia krajských súdov, ďalší dvaja členovia sú zvolení sudcovia okresných súdov a senátu predsedá sudca najvyššieho súdu. Odvolací disciplinárny senát bol sedemčlenný a za jeho členov môžu byť zvolení len sudcovia najvyššieho súdu (čo pri tejto koncepcii bolo možné efektívnejšie a bez ďalšieho zahrnúť do kompetencií niektorého z kolégií alebo rozšíreného senátu Najvyššieho súdu SR). Disciplinárne súdnictvo je v tomto čase vyhradené iba samotným sudcom.

Neskôr po vzniku Súdnej rady SR a jej konštituovaní medzi najvyššie ústavné orgány bola aj niektorými sudcami Ústavného súdu označená za kľúčovú inštitúciu, ktorej jednou z dôležitých ústavných právomocí je aj právomoc zostavovať disciplinárne senáty. Cieľom a významom tejto právomoci je, aby v disciplinárnych veciach sudcov rozhodoval orgán konštituovaný na základe ústavy a aby sa aj jeho intervenciou reálne zabezpečili sudcom minimálne garancie, ktoré sú nevyhnutné pre naplnenie ústavnej požiadavky, že súdnictvo sa vykonáva na všetkých stupňoch oddelene od iných štátnych orgánov.⁹

Súdna rada kreuje samotných členov disciplinárnych senátov z kandidátov navrhnutých sudcovskými radami, ministrom a Národnou radou SR a tiež určuje ich

⁸ Pozri § 119 ods. 3 zákona č. 385/2000 Z.z. v znení z roku 2000.

⁹ Pozri odlišné stanovisko sudcov Švábyho a Babjaka k uzneseniu Ústavného súdu SR zo 4.3. 2002, sp.zn. PL.ÚS. 7/2002.

priradenie do senátov vrátane rozvrhu ich práce. Za člena disciplinárneho senátu môže byť zvolená už aj iná osoba ako sudca.¹⁰

Postavenie disciplinárnych senátov neskôr zasahuje rozhodnutie Ústavného súdu SR, z ktorého záverov vyplýva, že:

a) disciplinárny súd nie je súdom, ktorý je zaradený medzi všeobecné súdy, nevykonáva súdnu moc podľa čl. 142 ods. 1 ústavy a nebol zriadený tak ako každý všeobecný súd zákonom,

b) disciplinárny súd vykonáva len disciplinárnu právomoc a jeho existencia je opodstatnená osobitnou povahou disciplinárneho konania, v ktorom sa stíha disciplinárne previnenie sudcu ako ústavného činiteľa,

c) disciplinárny súd ako orgán samosprávneho riadenia všeobecných súdov nie je súdom, ktorý je oprávnený v zmysle čl. 130 ods. 1 a čl. 142 ods. 1 ústavy podať návrh na začatie konania o súlade právnych predpisov a

d) disciplinárny súd nemôže prerušiť konanie a súčasne podať návrh na začatie konania pred ústavným súdom, pretože takýto procesný úkon mu neumožňuje § 125 zákona o sudcoch a prísediach.¹¹

Uvedené rozhodnutie Ústavného súdu (dôsledkom ktorého zrejme malo byť „len“ zbavenie disciplinárneho súdu možnosti podať relevantný návrh na Ústavný súd) iba posilňuje dôvody, pre ktoré je vhodnejšie, aby disciplinárny senát bol skutočným súdom.

Dôsledky tohto rozhodnutia Ústavného súdu zákonodarcovi komplikujú (zbytočne) situáciu. Ústavný súd v uznesení sp.zn. PL.ÚS. 7/2002 uviedol, že „disciplinárny súd (podľa novej právnej úpravy už disciplinárny senát) je síce zriadený zákonom (zákon o sudcoch a prísediach), ale vytvára sa zo sudcov všeobecného súdnictva na základe volieb a kompetencií Súdnej rady Slovenskej republiky a jeho právomoc neplynie z Ústavy¹², ale iba zo zákona o sudcoch a prísediach. Kreovanie disciplinárneho súdu je zverené do pôsobnosti orgánov samosprávneho riadenia súdnictva, ktorý podľa platného ústavného stavu má už aj ústavné postavenie“. Ústavný súd ďalej dodáva, že z koncepcie

¹⁰ Pozri § 119b ods. 2 zákona č. 385/2000 Z.z. sudcoch a prísediach a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹¹ Pozri uznesenie Ústavného súdu SR zo 4.3. 2002, sp.zn. PL.ÚS. 7/2002.

¹² V čase vyhlasovania tohto rozhodnutia je táto argumentácia slabá a protirečivá (viď ďalšia úvaha Ústavného súdu o ústavnom základe len „kreovania“). Právomoc disciplinárneho senátu je a bola aj v roku 2002 explicitne opretá o znenie čl. 148 ods. 1 a čl. 141a ods. 4 písm. e) Ústavy SR v znení ústavného zákona č. 90/2001 Z.z., resp. ústavného zákona č. 427/2015 Z.z.

disciplinárneho súdu, zo spôsobu jeho vytvorenia a z jeho kompetencie vyplýva, že disciplinárny súd je síce súdom, ale nie je súdom všeobecného súdnictva a teda súdom, ktorý je uvedený v čl. 130 ods. 1 Ústavy SR a v § 18 ods. 1 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 38/1993 Z.z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov, ktoré ustanovujú o súde v súvislosti s jeho rozhodovacou činnosťou.

Rozhodovacou činnosťou súdu sa podľa názoru Ústavného súdu SR rozumie iba výkon ústavných právomocí všeobecného súdnictva v zmysle čl. 142 ods. 1 Ústavy. Spornou je však najmä tá časť uznesenia Ústavného súdu SR, podľa ktorej „disciplinárny súd má právomoc výlučne iba na prejednanie a rozhodnutie o návrhu na disciplinárne konanie, alebo ak mu je vec postúpená orgánom činným v trestnom konaní. Jeho právomoc vyplýva z § 119 ods. 1 zákona o sudcoch a prísediach a táto právomoc nemá ústavné základy. Toto oprávnenie disciplinárneho súdu nepatrí do kompetencií všeobecných súdov ustanovených v čl. 142 ods. 1 Ústavy SR. Zariadenie tejto kompetencie disciplinárneho súdu ku právomociam všeobecného súdu nevyplýva ani z iných článkov ústavy. Treba poznamenať, že oprávnenie disciplinárneho súdu rozhodovať v prípadoch priestupkov o náhrade škody nemá v týchto súvislostiach žiaden ústavný význam.“

Nazdávam sa, že práve plynulý a odborne vyvážený výkon disciplinárneho súdnictva by garantoval za súčasného stavu a historicky prežitých „rôznych konštrukcií“ kreovania a pôsobenia disciplinárnych senátov, jedine stály disciplinárny súd či senát, ako súčasť najmä Najvyššieho súdu SR. Predsedami a členmi týchto senátov (v praxi by postačovali tri senáty, z toho jeden odvolací) by boli sudcovia Najvyššieho súdu SR a ostani členovia ďalší sudcovia všeobecných súdov, resp. ostatných právnických profesií, ktorých by navrhovali členovia Súdnej rady a volila Súdna rada SR bez akejkoľvek zainteresovanosti NR SR a ministra. Prax, aby členmi disciplinárnych senátov boli zamestnanci ministerstva, odporuje princípu sudca nemôže byť žalobca. Musí jednoducho existovať aj určitá zásadná miera inkompatibility člena disciplinárneho senátu, na základe ktorej sa bude disciplinárne konanie javiť už aj v očiach verejnosti ako nestranné.

Alternatívny model spočíva vo vytvorení jediného (jednoinstančného¹³) senátu pri Súdnej rade SR, ktorého členovia budú sudcovia všeobecných súdov a osoby z ostatných právnických povolání, na základe nominácií a voľby Súdnej rady.¹⁴

V tejto súvislosti aj samotná Súdna rada SR počas pripomienkového konania v roku 2016 požaduje „zakotviť“ oprávnenie Súdnej rady organizačne a technicky zabezpečiť činnosť disciplinárnych senátov. Ministerstvo spravodlivosti podľa dostupných informácií

¹³ Jednoinstančné disciplinárne konanie existuje vo viacerých štátoch, napríklad v Českej republike.

¹⁴ Výkonná aj zákonodarná moc má zastúpenie v Súdnej rade, preto nemá zmysel toto „zdvojiť“ cez návrhové oprávnenie kandidátov za členov disciplinárnych senátov.

predkladá dva varianty, a do hry vracia aj Najvyšší súd SR, resp. jeho predsedu, ktorý by mal dohliadať na dodržiavanie zásad dôstojnosti a plynulosti disciplinárneho konania a plynulosti disciplinárneho konania a na tento účel napr. dohliadať na riadny chod disciplinárnych senátov, sledovať a hodnotiť pravidelnosť práce členov disciplinárnych senátov v oblasti organizácie a efektivity práce disciplinárnych senátov a pod.

3. Záver

Zloženie a postavenie disciplinárnych senátov (súdov) v konaní o disciplinárnej zodpovednosti sudcov nie je jediná Achillova päta právnej úpravy. Nemenej vážne problémy v aplikačnej praxi disciplinárnych senátov predstavuje vymedzenie, kategorizácia a definovanie jednotlivých disciplinárnych previnení.

Aktuálne v pripomienkovom konaní rezonuje napríklad pripomienka, odstrániť z disciplinárnych previnení u predstaviteľov orgánov riadenia a správy súdov (predsedov a podpredsedov súdov) previnenie podľa § 116 ods. 1 písm. e) resp. ods. 2 písm. c) „porušenie povinností pri výkone správy súdu podľa osobitného predpisu“, resp. „opakované porušenie povinností pri výkone správy súdu podľa osobitného predpisu, pokračovanie v porušovaní povinností súdneho funkcionára napriek výzve na jeho odstránenie alebo také porušenie povinností súdneho funkcionára, ktoré vážne ohrozuje dôveryhodnosť a chod súdnictva. V predložených materiáloch Súdna rada a Združenie sudcov Slovenska zhodne uvádzajú, že túto skutkovú podstatu previnenia vylučuje čl. 147 ods.1 Ústavy, ktorý pozná dôvod zániku funkcie sudcu odvolaním len pre čin, ktorý je nezlučiteľný s výkonom funkcie sudcu, t.j. nie pre porušenie povinnosti mimo výkonu súdnictva).

V tejto súvislosti možno uviesť aj protiargument, podľa ktorého by disciplinárnym opatrením ukladaným pre porušenie § 116 ods. 2 písm. c) malo byť „len“ (obligátorne) odvolanie z funkcie predsedu súdu alebo podpredsedu súdu, teda nie vyzlečenie z talára.

Táto otázka je však komplexnejšia, vlastne vyvoláva úvahy o rozsahu „výkonu funkcie sudcu“ a jej totožnosti s „výkonom súdnictva“, alebo či sú povinnosti predsedu súdu spojené napr. so zostavovaním rozvrhu práce mimo výkonu sudcovskej funkcie a podávanie majetkových priznaní (§ 116 ods. 2 písm.d) zákona o sudcoch) týmto výkonom funkcie je.

Disciplinárne senáty však riešia (a nejednotne) a celkom „bežné“ previnenia v podobe prietahov v konaní, ktoré sú v skutkových podstatách upravené duplicitne. Judikatúra disciplinárnych senátov¹⁵ celkovo prietahy posudzuje skôr podľa § 116 ods. 1 písm. a) ako porušenie povinnosti podľa § 30 ods. 4 zákona č. 385/2000 Z.z. (sudca je povinný

¹⁵ Pozri napr. rozhodnutia disciplinárnych senátov vo veciach 2Ds/6/2008, 1Ds/3/2010, 3Ds/3/2010, opačne napr. 1Ds/2/2010.

vykonávať svoje povinnosti svedomito, v pridelených veciach konať plynulo bez zbytočných prieťahov; vždy upozorniť predsedu súdu na neprimeraný počet pridelených vecí, ak zjavne hrozí, že ich nemôže vybaviť bez zbytočných prieťahov). Takýto postup potom podľa môjho názoru potom neguje význam § 116 ods. 2 písm. g) zákona o sudcoch ako takého.

Uvedený náčrt problémov však len poukazuje na potrebu odbornej a širšej diskusie aj v akademických kruhoch, o tomto kľúčovom inštitúte nielen sudcov, ale (malo by) aj ostatných právnických profesií.

Záverom možno uviesť, že súčasná právna úprava disciplinárnej zodpovednosti sudcov neposilňuje, z dôvodu jej častej zmeny a následnej nestability a nepredvídateľnosti, nezávislosť sudcov a nepôsobí ako poistka v tomto smere.

„Princíp spravodlivosti v trestnom a správnom súdnom konaní“

Vydavateľ: Justičná akadémia Slovenskej republiky

1. vydanie, Pezinok 2016

Počet strán: 218

Počet výtlačkov: 200

Formát: A5

Nepredajné

www.ja-sr.sk

© Justičná akadémia Slovenskej republiky

ISBN: 978-80-970207-9-8

EAN: 9788097020798

Tento zborník je výsledkom šiesteho ročníka konferencie "Československé právnické dni", ktorú Justičná akadémia Slovenskej republiky realizovala v spolupráci s Právnickou fakultou Masarykovej univerzity v Brne dňa 27. septembra 2016 pod názvom "Princíp spravodlivosti v trestnom a správnom súdnom konaní".

Justičná akadémia Slovenskej republiky
Suvorovova 5/C
902 01 Pezinok
Slovenská republika
www.ja-sr.sk
akademia@ja-sr.sk

ISBN: 978-80-970207-9-8

9788097020798